

**Euroopa Liidu ühiste pensionieesmärkide
mõju Eesti pensionisüsteemile**

**Ene-Margit Tiit, Lauri Leppik, Andres Vörk, Reelika
Leetmaa**

Aprill 2004

Uurimuse eesmärgiks oli analüüsida Eesti pensionisüsteemi Euroopa Liidu ühiste pensionieesmärkide alusel. Uurimistöös kasutati Sotsiaalkindlustusameti riikliku pensionikindlustuse registri, Statistikaameti leibkonna eelarve uuringu ja Eesti tööjõu-uuringu andmeid ning Eesti Väärtpaberite Keskregistri jm. andmeid. Nende andmete põhjal arvatati Euroopa Liidus kokku lepitud pensionisüsteeme ja vanemaealiste inimeste elujärge iseloomustavate indikaatorite väärtused Eesti jaoks ning võrreldi Eesti pensionisüsteemi olukorda Euroopa Liidu liikmesriikide ja liituvate riikide pensionisüsteemidega. Projekti raames töötati välja pensionimudel pensionikulude arengu prognoosimiseks. Samuti analüüsiti Eesti pensionisüsteemi puudutavate õigusaktide sätteid. Uuring valmis Riigikantselei ja Sotsiaalministeeriumi tellimusel.

Sisukord

Sissejuhatus	3
Eesti pensionisüsteemi põhiprintsiibid	5
Eesti pensionisüsteem üheteist EL ühiseesmärgi valguses	7
Pensionieesmärk nr. 1 – sotsiaalse tõrjutuse vältimine	7
Pensionieesmärk nr. 2 – elatustaseme säilitamise võimaldamine	19
Pensionieesmärk nr. 3 – solidaarsuse edendamine	38
Pensionieesmärk nr. 4 – tööhõive taseme tõstmine	41
Pensionieesmärk nr. 5 – tööelu pikendamine	47
Pensionieesmärk nr. 6 – pensionisüsteemi finantsiline jätkusuutlikkus	62
Pensionieesmärk nr. 7 – hüvitiste ja sissemaksete kohandamine	73
Pensionieesmärk nr. 8 – erapensionide adekvaatsus ja turvalisus	77
Pensionieesmärk nr. 9 – ühildumine paindlikuma tööhõivega	81
Pensionieesmärk nr. 10 – naiste ja meeste võrdsuse suurendamine	83
Pensionieesmärk nr. 11 – pensionisüsteemi kohanemisvõime suurendamine	89
Kokkuvõtte ja järeldused	91
Soovitused	104
Kasutatud kirjandus	110
Lisad	114
Lisa A – Euroopa Liidu ühised pensionieesmärgid	115
Lisa B – Euroopa Liidu pensioniindikaatorid ja taustnäitajad	117
Lisa C – Euroopa Liidu pensioniindikaatorid ja taustnäitajad: Eesti andmed ..	119
Lisa D – Vaesuspiirist ja vaesusmäärast	130
Lisa E – Vaesusrisk leibkondades	136
Lisa F – Sissetulekute ja vaesusriski sõltuvus vanusest	144
Lisa G – Pensioni aktuaarse nüüdisväärtuse arvutamisest	149
Lisa H – Pensionikindlustusstaaži ja aastakoeffitsientide analüüsi alusandmed ning täiendavad joonised ja tabelid	152
Lisa J – Täiendavad joonised ja tabelid individuaalse asendusmäära kohta ...	157
Lisa K – Keskmise tööjõust väljumise vanuse leidmise meetoditest	161
Lisa L - Täiendavad joonised ennetähtaegse vanaduspensionini kohta	165
Lisa M – PRAXISE pensionimudeli ülesehitus ja peamised eeldused	167
Lisa N – Pensionide indekseerimisest	181
Lisa O – Pensioniõiguse arvestamine laste kasvatamise eest	183
Lisa P – Riiklike eripensionide tingimused	187

Sissejuhatus

Käesolev uurimistöö viidi läbi Riigikantselei ja Sotsiaalministeeriumi tellimusel. Poliitikauuringute Keskuse PRAXIS uurimisrühma kuulusid prof. Ene-Margit Tiit, Lauri Leppik, Andres Võrk ja Reelika Leetmaa.

Uurimuse eesmärgiks oli analüüsida Eesti pensionisüsteemi ja viimastel aastatel rakendatud pensionireformi Euroopa Liidu ühiste pensionieesmärkide ja indikaatorite alusel ning hinnata, millistes aspektides Eesti pensionisüsteem vastab EL ühiseesmärkidele ning millistes küsimustes on vajalikud täiendavad muudatused ja kohandused.

Vastavalt Euroopa Liidu õigusele on pensionipoliitikate kujundamine liikmesriikide pädevuses. Samas, Amsterdami lepingu kohaselt on Ühenduse ja liikmesriikide ühiseks eesmärgiks piisava sotsiaalkaitse tagamine, pidades silmas Euroopa Sotsiaalharta sätestatud põhilisi sotsiaalseid õigusi.

EL Nõukogu Stockholmi tippkohtumisel (2001.a. märtsis) rõhutati vajadust tagada pensionisüsteemide jätkusuutlikkus rahvastiku vananemise kontekstis ning otsustati rakendada liikmesriikide pensionipoliitikate koordineerimiseks nn. avatud koordineerimismeetodit. See meetod on liikmesriikide vaheline koostööraamistik, kus lepatakse kokku ühised eesmärgid, Liidu tasandi juhised ja ajagraafik nende eesmärkide saavutamiseks ning fikseeritakse kvantitatiivsed ja kvalitatiivsed indikaatorid liikmesriikide olukorra ja arengute hindamiseks. Seejärel on liikmesriikide ülesandeks Euroopa-tasandi eesmärkide ja suuniste alusel töötada välja rahvuslikud strateegiad. Järgneb liikmesriikide strateegiate ja arengute ühine jälgimine, hindamine, kogemuste vahetus ning edukamate kogemuste propageerimine.

EL Nõukogu Göteborgi tippkohtumisel (2001.a. juunis) lepiti kokku 3 üldist põhimõtet pensionisüsteemide pika-ajalise jätkusuutlikkuse tagamiseks:

- kindlustada pensionisüsteemide võime täita neile seatud sotsiaalseid eesmäärke;
- säilitada pensionisüsteemide finantsiline jätkusuutlikkus;
- edendada pensionisüsteemide võimet kohaneda ühiskonna muutuvate vajadustega.

EL Nõukogu Laekeni tippkohtumisel (2001.a. detsembris) lepiti kokku 11 ühist eesmärki, millele liikmesriikide pensionisüsteemid peaksid vastama (vt lisa A). Nimetatud eesmärgid jagunevad kolme gruppi vastavalt Göteborgi tippkohtumisel fikseeritud põhimõtetele.

Nimetatud eesmärkide alusel esitasid 15 praegust EL liikmesriiki 2002.a. septembris EL Komisjonile rahvuslikud pensionistrateegiad. Rahvuslike pensionistrateegiate alusel on EL Komisjon koostanud ühise sünteesiraporti¹.

---

¹ vt http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/pensions/2003jpr_en.pdf

Alates 2003. aastast töötab EL sotsiaalkaitse komitee välja ühiseid indikaatoreid liikmesriikide pensionisüsteemide hindamiseks².

1.maist 2004.a. saab Eestist EL liikmesriik ning koos sellega tuleb ka Eestil osaleda EL liikmesriikide pensionisüsteeme puudutavas avatud koordinatsioonisüsteemis. Käesolev uurimistöö pakub selleks taustinformatsiooni, mis on vajalik ka rahvusliku pensionistrateegia välja töötamiseks avatud koordinatsioonimeetodi raames.

Töö esimeses peatükis kirjeldatakse Eesti pensionisüsteemi põhiprintsiipe.

Töö keskne osa lähtub üheteistkümnest EL pensionieesmärgist. Iga eesmärgi suhtes kirjeldatakse Eesti pensionisüsteemis või sellega seotud poliitikavaldkondades rakendatud olulisemaid meetmeid, esitatakse olulisemad arvnäitajad, mis Eesti olukorda konkreetse eesmärgi suhtes illustreerivad ning analüüsitakse põhiseoseid ja trende. Võimalusel on esitatud ka võrreldavad andmed seniste EL liikmesriikide ja liituvate riikide kohta.

Töö raames arvatati EL sotsiaalkaitse komitee poolt kokkulepitud pensionisüsteeme iseloomustavate indikaatorite väärtused Eesti jaoks (vt lisa C). Uurimistöös kasutati peamiselt Sotsiaalkindlustusameti riikliku pensionikindlustuse registri andmeid, Statistikaameti Eesti tööjõu uuringute ja leibkonna eelarve uuringute andmeid. Samuti kasutati Statistikaameti rahvastikuprognosi, Eesti Väärtpaberite Kesksregistri andmeid kogumispensioniga liitunute kohta ja muid andmeid.

Töö kokkuvõttes antakse hinnang Eesti pensionikorralduse vastavusest EL ühiseesmärkidele. Analüüsi põhjal esitatakse poliitikasoovitused – need puudutavad küsimusi, kus uurimisrühma arvates Eesti senine pensionikorraldus EL eesmärkidega parimas vastavuses ei ole.

Lisades esitatakse täiendav informatsioon, arvandmed, joonised ja tabelid ning kasutatud meetodite kirjeldused.

---

² Lisas B on esitatud käesoleva töö valmimise ajaks kokkulepitud indikaatorid.

Eesti pensionisüsteemi põhiprintsiibid

Eesti pensionisüsteem koosneb kolmest sambast. Sarnast pensionisüsteemi raamistikku kohtab mitmes senises EL liikmesriigis (Rootsi, Holland, Suurbritannia, Iirimaa) ning EL-iga liituvast riigis (Läti, Leedu, Poola, Ungari, Slovaki). Erinevate pensionisammaste osakaalus ja institutsionaalses korralduses on siiski riigiti olulisi erinevusi.

I sammas

Eesti pensionisüsteemi esimene sammas on jooksvale finantseerimisele tuginev riiklik pensionikindlustus, mis katab kolme sotsiaalset riski: vanadus, töövõimetus ja toitjakaotus.

Riikliku pensionikindlustuse poolt tagatav kaitse koosneb omakorda kahest tasemest:

- 1) kõigile Eesti elanikele tagatud rahvapension;
- 2) tööpanusel põhinevad vanadus-, töövõimetus- ja toitjakaotuspensionid.

Õigus rahvapensionile vanuse alusel on alates 63ndast eluaastast, tingimusel, et isik on elanud enne pensioni taotlemist Eestis vähemalt 5 aastat. Rahvapensioni makstakse fikseeritud määras, nn rahvapensioni määras.

Vanaduspensioniga on 2004. aastal meestel 63 ja naistel 59. Naiste pensioniga tõuseb ning võrdsustatakse meeste pensionieaga aastaks 2016. Vanaduspensioni saamiseks on nõutav pensionistaaž 15 aastat.

Vanaduspension koosneb kahest osast: baasosast (võrdse määraga) ja kindlustusosakust (sõltub isiku poolt või tema eest makstud sotsiaalmaksust). Alates 1999. aastast toimub pensioniõiguse arvestus üksnes makstud või arvestatud sotsiaalmaksu alusel. Kuni 1999. aastani toimus tööpanuse arvestamine tööstaaži pikkuse alusel. Nendest perioodidest pensionistaaži omavatel isikutel on pensionis ka kolmas komponent – staažiosak (sõltub tööstaaži pikkusest). Samas isikutel, kes lõpetasid töötamise enne 1999. aastat, koosneb pension üksnes baasosast ja staažiosakust.

Riiklikku pensionikindlustust finantseeritakse peamiselt sotsiaalmaksu riikliku pensionikindlustuse osa arvelt. Selle suuruseks on II pensionisambaga liitunud isikutel 16%, mitteliitunud isikutel 20% töistelt tuludelt. Riigieelarve muudest vahenditest kaetakse rahvapensionide, pensionilisade, soodusstaaži aastate jms. kulud ning vajadusel kaetakse eelarve jooksev defitsiit, s.t. sotsiaalmaksu laekumiste ja pensionikulude võimalik vahe.

Väljamakstavate pensionide suurendamine toimub indekseerimise teel, indeks sõltub võrdsete osakaaludega sotsiaalmaksu laekumise kasvust ja tarbijahinnaindeksi kasvust.

Üldise riikliku pensionikindlustuse kõrval eksisteerib Eesti pensionikorralduses aga ka rida väiksemaid eriskeeme teatud riigiteenistujate kategooriatele (vt lisa P).

II samm

Eesti pensionisüsteemi teine samm on eelfinantseerimisele tuginev kohustuslik kogumispension, mis katab üksnes vanaduse riski. II samba pensionifonde haldavad eraõiguslikud fondivalitsejad. Oma olemuselt on II samm individuaalne säästmiskeem, kus pensioni suurus sõltub maksete kogusummast ja pensionifondi tootlusest.

II sambaga liitumine on kohustuslik 1983. aastal ja hiljem sündinutele. Teistele tööealistele inimestele on II sambaga liitumine olnud vabatahtlik.

Pensioniga II sambas on sama, mis I sambas. Pensioni saamisel on lisatingimuseks, et kogumispensioni maksete alustamisest peab olema möödunud vähemalt 5 aastat. II samm käivitus 2002. aasta juulis. Väljamakseid hakatakse tegema alates 2009. aastast (pärimise alusel alates 2007).

Kogumispensioni makse määr on 2% töötaja palgast, millele lisandub 4% töötasult arvestatud sotsiaalmaksu arvelt. Summaarne makse on seega 6%.

III samm

Kolmandaks sambaks on eelfinantseerimisele tuginevad täiendavad kogumispensioniskeemid, milles osalemist riik ergutab maksusoodustusega. III samm katab kahte sotsiaalset riski: vanadus ja töövõimetus. III samba pensioniskeeme pakuvad vabatahtlikud pensionifondid ja elukindlustusseltsid.

Tulumaksusoodustused laienevad juhul, kui väljamaksete tegemist ei alustata enne 55. eluaastat ning isik on pensioniskeemis osalenud vähemalt 5 aastat. Sissemaksed on mahaarvatavad maksustavast tulust kuni 15% ulatuses, väljamaksed maksustatakse tavapärasest madalama tulumaksumääraga 10%, eluaegne annuiteet on maksuvaba.

Kuivõrd teine ja kolmas pensionisamm on alles hiljuti käivitunud, sõltub praeguste pensionisaajate sissetulek seni suurel määral riiklikust pensionist.

Eesti pensionisüsteem üheteist EL ühiseesmärgi valguses

1. Pensionieesmärk nr. 1 – sotsiaalse tõrjutuse vältimine

Liikmesriigid peavad:

EL pensionieesmärk nr. 1

Tagama, et vanemaealised ei satu vaesusriski ja nende elatustase on piisav; samuti, et nad saavad osa oma maa majanduslikust heaolust ning saavad aktiivselt osaleda avalikus, sotsiaalses ja kultuurielus.

Euroopa sotsiaalpoliitiliste süsteemide oluliseks elemendiks on teatud miinimumsissetuleku tagamine kõigile elanikele. Tööealiste inimeste puhul kaasneb sellise sissetulekugarantiiga küsimus töömotivatsiooni säilimisest, et inimesel oleks alati töötamine kasulikum sotsiaaltoetustest elatumisest. Vanemaealiste inimeste puhul tuleb aga jälgida, kuidas sissetulekugarantiid mõjutavad motivatsiooni ise pensionieaks säästa või enne pensioniiga töötada. Enamasti on Euroopa riikides siiski pensioniealiste inimeste minimaalne sissetulek garanteeritud kõrgemal tasemel kui tööealistel inimestel (Council of the European Union 2003).

Miinimumsissetuleku tagatised Eesti pensioni- ja sotsiaalkaitse süsteemis

Eesti pensionisüsteemi I sammu, riiklik pensionikindlustus, sisaldab miinimumpensioni garantiisid – kindlaksmääratud tasemel (rahvapensioni määras) miinimumsissetulek tagatakse ka nendele eakatele elanikele, kelle tööstaaž on väga lühike või kelle palk (sotsiaalmaksuga maksustatud tulu) on kogu karjääri vältel olnud väga madal.

Miinimumgarantiide süsteem on kahetasandiline:

- 1) Rahvapension vanuse alusel (100% rahvapensioni määrast) 63 aastasele isikule, kes on Eestis elanud vähemalt 5 aastat vahetult enne pensioni taotlemist.
- 2) Vanaduspensioni suurus isikul, kes on jõudnud pensioniikka ja kellel on 15 aastat Eestis omandatud pensionistaaži, ei ole väiksem kui rahvapensioni määr.

Õigus rahvapensionile ei laiene siiski järgmistele isikutele:

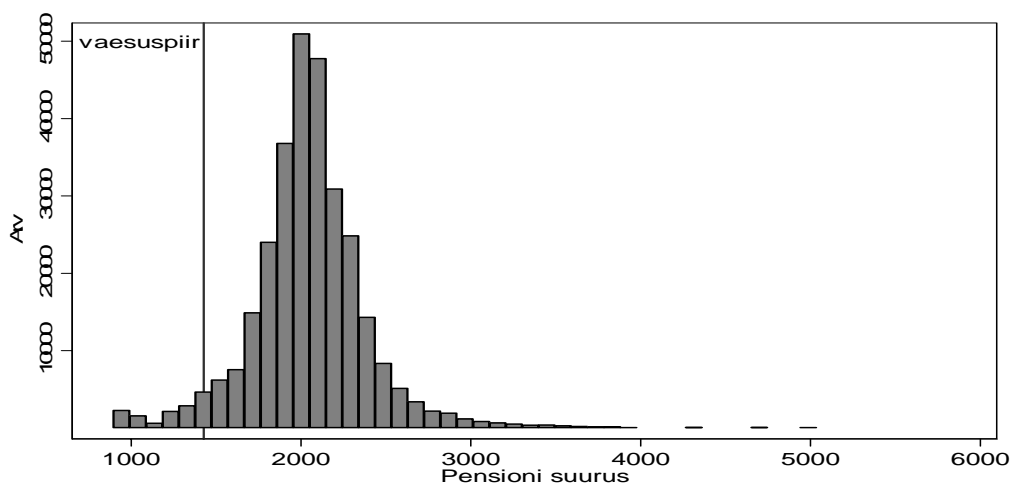
- kes on elanud Eestis vähem kui 5 aastat enne pensioni taotlemist;
- kellele on pension määratud välislepingu alusel;
- kes saavad välisriigi pensioni või
- kellel puudub kehtiv elamisluba.

1.aprillist 2003 on rahvapensioni määr 931 krooni, suurenedes 990 kroonini 1.aprillist 2004. Vanuse alusel rahvapensioni saajaid oli 2004. aasta alguse seisuga 3382 ehk veidi üle 1% kõigist pensioniealistest inimestest.

Täiendavaks sissetulekugarantiiks on sotsiaalhoolekande seaduse alusel makstav üldine toimetulekutoetus. Vastavalt kehtivale toimetulekupiirile peab peale normatiivsete eluasemekulude tasumise jääma inimesele kätte vähemalt 500 krooni (järgnevate leibkonnaliikmete kohta 400 krooni) minimaalsete tarbimiskulude katmiseks – toidule, riietusele ja jalanõudele ning muudele kaupadele ja teenustele esmavajaduste rahuldamiseks. Kehtiv toimetulekupiir on paraku väiksem minimaalse toidukorvi maksumusest, mis 2002. aastal oli 669 krooni.

2003. aastal sai toimetulekutoetust 6 760 pensionäriperet. Pensionäripered said aasta jooksul toimetulekutoetust keskmiselt 3,5 korda – enamasti vaid talvekuudel kõrgemate küttekulude kompenseerimiseks. Keskmiseks toimetulekutoetuse summaks pensionäriperedele oli 464 krooni ühe taotluse kohta. Võttes arvesse ka teistes peretüüpides elavaid pensionäre, oli 2003. aastal toimetulekutoetuse saajate hulgas kokku 9 554 pensionäri, mis moodustas ca 2,6% pensionäride koguarvust. Miinimumgarantiid – rahvapension ja toimetulekutoetus – ei taga siiski kaitset vaesusriski vastu.

Vaesusriski hindamisel soovivad Eurostat ja EL sotsiaalkaitse komitee indikaatorite töörühm kasutada suhtelist vaesuspiiri – isikute osakaalu, kes elavad leibkondades, kus leibkonna kogutulu jääb alla 60% mediaantulust, tarbimiskaaludega 1:0,5:0,3. Arvestades tarbimise struktuuri Eestis, on Eesti oludes siiski põhjendatum kasutada tarbimiskaale 1:0,7:0,5. Suhtelisele vaesuspiirile 60% mediaanist tarbimiskaaludega 1:0,7:0,5 vastas 2002. aastal 1427 krooni tarbimisühiku kohta (vt Lisa D)³.

Allikad: Sotsiaalkindlustusamet, Statistikaamet, autorite arvutused

Märkused:

- 1) Vanaduspensionina on siin käsitletud kõiki vanuse alusel määratud pensione: üldine vanaduspension, riiklik eripension, väljateenitud aastate pension, rahvapension vanaduse alusel.
- 2) Vanaduspensionide suurused 1. juuli 2003. a. seisuga, suhtelisele vaesuspiirile 60% mediaanist tarbimiskaaludega 1:0,7:0,5 vastas 2002. aastal 1427 krooni tarbimisühiku kohta.
- 3) Joonise paremaks esitamiseks on sellelt välja jäetud 292 üle 6000 kr. pensioniga pensionäri.

Joonis 1.1. Vanaduspensionide jaotus ja võrdlus suhtelise vaesuspiiriga.

³ Lisas D on vaesusriski puudutavaid arvutusi tehtud ka tarbimiskaaludega 1:0,5;0,3 ja 1:0,8:0,8. Mõnede arvutuste puhul on kasutatud võrdlevalt ka suhtelist vaesuspiiri 50% mediaantulust.

Vaesusriski sõltuvus vanusest, soost ja leibkonnatiübist

Analüüsidest vaesusriski sõltuvust vanusest, näeme, et suhteliselt kõrge on vaesusrisk noortel (15-24 a.), alanedes mõnevõrra nooremas tööeas (25-39 a.). Suhteliselt kõrgema vaesusriskiga on keskealised (40-54 a.). Alates 60-64aastaste vanuserühmast vaesusrisk langeb märgatavalt ning nooremate vanuserühmadega võrreldes on vanemaealiste vaesusrisk suhteliselt madal. 65-aastaste ja vanemate naiste vaesusrisk on samaealiste meeste vaesusriskist märgatavalt kõrgem (vt lisad D, E ja F).

Võrreldes Eesti elanike suhtelisi vaesusriske EL liikmesriikide vaesusriskidega, näeme, et 65-aastaste ja vanemate isikute suhteline vaesusrisk Eestis osutub madalamaks EL liikmesriikide keskmisest. Seejuures 65-aastaste ja vanemate meeste vaesusrisk on ca 2 korda EL keskmisest madalam. Samas alla 65-aastaste suhteline vaesusrisk on EL keskmisega samal tasemel (tabel 1.1).

Erinevalt paljudest praegustest liikmesriikidest on Eestis 65-aastaste ja vanemate vaesusrisk kuni 65-aastaste vaesusriskist madalam. Selle põhjuseks on eeskätt sissetulekute jaotuse väga suur ebaühtlus kuni 65-aastaste seas – kõrgeima ja madalaima tulukvintiili sissetulekute suhe ületab kõigi praeguste liikmesriikide vastavat näitajat – samas kui 65-aastaste ja vanemate sissetulekud on jaotunud ühtlasemalt kui senistes liikmesriikides. Vaatamata ühtlasemale tulujaotusele, on 65-aastaste ja vanemate tulud siiski oluliselt madalamad, moodustades keskmiselt 70% kuni 65-aastaste tuludest. Viimase näitaja poolest jääb Eesti alla kõigile senistele liikmesriikidele, välja arvatud Iirimaa.

	a) Vaesusriskis elavate isikute osakaal 65-aastaste ja vanemate hulgas (%)							b) Vaesusriskis elavate isikute osakaal (%): 60% mediaanist			c) Vaesusriski erinevus 65-aastaste ja vanemate ning kuni 65-aastaste seas: 60% mediaanist			d) 65-aastaste ja vanemate ning kuni 65-aastaste isikute sissetulekute suhe (%)			e) Sissetulekute jaotuse ebahütlus: kõrgeima ja madalaima kvintili suhe	
	50% mediaanist				60% mediaanist													
	Mehed	Naised	Kokku	0-64 aastased	Mehed	Naised	Kokku	0-64	65+	75+	Mehed	Naised	Kokku	Mehed	Naised	Kokku	0-64	65+
B	11	12	12	6	20	22	22	11	22	25	10	9	11	77	76	76	4,1	4,3
DK	4	6	5	3	23	26	25	7	25	31	17	19	18	77	73	74	2,7	2,6
D	5	6	6	6	9	13	11	11	11	12	-1	2	0	98	96	97	3,5	3,6
GR	24	25	25	12	34	33	33	18	33	39	17	15	15	74	74	74	5,8	7,0
E	7	7	7	14	16	16	16	19	16	17	-3	-4	-3	94	88	91	6,0	4,2
F	8	12	10	8	16	21	19	14	19	23	2	6	5	94	88	90	4,4	4,1
IRL	7	19	14	10	26	41	34	17	34	42	10	24	17	74	65	69	4,9	4,5
I	7	9	8	13	12	16	14	19	14	14	-7	-3	-5	98	94	96	5,1	4,2
L	3	4	4	6	6	10	8	14	8	14	-7	-4	-6	101	98	99	4,0	3,2
NL	4	5	4	6	7	7	7	11	7	8	-4	-5	-4	98	89	93	3,7	3,7
A	8	12	10	6	15	29	24	10	24	31	6	18	14	90	81	84	3,6	4,1
P	18	25	22	12	30	36	33	18	33	39	12	17	15	80	73	76	6,4	5,8
FIN	1	8	6	5	9	23	17	10	17	20	0	13	7	86	74	78	3,4	2,9
S	2	3	3	5	6	10	8	10	8	12	-4	1	-2	92	78	83	3,2	2,9
UK	7	13	11	12	17	25	21	19	21	26	-1	5	2	81	75	78	5,4	4,1
<i>EU15</i>	7	10	9	10	15	19	17	15	17	19	0	3	2	92	86	89	4,6	4,1
EST	3	7	6	10	8	17	13	15	13	14	-8	2	-2	76	67	70	6,9	3,6

Allikas: Council of the European Union 2003; Statistikaamet, autorite arvutused

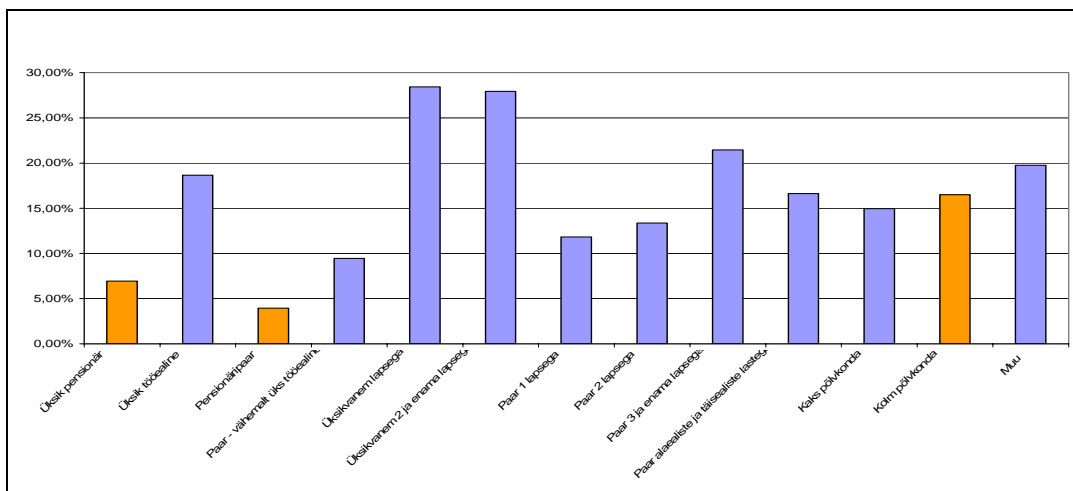
Andmed: EL liikmesriigid -1998, Eesti -2000; Tarbimiskaalud 1:0,5:0,3.

Tabel 1.1. 65-aastaste ja vanemate isikute suhteline tulusituatsioon ja suhteline vaesusrisk Euroopa Liidu liikmesriikides ja Eestis

Märkused Eesti andmete kohta:

1. Lapseks loetakse alla 16-aastast.
2. Tulemused on arvatud leibkonna ja isiku põhjal. Iga isiku kohta on kasutatud ühe juhuslikult valitud uuringukuu andmeid.
3. Tulemused on kaalutud laiendusteguritega nii, et hinnangud kehtiksid (ei sisaldaks süstemaatilist viga) kogu Eesti elanikkonna jaoks, välja arvatud asutustes viibijad (hooldekodud ja hooldushaiglad, vanglad jmt). Viimaste osakaal koguelanikkonnast ei ole suurem kui 2%.
4. Sissetulek *per capita* on arvatud kui vastavat leibkonda esindava nn tarbimisühiku (esimese leibkonnaliikme) sissetulek, mis saadakse summeerides kõigi leibkonnaliikmete sissetulekud ja jagades leibkonna tarbimiskaalude summaga (näiteks abielupaari puhul on see summa $1+0,5=1,5$; kahe lapsega abielupaari puhul $1+0,5+2\times 0,3 = 2,1$).

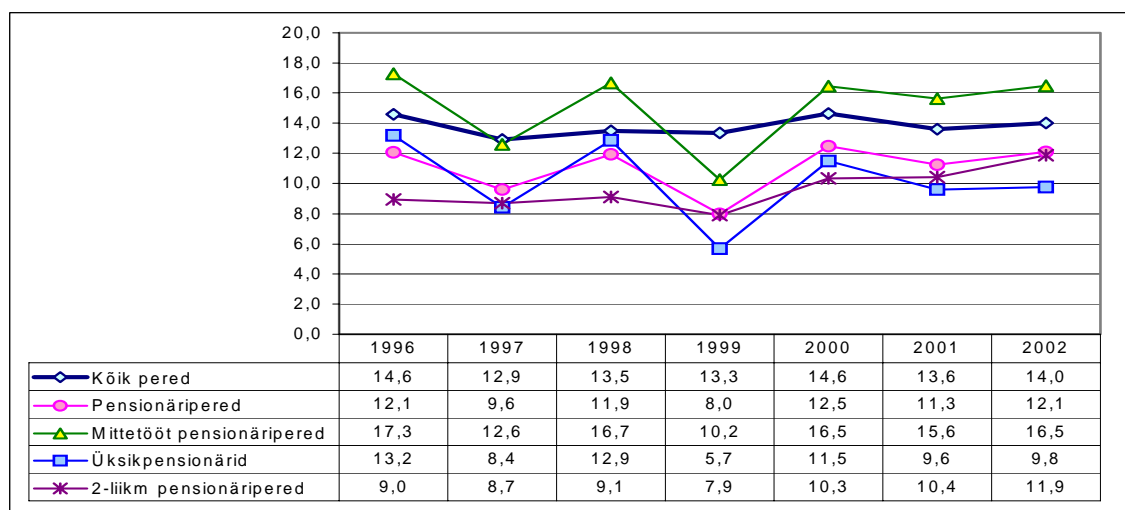
Ka leibkonna tasandil on pensionärileibkondade (üksikpensionäri ja pensionäripaari) vaesusrisk suhteliselt madal võrreldes teiste, tööealiste liikmetega leibkonnatüüpidega. Keskmisest kõrgem on siiski kolme kooselava põlvkonnaga leibkondade vaesusrisk (joonis 1.2).

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis 1.2. Eritüübiliste leibkondade vaesusrisk, 2002

Aastatel 1996-2002 on vaeste leibkondade osakaal kõigi leibkondade seas olnud suhteliselt stabiilne, 13-15% (joonis 1.3). Samas pensionärileibkondade vaesusriskis on olnud märgatavaid muutusi. Vaesusrisi olulise vähenemise 1999. aastal tõi kaasa ca 20%-ne pensionitõus 1999.a. alguses.

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis 1.3. Leibkondade vaesusrisk (protsentides), 1996-2002

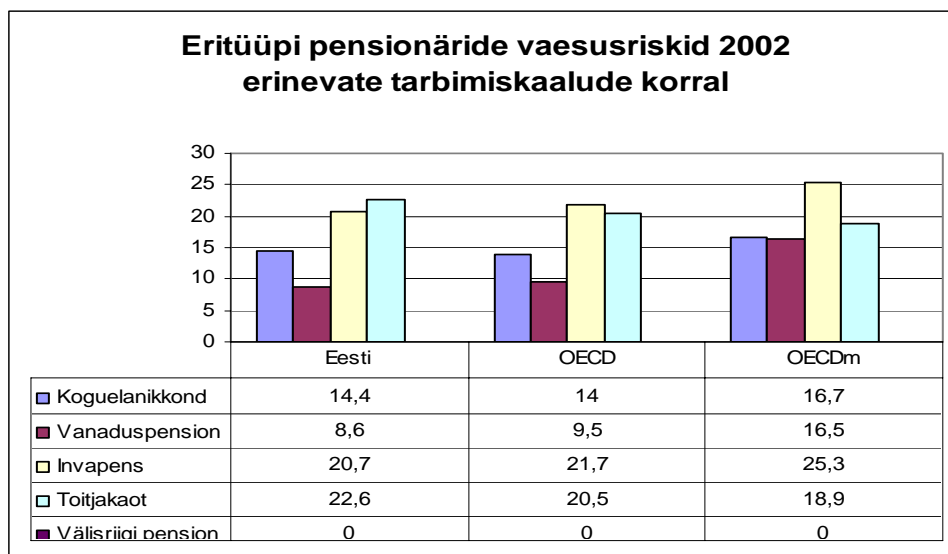
Üldiselt on pensionäriperede vaesusrisk olnud siiski keskmisest väiksem, välja arvatud mittetöötavate liikmetega pensionäriperedel. Suhteliselt madala vaesusriskiga on üksikpensionärid.

Statistikaameti leibkonna eelarve uuringute andmed võimaldavad eristada pensionäre ka vastavalt saadavale pensioniliigile. Seejuures on võimalik eristada:

- vanaduspensionäre;
- invaliidsus/töövõimetuspensionäre;
- toitjakaotuspensionäre;
- välisriigi pensioni saajaid.

Selgitamaks pensionäride vaesusriske pensioniliikide kaupa vaatlesime 2002. aasta andmete põhjal kõiki leibkondi, kuhu vastava pensioniliigi saajad kuulusid ning leidsime nende seas suhteliselt vaeste leibkondade osakaalu. Seejuures kasutasime vaesuspiiri 60% mediaanist ja kolme erinevat liiki tarbimiskaale – vastavalt 1:0,8:0,8, 1:0,7:0,5 ja 1:0,5:0,3 (vt joonis 1.4).

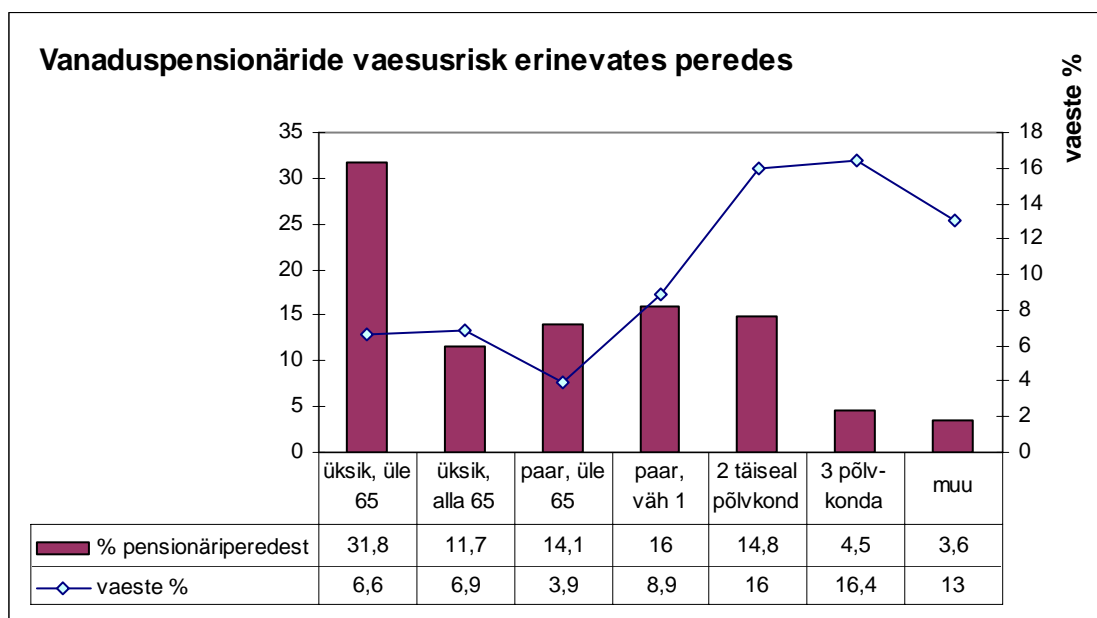
Vanaduspensionäride vaesusrisk on suhteliselt madal (vanaduspensionäriiga peresid on kokku üle 200 000, ca 37% kõigist leibkondadest). Invaliidsus/töövõimetuspensionäride (55 000 leibkonda, ca 10% kõigist leibkondadest) ja toitjakaotuspensionäride (üle 10 000 leibkonna, ca 2% leibkondadest) seas on vaeste osakaal märksa suurem kui elanikkonnas keskmiselt. Välisriigi pensioni saajate seas (alla 5000, so alla 1% leibkondadest) ei ole vaesusest ohustatud, sest nende pension on märksa kõrgem Eesti keskmisest pensionist.

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis 1.4. Pensionäride vaesusrisk pensioniliigi alusel, 2002

Edasi selgitame, kuidas varieerub pensionäride vaesusrisk sõltuvalt leibkonna tüübist (vaesuspiir 60% sissetulekute mediaanist, tarbimiskaalud 1:0,7:0,5).

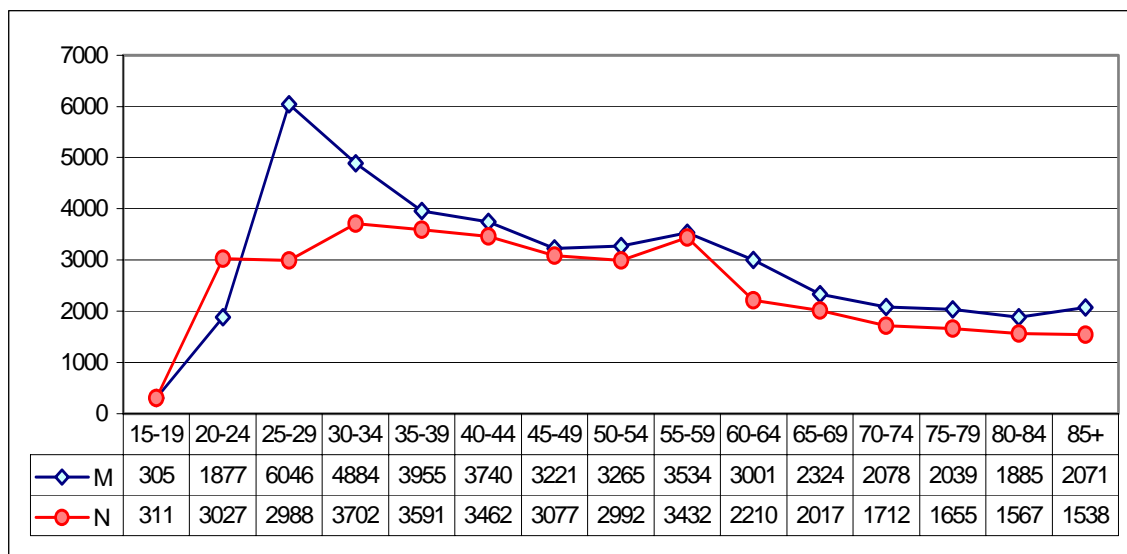
Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Märkus: Vasakpoolne skaala – osakaal kõigist pensionärileibkondadest,
parempoolne skaala – vaeste leibkondade osakaal

Joonis 1.5. Vanaduspensionäride vaesusrisk sõltuvalt leibkonnatüübist, 2002

Kõige madalam on kahe kooselava vanaduspensionäri vaesusrisk. Ka üksiku 65-aastase või vanema pensionäri vaesusrisk on kaks korda väiksem kõigi elanike vaesusriskist. Vaesusriski suurendavad nooremad leibkonnaliikmed. Suurima vaesusriskiga on kahe või kolme põlvkonna pered, sellised leibkonnad moodustavad ligi viiendiku kõigist peredest, kuhu vanaduspensionärid kuuluvad.

Vaadeldes individuaalsete sissetulekute sõltuvust soost ja vanusest, näeme, et individuaalne sissetulek on kõrgeim vanuserühmas 25-29, edasi koos vanuse tõusuga sissetulek langeb (joonis 1.6). Sissetulekute mõningase tõusu 55-59-aastaste vanuserühmas (eriti naistel) põhjustab ilmselt pensioni ja töötasu liitumine pensionikka jõudnud isikutel.

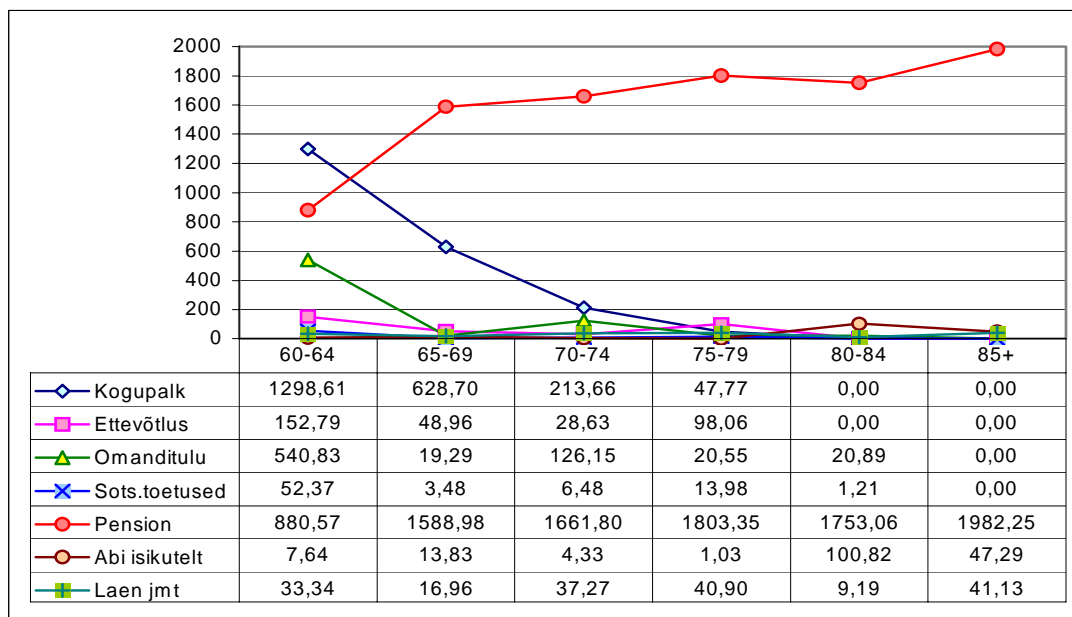

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis 1.6. Individuaalsete sissetulekute (kroonides) sõltuvus soost ja vanusest, 2000

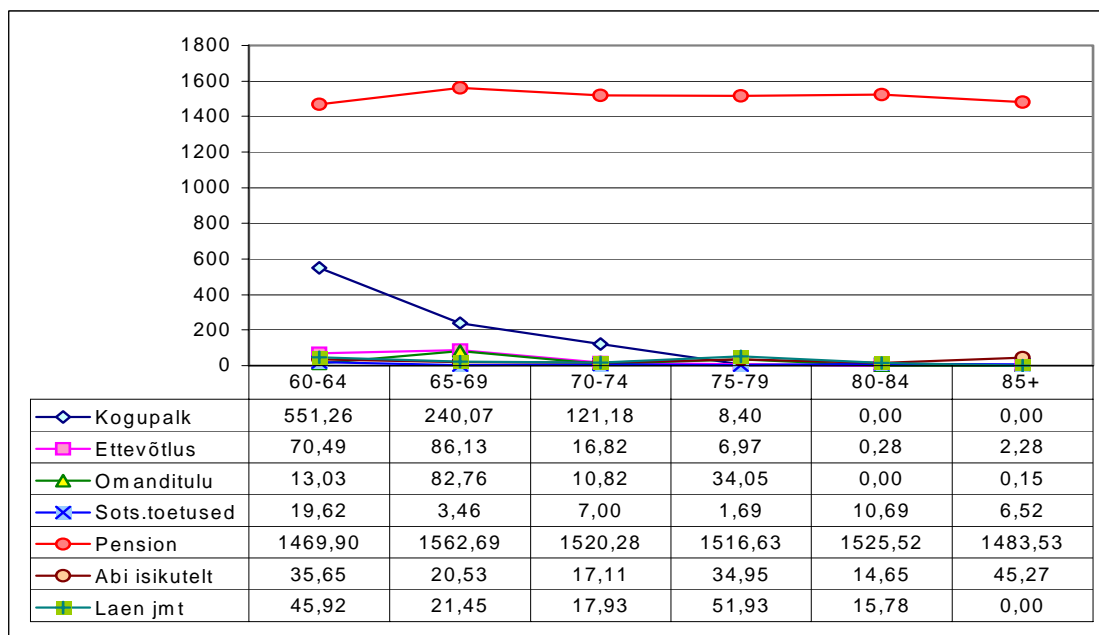
Eakate sissetulekute struktuuris on meeste ja naiste puhul märgatavad struktuurierinevused veel vanuserühmas 60-64, tingituna meeste hilisemast pensioniea algusest. Meestel domineerib pension sissetulekuallikana alates vanuserühmast 65-69, naistel alates vanuserühmast 60-64.

65-aastastel ja vanematel (selleks ajaks on praktiliselt kõik isikud on juba pensionile siirdunud) on pension peamiseks tuluaallikaks, samas teiste sotsiaaltoetuste osakaal eakate kogutuludes on väga väike (joonised 1.7 ja 1.8). Meeste ja naiste sissetulekute erinevusi nendes vanuserühmades iseloomustavad meeste kõrgemad palgatulud (vanuserühmades 65-79) ning kõrgem pension, eriti vanemates vanuserühmades (70+).

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

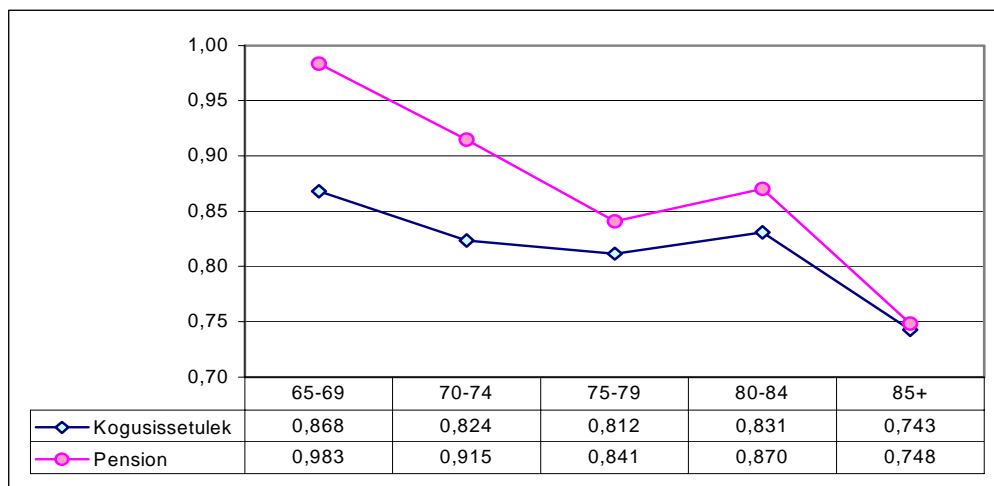
Joonis 1.7. 60-aastaste ja vanemate meeste sissetulekute struktuur (kroonid), 2000

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis 1.8. 60-aastaste ja vanemate naiste sissetulekute struktuur (kroonid), 2000

65-aastaste ja vanemate naiste sissetulek moodustab samavanuste meeste sissetulekutest ca 80-85 protsenti. Erinevus pensionide suurusel on veidi väiksem (joonis 1.9).

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis 1.9. 65-aastaste ja vanemate naiste ja meeste sissetulekute suhe, 2000

Eakate hinnangud toimetulekule

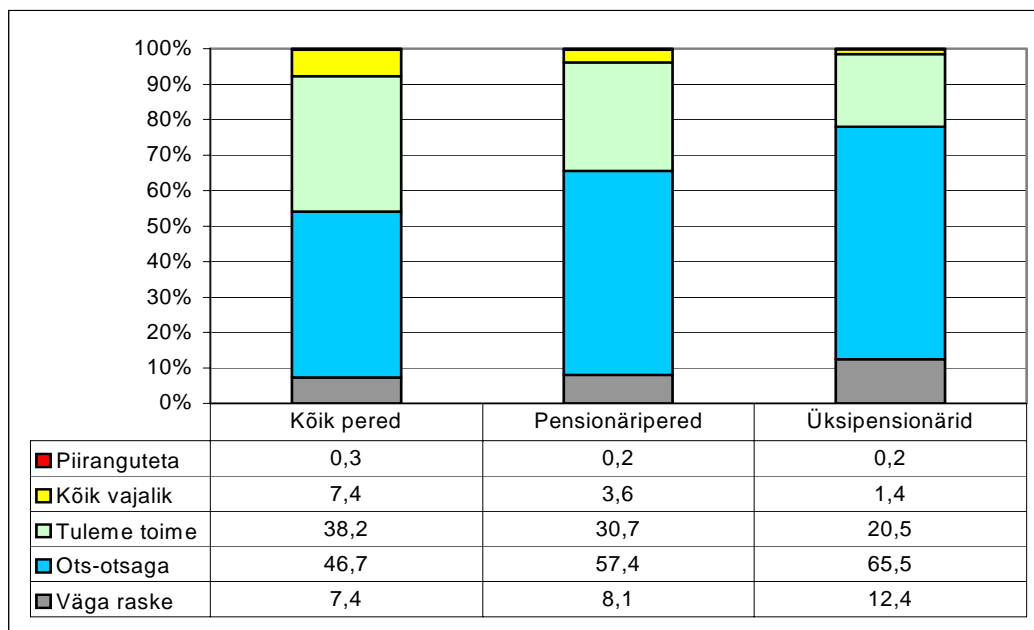
Subjektiiivse vaesuse mõõdikuna kasutatakse 2000. aastast leibkonna eelarve uuringus küsimust:

„Hinnake oma leibkonna üldist majanduslikku olukorda. Valige järgmiste väidete seast selline, mis Teie leibkonna majanduslikku seisukorda kõige täpsemini iseloomustab“ järgmiste vastusevariantidega:

1. Oleme väga raskes seisundis, meil ei jätku raha isegi hädavajaliku toidu jaoks.
2. Tuleme küll ots-otsaga kokku, kuid raha jätkub ainult kõige hädavajalikuma jaoks.
3. Tuleme üldiselt toime. Saame enesele lubada ka muud peale hädavajaliku.
4. Meie pere saab enesele lubada kõike normaalseks, luksuseta eluks vajalikku.
5. Meie pere võib soovi korral tarbida ilma eriliste piiranguteta.

Pensionäriperede ja üksikpensionäride hinnangud oma toimetulekule on kõigi perede keskmisest mõnevõrra negatiivsemad. Suurim osa pensionäridest – 65% üksikpensionäridest ja 57% pensionäriperedest – hindab toimetulekut ots-otsaga kokkutulemisena, kus raha jätkub vaid hädavajalikuks. Väga raskeks hindab oma toimetulekuolukorda 8% pensionäriperedest ja 12% üksikpensionäridest (joonis 1.10).

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis 1.10. Perede subjektiivsed toimetulekuhinnangud, 2002

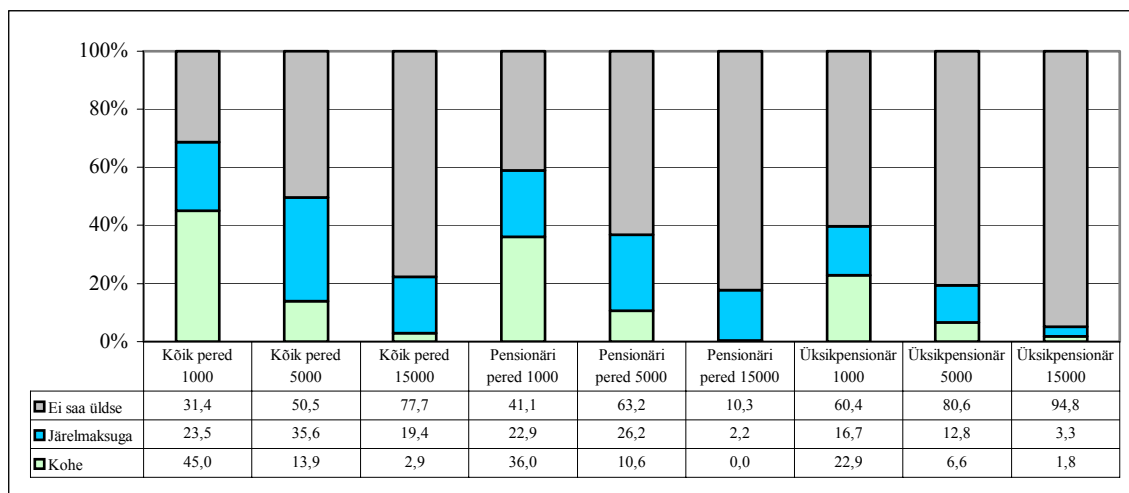
Ilmajätusvaesus

Ilmajätusvaesuse hindamisel kasutatakse leibkonna eelarve uuringus küsimusi selle kohta, milliseid suuremaid kulutusi leibkond endale võimaldada saab. Kuna tegemist ei ole spetsiaalselt vaesuseuuringuga, on küsimusi vaid kolm. Alates 2000.a-st mõõdetakse ilmajätusvaesust küsimusega:

1. Kas Teil oleks võimalik oma perele osta esemeid hinnaga 1 000 krooni (näiteks raadio või tolmuimeja);
2. Kas Teil oleks võimalik oma perele osta esemeid hinnaga 5 000 krooni (näiteks värviteler või külmik);
3. Kas Teil oleks võimalik osta oma leibkonnale esemeid hinnaga 15 000 krooni (näiteks mööblikomplekt).

Kõigi küsimuste vastusevariandid on:

1. Saame kohe osta;
2. Saame osta järelmaksuga;
3. Ei saa üldse osta.

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis 1.11. Perede ilmajätusvaesus, 2002

Ilmneb, et väga suur osa pensionäre ei saa endale suuremaid oste lubada. Kui lugeda ilmajätusvaesuse piiriks 1000-kroonise tarbeeseme ostmise võimatust, iseloomustab see 31% kõigist peredest, 41% pensionäriperedest ja 60% üksikpensionäridest (joonis 1.11).

Eakate sotsiaalsed kontaktid ja osalemine ühiskonnaelus

Eakate sotsiaalsete kontaktide ja ühiskonnaelus osalemise kohta annab ülevaate 2000. aastal EGGA (Eesti Gerontoloogia ja Geriatria Assotsiatsiooni) läbiviidud uuring Eesti eakate tervise ja toimetuleku kohta.

Mitmesuguste klubide, ringide ja ühiskondlike organisatsioonide töös või kirikuelus osales 15–20% eakatest. 11% küsitletutest nimetas mitteosalemise põhjuseks aja puudumist, 4% kurtis transpordiraskuste üle ja 10% polnud tegevustest teadlik.

Siiski on eakad ühiskonnaeluga hästi kursis,

- 93% vaatab televisiooni;
- 91% kuulab raadiot;
- 84% loeb ajalehti ja ajakirju;
- 73% loeb raamatuid;
- 49% tegeleb aiatööga;
- 41% peab lemmiklooma;
- enam kui kolmandik teeb käsitööd, käib jalutamas, külastab huvitavaid üritusi;
- veerand kuulab muusikat ja/või käib kontsertidel;
- kümnendik osaleb mingil viisil heategevuses.

Eakate hinnang oma elukvaliteedile sõltus oluliselt sellest, kui suurel määral nende arvamust arvestati mitmesugustes ühiskonnaelus, eriti aga nende enda elu puudutavates küsimustes.

2. Pensionieesmärk nr. 2 - elatustaseme säilitamise võimaldamine

EL pensionieesmärk nr. 2

Tagama kõigile inimestele asjakohaste (avalike ja/või era) pensionikorralduste kättesaadavus, võimaldades neil teenida õigust pensionile, et mõistlikul määral säilitada elatustaset peale pensionile jäämist.

Vastavalt asutamislepingule on Euroopa Liidu ja liikmesriikide ühiseks eesmärgiks piisava sotsiaalkaitse tagamine. See tähendab muuhulgas, et pensionisüsteemi eesmärgiks ei peaks olema mitte üksnes vaesuse vältimine vanaduseas, vaid see peaks pakkuma ka võimalusi säilitada tööelu vältel saavutatud elatustaset. Seejuures mõõndakse, et vanemate inimeste sissetulekud võivad mõnevõrra langeda, kuivõrd nende perekondlikud kohustused on enamasti väiksemad, puuduvad töölkäimisega seotud kulutused ning ka kulud elamispinnaile on enamasti väiksemad (Council of the European Union 2003).

Enamikus EL liikmesriikides on I samba pension sõltuv varasemast töötasust, aidates seega – teatud ulatuses – säilitada varasemat elatustaset. Kolmes liikmesriigis (Holland, Taani, Iirimaa) on I samba pension aga võrdse määraga, neis riikides sõltub varasema elatustaseme säilitamine täiendavate erapensioniskeemide kasutamisest.

Riikliku pensionikindlustusega hõlmatus

2003. aasta alguse seisuga oli pensioniealisi elanikke Eestis kokku 285042 inimest, sealhulgas 63-aastaseid ja vanemaid mehi 84276 ning 58 a. ja 6 kuu vanuseid ja vanemaid naisi 200766⁴.

Samal ajal (2003.a. alguse seisuga) oli Sotsiaalkindlustusameti andmetel pensioniealisi pensionisaajaid 280441, neist 81737 meest ja 198704 naist.

	Pensioniealiste inimeste arv	Pensioniealiste pensionisaajate arv	Pensionisaajate osakaal	Pensioniealiste inimeste arv, kes pole pensionisaajad
Mehed	84276	81737	97,0 %	2539
Naised	200766	198704	99,0 %	2062
Kokku	285042	280441	98,4 %	4601

Allikas: Statistikaamet, Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

Tabel 2.1. Riikliku pensionikindlustuse skeemi katvus, 2003

Seega pensioniealistest meestest saab Eesti riiklikku pensioni 97% ja naistest 99% (tabel 2.1). Samas on Eestis ca 4600 pensioniealist inimest, kes riiklikku pensioni ei saa⁵.

⁴ Aluseks on võetud Statistikaameti üheaastaste vanusvahemikega rahvastikuandmed.

Põhjused, miks osadel pensioniealistel isikutel ei ole õigust riiklikule pensionile, võivad olla näiteks:

- 1) 58,5–63 aastase naise puhul on Eestis omandatud pensionistaaž lühem kui 15 aastat;
- 2) rahvapensionile õigust andvas vanuses – 63-aastane või vanem – isik on elanud Eestis alalise elanikuna või tähtajalise elamisloaga püsivalt vähem kui 5 aastat;
- 3) isik saab mõne teise riigi pensioni;
- 4) isikul puudub kehtiv elamisluba.

Ilmselt on riikliku pensioni mitteraamimise põhjused pensioniealiste meeste ja naiste hulgas mõnevõrra erinevad. Naiste hulgas, kes riiklikku pensioni ei saa, on tõenäoliselt enim neid, kellel puudub 15 aasta pikkune Eestis omandatud pensionistaaž ja kes peavad veel mõned aastad töötama, et staažinõue täis saada või ootama 63 eluaastani, et taotleda rahvapensionit. Pensioniealiste meeste hulgas, kes Eesti riigilt pensioni ei saa, on ilmselt enim sõjaväepensionäre, kellele pensioni maksab Venemaa⁶. Haigekassa andmetel elas 2002. aasta lõpu seisuga Eestis 3468 60-aastast või vanemat Vene sõjaväepensionäri.

Seega võib hinnata, et 60-aastaste ja vanemate Eesti elanike hulgas on pensioni mitteraamimise isikute arv väga väike.

Pensionide asendusmäär

EL sotsiaalkaitse komitee indikaatorite töörühm on pakkunud välja pensionide elatusasteme säilitamise taseme hindamise aspektis liikmesriikide võrdlemiseks kahte tüüpi asendusmäärasid:

- 1) asendusmäär teatud teoreetilistel juhtudel;
- 2) agregatasendusmäär.

Pensionisüsteemide individuaalse asendusmäära võrdlemisel võetakse aluseks teatud tüüpjuhtum – sellisena käsitletakse 40 aastase tööstaažiga, keskmise töötasuga töötajat kõige levinumas pensioniskeemis, kes siirdub pensionile 65 aasta vanuses. Vaadeldakse nii bruto- kui netoasendusmäärasid, kuivõrd pensionide tulumaksuga maksustamine sageli erineb töötasude maksustamisest⁷. Samuti ei tasu pensionärid sageli erinevaid sotsiaalkindlustusmaksmeid, mida makstakse töötasudelt.

---

⁵ Selle tulemuse hindamisel tuleb arvestada võimalikku viga rahvaloenduse andmete alusel leitud rahvaarvust. Samas rahvaloenduse katvus pensioniealiste inimeste hulgas on ilmselt kõrgem kui tööeliste inimeste hulgas.

⁶ Vastavalt Eesti-Vene kokkuleppele "Vene Föderatsiooni Relvajõudude pensionäride sotsiaalsetest garantiidest Eesti Vabariigi territooriumil" peavad Venemaa poolt sõjaväepensionäridele makstavad pensionid olema suuremad Eestis kehtestatud miinimumpensionist.

⁷ Riikides, kus kehtib progressiivne tulumaks, võib ka juhtuda, et summade erinevuse tõttu rakendatakse erinevat maksumäära.

Kõigis senistes EL liikmesriikides ulatub 40aastase tööstaaži ja keskmise töötasuga töötaja pensioni teoreetiline asendusmäär üle 60%, Eestis on vastav näitaja veidi üle 40% (tabel 2.2).

	I samba brutoasendusmäär	II samba brutoasendusmäär	Kokku brutoasendusmäär	Kokku netoasendusmäär
Belgia	36,5	3,5	40,0	66,1
Taani	41,7	3,4	45,1	68,4
Saksamaa	44,6	5,5	50,1	76,1
Kreeka	108,0	...	108,0	118,0
Hispaania	88,6	...	88,6	95,4
Prantsusmaa	65,0	...	65,0	78,8
Iirimaa	31,4	35,3	66,7	81,4
Itaalia	79,6	0	79,6	88,9
Luksemburg	89,5	...	89,5	97,2
Holland	32,6	37,4	70,0	89,0
Austria	74,3	...	74,3	88,3
Portugal	72,3	...	72,3	88,7
Soome	57,6	...	57,6	66,2
Rootsi	57,0	13,9	70,9	74,6
Suurbritannia	16,6	50,0	66,6	81,9
Eesti	33,3	...	33,3	42,8

Allikas: Social Protection Committee 2003, autorite arvutused

Märkus: EL liikmesriikide andmed 2002. Eesti andmed 2003, keskmise töötasuna on käsitletud keskmist sotsiaalmaksuga maksustatud tulu

Tabel 2.2. Teoreetilised asendusmäärad EL liikmesriikides ja Eestis

Agregaatasendusmäärana on kokku lepitud käsitleda 65-74aastaste mediaanpensionitulu suhet 50-59aastaste mediaantöötasusse.

2002. aastal oli Statistikaamet leibkonna eelarve uuringu andmetel 65-74-aastaste mediaanpension 1743 krooni. Samas oli 50-59aastaste mediaantöötasu netosummas 3100 krooni, mis vastab brutotöötasule 3877 krooni⁸.

Seega oli agregaatasendusmäära väärtus Eesti jaoks 2002.aastal 45,0%, samas ei ole seniste EL liikmesriikide kohta võrdlusandmed seni kättesaadavad. Võib siiski oletada, et enamikus liikmesriikides on nimetatud näitaja kõrgem kui Eestis.

Eestis on seni olnud enam levinud käsitus asendusmäärast kui keskmise pensioni ja keskmise palga või töötasu suhtest. Järgnevas on keskmise asendusmäärana vaadeldud keskmise vanaduspensionini ja pensionikindlustatute keskmise töötasu suhet.

⁸ Mediaantöötasu arvutamisel on võetud arvesse üksnes need isikud, kes töötasu said, s.t. arvestamata jäeti nulltöötasuga isikud.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Keskmine brutotöötasu (kroonid)	2111	2644	3162	3663	3760	4193	4658	5247	5824
Keskmine netotöötasu (kroonid)	1640	2086	2479	2841	2912	3311	3707	4156	4585
Keskmine vanaduspension (kroonid)	671	953	1110	1247	1545	1532	1583	1758	1989
Keskmise vanaduspensioni brutoasendusmäär (%)	31,8	36,0	35,1	34,0	41,1	36,5	34,0	33,5	34,1
Keskmise vanaduspensioni netoasendusmäär (%)	40,9	45,7	44,9	43,9	53,1	46,3	42,7	42,3	43,3

Allikas: Sotsiaalkindlustusameti andmed, autorite arvutused

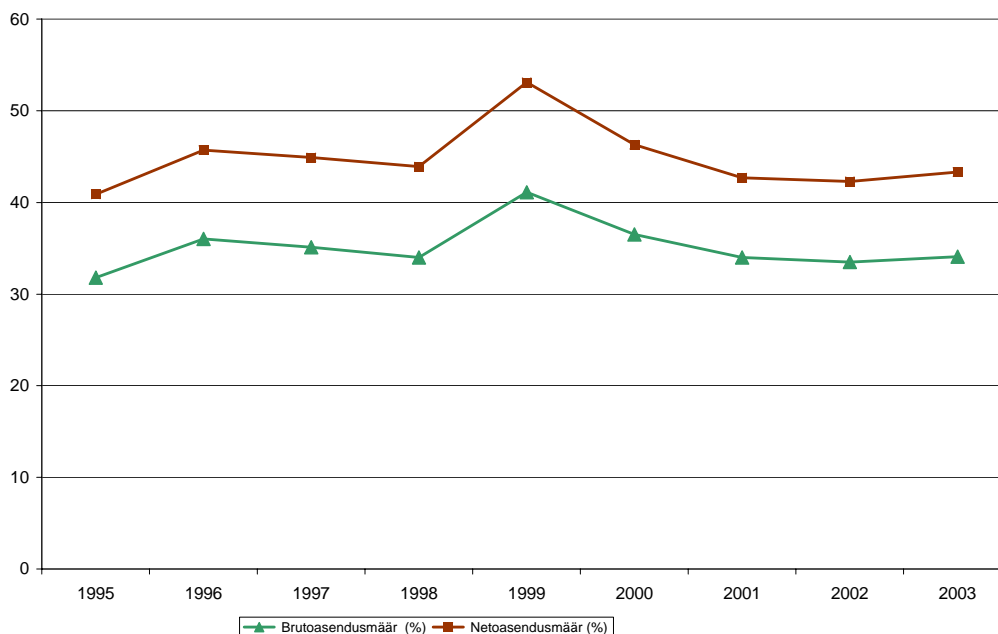
Märkus: Keskmine vanaduspension: aastakeskmine vanaduspension väljamaksmise alusel

Keskmine töötasu: pensionikindlustatud keskmine isikustatud sotsiaalmaksuga maksustatud tulu, sisaldades palgatulu ja FIE-de ettevõtlustulu

Tabel 2.3. Kindlustatute keskmise töötasu, keskmise vanaduspensioni ja asendusmäärade areng, 1995-2003

Näeme, et viimasel kaheksal aastal on keskmise vanaduspensioni brutoasendusmäär püsinud vahemikus 32-36% ja netoasendusmäär vahemikus 42-46% (joonis 2.1). Erandiks oli 1999. aasta, mil asendusmäär tõusis suurema pensionitõusu tagajärjel. Aastatel 2000-2002 keskmise vanaduspensioni asendusmäär langes, ent 2003.aasta täiendav pensionitõus taas tõstis veidi asendusmäära.

Võib ka märgata, et keskmise asendusmäära areng on olnud pöördvõrdeline pensionärileibkondade vaesusriski arenguga (vt joonis 1.3).

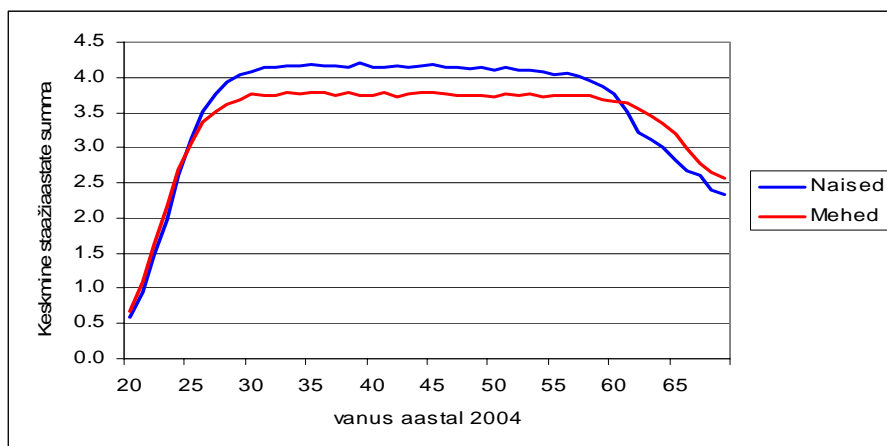
Allikas: Sotsiaalkindlustusameti andmed, autorite arvutused

Joonis 2.1. Keskmise vanaduspensioni asendusmäära areng, 1995-2003

Pensionioõiguse kujunemine isikustatud sotsiaalmaksu alusel

Sotsiaalkindlustusameti riikliku pensionikindlustuse registri andmete alusel analüüsiti aastatel 1999-2003 tööealiste inimeste poolt omandatud pensionikindlustusstaaži pikkust ja aastakoefitsientide suurust ning nende jaotust vanuse ja soo lõikes, selgitamaks välja võimalikke auke omandatud pensionioõiguses ja ebavõrdsust aastakoefitsientides.

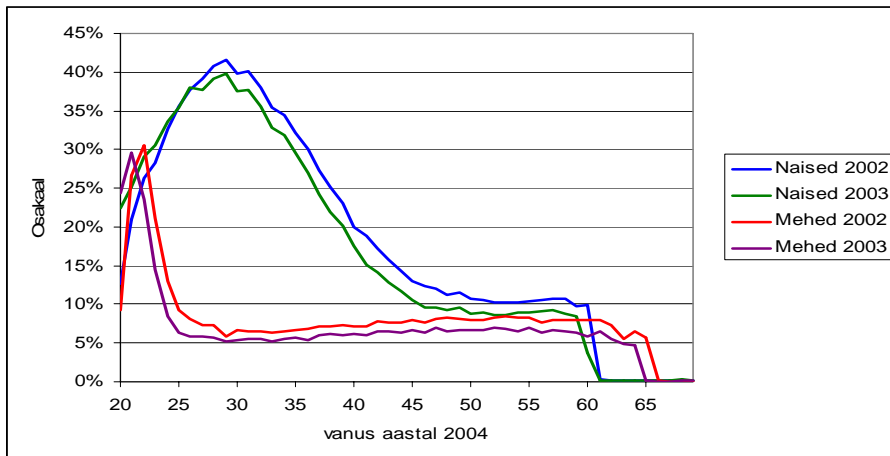
Viie aasta jooksul omandatud keskmine staažiaastate summa soo-vanusrühmade lõikes on esitatud joonisel 2.2. Kuni 25 eluaastani on meestel ja naistel pensionikindlustusstaaž praktiliselt võrdne, vanusevahemikus 25-60 on naiste pensionikindlustusstaaž samavanuste meeste staažist keskmiselt 0,4 aasta võrra pikem. Üle 60aastaste seas on aga meeste keskmine pensionikindlustusstaaž kõrgem.

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

Joonis 2.2. Aastatel 1999-2003 omandatud pensionikindlustusstaaži keskmised soo ja vanuse järgi

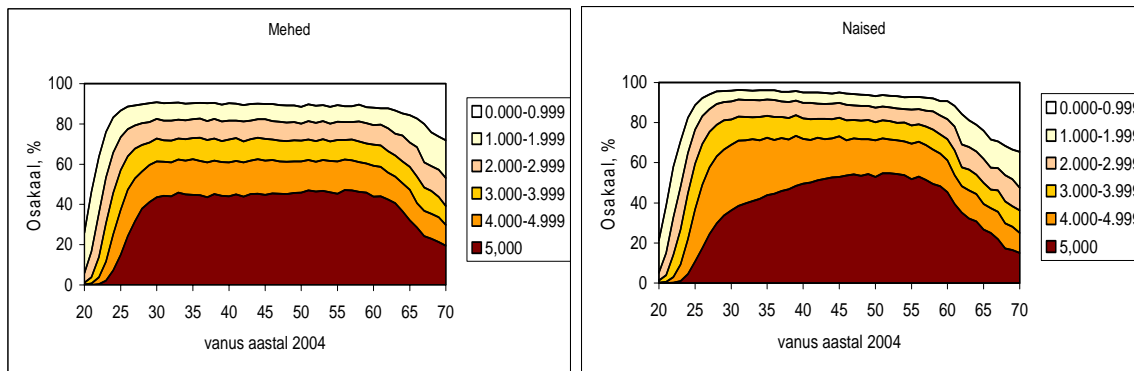
Seega, ehkki meeste hõivemäärad on kõrgemad kui naistel (2003. aastal vanusevahemikus 25-49 oli meeste hõivemäär 82,5% ja naistel 75,2%), on naiste keskmine pensionikindlustusstaaž pikem. See on selgitatav asjaoluga, et naiste eest maksab sagedamini sotsiaalmaksu riik, tagades sellega pensionikindlustusstaaži ka perioodide eest, mil isik oli majanduslikult mitte-aktiivne (joonis 2.3). Näiteks 2002. ja 2003. aastal oli 30aastaste naiste seas ligi 40% neid, kelle eest riik on tasunud sotsiaalmaksu. Samas vanuses meeste seas oli vastav protsent 6-7%. Naistel on riigi poolt sotsiaalmaksu tasumine seotud peamiselt laste kasvatamisega. 20-25 aastaste meeste puhul on kõige suurem osakaal ilmselt kaitseväeteenistusel.

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

Joonis 2.3. Pensionikindlustatute osakaal, kelle eest riik on aastatel 2002-2003 maksnud sotsiaalmaksu

Pensionikindlustatute jaotus staažiaastate summa järgi soo ja vanuse lõikes on esitatud joonisel 2.4. 30-50aastastest on ca 60% mehi ja ca 70% naised omandanud viie aasta jooksul vähemalt 4 aastat pensionikindlustusstaazi. Seega ülejäänutel selles vanusvahemikus, vastavalt ligi 40% meestest ja 30% naistest, on jäänud viie aasta jooksul omandamata enam kui üks staažiaasta.

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

Joonis 2.4. Pensionikindlustatute jaotus aastatel 1999-2003 omandatud pensionikindlustusstaazi järgi soo ja vanuse lõikes

30-50aastaste detailsem pensionikindlustusstaazi jaotus on toodud tabelis 2.4.

Pensionikindlustusstaaz	Naised	Mehed	Kokku
0.000-0.999	4.9	10.1	7.4
1.000-1.999	5.2	8.3	6.7
2.000-2.999	7.9	9.4	8.6
3.000-3.999	10.4	10.7	10.6
4.000-4.999	23.8	16.7	20.4

5.000	47.9	44.8	46.4
Kokku	100	100	100

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

Tabel 2.4. 30-50 aastaste pensionikindlustatute jaotus aastatel 1999-2003 omandatud pensionikindlustusstaaži järgi (%)

30-50aastaste meeste seas on maksimaalse 5 aasta pensionikindlustusstaažiga inimesi ca 45%, naiste seas ca 48%. Meeste seas on mõnevõrra rohkem lühikese pensionikindlustusstaažiga inimesi. Neid, kelle viie aasta pensionikindlustusstaaž jääb alla ühe aasta, on 30-50aastaste meeste seas ca 10% ja naiste seas ca 5%. Seega on pensionistaaži auke meestel sagedamini kui naistel.

Staažiaugud avaldavad mõju riikliku pensionikindlustusega hõlmatusele pikemas perspektiivis. Vanaduspensioni õiguse üheks tingimuseks on vähemalt 15 aasta pikkune pensionistaaž. Eeldades, et inimese aktiivne periood, mille jooksul pensioni saamiseks nõutav staaž tuleb koguda, kestab ca 40 aastat, siis selleks, et nimetatud perioodi jooksul omandada 15 aastat pensionistaaži, tuleks keskmiselt ühes kalendriaastas omandada 15/40 ehk 0,375 pensionistaaži aastat. Aastatel 1999-2003 oli 30-50aastaste meeste seas ca 17,5% neid, kelle omandatud pensionistaaž jäi alla 1,875 (ehk 5 x 0,375). Naiste seas oli vastav osakaal 9,3%. Nii paljudel inimestel pensioniõigusega siiski probleeme ei teki, sest ca 6,9% mehi ja 5,6% naisi selles vanusevahemikus olid 2003. aastal juba pensionärid (kas töövõimetuspensionärid või väljateenitud aastate pensioni saajad), kes ei pruukinud kõikidel aastatel töötada. Seega, hinnanguliselt võib ca 10% meestest ja 4% naistest tulevikus tekkida probleeme vanaduspensioniks nõutava pensionistaaži täitmisega, mis tähendaks, et need isikud peavad leppima rahvapensioniga⁹.

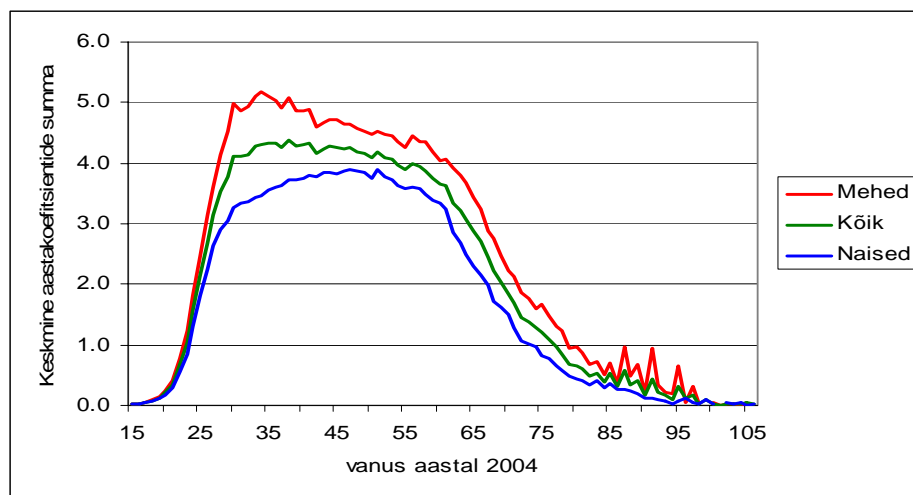
	Mehed	Naised	Kokku
30-50 a vanuste pensionikindlustatute osakaal, kelle 5 aasta (1999-2003) pensionistaaž on väiksem kui 1,875	17,5%	9,3%	13,3%
Pensionäride osakaal 30-50 a vanuste hulgas aastal 2003	6,9%	5,6%	6,2%
Pensionikindlustatute osakaal, kellel võib tekkida probleeme pensionistaaži nõude täitmisega	10,6%	3,7%	7,1%

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, Statistikaamet, autorite arvutused

Tabel 2.5. Pensionikindlustatute osakaal, kellel võib tekkida probleeme pensionistaaži täitmisega

⁹ Leitakse osakaalud ei tähenda tingimata, et vaatluse all olnud vanusevahemikus (30-50) olevatel inimestel tekiks reaalselt probleeme, sest nimetatud vanuserühmas on paljudel omandatud pensioniõiguslikku staaži enne 1999. aastat. Pensioniõigusliku staaži arvestus ei sõltunud üks-üheselt sotsiaalmaksuga maksustatud tulu saamisest ning nn võrdsustatud perioodide nimekirja oli pikem (sh läks staaži hulka kõrgkoolis õppimise aeg). Samas osutab saadud tulemus, et hõlmatusega võib tekkida probleeme osal praegustel 20aastaste põlvkonnast, kui pensionistaaži omandamises jääb kehtima sarnane muster nagu praegustel 30-50aastastel. Teisalt, kuna aastatel 1999-2003 oli töötuse määr suhteliselt kõrge ja tööhõive määr madal võrreldes eelnevate ja ilmselt ka järgnevate aastatega, siis tööturu olukorra paranedes võib inimeste osakaal, kellel reaalselt pensionistaaži nõude täitmisega probleeme tekib, olla väiksem.

Joonis 2.5 esitab pensionikindlustuse aastakoeffitsientide summa aastate 1999-2003 kohta soo ja vanuse lõikes.

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

Joonis 2.5. Aastatel 1999-2003 omandatud keskmine pensionikindlustuse aastakoeffitsientide summa vanuse ja soo lõikes

Aastakoeffitsientide summa tõuseb kiiresti koos vanusega vanusevahemikus 20-30. Vanusevahemikus 30-60 on keskmine aastakoeffitsient suhteliselt stabiilne, kuid langeb kiiresti peale 60-ndat eluaastat.

Meeste keskmine aastakoeffitsient on naiste keskmisest kõrgem igas vanuses. Samas on meeste ja naiste aastakoeffitsientide profiil pisut erinev. Meestel on aastakoeffitsiendid kõige kõrgemad vanusevahemikus 30-40, kus aastakoeffitsientide summa on ligi 5. See tulemus langeb kokku meeste palgaprofiiliga Eesti tööjõu-uuringu andmetel (vt joonis 5.4).

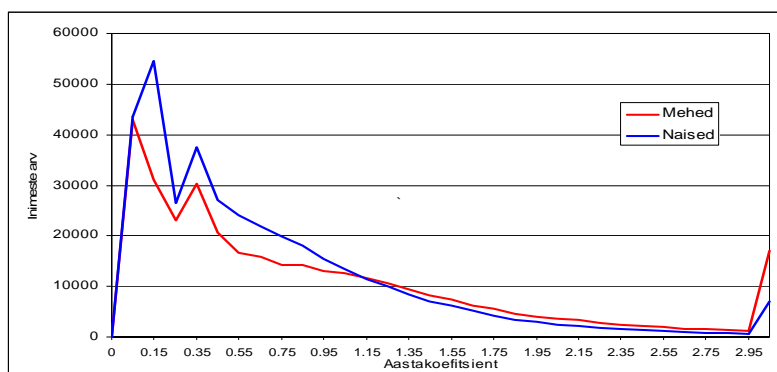
Naistel on aastakoeffitsiendid kõrgeimad vanusevahemikus 40-50, kuigi samas naiste kuupalgad on kõrgemad hoopiski vanusevahemikus 30-35. Ilmselt tulenevad noorema vanuserühma madalamad keskmised aastakoeffitsiendid ja aastakoeffitsientide summa asjaolust, et selles vanuserühmas on suhteliselt palju naisi, kes mõnel aastal ei ole lapsehoolduspuhkuse tõttu töötanud või on töötanud aastast ainult mõned kuud. Kuigi vastavalt sotsiaalmaksuseadusele maksab riik lapsehooldustasu saavate vanemate eest sotsiaalmaksu, tagab riigi poolt tasutav sotsiaalmaksusumma üksnes väga väikese aastakoeffitsiendi.

Viieaastase perioodi (1999-2003) kohta on väga vähe neid vanusrühmi, kelle aastakoeffitsientide summa on suurem kui 5. Osalt on selle põhjuseks liitumine II sambaga (II samm käivitus 2002. a. juulist), kuivõrd sama palgataseme juures on II sambaga liitunud isiku aastakoeffitsient 20% võrra madalam. Olulisemaks teguriks on siiski see, et paljudel isikutel on pensioniõiguses augud – teatud perioodidel pole saanud sotsiaalmaksuga maksustatud tulu kas mittetöötamise või mitteaktiivsuse tõttu (vt ka

eespool). Täiendavaks teguriks on see, et väga väljavenitatud palgajaotuse (ja sellest tulenevalt ka isikustatud sotsiaalmaksu jaotuse) puhul on suurel enamusel pensionikindlustatutest koefitsient alla 1,0.

Kui eelnev iseloomustas põlvkondade (vanusekohortide) vahelisi erinevusi omandatud aastakoefitsientides, siis põlvkondade sisese erinevuse analüüsiks on tuleb vaadata koefitsientide hajuvust vanusrühmade sees.

Et elimineerida II sambaga liitumise mõju, analüüsime aastakoefitsientide varieeruvust 2001. aastal. Kõigi pensionikindlustatute aastakoefitsientide jaotust iseloomustab joonis 2.6. Aastakoefitsientide jaotus peegeldab Eesti hajuvat palgajaotust, olles pikalt paremale poole välja venitatud.

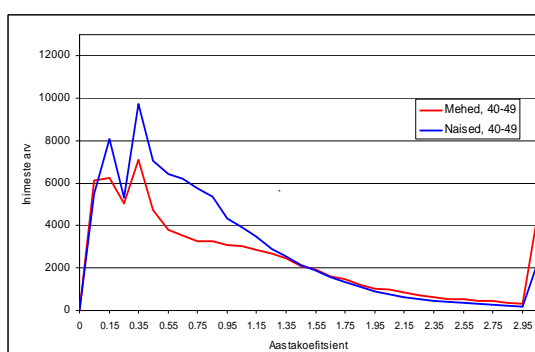
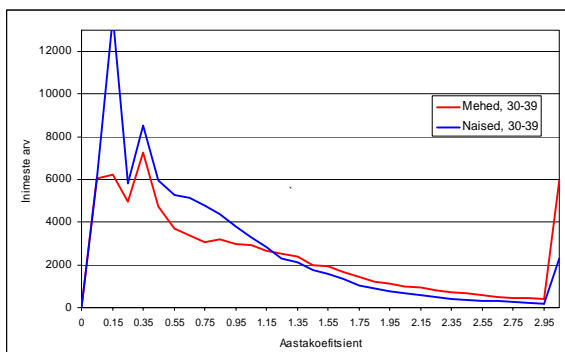

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

Märkused: Jooniselt on välja jäetud pensionikindlustatud, kelle aastakoefitsient 2001. aastal oli 0. Vanuserühmas 30-50aastat oli selliseid isikuid ligi 10%. Skaala lühendamise põhjustab graafiku tõusu parempoolses otsas.

Joonis 2.6. Pensionikindlustuse aastakoefitsientide jaotus soo lõikes 2001. aastal

Aastakoefitsientide suuri erinevusi näeme ka vaadeldes mõnda kitsamat vanuserühma, näiteks 30-39 või 40-49 aastasi (joonis 2.7).

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

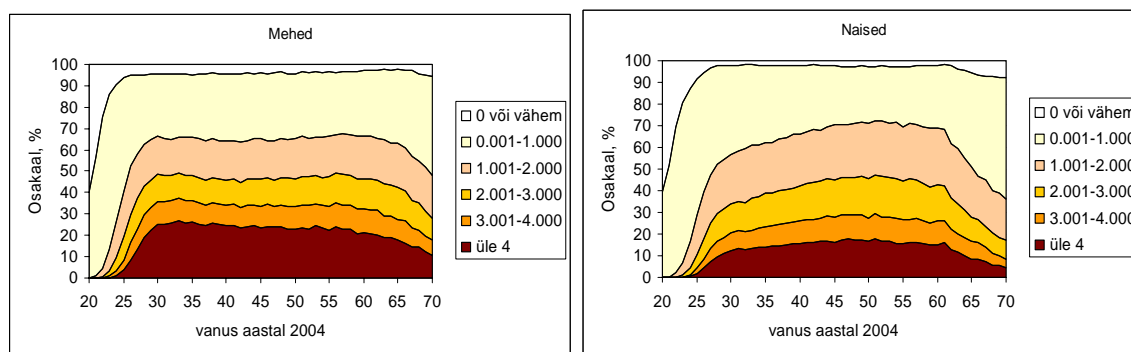
Joonis 2.7. Pensionikindlustuse aastakoefitsiendi jaotus soo lõikes 30-39 aastaste ja 40-49 aastaste vanuserühmas 2001. aastal

Joonistel 2.5 ja 2.6 märkame aastakoefitsientide jaotuses nii meestel kui naistel kahte lokaalset maksimumi:

- 1) 0,15 – vastab sotsiaalmaksu tasumisele 700 krooni suuruselt kuumääralt (FIE-d ja isikud, kelle eest riik maksab sotsiaalmaksu vastavalt sotsiaalmaksuseaduse §-le 6);
- 2) 0,35 – vastab sotsiaalmaksu tasumisele miinimumpalgalt (2001.aastal oli miinimumpalk 1600 krooni).

Seejuures vanuserühmas 30-39 on naistel enimlevinud aastakoefitsiendi väärtuseks 0,15, samas kui meestel on selleks 0,35.

Suur aastakoefitsientide hajuvus koos inimeste asukoha püsivusega sissetulekute suhtelises asendis (see tähendab, et ühe aasta kõrgete koefitsientidega ei kaasne teistel aastatel väikeseid koefitsiente ja vastupidi), tähendab tulevikus suuremaid erinevusi pensioni suurusel¹⁰. Kindlustatute jaotus kolme aasta aastakoefitsientide summa (1999-2001) põhjal on esitatud järgmisel joonisel.

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

Joonis 2.8. Pensionikindlustatute jaotus vanuse ja soo lõikes aastatel 1999-2001 omandatud aastakoefitsientide summa järgi

Neid, kes on kolme aastaga kogunud aastakoefitsientide summaks 3 või enam, on 30-60aastaste meeste seas ca 35% ja naiste seas ca 25%. Seega kokku ligi 70% inimestest on aastakoefitsientide summa alla arvestusliku keskmise 3,0.

Madalad aastakoefitsiendid toovad kaasa selle, et teatud osal inimestest tekib küll õigus vanaduspensionile (täidavad pensionistaaži nõude), kuid pensioni suurus jääb miinimumtasemele (rahvapensioni määr).

Näiteks, arvestades kuni 1.aprillini 2004.a. kehtinud rahvapensioni määra, pensioni baasosa ja aastahinde väärtusi, peaks inimese poolt omandatud aastakoefitsientide summa olema suurem kui 10,4, et arvestuslik vanaduspension ületaks rahvapensioni määra. See tähendab, et 40aastase tööperioodi jooksul peaks aastakoefitsiendi keskmine väärtus aasta

¹⁰ Tulupositsiooni püsivuse kohta vt Lisa H. Tulevaste pensionide suuruste erinevus sõltub loomulikult ka rahvapensioni määra, vanaduspension baasosa ja pensioni aastahinde väärtustest.

kohta ületama 0,260. Vaatlusaluse viie aasta (1999-2003) aastakoeffitsientide summa jäi alla 1,3 (s.t. $5 \times 0,26$) ligi 27% inimestest vanuses 30-50¹¹. Arvestades, et aastateks 2004-2006 aastaks on kavandatud lisaks indekseerimisele ka pensioni baasosa ja aastahinde väärtuste täiendavaid ühekordseid tõuse, siis langeb niisuguste inimeste osakaal ca 17 protsendini¹².

	2003	2007 (prognoos)
Rahvapensioni määr (krooni)	931,37	1202,87
Pensioni baasosa (krooni)	577,03	916,52
Aastahinde väärtus (krooni)	34,04	47,83
Aastakoeffitsientide summa, mille korral oleks vanaduspension suurem rahvapensioni määrast	10,4 = $(931,37-577,03)/34,04$	5,99 = $(1202,87-916,52)/47,83$
Keskmiselt vajalik koeffitsient aasta kohta, et tagada miinimumpensionist kõrgemat vanaduspensioni	0,260 = $10,4/40$	0,150 = $5,99/40$
30-50aastaste inimeste osakaal, kelle aastakoeffitsientide summa ei pruugi tagada rahvapensioni määrast kõrgemat vanaduspensioni		
Mehi	27,9%	18,4%
Naisi	25,6%	14,8%
Kokku	26,9%	16,5%
Miinimumpalga eest saadav aastakoeffitsient	0,371 = $2160*12*0,2/13977$	0,391 = $3200*12*0,2/19657$
Vajalik tööaastate arv, et saada miinimumpalgaga töötamise korral teenida rahvapensioni määrast suurem vanaduspension	28 = $10,4/0,371$	15 = $6,02/0,391$

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, Statistikaamet, autorite arvutused

Tabel 2.6. Pensionikindlustatute osakaal, kelle aastakoeffitsientide summa ei pruugi tagada rahvapensioni määrast kõrgemat pensioni

Samuti võib märkida, et 2004. aasta 1.aprillini kehtinud pensioni suurust määranud väärtuste korral oleks miinimumpalga saaja pidanud töötama vähemalt 28 aastat, et saada rahvapensioni määrast kõrgemat vanaduspensioni. Sellisel juhul miinimumpalgaga töötavatel inimestel, kelle pensionistaaž on näiteks 13 aastat ja kes ka varem on töötanud miinimumpalgaga, ei ole pensioniõiguse vaatenurgast motivatsiooni töötada veel 2 aastat, et saada täis vanaduspensioni jaoks nõutavad 15 aastat, sest töötamine ei tagaks ikkagi rahvapensionist kõrgemat pensioni. Täiendavad ühekordsed pensionikomponentide väärtuste tõusud (olukorras, kus rahvapensioni määr suureneb üksnes indekseerimise alusel) vähendavad seda motivatsioonilõksu, alandades 2007. aastaks miinimumpalgaga töötamise korral rahvapensioni määrast suurema vanaduspensioni saamiseks vajaliku pensionistaaži pikkust 15 aastale.

¹¹ 30-50aastaste vanusrühmas on juba pensioni saavate inimeste osakaal 7%, samas on pensionivalemist tulenevalt nooremate inimeste pension küllalt sageli miinimummääras, mis tähendab, et täiendava pensioniõiguse mitteomandamisest on ka neil risk jääda elu lõpuni miinimumpensionile.

¹² Sarnaselt eelpool pensionikindlustusstaaži aukude analüüsi juures märgitule tuleb ka siinkohal märkida, et miinimummääras (rahvapensioni määras) vanaduspensioni saamise oht puudutab enam neid inimesi, kes alustasid töötamist 1999. a. või hiljem (praeguste 20aastaste põlvkond), juhul kui nende suhtes jääb kehtima sarnane aastakoeffitsientide jaotuse muster nagu praegustel 30-50aastastel.

Teisalt, kogumispensioniga (II sambaga) liitumine toob kaasa I sambas omandatavate aastakoeffitsientide alanemise, mis jällegi suurendab nende inimeste arvu, kelle I samba pension võib jääda vaid miinimumtasemele.

Selleks, et pensionisüsteemi parameetrid ei vähendaks inimeste töemotivatsiooni, peab rahvapensioni määra, pensioni baasosa ja aastahinde väärtuste vahetuse olema selline, et ka miinimumpalgaga täiendavalt töötatud aasta alati suurendaks saadavat pensioni.

Aastate 1999-2003 eest omandatud pensionikindlustuse aastakoeffitsientide analüüs osutab, et ajaks, kui tänased nooremad pensionikindlustatud jõuavad pensioniikka, on paljudel aastakoeffitsientide summa väiksem kui pensionikindlustustaaž. See tähendab, et nendel isikutel tekib küll õigus riiklikule pensionile, ent saadav pension on keskmisest madalam või miinimummääras.

Ühelt poolt puudutab see oht enam neid naisi, kes laste kasvatamise tõttu rohkem tööturul eemal on olnud, sest lapsehoolduspuhkuse aja eest lisanduv pensioniõigus on väga väike. Teisisõnu, suurem laste arv toob suurema tõenäosusega kaasa keskmisest madalama pensioni. Teisalt nägime, et meeste hulgas oli suhteliselt enam neid, kelle pensionikindlustustaažis on suuremad augud ja kellel seetõttu võib tekkida probleeme vanaduspensionide saamiseks nõutava staažinõude täitmisega.

Aastakoeffitsientide suur hajuvus koos pensionikindlustustaaži hajuvusega (mis on aastakoeffitsientide hajuvusest siiski väiksem) suurendab hajuvust tulevases pensionide struktuuris.

Individuaalsed asendusmäärad

Et hinnata, millises ulatuses võimaldavad Eestis pensionid säilitada pensionieelset elatustaset, analüüsiti 2001. ja 2002. aastal määratud pensionide suhet pensionisaajate eelnevasse töötasusse¹³.

Iga pensionäri jaoks arvutati pensioni individuaalne asendusmäär määratud pensioni suuruse ja pensioni määramisele eelnenud kalendriaasta sotsiaalmaksuga maksustatud keskmise brutokuutõotasu suhtena¹⁴. Selliselt leitud asendusmäärad rühmitati parema ülevaate saamiseks erinevatesse vahemikesse ning liigitati pensioniliikide alusel (tabel 2.7).

¹³ Analüüs tugines Sotsiaalkindlustusameti riikliku pensionikindlustuse registri andmetele 2001. ja 2002. aastal määratud pensioni saajate kohta (vastavalt 22 934 ja 19 192 kirjet). Sellest analüüsist jäeti välja 1717 välislepingutega seotud kirjet (ca 4% kõigist kirjetest).

¹⁴ Pensionieelne brutokuutõotasu = tööandja või FIE poolt arvestatud sotsiaalmaks $\cdot \frac{1}{0.33} \cdot \frac{1}{12}$

Asendusmäär ei saa arvutada, kui sotsiaalmaksuga maksustatud tulu eelmisel kalendriaastal puudus.

Ligi veerandil neist, kellele 2001.aastal määrati vanaduspension, puudus eelneval kalendriaastal sotsiaalmaksuga maksustatud palga- või ettevõtlustulu¹⁵. Seega pension tagas neile püsiva sissetuleku.

Nende vanaduspensionäride hulgas, kes pensioni määramisele eelnenud kalendriaastal sotsiaalmaksuga maksustatud tulu said, oli asendusmäära mediaan 51,4% ehk pension moodustas veidi üle poole nende varasemast brutotöötasust.

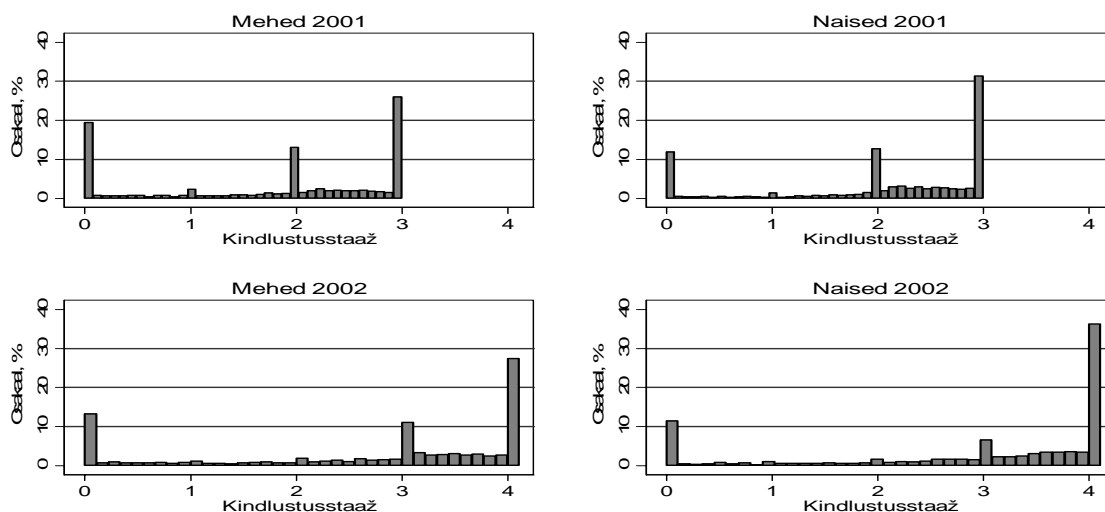
Asendusmäära vahemik	Vanaduspension	Riiklik eripension	Väljateenitud aastate pension	Rahvapension	Töövõimetus-pension	Toitjakaotus-pension
0-20%	6.6	0.0	33.1	1.5	7.4	1.9
20-40%	22.2	16.7	22.2	1.5	18.1	2.3
40-60%	14.6	33.3	6.4	1.3	12.0	1.2
60-80%	9.5	33.3	10.3	1.2	7.0	1.0
80-100%	6.1	0.0	3.5	0.5	3.9	0.8
100-200%	9.7	16.7	4.2	2.8	6.1	2.2
200-300%	2.1	0.0	1.9	0.8	2.5	1.1
300-400%	1.3	0.0	1.0	1.4	1.3	0.5
üle 400%	3.9	0.0	2.6	3.9	5.8	3.8
Palk puudub	24.1	0.0	14.8	85.2	35.9	85.3
Kokku	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Mediaan, kui töötasu olemas	51.4%	56.5%	26.7%	154.9%	50.3%	107.7%
Keskmine, kui töötasu olemas	211.4%	66.9%	89.6%	694.9%	325.3%	1090.0%

Allikas: Sotsiaalkindlustusameti andmed, autorite arvutused

Tabel 2.7. 2001. aastal määratud pensionide individuaalsete asendusmäärade jaotus pensioniliikide lõikes (%)

Pensionide sõltuvust 1998. aastani arvestatud pensioniõiguslikust staažist, 1999. aastast arvestavast pensionikindlustusstaažist ning summaarsest pensionistaažist analüüsitakse üksnes vanaduspensionide ja vanuse alusel määratud rahvapensionide suhtes, kuna teiste pensioniliikide puhul mõjutavad pensioni suurust mitmesugused muud tegurid (n. töövõimekaotuse ulatus, eripensionile õigust andev kutseala, toitjakaotuspensionini puhul ülalpeetavate pereliikmete arv).

¹⁵ Tulemused 2002. aasta kohta on väga sarnased, vt jooniseid Lisas J.

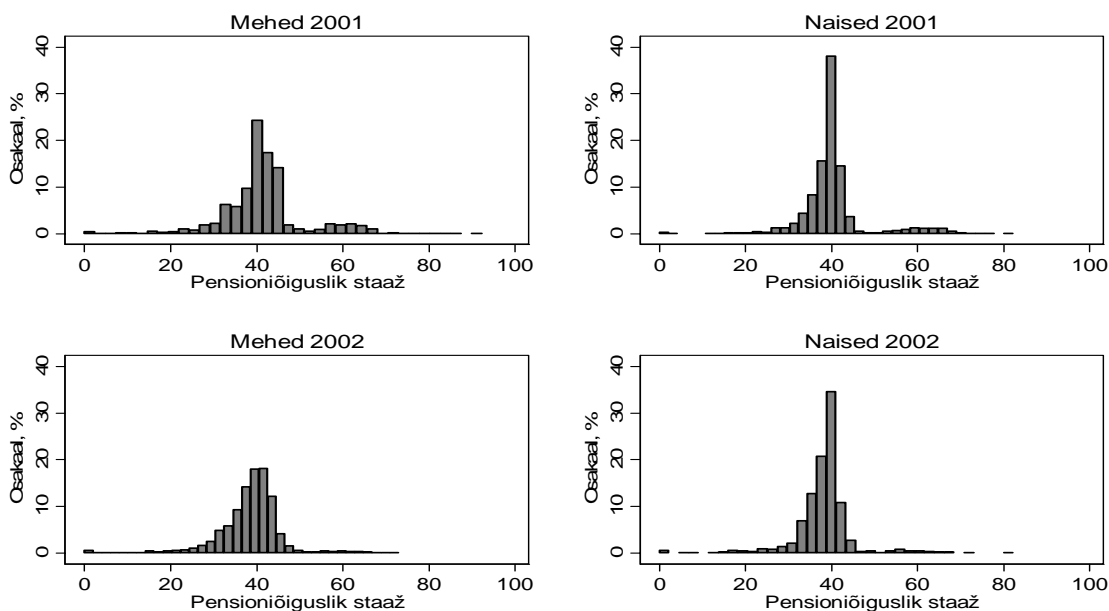
Allikas: Sotsiaalkindlustusameti andmed, autorite arvutused

Joonis 2.9. 2001. ja 2002. aastal määratud vanaduspensioni või vanuse alusel rahvapensioni saajate jaotus pensionikindlustusstaaži alusel

Pensionikindlustusstaaži jaotust iseloomustab joonis 2.9. Nii 2001. kui ka 2002. aastal vanaduspensionile jäänute seas on kõige suuremad kolm rühma – inimesed, kellel on kas maksimaalne kindlustusstaaž (vastavalt 3 ja 4 aastat), aasta vähem (vastavalt 2 või 3) või kindlustusstaaž puudub. Pensionile jäänud meeste hulgas on enam neid, kellel on pensionikindlustusstaažis augud. Samas on ka juba kahe aasta andmete võrdlusest selgelt näha, et hajuvus kindlustusstaažis aastatega suureneb.

Pensionioigusliku staaži jaotust iseloomustab joonis 2.10. Ligi 90%-l vanaduspensionäridest jääb pensionioigusliku staaži pikkus vahemikku 30-50 aastat.

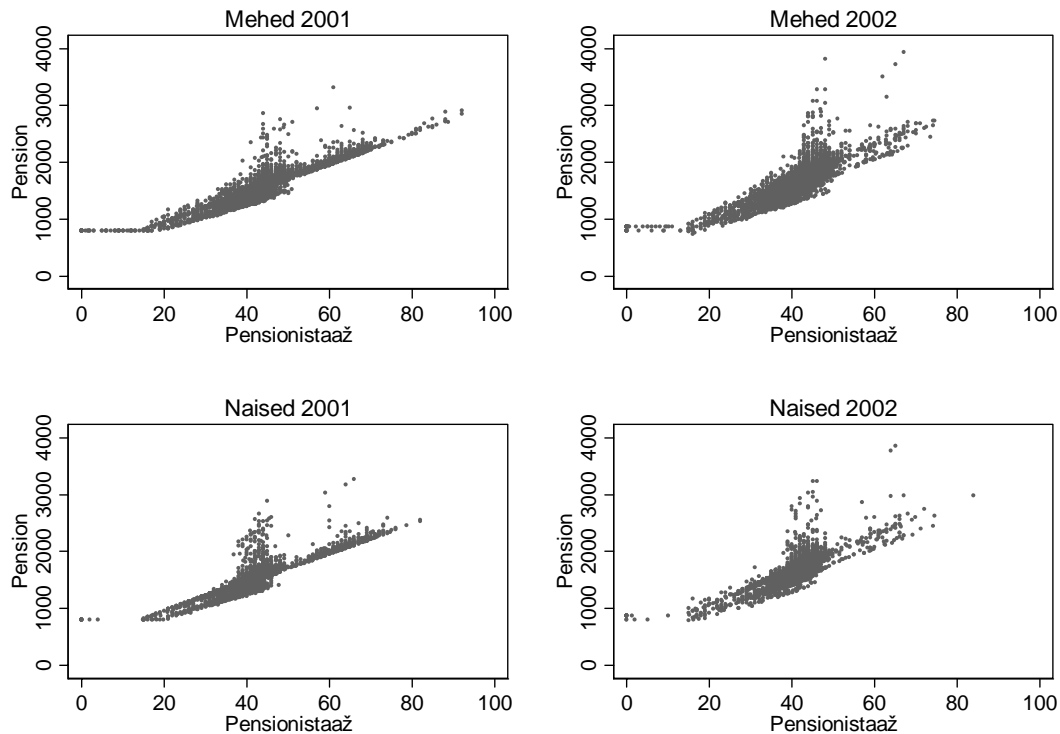

Allikas: Sotsiaalkindlustusameti andmed, autorite arvutused

Joonis 2.10. 2001. ja 2002. aastal määratud vanaduspensioni või vanuse alusel rahvapensioni saajate jaotus pensionioigusliku staaži alusel

Pensioni suuruse sõltuvust summaarsest pensionistaažist iseloomustab joonis 2.11. Pensionioigusliku staaži aastate arvu ja pensionikindlustusstaaži pikkuse erinevustest tingitud hajuvusi tasandavad pensioni suuruses mõnevõrra pensioni baasosa, mis 2001. ja 2002. aastal moodustas veidi alla veerandi keskmisest pensionist, ning rahvapensioni määras kehtestatud miinimumpensioni garantii.

Näeme, et pensionide varieeruvus on suurem nende inimeste seas, kelle pensionistaaž jääb vahemikku 40 ja 60. Samuti võib märgata, et 2002. aastal määratud vanaduspensionide hajuvus on suurem kui aasta varem määratud vanaduspensionidel.

Allikas: Sotsiaalkindlustusameti andmed, autorite arvutused

Märkus: Joonise paremaks esitamiseks jäeti välja üks pensionär, kelle pension oli 15 750 krooni.

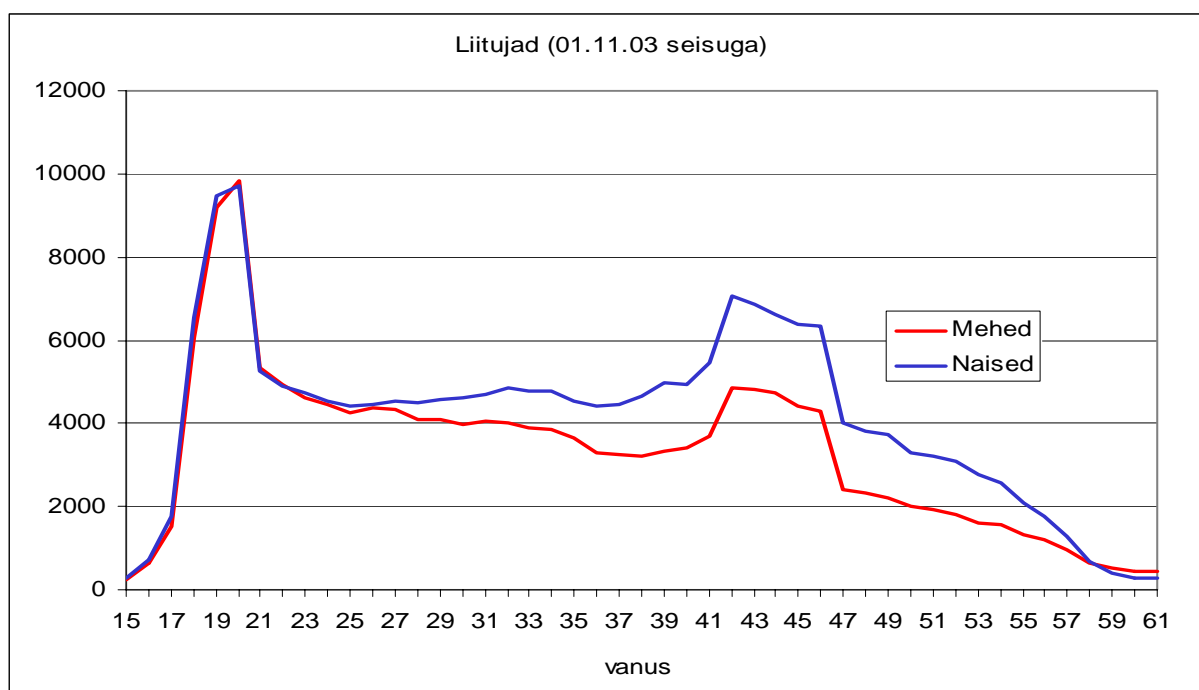
Joonis 2.11. Pensiõni sõltuvus pensionistaažist 2001. ja 2002. aastal määratud vanaduspensiõni või vanuse alusel rahvapensiõni saajate hulgas

Hõlmatuse pensioni II sambaga

Lisaks riiklikule pensionikindlustusele on 1.juulist 2002.a. käivitatud kogumispensionisüsteem (pensioni II sammu), millega liitumine on kohustuslik 1983.a. ja hiljem sündinud isikutele. Enne 1983. aastat sündinud inimestele on II sambaga liitumine vabatahtlik. Siiski, aastatel 1942-1956 sündinutel oli võimalik kogumispensioniga liituda ainult 31. oktoobrini 2002.a. Aastatel 1957-1961 sündinud isikutele oli võimalus liituda 31. oktoobrini 2003.a.

1.novembri 2003 seisuga oli II sambaga liitunud kokku 351 154 inimest, neist 156 596 meest ja 194 568 naist ehk meeste ja naiste osakaal liitunute hulgas on vastavalt 44,6% ja 55,4%.

Pensioni II sambaga liitunute soo- ja vanusjaotus 1.novembri 2003 seisuga on esitatud joonisel 2.12.

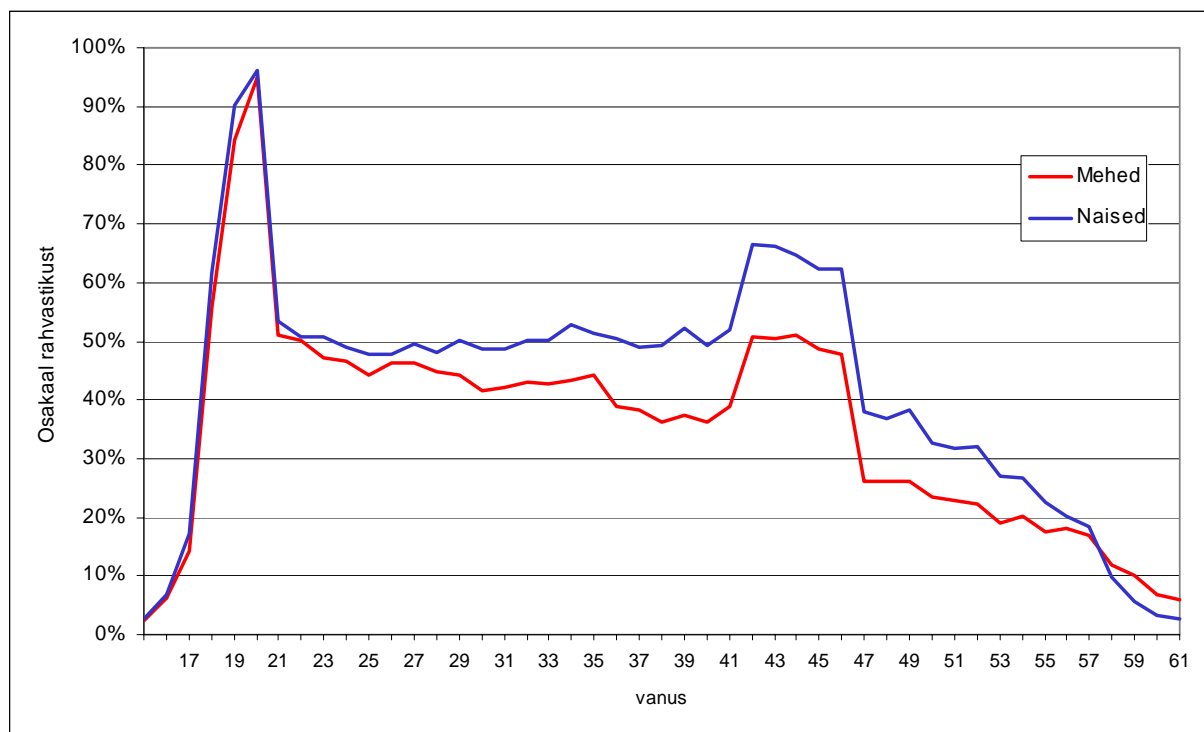

Allikas: Rahandusministeerium, Eesti Väärtpaberite Keskregistri andmed

Joonis 2.12. Pensioni II sambaga liitunud isikute arv vanuse alusel 1. novembri 2003 seisuga

Nii absoluutselt kui ka suhteliselt (võrreldes rahvaarvuga samas vanuserühmas) enim liitunuid on 18-20 aastaste seas – kellele liitumine oli kohustuslik – ning 42-46 aastaste seas, kellel oli 2003.aastal viimane võimalus liituda. 18-20-aastastest on liitunud üle 90%. 42-46-aastaste hulgas on liitunud ligi 65% naistest ning ca 50% meestest (joonis 2.13). Vanusevahemikus 21-41 on liitunud ligi pooled naistest ja üle 40% meestest.

Võib arvata, et suurem osa potentsiaalsetest liitunudest on 2003. a lõpuks II sambaga juba ühinenud ning järgmistel aastatel liitujate juurdekasv aeglustub, suurenedes siiski ühelt poolt kohustuslike liitujate arvelt ning teiselt poolt vabatahtlike liitujate puhul eeskätt nendes vanusekohortides, kellele konkreetne aasta on viimaseks võimaluseks süsteemiga liituda.

Allikas: Rahandusministeerium, Eesti Väärtpaberite Keskregistri andmed, Statistikaamet, autorite arvutused

Märkus: Liitunute arv 01.11.2003 seisuga, rahvastik soo ja vanuse lõikes 01.01.2003 seisuga.

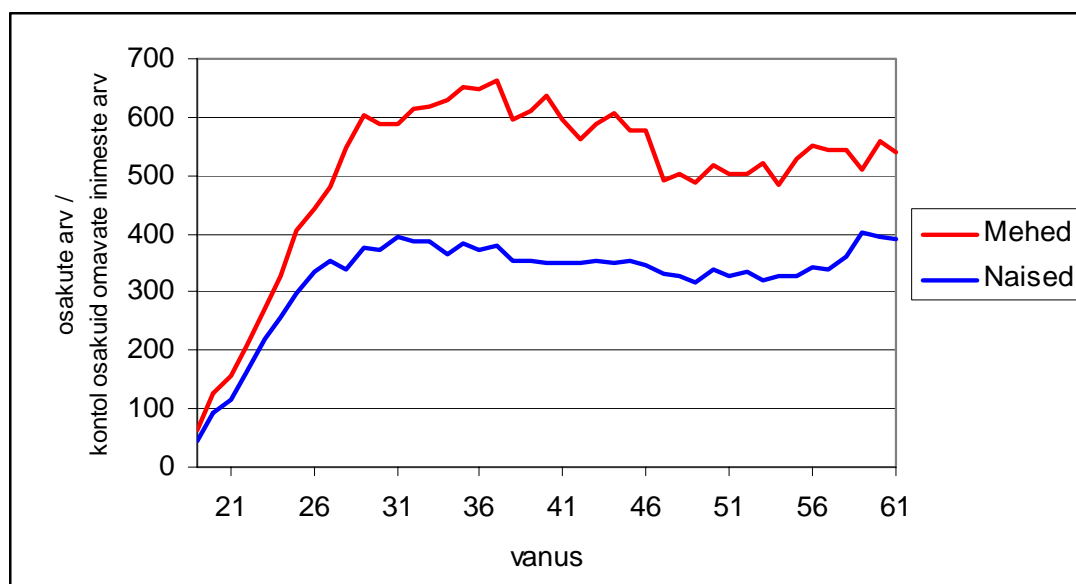
Joonis 2.13. Pensioni II sambaga liitunute osakaal rahvastikust soo ja vanuse lõikes 2003

Pensionikontol registreeritud osakute arv peegeldab üldjoontes liitunute töötasu, millelt kogumispensioni makseid on tasutud¹⁶. Osakute keskmise arvu sõltuvust kontoomanike soost ja vanusest illustreerib joonis 2.14¹⁷. Võib näha, et osakute arv on madalam alla 25-aastastel noortel, ent vanusevahemikus 30-60 sõltub osakute arv vanusest suhteliselt vähe nii meeste kui naiste puhul. Kõigis vanuserühmades on meestel keskmiselt rohkem osakuid kui naistel.

¹⁶ Lisaks sõltub konkreetse isiku pensionikontol olevate osakute arv:

- liitumise ajast, ent praegu on liitumise aja osatähtsus osakute arvu jaotuses suhteliselt väike, sest suurim osa – ca 170 tuhat osakuomanikku – liitus teises liitumisvoorus ja alustas sissেমaksete tegemist 2003.a. algusest. Esimeses liitumisvoorus 1.juulist 2002 liitunuid oli ca 37 tuhat.
- osaku puhasväärtuse (NAV) arengust, ent enamiku pensionifondide osakute puhasväärtus ei ole süsteemi käivitumisest muutunud enam kui 10%.

¹⁷ Osakute keskmise arvu leidmisel ei ole võetud arvesse 0-saldoga pensionikontosid.

Allikas: Rahandusministeerium, Eesti Väärtpaberite Keskregistri andmed, autorite arvutused

Joonis 2.14. Osakute keskmise arvu jaotus kontoomanike soo ja vanuse alusel 1.novembri 2003 seisuga

Hõlmatus pensioni III sambaga

Kohustuslikke I ja II pensionisammast täiendavad vabatahtlikud III samba pensioniskeemid, mille puhul Eestis on võimalik valida kahe alternatiivi vahel:

- vabatahtliku pensionikindlustuse lepingu sõlmimine elukindlustusseltsiga;
- vabatahtliku täiendava kogumispensioni fondi osakute soetamine.

2003. aasta lõpu seisuga oli AS Eesti Väärtpaberikeskuse andmetel täiendava kogumispensioni kindlustuslepingu sõlminud 58248 isikut. 2004. a aprilli alguse seisuga oli AS Eesti Väärtpaberikeskuse andmetel täiendavatel kogumispensioni fondidel kokku 3966 osakuomanikku. Seega käesolevaks ajaks on III sambaga ühinenud veidi üle 10% kõigist hõivatutest.

Ka III sambaga liitunute hulgas on naisi mõnevõrra rohkem kui mehi – vastavalt 54% ja 46%.

3. Pensionieesmärk nr. 3 – solidaarsuse edendamine

EL pensionieesmärk nr.3

Edendama põlvkonnasisest ja põlvkondadevahelist solidaarsust.

EL liikmesriigid püüavad tagada, et pensioniealiste inimeste sissetulekud võrreldes kogu elanikkonna keskmiste sissetulekutega oleks vähemalt rahuldaval tasemel. Peamiseks mehhanismiks vanade ja noorte vahelise solidaarsuse tagamisel on riiklik pensioniskeem, kuivõrd jooksva finantseerimisega süsteem kätkeb endas alati põlvkondadevahelist ümberjaotust. Pensionide jooksev finantseerimine ei ole siiski solidaarsuse sünonüümiks. Otsene seos sisse maksete ja pensioni vahel tähendab suhteliselt vähest ümberjaotust (Council of the European Communities 2003).

Pensioniskeem, kus pension ei ole üks-üheses sõltuvuses varasematest sisse maksetest, sisaldab aga nii põlvkondade vahelisi kui ka põlvkonnasiseseid ümberjaotusi – näiteks kõrgemapalgalistelt madalamapalgalistele ja meestelt naistele.

Eestis kätkeb riikliku pensionikindlustuse solidaarsus konkreetsemalt järgmistes asjaoludes:

- võrdse määraga pensioni baasosa;
- miinimumpensioni garantiid;
- pensioniõiguse arvestamine kuni 1999.aastani üksnes pensionistaaži pikkuse alusel;
- sotsiaalmaksu lae puudumine¹⁸.

Pensionäride tuluerinevusi vähendab mõnevõrra ka 2002. aastast jõustunud kõrgemate pensionide maksustamine tulumaksuga¹⁹.

Analüüsides Sotsiaalkindlustusameti andmete alusel väljamakstavate pensionide suurusi, näeme, et pensionide hajuvus pensioniliikide lõikes on suhteliselt väike²⁰. 90% ja 10% detšiilikeskmiste suhe on vanaduspensionide puhul 1,35 ning ebavõrdsust mõõtev Gini kordaja on 0,08, osutades vanaduspensionide suhteliselt väiksele diferentseeritusele²¹.

¹⁸ Siiski, sotsiaalmaksu lagi kehtib FIE-de ettevõtlustulu suhtes.

¹⁹ 2004. aastal laieneb pensionidele tulumaksuvaba miinimum 36000 krooni aastas (s.o. 3000 krooni kuus). Lisaks rakendatakse pensionidele ka üldist tulumaksuvaba miinimumi 16800 krooni aastas kui muud maksustatavad tulud (n töötasu) puuduvad. Tulumaksuga maksustatakse seega 3000 krooni ületav pensioniosa, muude maksustatavate tulude puudumisel aga 4400 krooni ületav pensioniosa.

²⁰ Pensionide keskmiste suuruste ja hajuvuse arvutamisel on välja jäetud pensionärid, kes saavad pensioni välislepingute alusel (4388 inimest). Välislepingute alusel makstavate pensionide keskmise suuruse võrdlust teiste pensionidega vaata Lisas J.

²¹ Gini koefitsient 0 näitab maksimaalset võrdsust ja 1 maksimaalset ebavõrdsust. Kogu Eesti kohta arvatud Gini koefitsiendi väärtus 2002. aastal oli 0,36.

	Kvantiilid (kroonid)							Keskmine pension (kroonid)	90%/ 10%	Gini	Pensioni saajate arv
	5%	10%	25%	50% (mediaan)	75%	90%	95%				
Vanaduspension	1564	1701	1905	2042	2211	2407	2581	2062	1.35	0.08	292095
Riiklik eripension	3030	3409	3788	4725	6000	8400	10725	5674	2.83	0.25	990
Väljateenitud aastate pension	1194	1310	1348	1433	1556	2243	3230	1696	2.40	0.19	2407
Rahvapension	466	745	820	820	931	1025	1025	848	1.25	0.10	13776
Töövõimetuspension	931	931	959	1279	1420	1599	1633	1248	1.70	0.11	52556
Toitjakaotuspension	520	560	639	820	820	820	861	721	1.35	0.11	11178
Kokku	861	974	1599	1973	2164	2356	2525	1869	1.58	0.15	373002

Allikas: Sotsiaalkindlustusameti lähteandmed, autorite arvutused

Tabel 3.1. Pensionide suuruste jaotus pensionliikide lõikes, 2003

Sellised tulemused on ka ootuspärased, arvestades pensionide arvutamise reegleid, mis enne 2000. aastat määratud pensionide puhul võtsid arvesse üksnes pensioniõigusliku staaži pikkust. Eripensione arvutatakse kindlaksmääratud protsendina varasemast ametipalgast, kusjuures see protsent on erinevatel ametialadel erinev²². See tingib ka eripensionide suurema diferentseerituse.

Pensionioiguse arvestamine makstud sotsiaalmaksu alusel (alates 1999.aastast) suurendab pensionide diferentseeritust, nagu nägime 2001. ja 2002. aastal määratud pensionide puhul (vt punkt 2). Ent pensionide üldkogumis kajastub pensionivalemi muutus seni veel suhteliselt vähe. Aastatel 2000-2003 määratud vanaduspensionid moodustasid 2004.a. alguse seisuga kõigist pensionidest ca 12%²³.

Seni on pensionisaajate hulgas ka suhteliselt vähe neid, kelle pensioni suurus on väga väike. Vanaduspension, töövõimetuspension ja vanuse alusel rahvapension suurus ei ole väiksem rahvapension määrast²⁴. See miinimumgarantii ei laiene aga toitjakaotuspensionidele ning töövõimetus ja toitjakaotuse alusel määratud rahvapensionidele. Vanaduspensionide ja riiklike eripensionide saajate hulgas rahvapension määras või alla selle pensioni saavaid inimesi praktiliselt ei ole. Suurim on alla rahvapension määra pensioni saavate inimeste osakaal toitjakaotuspensionäride hulgas (tabel 3.2). Kokku saab rahvapension määrast väiksemat pensioni 5,3% kõigist pensionäridest ehk ligi 20000 inimest.

²² Lisaks sõltub rakendatav protsendimäär mõne eripension liigi puhul ka konkreetset kutsealal töötamise staaži pikkusest (vt Lisa P).

²³ Pensionäride arv, kelle pension sisaldab ka kindlustusosakut, võib olla mõnevõrra suurem, sest enne 2000. aastat pensionile siirdunud isikud, kes 1999.a. või hiljem on töötanud, on saanud pensioni ümber arvutada. Samas ei sisalda kõik 2000-2003 määratud pensionid kindlustusosakut, sest osadel pensionile siirdunutel puudus pensionikindlustusstaaž (vt punkt 2).

²⁴ Uurimuse läbiviimise ajal oli rahvapension määra 931 krooni. Alates 1.aprillist 2004 on rahvapension määra 990 krooni.

	Rahvapensioni määras või vähem (%)	Täpselt 931 krooni (%)
Vanaduspension	0,0	0,0
Riiklik eripension	0,0	0,0
Väljateenitud aastate pension	3,1	3,0
Rahvapension	81,6	17,4
sh rahvapension vanuse alusel	64,6	64,6
Töövõimetuspension	15,7	15,6
Toitjakaotuspension	98,1	0,0
Kokku	8,2	2,9

Allikas: Sotsiaalkindlustusameti andmed, autorite arvutused

Tabel 3.2. Rahvapensioni määras või alla selle pensioni saavate inimeste osakaal pensioniliikide lõikes 1.juuli 2003 seisuga

Eakate ja nooremate keskmiste sissetulekute suhe

Võrreldes Statistikaameti leibkonna eelarve uuringu andmete põhjal 65-aastaste ja vanemate keskmisi sissetulekuid kuni 65-aastaste inimeste keskmiste sissetulekutega, näeme, eakate naiste keskmine sissetulek moodustab ca kaks kolmandikku nooremate naiste keskmisest tulust (tabel 3.3). Eakate meeste sissetulekud moodustavad nooremate sissetulekutest keskmiselt 76% (vt ka tabel 1.1).

Soo-vanuserühm	Keskmine sissetulek (kroonid)	Inimeste arv
Mees>65	2652	74 524
Naine>65	2308	137 911
Mees<65	3489	552 143
Naine<65	3463	597 109
Kokku	3312	1 361 688

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Tabel 3.3. Meeste ja naiste keskmised per capita sissetulekud, 2000

Samas on eakate (65+) sissetulekute varieeruvus peaaegu kaks korda väiksem kui nooremate seas, seejuures erinevus eakate meeste ja naiste tulujaotuses on väga väike (tabel 3.4, vt ka tabel 1.1). Arvestades, et 65-aastaste ja vanemate inimeste sissetulekuallikate hulgas domineerib pension, osutavad ka leibkonna eelarve uuringu andmed põlvkondadesisesele solidaarsusele riiklikus pensionikindlustuses.

	65+ kokku	65+ mehed	65+ naised	0-64 kokku	0-64 mehed	0-64 naised
1. kvintiili keskmine (kroonid)	1270	1429	1210	1098	1062	1132
5. kvintiili keskmine (kroonid)	4542	4958	4297	7620	7676	7570
1. ja 5. kvintiili keskmiste suhe	3,6	3,5	3,6	6,9	7,2	6,7

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Tabel 3.4. Sissetulekute jaotuse ebahühtlus, 2000

4. Pensionieesmärk nr. 4 - tööhõive taseme tõstmine

Liikmesriigid peavad rakendama mitmekülgselt strateegiat, et asetada pensionisüsteemid tugevale finantsalusele:

EL pensionieesmärk nr. 4

Saavutama kõrge tööhõive taseme, rakendades vajadusel laiaulatuslikke tööturureforme, nagu kirjeldatud Euroopa tööhõivestrateegias, ning kooskõlas üldiste majanduspoliitika suunistega.

Pensionisüsteemi finantsiline jätkusuutlikkus ei ole eesmärk omaette, vaid vahend, et tagada väljamakstavate pensionide taseme jätkuv adekvaatus.

Põhimõtteliselt kõik pensionisüsteemid, sõltumata sellest, kas tegemist on jooksva finantseerimisega riikliku pensionisüsteemi või eelfinantseeritava kogumispensionisüsteemiga, siirdavad mingi osa sisemajanduse koguproduktist majanduslikult aktiivsetelt isikutelt pensionäridele. Seetõttu on kõrge tööhõive määr pensionisüsteemi jätkusuutlikkuse tagamiseks alati oluline.

Euroopa Liidu tööhõive-eesmärgid aastani 2010 lepiti kokku Lissaboni tippkohtumisel 2000. a märtsis. Vastavalt Lissaboni eesmärkidele soovitakse aastaks 2010 tõsta EL keskmine tööhõive määr (vanuserühmas 15-64) 70%-ni ja naiste tööhõive määr 60%-ni. 2001. aasta Stockholmi tippkohtumisel täiendati neid pikema-ajalisi eesmärke vaheeesmärkidega saavutada 2005. aastaks keskmine tööhõive määr 67% ja naiste hõive määr 57% ning lisati uus eesmärk aastaks 2010 – tõsta vanemaealise (55-64) tööjõu hõive määr 50%-ni.

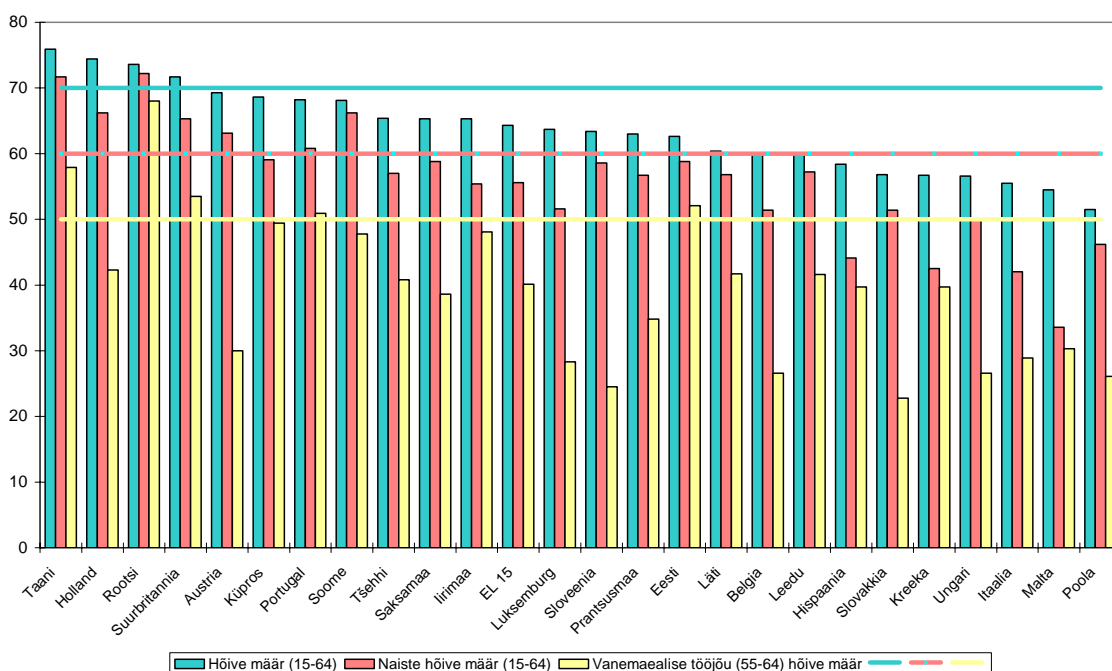
Järgnevalt analüüsime Eesti tööhõive määrasid võrdluses EL vastavate näitajatega ning hindame eesmärkide saavutamise realistlikkust lähtuvalt kasutamata tööhõivepotentsiaalid ning rahvastikuprotsesside mõjust hõivele.

Võrdlus EL tööhõive eesmärkidega

Tööhõive määra suurendamine eeldab kasutamata tööjõupotentsiaali (töötud, mitteaktiivsed) mobiliseerimist. Euroopas nähakse tööhõive määra tõstmisel olulist võimalust eelkõige naiste ja vanemaealise tööjõu hõive suurendamisel. Lõuna-Euroopa riikides, kus naised on traditsiooniliselt olnud kodused, on naiste hõivemäärad madalad: Kreekas ja Itaalias 42%, Hispaanias 44%. Belgias, Luksemburgis, Itaalias ja Austrias on aga madal vanemaealise tööjõu hõivemäär, mille põhjusena nähakse muuhulgas soodsaid sotsiaalkaitse, sh eelpensioni süsteeme (Council of the European Union 2003).

Võrreldes EL keskmiste näitajatega 2002. aastal, oli üldine tööhõive määr Eestis 3 protsendipunkti võrra madalam, naiste ja vanemaealise tööhõive määr aga ületas EL keskmisi näitajaid. EL-iga liituvatest Kesk- ja Ida-Euroopa riikidest on naiste tööhõive määr Eestis kõrgeim. Vanemaealise tööjõu hõive määr Eestis on üks kõrgemaid kogu Euroopas, jäädes alla vaid Rootstile, Taanile ja Suurbritanniale ning ületas 2003. aastal EL vastavat eesmärki 2,1 protsendipunkti võrra (joonis 4.1 ja tabel 4.1).

EL tööhõive eesmärkide täitmiseks peaks Eestis üldine tööhõive määr tõusma 2010. aastaks 7-8 protsendipunkti võrra ja naiste hõive määr 1-2 protsendipunkti võrra.

Allikas: Eurostat, Statistikaamet

Märkus: Eesti andmed 2003

Joonis 4.1. Tööhõivemäärad EL liikmesriikides ja liituvates riikides 2002. aastal võrreldes Lissaboni eesmärkidega aastaks 2010

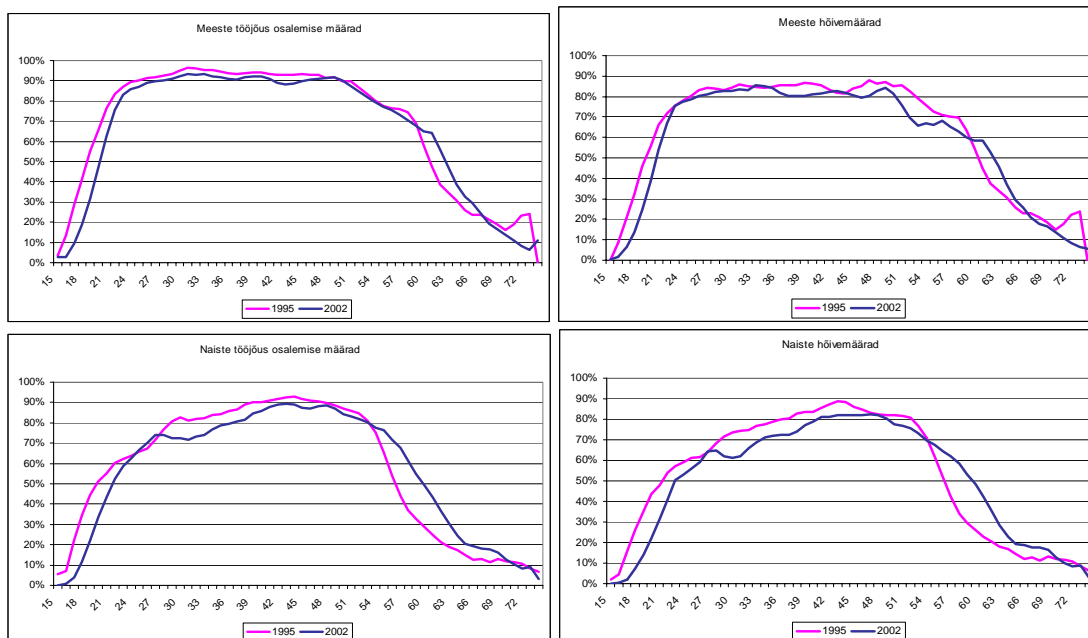
	Tööhõive määr (15-64)	Naiste tööhõive määr (15-64)	Vanemaealise tööjõu (55-64) hõive määr
Belgia	59,9	51,4	26,6
Taani	75,9	71,7	57,9
Saksamaa	65,3	58,8	38,6
Kreeka	56,7	42,5	39,7
Hispaania	58,4	44,1	39,7
Prantsusmaa	63,0	56,7	34,8
Iirimaa	65,3	55,4	48,1
Itaalia	55,5	42,0	28,9
Luksemburg	63,7	51,6	28,3
Holland	74,4	66,2	42,3
Austria	69,3	63,1	30,0
Portugal	68,2	60,8	50,9
Soome	68,1	66,2	47,8
Rootsi	73,6	72,2	68,0
Suurbritannia	71,7	65,3	53,5
EL 15	64,3	55,6	40,1
Küpros	68,6	59,1	49,4
Tšehhi	65,4	57,0	40,8
Ungari	56,6	50,0	26,6
Leedu	59,9	57,2	41,6
Läti	60,4	56,8	41,7
Malta	54,5	33,6	30,3
Poola	51,5	46,2	26,1
Sloveenia	63,4	58,6	24,5
Slovakkia	56,8	51,4	22,8
Eesti 2002	61,7	57,8	51,5
Eesti 2003	62,6	58,8	52,1
2010 eesmärk	70%	Üle 60%	50%

Allikas: Eurostat, Statistikaamet

Tabel 4.1. Tööhõivemäärad EL liikmesriikides ja liituvates riikides 2002

Tööhõive ja tööjõus osalemise määrad erinevates vanuserühmades

Analüüsidest Eesti tööjõu-uuringute (ETU) andmete põhjal tööhõive määrasid ja tööjõus osalemise määrasid erinevates vanuserühmades, on näha, et mõlemad näitajad on madalamad noorte (15-24) ning üle 60aastaste hulgas (joonis 4.2). Noorte madalate hõive- ja osalusmäärade põhjuseks on mitteaktiivsete õppurite suur osakaal. Vanemas vanuserühmas on tööhõive ja tööjõus osalemise määrade madala taseme põhjuseks eelkõige pensionäride suur osakaal (2002. a. oli pensioniiga naistel 58,5, meestel 63).

Allikas: ETU 1995 ja ETU 2002, autorite arvutused

Joonis 4.2. Töötajuse osalemise määra ja hõivemäära (silutud) sõltuvus vanusest aastatel 1995 ja 2002²⁵.

Üldise tööhõive suurendamisel on oluline tegelda nii noorte (15-24) kui vanemaealiste (60-64) hõive suurendamisega. Kuna noorte hulgas on suur osa neid, kes on mitteaktiivsed õpingute tõttu, siis tuleks antud vanusegrupi puhul tegelda eelkõige töötutega. Noorte töötuse määr oli 2003. aastal 20,6%, töötata oli kokku 15400 noort.

Seevastu vanuserühmas 60-64 oli töötuse määr suhteliselt madal (5,3%), kuid kõrge mitteaktiivsete, sh pensionäride arv. Arvestades, et naiste pensioniiga tõuseb 2016. aastaks vanusele 63 eluaastat, suureneb järgmisel kümnendil vanuserühmas 60-64 naiste töötõupakkumine. Samas ei pruugi pensioniea tõus tingimata hõivet suurendada, selleks on oluline vanemaealiste töötajate konkurentsivõime säilimine tööturul.

²⁵ Joonisel 4.2 on 1995. aasta puhul tegemist 1.kvartaliga ja 2002. aasta puhul on tegemist aasta keskmisega. Võrdlus 2002. aasta 1.kvartaliga olukorda vanemaealiste hulgas kvalitatiivselt ei muuda. Väike erinevus näitajates on nooremate hulgas, kes on aasta esimeses kvartalis rohkem mitteaktiivsed.

Rahvastikuprotsesside mõju hõivele ja EL tööhõive-eesmärkide saavutamisele

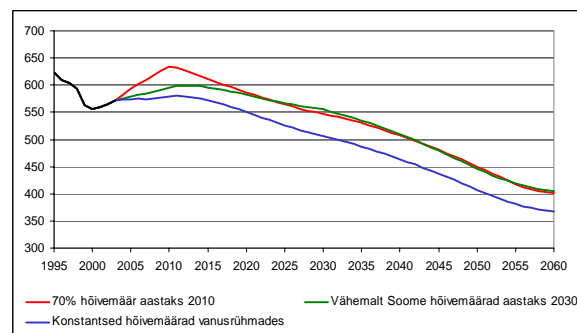
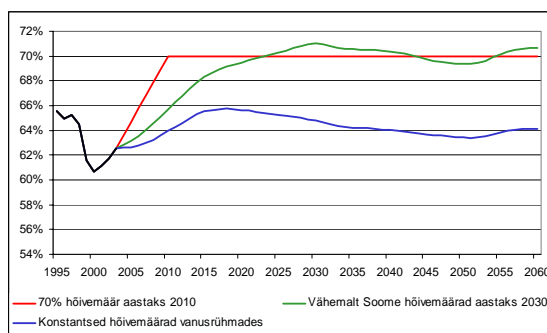
Tulenevalt viimase aastakümne jooksul toimunud ning prognoositavatest rahvastikuprotsessidest väheneb aastatel 2004-2050 rahvaarv ning sellest tingituna ka hõivatute arv.

Joonisel 4.3 on toodud hõivatute määra ja arvu muutus vanusevahemikus 15-64 aastat kolme erineva stsenaariumi korral:

1) Esimene, nn. konstantne stsenaarium iseloomustab hõivatute arvu muutust eeldades, et järgnevatel aastatel jäävad kehtima 2003. aasta tegelikud hõivemäärad 5-aastastes vanuserühmades. Selle stsenaariumi korral hõivatute arv aastani 2010 isegi kasvaks (kuna suureneb nende inimeste osatähtsus rahvastikus, kes jõuavad tööikka ja kelle hõivemäärad on kõrgemad), kuid hiljem kahaneks kiiresti.

2) Teises stsenaariumis eeldatakse, et Eesti täidab aastaks 2010 Lissaboni eesmärgi, üldine tööhõive määr tõuseb 70%-ni ning püsib sellel tasemel ka edasi. Selle stsenaariumi realiseerumine nõuaks aga väga kiiret hõivatute arvu kasvu. Aastaks 2010 peaks hõivatute arv baasstsenaariumiga võrreldes kasvama ca 60 000 inimese võrra ehk aastas ligi 10 000 inimese võrra, mis on ilmselt siiski vähetõenäoline.

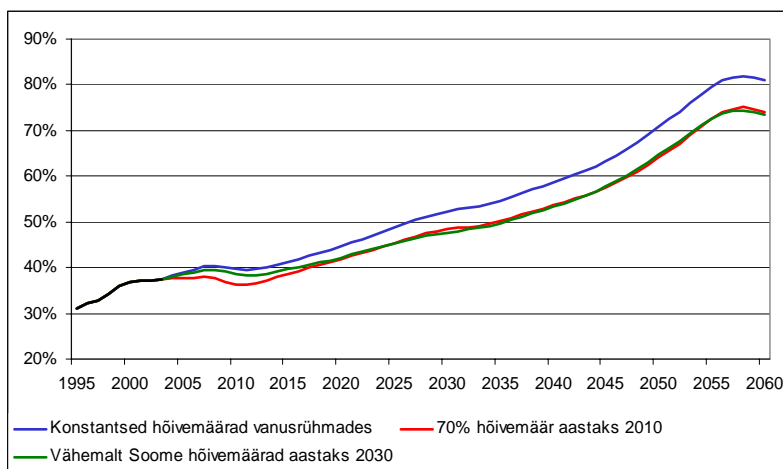
3) Kolmandas stsenaariumis, mida kasutame ka hiljem pensionikulude simuleerimisel, eeldatakse, et neis vanuserühmades, kus Eestis hõivemäärad on madalamad kui Soomes, saavutatakse vastav tase 2030. aastaks. Sisuliselt toob see kaasa üldise hõivemäära tõusu 70%-ni aastaks 2025. Kui esimene stsenaarium oli pigem pessimistlik ja teine optimistlik, siis kolmas stsenaarium jääb nende kahe vahele.

Allikas: Statistikaamet, autori arvutused

Joonis 4.3. Keskmise tööhõive määr ja hõivatute arv (tuhandetes) erinevate stsenaariumide korral aastatel 1995-2060

Alanev hõivatute arv ning kasvav üle 65-aastaste osatähtsus rahvastikus toob kaasa majandusliku sõltuvusmäära (üle 65-aastaste suhe hõivatute arvu) suurenemise.

Allikas: Statistikaamet, autori arvutused

Joonis 4.4. Majanduslik sõltuvusmäär erinevate hõivestenaariumide korral aastani 2060

Rahvastikuprotsessid koos hõivemäärade muutustega avaldavad olulist mõju pensionisüsteemi finantseerimisalusele sotsiaalmaksu laekumiste kaudu. Jooniselt 4 nähtub, et olulisema tähtsusega on seejuures siiski rahvastikuprotsessid.

Aastani 2010 sisenevad tööturule 1980ndate lõpu ja 1990ndate alguse suured põlvkonnad. Kui tööjõus osalemise määrad nendes vanuserühmades püsivad senisel tasemel, on sellel positiivne mõju sotsiaalmaksu laekumisele. Lissaboni eesmärgi – tööhõive määra 70% - saavutamine 2010. aastaks suurendaks sotsiaalmaksu pensionikindlustuse osa (20%) laekumist võrreldes praeguste laekumistega ca 900 miljoni krooni võrra ehk 0,7% SKP-st.

Tööealise elanikkonna ning ilmselt ka hõivatute arvu vähenemine algab 2020-ndatest aastatest, suurendades majanduslikku sõltuvusmäära ning avaldades ebasoodsat mõju pensionisüsteemi finantsolukorrale.

Kokkuvõttes võib öelda, et Eesti rahvastikuprotsesside taustal on hõivemäärade suurendamine vajalik, kuid samas keeruline ülesanne. Üldise tööhõive määra suurendamine 2010. aastaks 70%-ni eeldaks hõivatute arvu suurenemist ca 60 tuhande inimese võrra. Võttes aluseks 2003. aasta andmed, saaks hõive kasv toimuda eelkõige järgmiste gruppide arvelt:

- 1) töötud vanuses 15-64:
  - kasutamata tööjõupotentsiaal 66 000 inimest;
  - sh noored (15-24) töötud 15 400 inimest;
- 2) pensioniealised mitteaktiivsed vanuserühmas 55-64:
  - kasutamata tööjõupotentsiaal 40 000 inimest;
- 3) mitteaktiivsed heitunud isikud 17 000 inimest.

5. Pensionieesmärk nr. 5 – tööelu pikendamine

EL pensionieesmärk nr. 5

Tagama, et tööturu- ja majanduspoliitika kõrval ka kõik asjakohased sotsiaalkaitstesüsteemid, eriti pensionisüsteemid, pakuvad tõhusaid stiimuleid vanemate töötajate tööjõus osalemisele; et töötajaid ei ergutataks siirduma pensionile ennetähtaegselt ning neid ei karistataks tööturul püsimise eest peale üldist pensioniiga; samuti, et pensionisüsteemid võimaldaksid järk-järgulist pensionile siirdumist.

Euroopa Liidu 2001. a Stockholmi tippkohtumisel püstitati eesmärgiks saavutada aastaks 2010 vanemaealise (55-64) tööjõu hõive määraks 50%. Barcelona tippkohtumisel 2002. aasta märtsis seati täiendavalt eesmärgiks suurendada 2010. aastaks tööjõust väljumise keskmist vanust 5 aasta võrra. Seega on Euroopa Liidus vanemaealiste töötajate hõive suurendamiseks aastaks 2010 seatud kaks eesmärki:

- 1) suurendada 55-64 aastaste hõive määra 50%-ni;
- 2) tõsta tööjõust väljumise keskmist vanust 5 aasta võrra.

Vanemaealise tööjõu hõive määrad ja keskmine tööjõust väljumise vanus

Vanemaealise (55-64) tööjõu hõive määr viieteistkümnes EL liikmesriigis 2002. aastal oli keskmiselt 40,1%. Keskmine tööjõust väljumise vanus 2002. a. oli 61,0 aastat (tabel 5.1). Aasta varem – 2001 – oli tööjõust väljumise keskmine vanus EL-is olnud 59,9 (Barcelona eesmärgi püstitamise aluseks olid 2001. a. andmed). Seega tööelu pikendamise esimene eesmärk tähendab hõivemäära tõstmist ca 10 protsendipunkti. Teine eesmärk tähendab aga tööjõust väljumise vanuse tõusu 65 aastale (European Commission 2003).

Riik	Vanemaealise (55-64) tööjõu hõive määr (%)			Keskmine tööjõust väljumise vanus (aastad)		
	Kokku	Naised	Mehed	Kokku	Naised	Mehed
Belgia	26,6	17,5	36,0	58,5	58,4	58,6
Taani	57,9	50,4	64,5	60,9	59,8	61,9
Saksamaa	38,6	30,1	47,1	60,7	60,3	61,1
Kreeka*	39,7	24,4	56,0	59,4	57,7	61,2
Hispaania	39,7	22,0	58,6	61,5	61,5	61,5
Prantsusmaa	34,8	30,6	39,3	58,8	58,7	58,9
Iirimaa	48,1	30,8	65,1	62,4	62,8	62,0
Itaalia	28,9	17,3	41,3	59,9	59,7	60,2
Luksemburg	28,3	18,6	37,9	59,3	..	..
Holland	42,3	29,9	54,6	62,2	61,6	62,9
Austria	30,0	20,9	39,8	59,3	59,3	59,4
Portugal	50,9	41,9	61,2	62,9	63,0	62,8
Soome	47,8	47,2	48,5	60,4	60,4	60,6

Rootsi	68,0	65,6	70,4	63,4	63,1	63,4
Suurbritannia	53,5	44,7	62,6	62,4	61,9	62,7
EL 15	40,1	30,5	50,1	61,0	60,5	61,0
Küpros	49,4	32,2	67,3	61,4	..	..
Tšehhi	40,8	25,9	57,2	60,2	58,4	62,2
Ungari	26,6	18,5	36,7	59,2	58,8	59,6
Leedu*	41,6	34,1	51,5	58,9	..	..
Läti*	41,7	35,2	50,5	62,4	..	..
Malta	30,3	11,8	50,4	..	..	..
Poola	26,1	18,9	34,5	56,9	55,8	58,1
Sloveenia*	24,5	14,2	35,4	61,5	..	..
Slovakkia	22,8	9,5	39,1	57,5	55,7	59,6
Eesti	51,6	46,5	58,4	61,6	..	..

Allikas: Eurostat

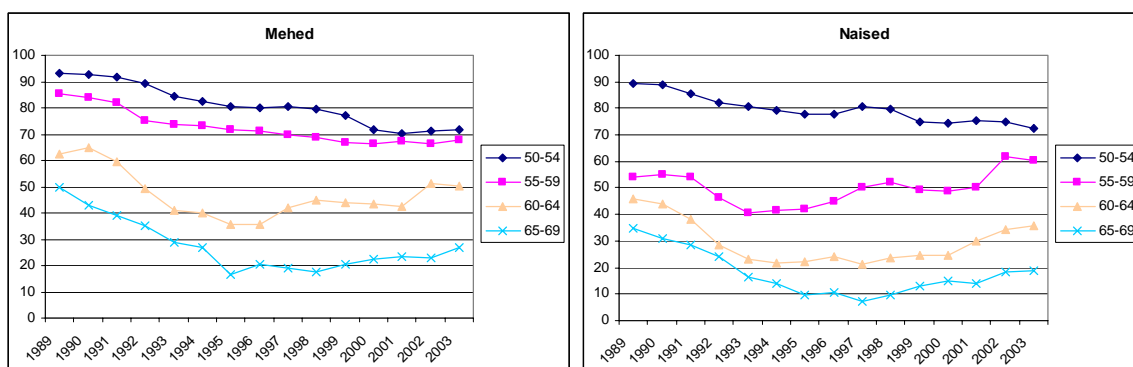
Märkused: (..) andmed puuduvad;

(*) töajõust väljumise vanuse puhul 2001. a andmed.

Tabel 5.1. Vanemaelise (55-64) töajõu hõive määr ja keskmine töajõust väljumise vanus EL liikmesriikides ja liituvates riikides, 2002

Eestis oli 55-64-aastase töajõu hõive määr 2002. aastal 51,6%, tõustes 2003. aastal 52,1%-ni ja ületas seega tunduvalt EL liikmesriikide keskmist ning 2,1 protsendipunkti võrra vastavat EL 2010. a. eesmärki.

Vaadeldes tööhõive määrade muutusi Eesti töajõu-uuringu andmetel ühe-aastaste vanusevahemike alusel, näeme, et veel 62-aastaste meeste hulgas on tööhõive määr üle 50%. Tööhõive määra järsem langus toimub vanusevahemikus 60-64 aastat. Naiste puhul langeb tööhõive määr alla 50 protsendi vanuse 59 aastat lähedal ning võrreldes meestega jaotub töajõust väljumine pikemale perioodile, valdavalt vanusevahemikku 57-64 (joonis 5.2).

Allikas: Statistikaamet

Joonis 5.2. Tööhõive määrade muutus pensioniea lähedastes vanuserühmades, 1989-2003

Vanus	1995	2003
Mehed		
50–54	80,3	71,5
55–59	71,8	68,0
60–64	35,8	50,4
65–69	16,6	26,7
Naised		
50–54	77,6	72,4
55–59	41,8	60,4
60–64	22,0	35,8
65–69	9,8	18,7

Allikas: Statistikaamet

Tabel 5.2. Tööhõive määrad pensioniea lähedastes vanuserühmades, 1995 ja 2003

Vaadeldes üle 50aastaste tööhõive ja töäjõus osalemise määrade muutust aastatel 1989-2003, näeme, et üldise trendina on tööhõive määr pensioniea eelsetes vanuserühmades (meestel vanuses 50-59 ja naistel vanuses 50-54) pidevalt langenud. Samas, vanemates vanuserühmades – 60aastaste ja vanemate meeste ning 55aastaste ja vanemate naiste hulgas – on tööhõive määrad alates 1990-ndate keskpaigast hakanud tõusma, ületades 55-59 aastaste naiste vanuserühmas alates 2002. aastast ka 1989. aasta taseme (joonis 5.2).

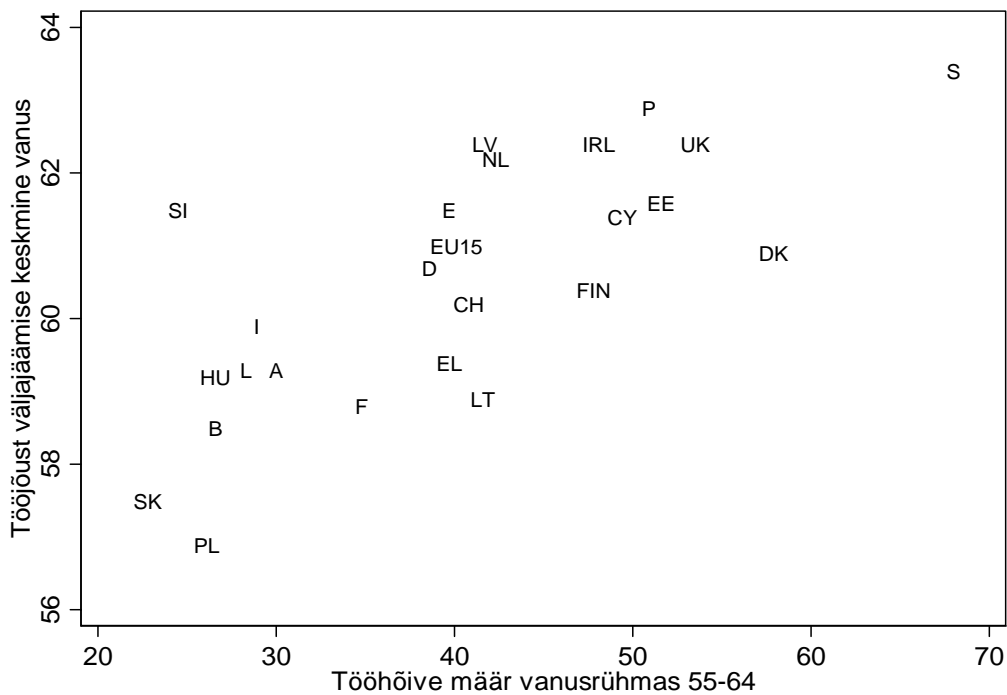
Siiski on 55aastaste ja vanemate meeste tööhõive määr jätkuvalt kõrgem samaealiste naiste tööhõive määradest (tabel 5.2 ja joonis 5.2). Võib näha, et hõivemäärad on tõusnud enim meestel vanuserühmas 60-64 ja naistel vanuserühmas 55-59 ehk just nendes vanuserühmades, mida on puudutanud pensioniea tõus.

Kuivõrd tööturupoliitikas ei ole 1990ndate teisel poolel olnud mingeid erilisi vanemaealistele töötajatele suunatud meetmeid, on põhjused ilmselt pensionipoliitikas. Vanemaealiste töötajate hõivemäärade suurenemist on mõjutanud üldise pensioniea tõus alates 1994. aastast ja täispensioni maksmine töötavatele vanaduspensionäridele alates 1996. aastast²⁶.

Sarnaselt vanemaealise töäjõu hõive määrale ületab EL keskmist ka Eurostati metoodika järgi arvatud töäjõust väljumise keskmine vanus (tabel 5.1 ja joonis 5.3)²⁷.

²⁶ Pensioniiga oli kuni 1994. aastani naistel 55 ja meestel 60 aastat. 2004. aastal on pensioniiga meestel 63 ja naistel 59 aastat. Naiste pensioniiga tõuseb 63-le aastaks 2016.

²⁷ Keskmise töäjõust väljumise vanuse arutamise meetodite kohta vt lisa K.

Allikas: Eurostat

Joonis 5.3. Vanemaealiste (55-64) tööhõive määr ja tööjõust väljumise keskmine vanus EL liikmesriikides ja liituvates riikides, 2002

Töötamine pensionieas

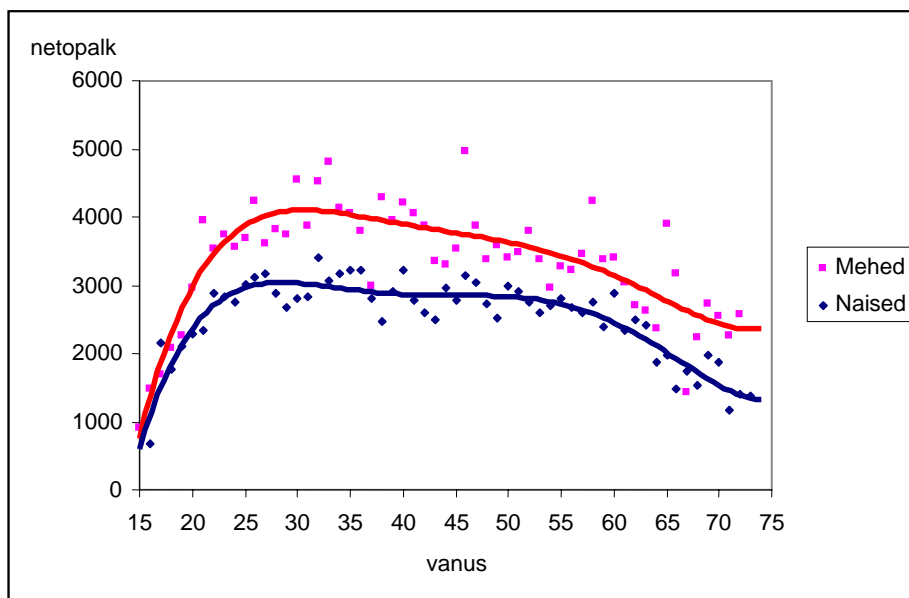
Riikliku pensionikindlustuse seaduse kohaselt on võimalik ilma piiranguteta saada samaaegselt töötasu ja vanaduspension²⁸. Nii ei ole pensioni määramine ja tööjõust väljumine Eestis iseenesest tingimuslikult seotud. Pigem loovad seose nende kahe sündmuse vahel muud tegurid (n. töötaja tervises seisund, eelistused vabale ajale, vanemaealise tööjõu nõudlust mõjutavad psühholoogilised tegurid jm.)

Selles kontekstis väärivad märkimist ka töötururegulatsioonid, mis võimaldavad lõpetada töölepingu vanuse alusel 65-aastaseks saamisel. Töölepingu seaduse kohaselt on tööandjal võimalik lõpetada tööleping töötaja vanuse tõttu, kui töötaja on saanud 65-aastaseks ning tal on õigus täisvanaduspensionile. Avaliku teenistuse seaduse järgi võib ametniku vabastada teenistusest vanuse tõttu, kui ta on saanud 65-aastaseks. Samas on ca 80% töötajatest tööjõust lahkunud juba enne 65-aastaseks saamist ning vähemalt üle 65-aastaste naiste tööjõus osalemisele sellel töötururegulatsioonil märkimisväärset täiendavat vähendavat mõju ei paista olema (joonis 4.2).

Analüüsides 2001. a. Eesti tööjõu-uuringu andmetel netopalka seost vanusega, näeme, et netopalk on kõrgeim vanuserühmas 30-34, kus on ka suurim erinevus meeste ja naiste palkades (joonis 5.4). Järgmiste vanuserühmade suhtes näeme, et vanuse

²⁸ Töötamise korral ei maksta ennetähtaegset vanaduspensionile, rahvapensionile ja toitjakaotuspensionile.

kasvades netopalk langeb²⁹. Seejuures alaneb meeste palk naiste palgaga võrreldes kiiremini ning meeste ja naiste palgaerinevused on väikseimad vanuserühmas 55-60. Palgaerinevused on tingitud nii erinevast palgamäärast ajaühiku kohta kui ka tööaja erinevast pikkusest. Samas tuleb meeles pidada, et naistel toimub oluline tööhõive määrade langus alates vanuserühmast 55-59 ja meestel vanuserühmast 60-64.

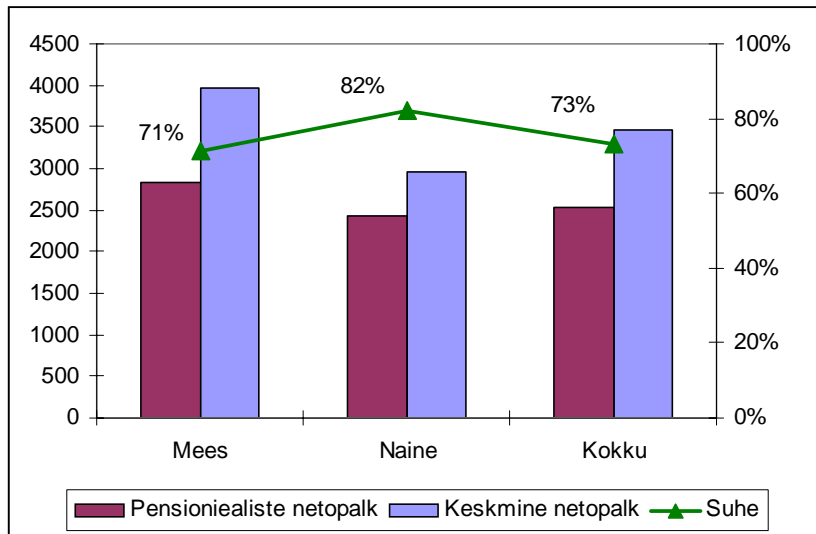
Allikas: Statistikaamet, Eesti tööjõu-uuring, autorite arvutused³⁰

Joonis 5.4. Meeste ja naiste netopalka sõltuvus vanusest (silutud), 2001

Eesti tööjõu-uuringu andmetel moodustas pensionieas hõivatud meeste (63 ja vanemad) netopalk 2001. aastal meeste keskmisest netopalgast 71% ja pensionieas naiste (58,5 ja vanemad) netopalk 82% naiste keskmisest netopalgast (joonis 5.5). Vaatamata erinevale pensionieale on pensionieas töötavate meeste palk samas staatuses naiste palgast ca 17% kõrgem.

²⁹ Võimalik, et tegemist on kohordi-spetsiifilise nähtusega ning praeguste 30-34aastaste siirdumisel järgmisse vanuserühma säilitavad nad oma suhtelise positsiooni. Arenenud riikides on kõrgeim töötasu 40-50aastastel.

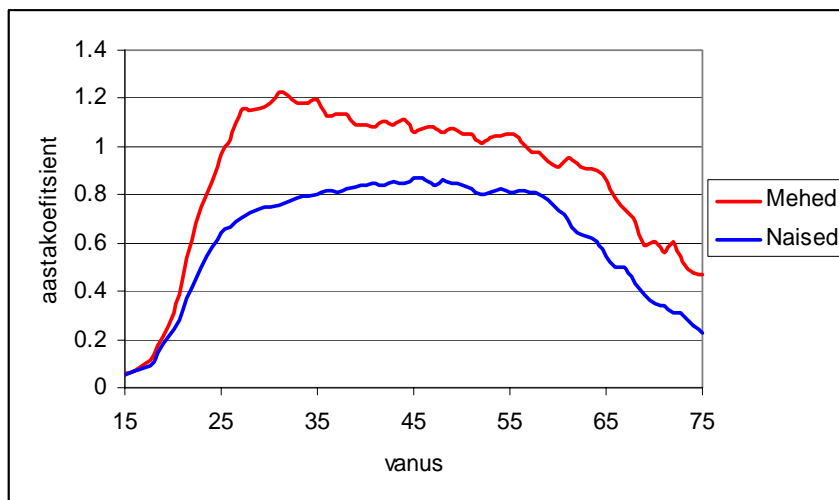
³⁰ Aluseks on Eesti tööjõu-uuringu 2002 küsitlusandmed põhitöökoha netopalka kohta soo ja vanuse lõikes.

Allikas: Statistikaamet, Eesti tööjõu-uuring, autorite arvutused

Joonis 5.5. Pensioniealiste töötavate meeste ja naiste netopalga võrdlus keskmise netopalgaga, 2001

Sarnane seos töötasu ning vanuse ja soo vahel ilmneb ka Sotsiaalkindlustusameti riikliku pensionikindlustuse registri andmetest kindlustatute eest makstud sotsiaalmaksu kohta³¹. Vaadeldes pensionikindlustuse keskmise aastakoeffitsiendi seost vanuse ja sooga, näeme, et nii meeste kui naiste puhul vähenevad aastakoeffitsientide suurused oluliselt alates pensioniiga märkivast vanusest.

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

Joonis 5.6. Pensionikindlustuse aastakoeffitsiendi sõltuvus vanusest, 2001

2003. aastal sai sotsiaalmaksuga maksustatud tulu kokku 108 358 pensionäri ehk ca 29% kõigist pensionäridest.

³¹ Siin tuleb arvestada, et mitte kõik isikustatud sotsiaalmaksust ei ole seotud töötasuga, vaid teatud juhtudel tasub mittehõivatud inimeste eest sotsiaalmaksu riik.

Pensionäride isikustatud sotsiaalmaksu (ISM) alusel arvutatud keskmine aastakoeffitsient on aastatel 1999-2003 umbes kümnendiku võrra vähenenud. Pensionäride keskmine aastakoeffitsient 2003. aastal – 0,546 – vastab tinglikult brutokuupalgale 3182 krooni.

Aasta	Keskmine ISM, vastab aastakoeffitsiendile 1,0	Aastakoeffitsiendile 1,0 vastav tinglik keskmine kuupalk	Töötava pensionäri keskmine aastakoeffitsient	Töötava pensionäri keskmisele aastakoeffitsiendile vastav tinglik kuupalk
1999	14 891	3 760	0,627	2 358
2000	16 606	4 193	0,597	2 503
2001	18 445	4 658	0,578	2 692
2002 ³²	12 593	5 247	0,556	2 917
2003	13 977	5 824	0,546	3 182

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

Tabel 5.3. Töötavate pensionäride keskmise aastakoeffitsiendi võrdlus riigi keskmisega

Vanaduspensionäridest sai 2002. aastal sotsiaalmaksuga maksustatud tulu 73 557 ehk ligi 25%, seejuures meesvanaduspensionäridest töötas ligi 29% ja naisvanaduspensionäridest 23%.

	Vanaduspensionäride arv	Vanaduspensionärid, kes said sotsiaalmaksuga maksustatud tulu	Töötavate vanaduspensionäride osakaal (%)
Mehed	90 953	26 106	28,7%
Naised	205 883	47 448	23,0%
Kokku	296 836	73 557	24,8%

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

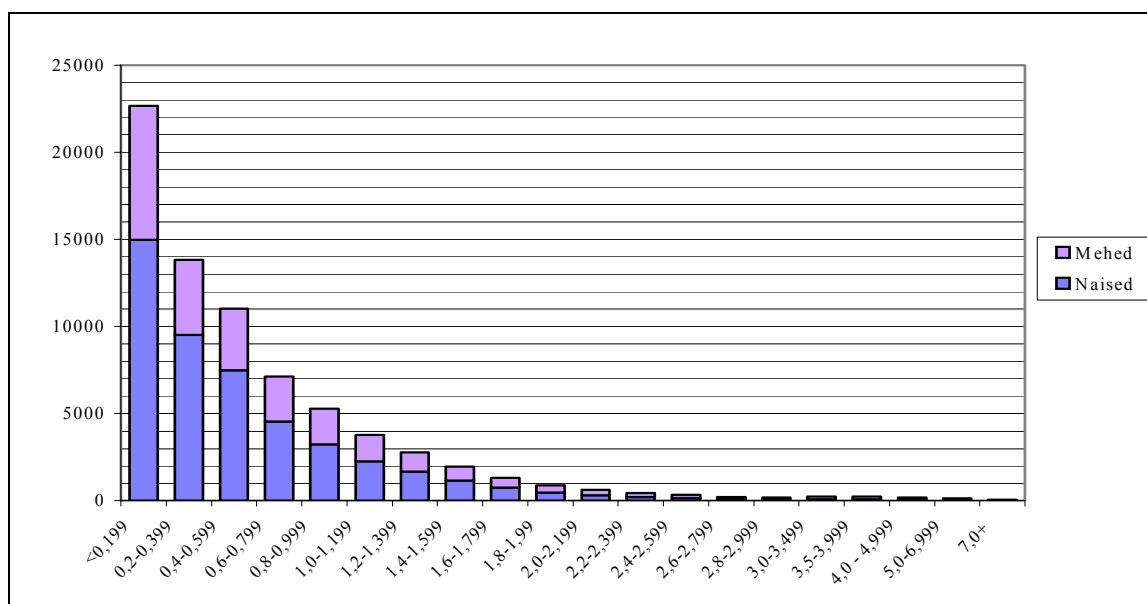
Tabel 5.4. Sotsiaalmaksuga maksustatud tulu saanud vanaduspensionärid, 2002

Töötavate vanaduspensionäride puhul oli 2002. aastal meeste keskmine aastakoeffitsient 0,707 ja naistel 0,556, mis vastasid tinglikele kuupalkadele vastavalt 3710 ja 2938 krooni.

Siiski on suurel osal vanaduspensionäridest aastakoeffitsiendid väga väikesed, mis osutab, et töötati kas osalise koormusega või üksnes mõned kuud aastas. Umbes viiendikul kõigist töötanud vanaduspensionäridest jäi aastakoeffitsient alla 0,1 ehk tõine tulu alla 500 krooni kuu kohta. Ligi pooltel jäi teenitud tulu alla 2000 krooni kuu kohta. Teisalt, ca 18,5 protsendil kõigist töötanud vanaduspensionäridest ulatus teenitud töötasu üle keskmise sotsiaalmaksuga maksustatud tulu ning veidi enam kui neljasajal töötaval pensionäril ületas töötasu 20 000 krooni kuu kohta (joonis 5.7).

Pensionäride töötasudelt laekuv sotsiaalmaks moodustas 2002. aastal ca 10% kogu sotsiaalmaksu laekumistest.

³² Aastast 2002 võetakse aastakoeffitsienti arvutamisel aluseks sotsiaalmaksu pensionikindlustuse osa (20%). Aastatel 1999-2001 võeti arvesse kogu sotsiaalmaksu (33%) summa. Seetõttu keskmine ISM 2002.aastal langes võrreldes 2001.aastaga.

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

Joonis 5.7. Töötavate vanaduspensionäride jaotus aastakoeffitsientide alusel, 2002

Peamiselt mõjutab pensionieas töötamist jätkama saadava pensioni suurus – pensioni suhteliselt madal asendusmäär (suhe töötaja enda varasemasse palka) sunnib otsima võimalusi sissetulekute täiendamiseks.

Täiendava pensioniõiguse omandamine töötamise kaudu on ilmselt vähem oluline stiimul. Viimastel aastatel on riiklikus pensionikindlustuses lisandusmäär ühe täiendava tööaasta eest olnud ca 0,6%, mis on märksa madalam EL riikides esinevatest lisandusmääradest (tabel 5.5)³³.

Riik	Lisandusmäär
Belgia	1,33%
Kreeka	1,714%
Prantsusmaa	1,33%
Itaalia	0,9% - 2% (sõltuvalt palgatasemest)
Austria	2%
Soome ³⁴	1,5% (23-59 a.), 2,5% (60+)
Suurbritannia	1,25% → 1,00%

Allikas: MISSOC 2002

Tabel 5.5. Seadusjärgne lisandusmäär määratud väljamaksetega riiklikes pensioniskeemides EL riikides

³³ Lisandusmäär (*accrual rate*) näitab, mitu protsenti pensioni arvutamisel aluseks olevast töötasust (referentstöötasust) lisandub pensionile ühe täiendavalt töötatud aasta eest. 2003. aastal oli pensioni aastahinde rahaliseks väärtuseks kuupensionis 34 krooni 04 senti, mis moodustas keskmisest sotsiaalmaksuga maksustatud tulust (5824 krooni kuu kohta) 0,6%.

³⁴ Soodustamaks vanemaealiste osalemist tööjõus, on Soome kehtestanud vanemaealistele töötajatele kõrgema lisandusmäära. Soomes lisandub 60-aastastel ja vanematel töötajatel pensionile 2,5% referentstöötasust iga tööaasta eest, nooremas vanuses on lisandusmäär 1,5%. Samas on praegu pensioni maksimumiks 60% referentstöötasust.

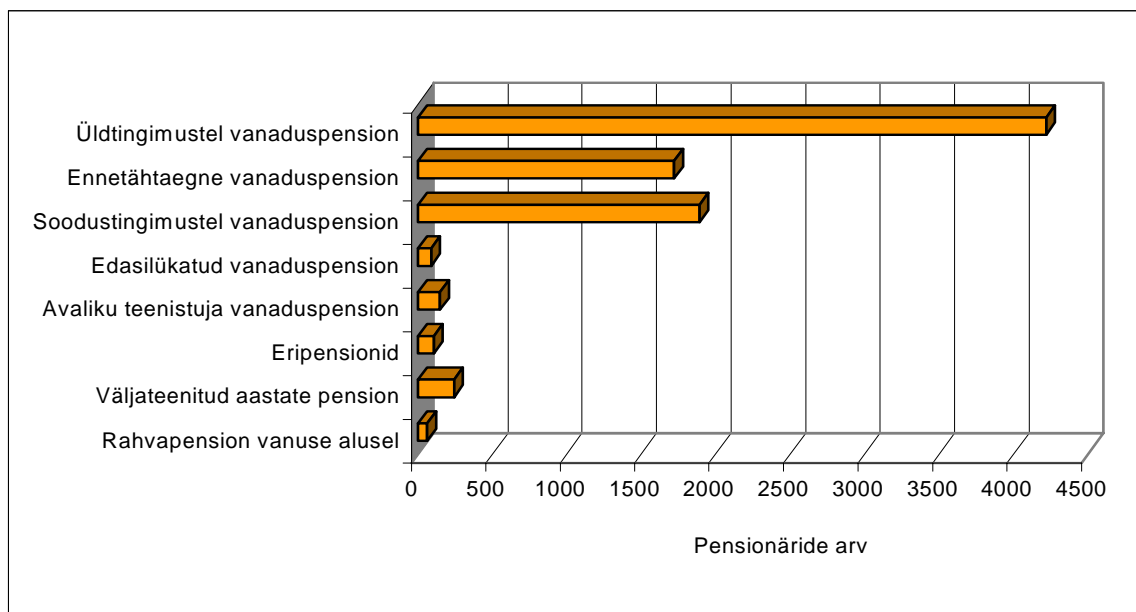
2005. aastast jõustuva pensionireformiga suurendatakse vanemaealiste töötajate lisandusmäärasid veelgi: 1,9% vanuses 53–62 ja 4,5% vanuses 63–68. Lisaks tühistatakse asendusmäära maksimum.

Vanaduspensioni määramise vanus

Analüüsid, millises vanuses pensionile siirduakse, võeti aluseks riikliku pensionikindlustuse registri andmed 2001. ja 2002. aastal esmakordselt määratud pensionide kohta³⁵. Selles analüüsis käsitletakse vanuse alusel määratud pensioni üldnimetuse all järgmisi pensionide alaliike:

- a) üldtingimustel vanaduspension;
- b) soodustingimustel vanaduspension (VV kehtestatud kutsealade nimekirjade, laste kasvatamise vm. alustel);
- c) ennetähtaegne vanaduspension;
- d) edasilükatud pension;
- e) väljateenitud aastate pension;
- f) eripensionid (kohtunikud, riigikontrolli ametnikud jm.);
- g) rahvapension vanuse alusel.

Üldine pensioniiga 2001. aastal oli naistel 58 ja meestel 63, 2002. aastal naistel 58,5 ja meestel 63.

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet

Joonis 5.8. 2002. aastal vanuse alusel määratud pensionid

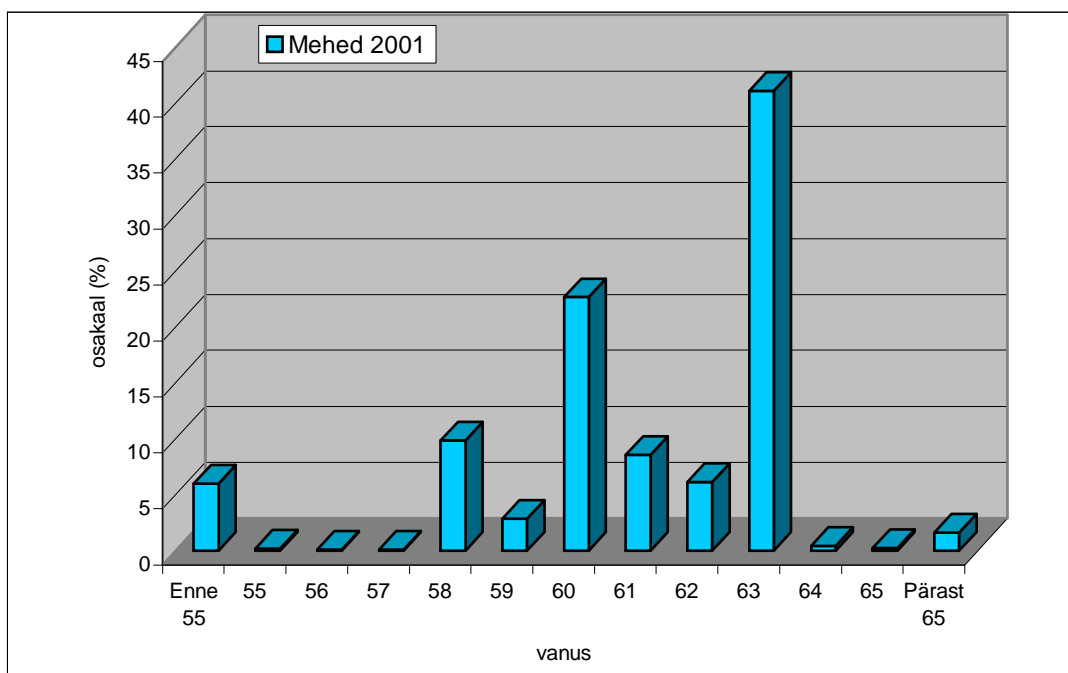
Kuigi vanuse alusel määratud pensionidest kõige suurema osa moodustavad üldtingimustel – s.o. üldises vanaduspensionieas – määratud vanaduspensionid, on samas enne üldist vanaduspensioniga määratud pensionide osakaal märkimisväärselt kõrge.

³⁵ See analüüs ei hõlma neid isikuid, kes varem said mõnda teist liiki pensioni (n. töövõimetuspensionil) ning viidi vanaduspensioniea saabumisel sellelt pensioniliigilt üle vanaduspensionile.

Võttes aluseks määratud pensioniliigi, võib järeldada, et 2002. aastal määrati ligi 47% kõigist vanuse alusel pensionidest enne üldist vanaduspensioniga. Suurim osatähtsus oli seejuures soodustingimustel vanaduspensionidel, järgnes ennetähtaegne vanaduspension.

Lisaks tuleb arvestada, et tööhõivest lahkumine pensionieelses vanuses võib toimuda ka läbi töövõimetuspension. 2002. aastal said töövõimetuspensioniga 3964 meest vanuses 60-62 ja 4214 naist vanuses 55-58. Seega aastast määratakse töövõimetuspension ca 2000 isikule, kellel pensionieani jäi kuni 3 aastat ehk töövõimetuspensionide määramisi pensionieelses vanuses isikutele on samas suurusjärgus soodustingimustel vanaduspensionide ja ennetähtaegsete vanaduspensionide määramistega. Pensioniikka jõudmisel viiakse need isikud töövõimetuspensionilt üle vanaduspensionile.

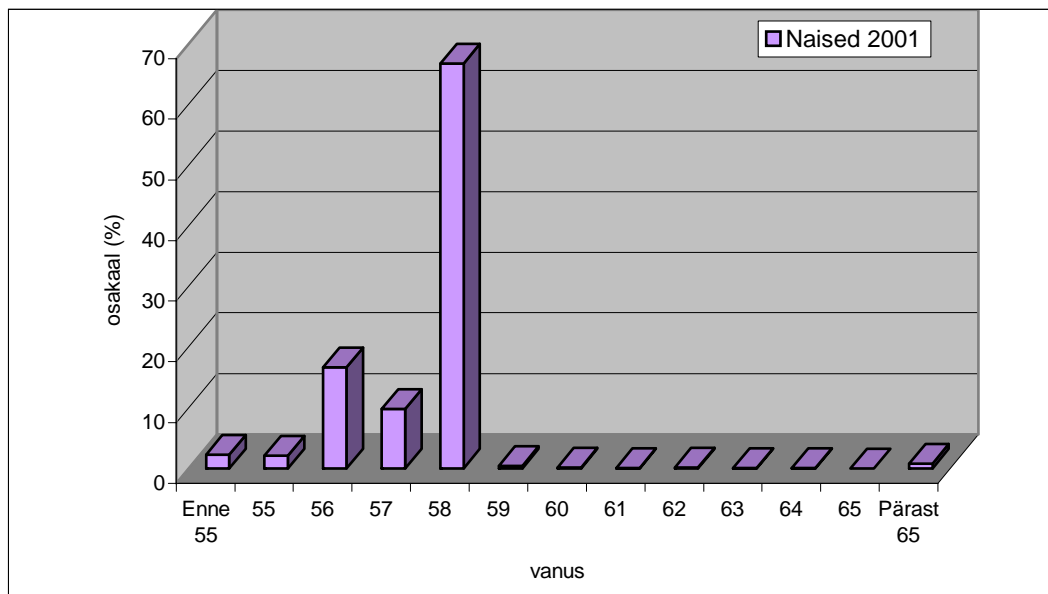
Sarnastele tulemustele jõuame analüüsides vanuse alusel pensionile siirdunute vanust pensioni määramise ajal. 2001. aastal määrati ligi 56% meestest ja 31% naistest vanuse alusel pension enne üldist vanaduspensioniga (joonised 5.9 ja 5.10). Kuna meeste pensioniga on kõrgem, siis on ootuspäraselt just nende hulgas tugevam surve varasemale pensionile siirdumisele.

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

Joonis 5.9. Vanaduspensioniga määramise vanus meestel, 2001

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

Joonis 5.10. Vanaduspensioni määramise vanus naistel, 2001

Vanaduspensioni määramise keskmine vanus 2001. aastal oli naistel 57,7 ja meestel 61,0 aastat. Seega määratakse vanuse alusel pension nii naistel kui meestel keskmiselt 2,5 aastat enne tööjõust väljumist.

Ennetähtaegne vanaduspension

Vastavalt riikliku pensionikindlustuse seadusele on pensionikindlustatul õigus ennetähtaegsele vanaduspensionile kuni 3 aastat enne üldisesse vanaduspensioniiikka jõudmist, kui tal on olemas vanaduspensioni määramiseks nõutav pensionistaaž (15 aastat). Ennetähtaegse vanaduspensioni arvutamisel vähendatakse pensionivalemist tuleneva pensioni suurus 0,4% võrra iga üldisest vanaduspensioni east varem pensionile jäämise kuu eest.

Ennetähtaegse vanaduspensioni atraktiivsust vähendavad 2 asjaolu:

- 1) pensioni vähendus on püsiv, ennetähtaegselt vanaduspensionilt ei ole hiljem võimalik üle minna üldisele vanaduspensionile või soodustingimustel vanaduspensionile;
- 2) erinevalt üldisest vanaduspensionist ei maksta ennetähtaegset vanaduspensioni töötamise korral.

Siiski, kui pensioni vähendamise koefitsient on väiksem nn. aktuaarselt neutraalsest pensioni vähendusest, võib ennetähtaegne pension olla kasulik valik, sest isik saab pikema pensionipõlve jooksul pensionisüsteemilt summaarselt rohkem.

Ennetähtaegse vanaduspensioni võimalus jõustus 2000. a. 1.aprillist rakendunud riikliku pensionikindlustuse seadusega. Selle abinõu deklareeritud eesmärgiks Eestis

on olnud soov leevendada üldise pensioniea tõusu tagajärjel pensionieelses vanuses töötuks jäänud isikute olukorda.

Kuivõrd pensioniiga on 2004. aastal meestel 63 ja naistel 59, siis on ennetähtaegsele vanaduspensionile õigus jääda meestel vanuses 60 ja naistel vanuses 56.

Aasta	Määratud ennetähtaegsed vanaduspensionid	Osakaal kõigist vanaduspensionide määramistest
2000	2170	24 %
2001	2363	21 %
2002	1723	21 %
2003	1564	20 %

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet

Tabel 5.6. Ennetähtaegsete vanaduspensionide määramised, 2000-2003

Ennetähtaegne vanaduspension on leidnud alates selle võimaluse kehtestamisest suhteliselt laia kasutamist. Ennetähtaegsed vanaduspensionid on aastatel 2000-2003 ületanud viiendikku kõigist nendel aastatel määratud uutest vanaduspensionidest³⁶.

1.jaanuari 2004.a. seisuga oli ennetähtaegse vanaduspensionini saajaid kokku 7715 inimest.

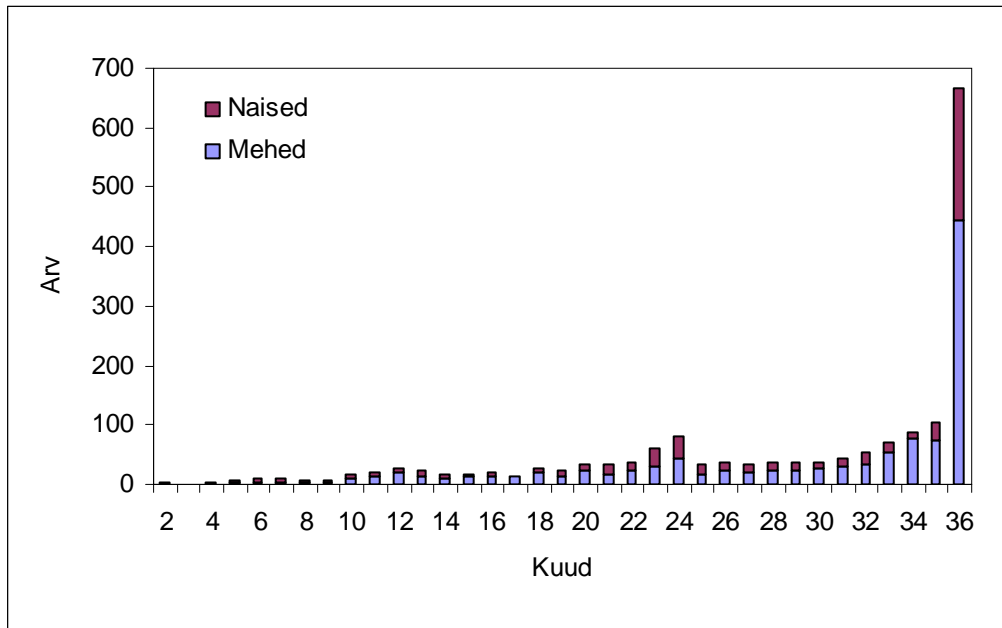
Riikliku pensionikindlustuse registri andmete põhjal püüti selgitada, kes on ennetähtaegse vanaduspensionini kasutajad ning millistel põhjustel seda pensionivõimalust on valitud.

Analüüsid, kui mitu kuud enne üldist vanaduspensioniga ennetähtaegsele vanaduspensionile siirdutakse, näeme, et suurim on nende inimeste arv, kes kasutasid seda võimalust kohe kui see avanes – 2000. aastal 23-24 kuud, 2001. aastal 35-36 kuud ja 2002. aastal 36 kuud enne üldist pensioniiga (joonis 5.11 ja lisa L). Juba see tähelepanek osutab, et tõenäoliselt olid need inimesed enne pensionile jäämist töötud ning ennetähtaegset vanaduspensionini kasutati kui võimalust saada püsiv sissetulek.

Samas võrreldes varasemate aastatega on 2002. aastal suhteliselt enam neid, kes on ennetähtaegsele pensionile siirdunud esimesel võimalusel (s.t. 36 enne üldist pensioniiga), mis viitab sellele, et inimeste teadlikkus ennetähtaegsest pensioni võimalusest on kasvanud.

³⁶ Tabeli 5.6 andmete hindamisel tuleb arvestada järgmiste asjaoludega:

- a) pensioniea tõusu graafiku tõttu jõudis 2000.a-l vanaduspensionikka üksnes pool ühe sünniaastaga vanusekohordist (1942.a. sündinud naised ja 1937.a. sündinud mehed). Ennetähtaegse vanaduspensionini võimalus tekkis aga korraga kahel vanusekohordil (vt. alapunkt c);
- b) 2000.a-l kehtis ennetähtaegse vanaduspensionini võimalus 9 kuu vältel (alates 1.aprillist);
- c) 2000.a-l laienes õigus ennetähtaegsele vanaduspensionile isikutele, kellel üldisesse vanaduspensioniniikka jõudmiseni oli jäänud kuni 2 aastat. Alates 2001.a-st laieneb see õigus neile, kel üldise vanaduspensionini eani on kuni 3 aastat.

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet; autorite arvutused

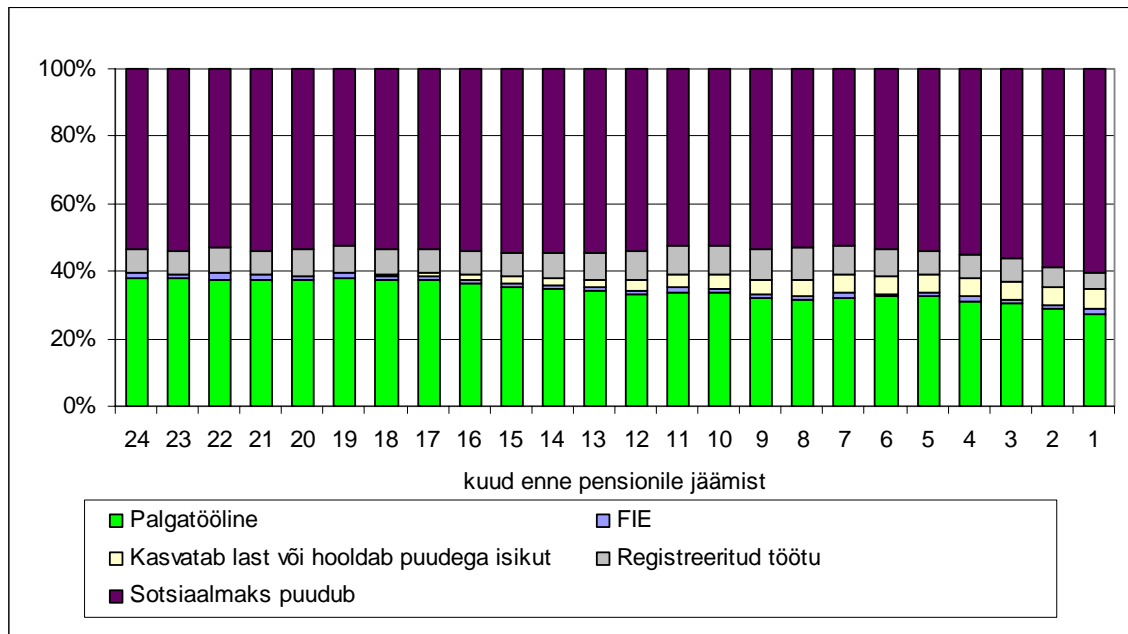
Joonis 5.11. 2002.aastal ennetähtaegsele vanaduspensionile siirdunute jaotus üldise vanaduspensionieani jäänud kuude arvu alusel

Erinevalt kogu vanaduspensionäride rühma soolisest jaotusest on ennetähtaegse vanaduspensioni kasutajate seas mehi üle kahe korra rohkem kui naisi. 2000.-2002. aastal määratud ennetähtaegse vanaduspensioni saajate hulgas oli mehi vastavalt 70,6%, 67,9% ja 65,3% (kõigi vanaduspensionäride hulgas 2003. a alguse seisuga 30,6%). See seletub meeste kõrgema pensionieaga ning on kooskõlas asjaoluga, et meeste tööhõive määr vanuserühmas 60-64 on madalam naiste tööhõive määrast vanuserühmas 55-59 (tabel 5.2).

Pensioni määramisele eelnenud perioodi sotsiaalmaksu laekumiste põhjal on võimalik tuvastada, millises tööturuseisundis olid ennetähtaegse vanaduspensioni saajad enne pensionile jäämist³⁷.

³⁷ Analüüsis jagati isikud sotsiaalmaksu laekumise andmete alusel järgmistesse kategooriatesse:

- 1) palgatöötaja, s.t. sotsiaalmaksu maksis ettevõtte või asutus;
- 2) füüsilisest isikust ettevõtja, st sotsiaalmaksu maksis inimene ise;
- 3) kasvas last või hooldas puudega inimest, st inimene on mitteaktiivne ja sotsiaalmaksu maksis riik;
- 4) registreeritud töötu, sotsiaalmaksu maksis riik;
- 5) sotsiaalmaksu ei ole makstud.

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

Joonis 5.12. 2002. aastal määratud ennetähtaegse vanaduspensioni saajate tööturuseisund sotsiaalmaksu laekumiste järgi pensioni määramisele eelnenud 24 kuu lõikes

Jooniselt 5.12 näeme, et üks aasta enne ennetähtaegse pensioni määramist on üle 50% inimestest seisundis, kus nende eest sotsiaalmaksu ei maksta, st. neil puudub töökoht³⁸. Registreeritud töötuid on ligi 10% ning töötajaid ligi 35%. Ülejäänud kaks kategooriat (FIE või lapse kasvatamine/puudega inimese hooldamine) on esindatud marginaalselt. Edasi mittehõivatute (kelle eest sotsiaalmaksu ei maksta või kes on registreeritud töötutena) osakaal suureneb veelgi. Vahetult pensioni määramise eel töötas aastatel 2000 ja 2001 ennetähtaegsele vanaduspensionile läinutest alla 20%. 2002. aastal pensionile läinute hulgas oli vahetult pensioni määramise eel töötanute osakaal pisut suurem, 27%.

Seega ca kolmveerandil juhtudest on ennetähtaegselt vanaduspensionile siirdunud isikud olnud pensioni määramise eel kas töötud või juba tööturult lahkunud (mitteaktiivsed). Sellest tulenevalt võib väita, et vähemalt sellise pensionivõimaluse esimestel aastatel on ennetähtaegse vanaduspension eeskätt pakkunud asendussissetulekut inimestele, kes on juba pikka aega olnud töötud. Siiski, 2002. aastal töötas enne sellele varajasele pensionile siirdumist 476 inimest. Nende isikute puhul võib oletada, et ennetähtaegne vanaduspension oli üks tööst kõrvalejäämist soodustavatest teguritest. Teisisõnu, mõnevõrra on ennetähtaegne vanaduspension tööjõupakkumist vähendanud.

³⁸ Võimalikuks alternatiiviks on n.ö. mustalt töötamine, mida tuleks siiski lugeda ebakindlaks positsiooniks tööturul.

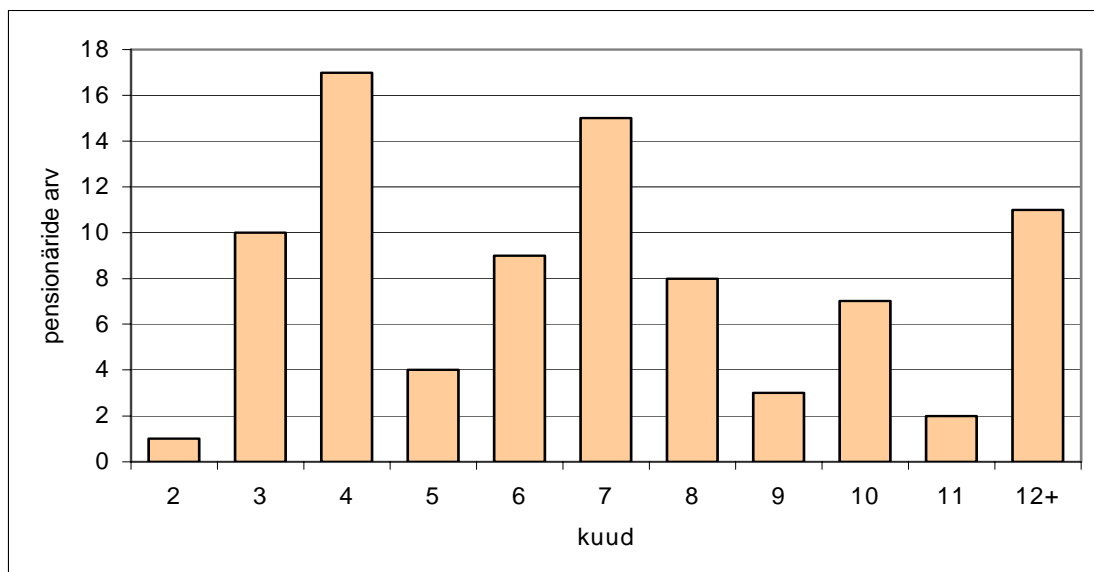
Eelpool toodud hõivemäärade analüüs näitas, et viimase viie aasta jooksul on pensioniea eelsetes vanusrühmades hõivemäärad stabiliseerunud ja pensioniea järgsetes vanusrühmades hõivemäärad isegi tõusnud. Samas küllalt suur arv inimesi siirdub esimesel võimalusel ennetähtaegsele vanaduspensionile, mis vastavalt seaduse kriteeriumidele välistab võimaluse saada hiljem samaaegselt töötasu ja pensioni.

Üldiselt on vanaduspensionäride võimalused tööturul aga paranenud. Tulemused osundavad ka teatud segregatsioonile vanemaalaste tööhõives – üks rühm inimesi on tööturult tõrjutud mõned aastad enne pensioniiga, samas teine (suurem ja kasvav) rühm jätkab töötamist peale pensioniiga.

Edasilükatud vanaduspension

2002. aastast jõustus Eestis edasilükatud vanaduspension ehk võimalus suurendada vanaduspensionini suurust pensionile siirdumise aja edasilükkamise kaudu. Edasilükatud vanaduspensionini puhul suurendatakse pensionivalemi alusel arvatud pensioni 0,9 % iga kuu eest, mis on möödunud pensionikka jõudmisest.

Edasilükatud vanaduspension on seni leidnud suhteliselt tagasihoidlikku kasutamist. 2002. aastal määrati edasilükatud vanaduspension 87 inimesele (neist 31 meest ja 56 naist). Pensioni määramist lükati edasi kõige sagedamini 4 kuu võrra (joonis 5.13).

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

Joonis 5.13. 2002. aastal edasilükatud vanaduspensionini valinute jaotus pensioni määramise ajal üldisest vanaduspensionieast möödunud kuude alusel

2003. aastal lisandus 79 uut edasilükatud vanaduspensionini määramist. Kuivõrd selle pensioniliigi saajaid on veel vähe, siis ei saa selle rühma karakteristikute põhjal seni tugevamaid järeldusi teha.

6. Pensionieesmärk nr. 6 – pensionisüsteemi finantsiline jätkusuutlikkus

EL pensionieesmärk nr.6

Asjakohasel viisil reformima pensionisüsteeme, võttes arvesse üldist eesmärki säilitada avaliku sektori finantsiline jätkusuutlikkus. Samas, pensionisüsteemi jätkusuutlikkusega peab kaasnema usaldusväärne fiskaalpoliitika, kaasa arvatud, kus vajalik, võlakoormuse vähendamine. Käesoleva eesmärgi saavutamiseks rakendatavad strateegiad võivad sisaldada ka sihtotstarbeliste pensioni reservfondide loomist.

2003. a ühisraportis soovitasid EL Komisjon ja Nõukogu liikmesriikidele rahvastikuvananemisest tulenevate eelarvemõjudega toime tulemiseks (Council of the European Union 2003):

- 1) vähendada avaliku sektori võlakoormust, et vabastada eelarvevahendeid rahvastikuvananemisest tulenevateks kuludeks;
- 2) viia läbi pensionireform, et vähendada survet eelarvele ja asetada pensionisüsteem jätkusuutlikule finantsalusele.

Fiskaalse manööverdamisruumi loomiseks soovitatakse samuti luua riiklikes pensionisüsteemides nn. demograafilised reservfondid, mida oleks hiljem võimalik kasutada suuremate vanusekohortide pensionile siirdumisel kasvavate pensionikulude katmiseks.

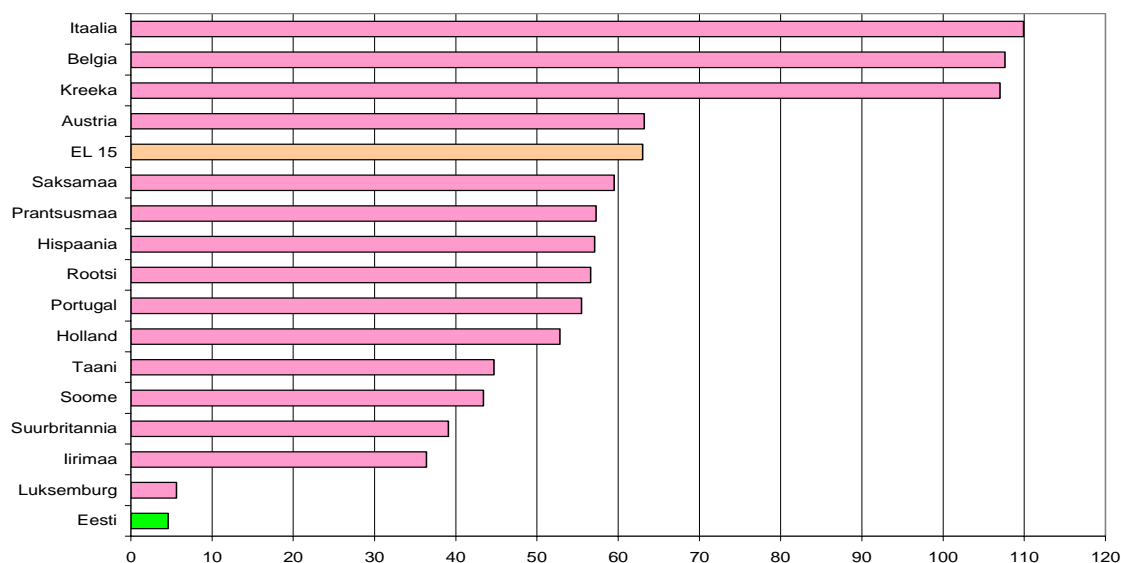
Valitsussektori fiskaalpoliitika

Eesti fiskaalpositsioon on seniste EL liikmesriikidega võrreldes hea. Valitsussektori konsolideeritud eelarve ülejääk 2002. aastal ulatus 1,8% SKP-st³⁹, suurenedes 2,6 %-ni SKP-st 2003.aastal (Rahandusministeeriumi pressiteade 09.03.2004).

Võrdluses teiste Euroopa riikidega on Eestis valitsussektori võlg suhteliselt väike, 2001.a. 4,6% SKP-st (joonis 6.1), suurenedes siiski 2002. aastal 5,7%-ni ja 2003. aastal 5,8%-ni SKP-st. Selliselt täidab Eesti nn. Maastrichti kriteeriume, mille kohaselt ei tohi valitsussektori eelarvepuudujääk ületada 3 protsenti SKPst ning võlatase peab olema madalamal kui 60 protsenti SKPst.

Erinevalt senistest EL liikmesriikidest ei ole Eestis seega laenuteenindamise kulude osatähtsus eelarves märkimisväärne. Samas on valitsus loonud mitmeid reserve. 2003. aasta lõpu seisuga oli üldmajanduslike riskide vähendamiseks ja pikaajaliste struktuursete ümberkorralduste rahastamiseks moodustatud stabiliseerimisreservi maht 4,5 mlrd. kr. (ca 3,9% SKP-st) ja riikliku pensionikindlustuse reserv 1,6 mlrd. kr. ehk 1,4% SKP-st.

³⁹ 2002.a-1 oli eelarve ülejääk viiel EL liikmesriigil: Rootsi, Soome, Taani, Hispaania ja Luksemburg.

Allikas: Eurostat, Rahandusministeerium

Joonis 6.1. Valitsussektori koguvõlg EL liikmesriikides ja Eestis, 2001

Riikliku pensiokindlustuse tulud ja kulud

Kulud riiklikele pensionidele ulatusid 2003. aastal 8198 milj. kroonini, millest 7822 milj. krooni (ehk ca 95%) kaeti sotsiaalmaksu vahenditest ja 375 milj. krooni (ehk ligi 5%) riigieelarve muudest tuludest⁴⁰.

Riikliku pensionikindlustuse tulud 2003.a. moodustasid kokku 8473 milj. kr., sellest 8095 milj. kr. laekus sotsiaalmaksust. Viimasel kolmel aastal on pensionikindlustuse tulud ületanud kulusid. 2003.a. lõpuks moodustas riikliku pensionikindlustuse eelarve jääk 1607 milj. kr. (ca 1,4% SKP-st) ning 2004.a. märtsi alguseks oli see suurenenud 1725 milj. kroonini.

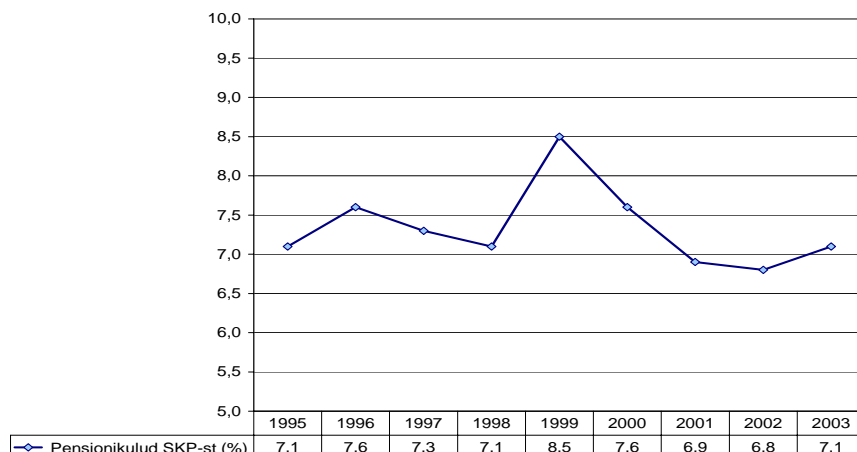
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Sotsiaalmaksu pensioni-kindlustuse osa laekumine	2917	3844	4637	5339	5520	6297	6988	7754	8625
Kogumispensioni maksed	-	-	-	-	-	-	-	-55	-530
Riigieelarve muud vahendid	-	26	19	150	176	254	242	346	375
Muud tulud	214	73	198	38	15	3	6	2	2
Tulud kokku	3131	3917	4855	5527	5711	6554	7236	8048	8473
Kulud kokku	2908	4067	4728	5306	6460	6504	6648	7325	8198
Jäägi muutus kalendriaastal	+186	-151	+127	+221	-749	-196	+588	+723	+275
Eelarve jääk aasta lõpuks	769	618	744	965	216	20	608	1332	1607

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet

Tabel 6.1. Riikliku pensionikindlustuse tulud ja kulud (milj. krooni), 1995-2003

⁴⁰ Vastavalt seadustele on riigieelarve muudest vahenditest tehtavad eraldised sihtotstarbelised ning nendest finantseeritakse rahvapensionid, pensionilisad, eripensionid ja halduskulud (pensionide väljamaksmisega seotud posti- ja pangakulud ning kindlustatute teavitamine).

Kulud riiklikele pensionidele on viimasel dekaadil olnud suurusjärgus 7-7,5% SKP-st (joonis 6.2). Erandiks oli 1999.aasta, kui SKP languse (-0,6%) taustal kasvasid pensionikulud üle 20%. Aastatel 2001-2002 langes pensionikulude osakaal veidi alla 7% SKP-st, mis peegeldus ka keskmise asendusmäära languses (vt joonis 2.1). 2003. aastal suurenesid pensionikulud taas üle 7% SKP-st.

Allikas: Sotsiaalministeerium

Märkus: 2003 – esialgsed andmed

Joonis 6.2. Kulud riiklikele pensionidele protsendina SKP-st, 1995-2003

Eesti pensionikulude osakaal SKP-st jääb alla EL riikide keskmise (tabel 6.2). Eestist vähem kulutasid suhtena SKP-sse riiklikele pensionidele Suurbritannia ja Iirimaa. Selle näitaja alusel riikide võrdlemisel tuleb aga arvestada, et erinevusi kulude tasemes põhjustavad muuhulgas erinevused riikide rahvastikustruktuuris, keskmises oodatavas elueas, pensionieas, pensionide maksustamises jms asjaoludes.

	Riiklike pensionide kulud % SKP-st	I samba reservid, % SKP-st (aasta)
Belgia	10,0	0,5 (2001)
Taani	10,5	25 (2000)
Saksamaa	11,8	ei ole (2001)
Kreeka	12,6	ei ole (2001)
Hispaania	9,4	1 (2002)
Prantsusmaa	12,1	0,8 (2002)
Iirimaa	4,6	8 (2001)
Itaalia	13,8	ei ole (2001)
Luksemburg	7,4	22 (2002)
Holland	7,9	3 (2001)
Austria	14,5	ei ole (2001)
Portugal	9,8	3 (2001)
Soome	11,3	55 (2001)
Rootsi	9,0	29 (2001)
Suurbritannia	5,5	ei ole (2001)
EL 15	10,4	...
Eesti	7,1	1,4 (2003)

Allikas: EL Komisjon, Sotsiaalministeerium

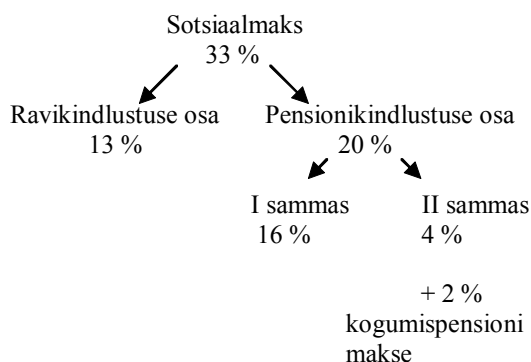
Märkused: Riiklike pensionide kulud: EL liikmesriigid 2000. a, Eesti 2003. a;
Iirimaa puhul on näidatud protsent rahvuslikust kogutulust

Tabel 6.2. Kulud riiklikele pensionidele ja riikliku pensionisüsteemi reservid (% SKP-st) EL liikmesriikides ja Eestis

Pensionireformi üleminekukulud

2002.a. juulist käivitunud pensionireformiga muutus sotsiaalmaksu senine jaotus (joonis 6.3). Kogumispensioni II sambaga liitunud isikute eest laekub 4 protsendipunkti suurune osa sotsiaalmaksust nende II samba pensionikontole ehk selles mahus toimub üleminek jooksva finantseerimisega pensionisüsteemilt eelfinantseeritavale pensionisüsteemile. Sellise üleminekuga kaasneb nn reformi üleminekukulu, mis tähendab, et osa riigi varasematest varajatud pensionikohustustest (*implicit pension debt*) muudetakse nähtavaks.

Joonis 6.3. Sotsiaalmaksu jaotus kogumispensioni süsteemiga (II sambaga) liitunudtel

Pensionireformi üleminekukulu võib mõtteliselt jagada:

- kaudseks kuluks, mis väljendub sotsiaalmaksu summas, mis II sambaga liitunud isikute eest jääb I sambasse laekumata; ja
- otseks kuluks, mis väljendub pensionireformi tagajärjel tekkinud riikliku pensionikindlustuse tulude ja kulude vahes.

Lähtudes Maailmapanga poolt välja töötatud pensionireformi üleminekukulu ligikaudse hindamise meetodikast, ulatuvad kaudsed üleminekukulud summaarselt ca 25%-ni SKP-st, eeldusel, et II sambaga liitub ca 60% töötajatest. Summaarsed üleminekukulud jaotuvad aga mitmele aastakümnele.

Kaudsed üleminekukulud konkreetsel aastal sõltuvad II sambaga liitunute arvust ning liitunute keskmisest töötasust. Esimeses liitumisvoorus (juuliks 2002) liitus ca 37 tuhat isikut, kelle eest kogumispensioni kontodele ülekantud sotsiaalmaksu 4 protsendipunktsed osad moodustasid 2002. aastal kokku 55 milj. krooni. Teises liitumisvoorus lisandus ca 170 tuhat inimest, kes alustasid II samba maksete tegemist 2003. a algusest. 2003. aasta kaudne üleminekukulu ulatus 530 miljoni kroonini.

Arvestades, et 207 tuhande kontoomaniku hulgas oli 2003. aasta novembri seisuga 0-saldoga kontosid ca 28 tuhat ehk 13,5%, oli reaalselt kogumispensionimakseid tasuvate isikute arv ca 179 tuhat.

Nende andmete põhjal oli II sambaga liitunu keskmise sotsiaalmaksuga maksustatud töötasu 2003. aastal ca 6170 krooni kuus ehk ca 6% kõrgem kui pensionikindlustatute keskmine töötasu I sambas (isikustatud sotsiaalmaksu andmete põhjal).

Kolmandas liitumisvoorus ühines II sambaga veel ca 143 tuhat inimest, suurendades liitunute koguarvu 2004. a alguseks ca 350 tuhandele inimesele. 2004. aasta riigieelarves on ülekanneteks sotsiaalmaksust kogumispensioni fondidesse kavandatud 769,1 milj. krooni. Kuivõrd üldiselt eeldas rahandusministeerium riigieelarve tulusid prognoosides ca 9%-st keskmise nominaalpalga kasvu, siis tähendab II samba ülekannete kasvu prognoos seda, et eeldatakse kas II sambaga liitunute keskmise töötasu langust või 0-kontoga liitunute osakaalu kasvu.

Pensionireformi üleminekukulu finantseerimise meetodina on alates 2003.aasta riigieelarvest valitud riikliku pensionikindlustuse varasemate perioodide jäägi kasutamine (tabel 6.3).

	2002	2003	2004 (eelarve)
II sambaga liitunute sotsiaalmaksuosad 4%	55	530	769
Riigieelarves kavandatud I samba reservi vähendamine	0	-123	-302
I samba reservi tegelik muut	+723	+275	...

Allikad: Riigieelarved, Sotsiaalkindlustusamet

Tabel 6.3. II samba rakendamise kaudne ja otsene üleminekukulu (milj. kr.), 2002-2004

Eelarvestrateegias on valitsus võtnud eesmärgiks hoida valitsussektori eelarve tasakaalus, mõõndes samas, et sellest reeglist on võimalik teha erand ainult seoses pensionireformi finantseerimisega (Riigi eelarvestrateegia 2004-2007).

Rahandusministeeriumi 2003. a keskel tehtud viie aasta eelarveprognoosi kohaselt aga pensionireform lähiaastatel riikliku pensionikindlustuse eelarve defitsiiti ei tekita, vaid sotsiaalmaksu laekumise prognoositava kasvu ning senise pensionindeksi kehtimajäämise korral I samba ülejääk kasvab (tabel 6.4)⁴¹.

⁴¹ 2004.a. märtsis otsustas Riigikogu lisaks regulaarsele indekseerimisele senise indeksi alusel tõsta pensione aastatel 2004-2006 täiendavalt keskmiselt 100 krooni võrra aastas. Selle tagajärjel I samba ülejääk varasemate prognoosidega võrreldes väheneb. Samuti sõltub I samba võimalik ülejääk/defitsiit II sambaga liitujate arvu arengust.

	2003 eelarve	2003 täpsustatud prognoos	2004	2005	2006	2007
Tulud	7 845,1	7 897,2	8 477,6	9 180,5	9 939,9	10 785,2
Kulud	7 968,4	7 802,7	8 363,1	8 981,2	9 656,9	10 311,0
Defitsiit (-)/Ülejääk (+)	-123,3	94,5	114,5	199,3	283,0	474,2

Allikas: Rahandusministeerium

Tabel 6.4. Riikliku pensionikindlustuse prognoositavad tulud ja kulud (milj. kr.), 2003-2007

See tähendaks olukorda, kus vaatamata kaudsele üleminekukulule otsest üleminekukulu ei teki, sest ka liitunud isikute eest 4 protsendipunkti suuruse sotsiaalmaksu ümbersuunamise korral ületavad sotsiaalmaksutulud (pluss riigieelarve sihtotstarbelised ülekanded) riiklike pensionide maksmiseks vajalikke kulusid⁴².

Võib eeldada, et II samba rakendamisel iseenesest on positiivne mõju sotsiaalmaksu laekumisele, sest liitunud inimesed on oma isikliku pensionikonto saldo suurendamise eesmärgil huvitatud legaliseerima oma tulusid. Sel juhul sisuliselt neutraliseeritakse osa reformi üleminekukulust varimajanduse vähenemise arvel. Teiselt poolt pidurdab pensionikulude kasvu ilmselt konservatiivne pensioniindeks. Kui selle indeksi rakendamise tagajärjeks on keskmise asendusmäära püsiv langus (võrreldes stsenaariumiga kui reformi ei oleks toimunud), siis võib öelda, et selles osas kannavad reformi üleminekukulu pensionisaajad.

I samba tulude ja kulude prognoos

Järgnevalt analüüsime pensionikulude ja -tulude võimalikku arengut. Eeldades, et pensionisüsteemi reeglid ei muutu (välja arvatud juba seadustatud pensioniea tõus) sõltub tulude areng peamiselt rahvastiku soo-ja vanusestruktuuri, tööhõive ning SKP ja THI muutustest. Pensionisüsteemi kulude areng sõltub rahvastiku soo-ja vanusestruktuuri, SKP ja THI muutuste kõrval ka võimalikest muutustest pensionidega hõlmatuses.

I ja II samba pensionitulude ja -kulude prognoos baseerub Lisas M kirjeldatud pensionimudelile. Tingituna II sambaga liitujatest vähenevad I samba kogutulud järgmise 40 aastaga ca 6,3%ni SKPst. I samba tulude osakaalu vähenemine SKPs algas alates 2002. aastast. Tulude suhteline osakaal stabiliseerub alates aastast 2040,

⁴² Matemaatilisel peaks siis kehtima võrratus $\frac{1}{2} (\Delta SM - \Delta THI) \times N \times P \geq 0,04 \times L \times T$, kus

ΔSM – sotsiaalmaksu pensionikindlustuse osa laekumise kasv,

ΔTHI - tarbijahinnaindeksi kasv,

N - pensionäride arv,

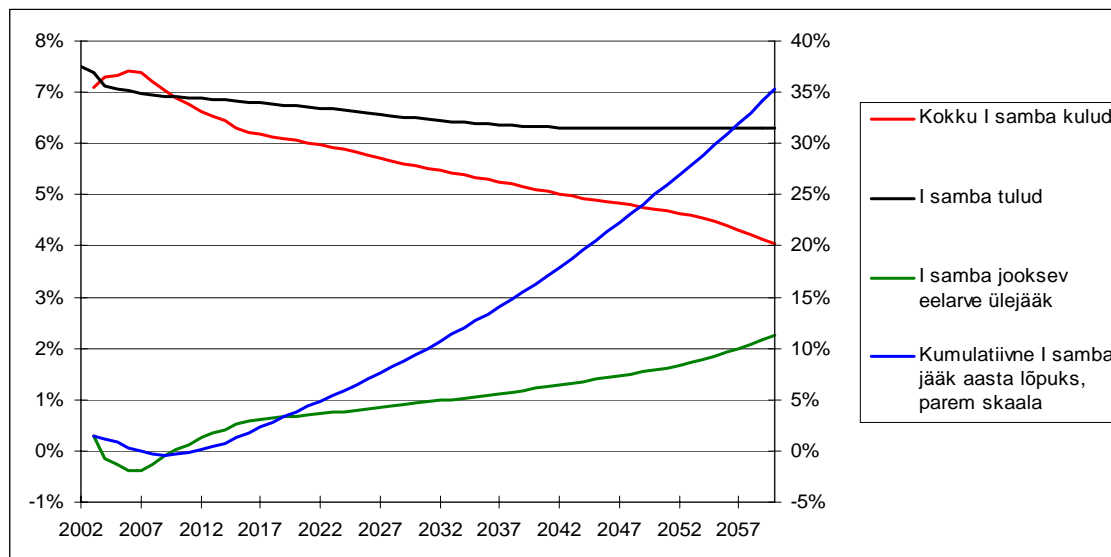
P - keskmine pension,

L - II sambaga liitunute arv,

T - liitunu keskmine sotsiaalmaksuga maksustatav tulu.

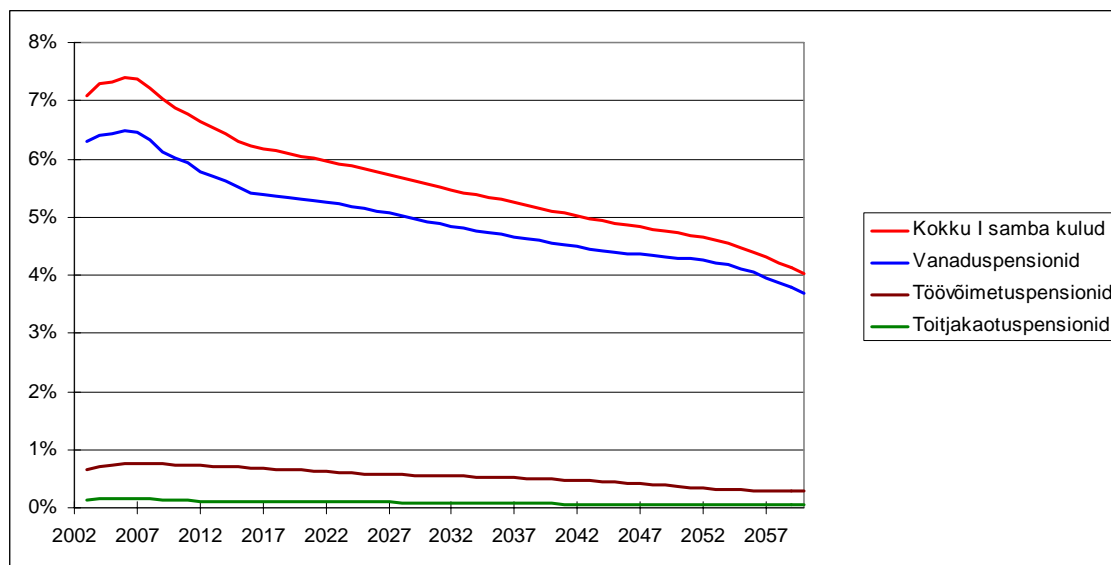
Teisisõnu, sotsiaalmaksu laekumise kasv ületab tarbijahinnaindeksi kasvu niivõrd, et poolele nende kasvude vahest vastav pensionikulude osa on suurem kui II sambaga liitunute eest I sambasse laekumata jääv sotsiaalmaksu osa.

kui valdav osa tööelistest on liitunud II sambaga. Tulude vähenemise kiirus sõltub II sambaga liitujate arvust, liitumise ajast ja liitujate töötasust.

Allikas: PRAXISE pensionimudel, autorite arvutused

Joonis 6.4. I samba tulud, kulud, reservide maht ja jooksva aasta eelarve jääk senise pensioniindeksi korral (% SKPst)

Allikas: PRAXISE pensionimudel, autorite arvutused

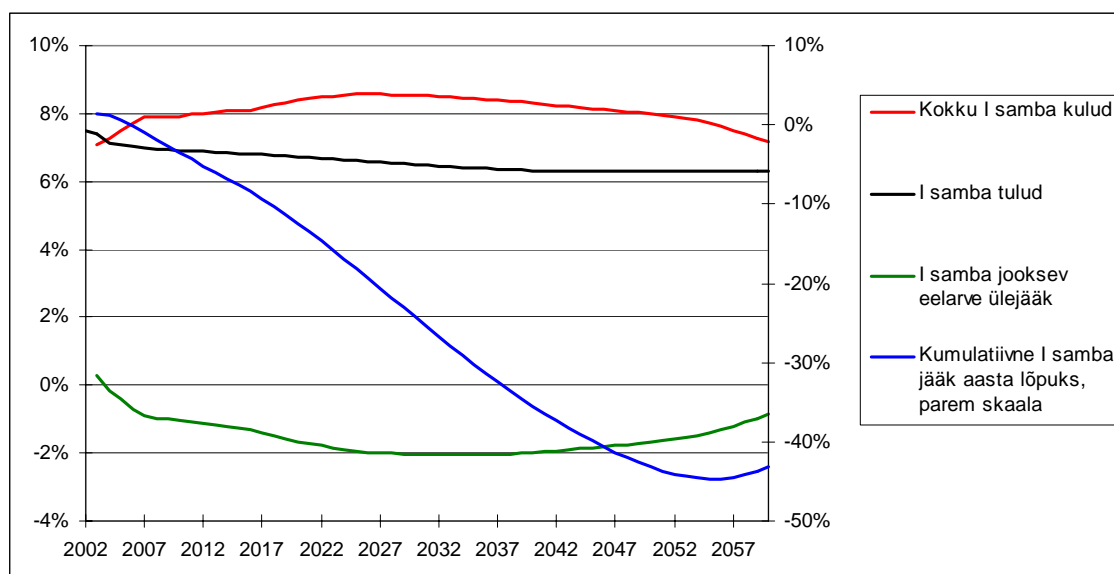
Joonis 6.5. I samba kulude struktuur senise pensioniindeksi korral (% SKPst)

I samba pensionikulude osakaal SKPs väheneb pikemas perspektiivis (aastaks 2060) tasemele ca 4% (joonis 6.4). Kulude tõus aastatel 2004-2006 on tingitud täiendavatest ühekordsetest pensionitõusudest. Töövõimetuspensionide kulude tõus järgmisel kümnel aastal on tingitud nii pensionikomponentide (baasosa ja aastahinde) väärtuste tõusust kui ka töövõimetuspensionäride arvu kasvust seoses naiste pensioniea tõusuga (joonis 6.5).

Erakorralised pensionikomponentide tõstmised viivad jooksva aasta eelarve miinustesse, mille tulemusena pensionikassa jääk muutub aastatel 2007-2011 negatiivseks, s.t. pensionisüsteem vajab täiendavat finantseerimist riigieelarve muude vahendite arvel. Juhul kui täiendavaid ühekordseid pensionitõuse peale 2006. aastat ei toimu ning edasi indekseeritakse pensione senise indeksi alusel, siis alates 2012.aastast ületavad I samba tulud taas kulusid, jooksva aasta ülejääk ulatub ca 1%-ni SKP-st aastaks 2030. Asjaolul, et kulud jäävad tuludest väiksemaks, on erinevaid põhjusi. Esiteks, tingituna Eesti väga asümmeetrilisest palgajaotusest on suurema osa inimeste aastakoefitsiendid väiksemad kui 1, mistõttu uute pensionäride aastakoefitsientide summa on madalam praeguste pensionäride pensioniõiguslikust staažist. See toob kaasa pensionikulude languse. Teiseks, senise indeksi valemi korral jääb pensionide juurdekasv väiksemaks tulude juurdekasvust.

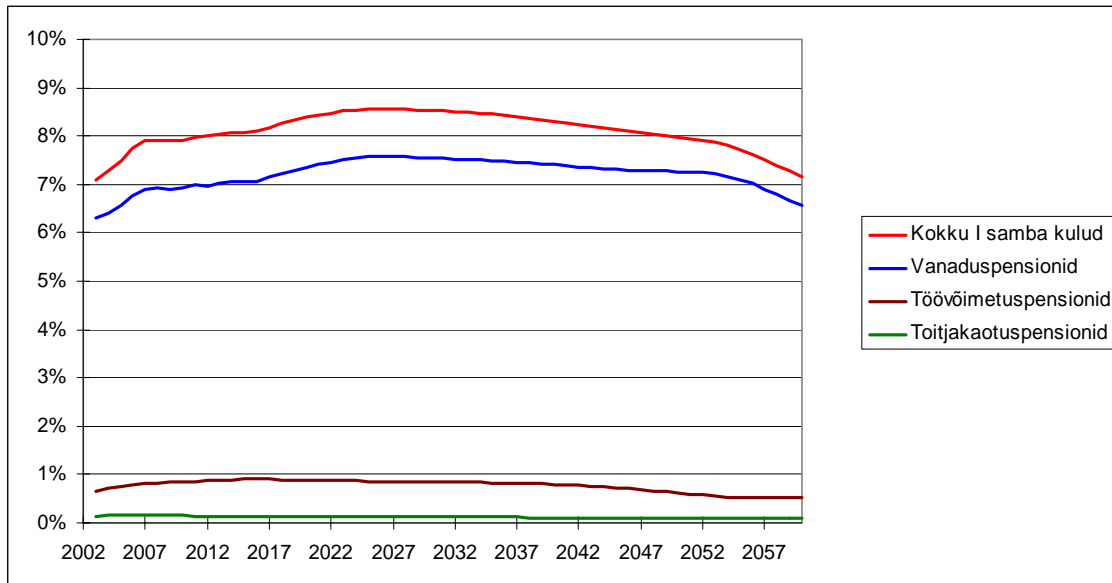
Prognoositav pensionikassa kumulatiivne ülejääk ulatub selle stsenaariumi korral 2030. aastaks ca 10%-ni SKPst ning 2060. aastaks ca 35%-ni SKPst. Samas sõltub tulude-kulude areng siiski sellest, kuidas lõpeb II sambaga liitumise protsess. Kui näiteks II sambaga liituksid kõik need, kellel on veel valikuvõimalus, siis kestaks I samba defitsiit aastani 2018.

Järgnevalt vaatleme alternatiivsete indeksite mõju I samba pensionikulude arengule. Kui pensioniindeks sõltuks üksnes sotsiaalmaksu laekumise kasvust, siis pöördub pensionikassa jääk kiiresti negatiivseks. Aastane defitsiit suureneks 2%-ni SKP-st 2020ndate lõpuks. Kumulatiivne I samba defitsiit kasvaks kuni 2050ndate keskpaigani, ulatudes siis ca 45%-ni SKP-st (joonis 6.6).

Allikas: PRAXISE pensionimudel, autorite arvutused

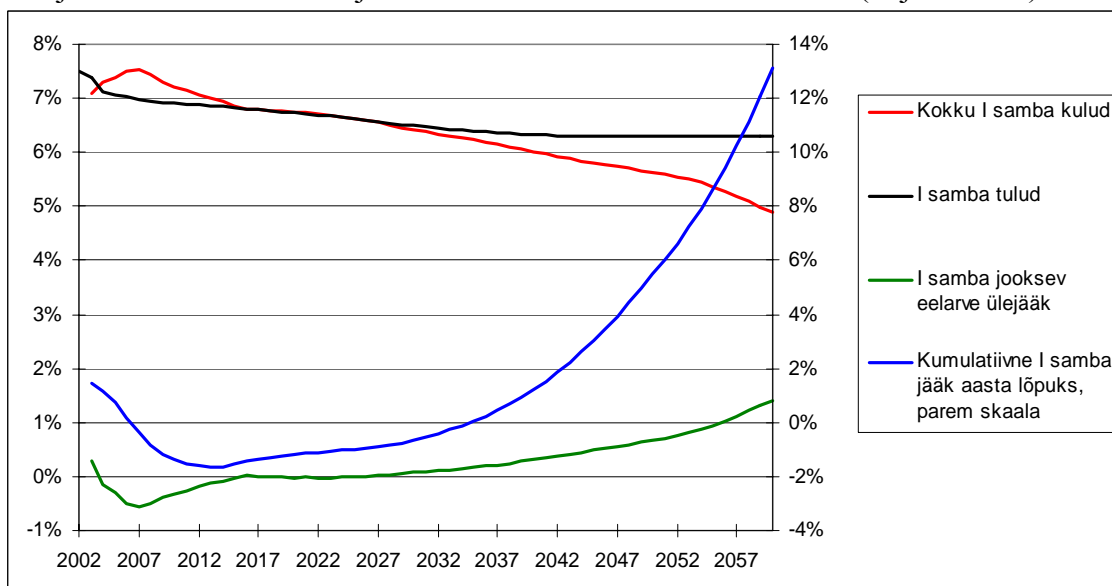
Joonis 6.6. I samba tulud, kulud, reservide maht ja jooksva aasta eelarve jääk üksnes sotsiaalmaksu laekumise kasvust sõltuva pensioniindeksi korral (% SKPst)

Allikas: PRAXISE pensionimudel, autorite arvutused

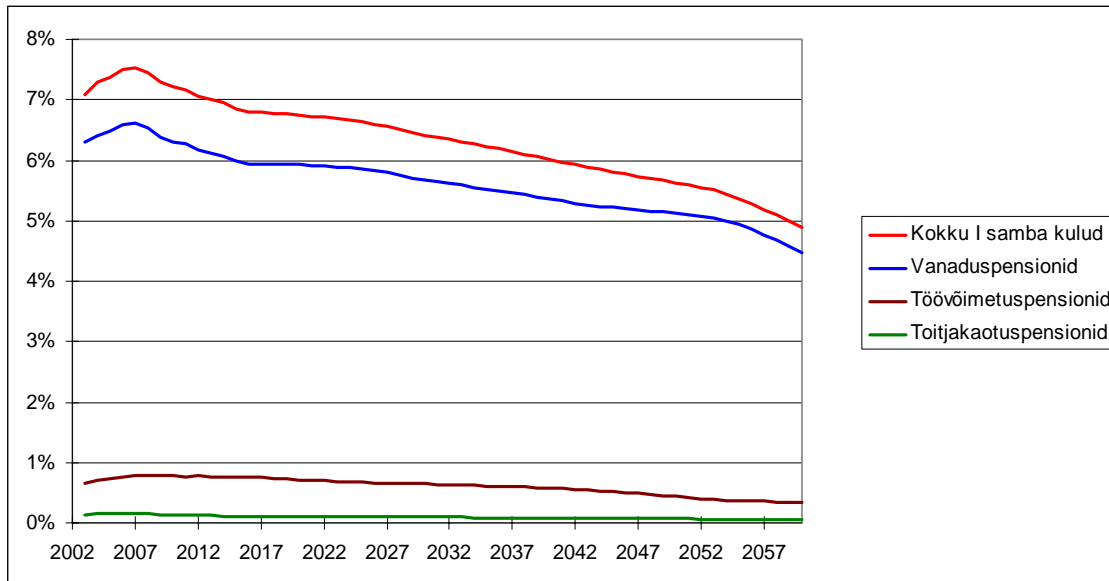
Joonis 6.7. I samba kulude struktuur üksnes sotsiaalmaksu laekumise kasvust sõltuva pensioniindeksi korral (% SKPst)

Pensioniindeksi valem, mille korral I samba defitsiit lähiaastatel ei oleks väga suur, kuid samas ka pikemas perspektiivis ei tekiks liiga suur ülejääk, võiks sõltuda 1/3 tarbijahinnaindeksi kasvust ja 2/3 sotsiaalmaksulaekumise kasvust (vt joonis 6.8).

Allikas: PRAXISE pensionimudel, autorite arvutused

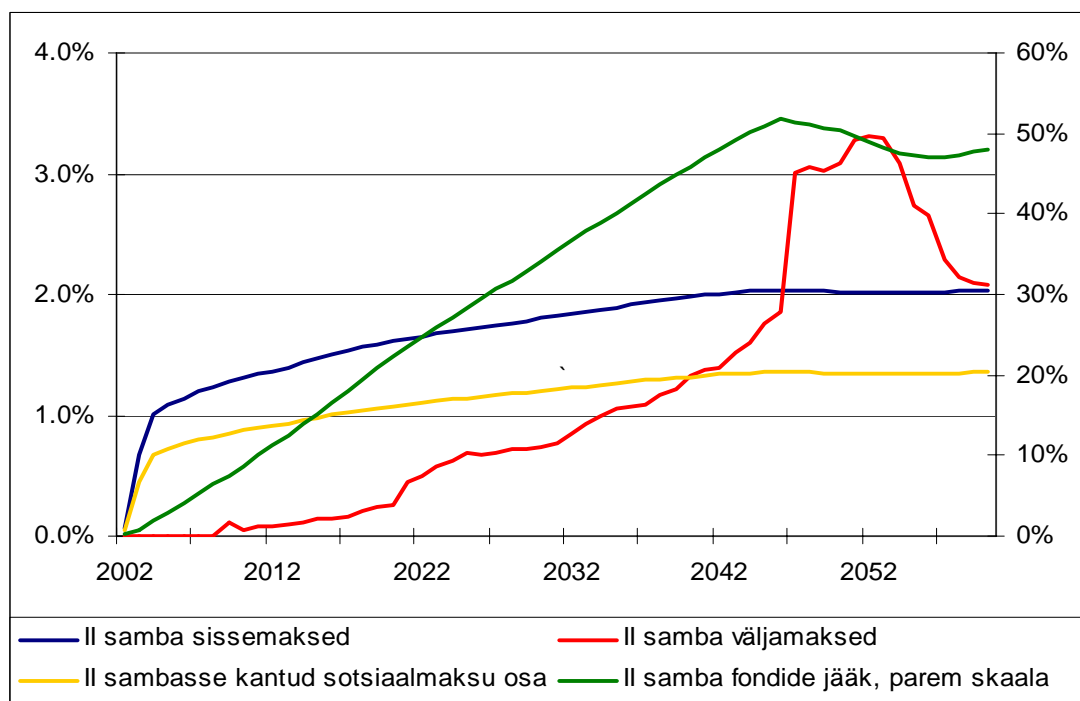
Joonis 6.8. I samba tulud, kulud, reservide maht ja jooksva aasta eelarve jääk pensioniindeksi korral, mille väärtus sõltub 1/3 tarbijahinnaindeksi kasvust ja 2/3 sotsiaalmaksulaekumise kasvust (% SKPst)

Allikas: PRAXISE pensionimudel, autorite arvutused

Joonis 6.9. I samba kulude struktuur pensioniindeksi korral, mille väärtus sõltub 1/3 tarbijahinnaindeksi kasvust ja 2/3 sotsiaalmaksulaekumise kasvust (% SKPst)

II samba tulude ja kulude arengut iseloomustab joonis 6.10.

Allikas: PRAXISE pensionimudel, autorite arvutused

Joonis 6.10. II samba sissemaksed, väljamaksed ja varade maht (% SKPst)

II samba sissemaksed suurenevad aastaks 2040 ca 2%-ni SKPst. Sellest ca 1,3 protsendipunkti moodustavad ülekanded sotsiaalmaksu 4% osast.

II samba väljamaksetega alustatakse 2007. aastast. Väljamaksete mahu kiirem kasv toimub 2020ndate alguses, mil pensionile jääb esimene põlvkond, kus liitunute osakaal oli ca 40-50%. Väljamaksete maht kerkib 3%-ni SKP-st 2040ndate lõpuks, kui pensioniikka jõuavad 1980ndate lõpul ja 1990ndate alguses sündinud suured põlvkonnad, kellele II sambaga liitumine oli kohustuslik. Selleks perioodiks II samba pensionifondide varade kogumaht stabiliseerub tasemel ca 50% SKPst.

7. Pensionieesmärk nr. 7 – hüvitiste ja sissemaksete tasakaalustatud kohandamine

EL pensionieesmärk nr.7

Tagama, et pensionikorraldus ja reformid säilitavad õiglase tasakaalu aktiivse ja pensionialise elanikkonna vahel, nii et esimestele ei langeks liiga suur koormus ja teistele säilitatakse adekvaatsed pensionid.

EL eesmärk nr. 7 käsitleb pensionisüsteemi solidaarsust finantsilise jätkusuutlikkuse kontekstis. EL Komisjoni ja Nõukogu soovitusel peaksid liikmesriigid vältima kahte äärmust – ühelt poolt, mitte üle koormama aktiivset põlvkonda sotsiaalkindlustusmaksete tõstmisega ning teiselt poolt, mitte vähendama pensione allapoole adekvaatsuse taset.

Ka mitmed liikmesriigid on oma rahvuslikes pensionistrateegiates väljendanud seisukohta, et rahvastikuvananemisega seotud suurenevaid pensionikulutusi ei saa katta sotsiaalkindlustusmaksete tõstmise kaudu (Council of the European Union 2003). Seejuures Rootsi on oma pensionimaksete taseme fikseerinud ning Saksamaa ja Holland on seadnud eesmärgiks mitte suurendada maksemäära üle kokkulepitud taseme, aktsepteerides maksemäära võimalikku tõusu vaid 1-2 protsendipunkti piires.

Olukorra hindamiseks vaatleme, milline on põlvkondadevaheline finantseerimiskoormuse ja hüvitiste taseme tasakaal praegu. Liikmesriikide pensionikindlustusmaksete taseme võrdlemine on komplitseeritud, sest erinevates riikides katab maksemäär erinevaid sotsiaalkindlustusriske – kas üksnes vanaduspensione või ka töövõimetus ja tootjakaotuspensione või on ühtne sotsiaalkindlustusmakse väga erinevate sotsiaalsete riskide finantseerimiseks (tabel 7.1). Võib siiski näha, et Eesti kohustusliku pensionisüsteemi finantseerimiseks kehtestatud maksed (sotsiaalmaksu pensionikindlustuse osa ja kohustusliku kogumispensioni makse) on samas suurusjärgus maksetega nendes riikides, kus pensionikindlustuse osa on teistest sotsiaalkindlustusmaksetest selgemalt eraldatud – Saksamaa, Austria, Soome, Rootsi.

Sarnaselt Rootsi on ka Eestis nii I kui ka II samba pensioniskeemide puhul sisuliselt tegemist fikseeritud maksemääradega pensionisüsteemiga ehk nn makse kaudu määratud pensionidega. Erinevate poliitiliste jõudude vahel on valitsenud kokkulepe, et sotsiaalmaksu määra ei tõsteta⁴³.

I sambas sõltub pensioniõiguse kujunemine indiviiditasandil makstud sotsiaalmaksu summast ehk sissemaketest ning pensionide reaalkaartuste arengut mõjutavad sotsiaalmaksu kogulaekumised (viimaste kõrval ka THI areng). Nagu nägime osas 6, tagab selline indeks tõenäoliste arengustenaariumide korral pensionide reaalkaartuse kasvu, ent mitte asendusemäära säilimist. II samba pension on otseses vastavuses tasutud kogumispensioni maksetest ning töötasult arvestatud sotsiaalmaksust.

⁴³ Vastavat klausel sisaldus nii Eesti Reformierakonna, Isamaaliidu ja Mõõdukate koalitsioonileping 1999-2002, kui ka Ühendus Vabariigi Eest – Res Publica, Eesti Reformierakonna ja Eestimaa Rahvaliidu koalitsioonilepingus aastateks 2003–2007.

	Makse määr ⁽¹⁾ % palgast 2002.a.	Märkused
B	37.94% (sotsiaalkindlustus) Tööandja: 24.87% Töötaja: 13.07%	Maksemäär katab kõik sotsiaalkindlustusliigid. Miinimum-pensionid (<i>means-tested</i>) finantseeritakse üldistest maksudest. 2000.a. ulatus riigieelarve subsiidium sotsiaalkindlustus-süsteemile 2.6% SKP-st. 2050.a-ks suureneb see 5.5% SKPst.
DK	223.25 DKK kuus (ca 2%) Tööandja: 2/3 Töötaja: 1/3	Maksemäär katab seadusjärgsed täiendavad pensioniskeemid (ATP and SP) töötaja keskmise palga korral. Võrdse määraga riiklik vanaduspension ja avalike teenistujate pensionid finantseeritakse üldistest maksudest.
D	19.1% Tööandja: 9.55% Töötaja: 9.55%	Föderaaleelarve subsiidium kattis 2002.a-l 37% pensionikuludest. Subsiidiumi osakaal peaks aastaks 2030 langema 31% tasemele. Lisaks finantseeritakse sotsiaalabi pensione üldistest maksudest. On seatud eesmärgiks, et maksemäär ei tohi ületada 22%.
GR	20% (kindlustatud enne 31.12.92) Tööandja: 13.33% Töötaja: 6.67% 30% (kindlustatud peale 31.12.92) Tööandja: 13.33% Töötaja: 6.67% Riik: 10.00%	Maksemäär katab kõik sotsiaalkindlustusliigid. Osamakseliste pensionide finantseerimiseks vajalikud subsiidiumid üldistest maksutuludest peaksid tõusma praeguselt 4.8%-lt SKPst 15.5%-le aastaks 2050. Lisaks finantseeritakse maksutuludest riigiteenistujate ja üle 65.a. kindlustamata isikute pensionid.
E	28.3% (sotsiaalkindlustus, v.a. tervishoid ja töötuhüvitised) Tööandja: 23.6% Töötaja: 4.7%	Maksemäär katab osamakselised vanadus-, töövõimetus- ja toitjakaotuspensionid ning emadushüvitised. Sotsiaalkindlustussüsteem peaks olema ülejäägis kuni 2015, seejärel aga defitsiidis. Miinimumpensionid (<i>means-tested</i>) finantseeritakse üldistest maksudest.
F	Põhiskeem: Tööandja: 9.8% (allpool lae), 1.6 % (üle lae) Töötaja: 6.55% (allpool lae) Täiendav skeem: Maksemäär varieerub 7.5-20%, sõltudes palgatasemest ja ametist.	Maksemäär katab vanadus- ja toitjakaotuspensionid. Töövõimetuspensione finantseeritakse tervisekindlustusmaksest. Riiklik pensioniskeem on praegu ülejäägis (0.2% SKP-st 2000.a.), kuid langeb defitsiiti 3.8% SKP-st aastaks 2040, tingides maksemäära tõstmist 10 protsendipunkti võrra.
IRL	12.5 – 16% (sotsiaalkindlustus, v.a. tervishoid) Tööandja: 8.5 – 12% Töötaja: 4%	Võrdse määraga sotsiaalkindlustuspensionid finantseeritakse sotsiaalkindlustusmaksetest. Sotsiaalabipensione (<i>means-tested</i>) finantseeritakse üldistest maksudest
I	32.7% Tööandja: 23.81% Töötaja: 8.89%	Pensionikindlustussüsteemi defitsiit on praegu 0.8% SKPst ning 3.0% SKPst kui võtta arvesse ka sotsiaalabipensionid.
L	24% Tööandja: 8% Töötaja: 8% Riik: 8%	Üks kolmandik maksest finantseeritakse üldistest maksudest. Avaliku sektori töötajate pensionid ja eakate garanteeritud miinimumsissetulek finantseeritakse üldistest maksudest. Prognoosi kohaselt ei pea maksemäär tõusma üle 26% perioodil a-ni 2050 kui SKP reaalkasv on 4% aastas, kuid 2% SKP kasvu korral peaks see tõusma 46%-ni.
NL	17.9% (vanaduspension) 1.25% (toitjakaotus) Töötaja: 19.15%	Eesmärgiks on, et vanaduspensionid makse määr ei tõuseks üle 18.25%. Senine maksemäär 17.9% tekitab prognoositavalt ülejääki kuni 2010. Seejärel tekib

		defitsiit kaetakse reservfondist ja üldistest maksudest. Lisaks 1.25% toitjakaotusmaksale kehtib ka 7.09-13.93% makse töövõimetushüvitiste skeemi jaoks.
A	22.8% Tööandja: 12.55% Töötaja: 10.25%	Subsiidiumid üldistest maksudest moodustavad 23% pensionikuludest. Riigieelarve ülekannete puudumisel oleks maksemäär 2001.a. pidanud olema 31% ja praeguste pensionireeglite puhul tõuseks 38%-ni a-ks2050.
P	34.75% (osamakselised rahalised hüvitised) Tööandja: 23.75% Töötaja: 11%	Maksemäär katab kõik osamakselised hüvitised (pensionid, haigus-, emadus-, töötus-, kutsehaigus- ja perehüvitised). Universaalsed mitteosamakselised sotsiaal pensionid (<i>means-tested</i>) ja muud hüvitised finantseeritakse üldistest maksudest (3.3% SKPst 2000.a.). Sotsiaalkindlustussüsteem tekitab praegu ülejääki 1.7% SKPst, kuid prognoositavalt pöördub defitsiiti 1.5% SKPst aastaks 2050.
FIN	Tööpension: Tööandja: 16.7% (erasektor) 19.1% (riiklik sektor) 22.6% (omavalitsused) Töötaja: 4.4% Rahvapension: Tööandja: 2 – 4.9% (erasektor)	Prognooside kohaselt tõuseb erasektori tööpensionimakse (21.1%) 5 protsendipunkti võrra (võttes arvesse 2002.a. reforme ning olemasolevaid reservfonde). Rahvapension on osaliselt finantseeritud üldistest maksudest.
S	18.5% (vanaduspension) 1.7% (toitjakaotus) Tööandja: 10.21% Töötaja: 7%	Tööpensionisüsteem koosneb mõtteliste arvetega sisse maksetest sõltuvast (NDC) süsteemist (16%) ja eelfinantseeritavast sisse maksetest sõltuvast süsteemist (2.5%). Maksemäärad tulevikus ei muutu. Garanteeritud miinimumpensionid, töövõimetus- ja toitjakaotuspensionid ning sisse maksed karjäärivahealgade (n. lapsepuhkuse) eest finantseeritakse üldistest maksudest.
UK	21.9% (sotsiaalkindlustus, v.a. tervishoid) Tööandja: 11.9% Töötaja: 10%	Maksemäär katab riikliku baaspensioni ning täiendava palgast sõltuva pensioni (SERPS/teine riigipension). Miinimum-sissetuleku garantii ja riigiteenistujate pensionid finantseeritakse üldistest maksudest.
EST	Pensionikindlustus: 22% (1983.a. ja hiljem sündinud) Tööandja 20% Töötaja 2%	Maksemäär katab riikliku pensionisüsteemi (vanadus-töövõimetus- ja toitjakaotuspensionid) -16% - ja sisse maksetest sõltuva eelfinantseeritava kogumispensionisüsteemi (4+2%). Enne 1983.a. sündinud töötajatele on kogumispensioniga liitumine (2% makse) vabatahtlik. Mitteliitunud isikute eest laekub 20% makse riiklikkuse pensionisüsteemi.

Allikas: EL Komisjon, MISSOC 2002.

Märkused: Paljudes riikides on maksebaasiks olevale töötasule kehtestatud ülemine lagi.

FIEde maksemäärad võivad siintoodud määradest olla erinevad.

Mitmes riigis lisanduvad siintoodud määradele täiendavate kutsealaste pensioniskeemide maksed, n. Taanis 8-16%, Iirimaal keskmiselt 11%, Itaalias 9,25%.

Tabel 7.1. Pensionikindlustuse maksemäärad EL liikmesriikides ja Eestis

Liikmesriikide vanaduspensionide taseme võrdlemisel on EL majanduspoliitika komitee lähtunud 65-aastaste ja vanemate isikute keskmise vanaduspensionini suhtest keskmisse brutopalka (Economic Policy Committee 2002). See näitaja varieerub ca 20%-st Suurbritannias 56%-ni Austrias (tabel 7.2).

	Hüvitise määr
B	31,2%
DK	32%
D	40%
GR	53%
E	51%
F	46%
IRL	29,7%
I	46,4%
L	50%
NL	31%
A	56%
P	32,5%
FIN	46,1%
S	53%
UK	20,5%

Allikas: *Economic Policy Committee 2002, autorite arvutused*

Tabel 7.2. 65-aastaste ja vanemate inimeste vanadushüvitise keskmised määrad EL liikmesriikides

Võib märgata, et sellised asendusmäärad on paljudes liikmesriikides märgatavalt madalamad nn tüüpilise (40 aastase tööstaaži ja keskmise palgaga) töötaja jaoks arvatud teoreetilistest asendusmääradest (vt tabel 2.2).

Eestis on keskmise vanaduspensioni brutoasendusmäär olnud veidi üle 30%, samasse suurusjärku jääb ka 65-aastaste ja vanemate inimeste keskmine vanaduspensioniga. Nii jääb Eesti ka sellise asendusmäära puhul siiski seniste liikmesriikide võrdlusklaal alumisse kolmandikku.

See tähendab, et olukorras, kus pensionisüsteemi finantseerimiseks suunatud maksemäär Euroopa keskmisel tasemel, on agregatasendusmäär alla EL keskmise. Sellise olukorra põhjuseks on EL liikmesriikide keskmisest madalam tööhõive ning kõrgem süsteemisõltuvusmäär (pensionäride ja töötajate suhtarv).

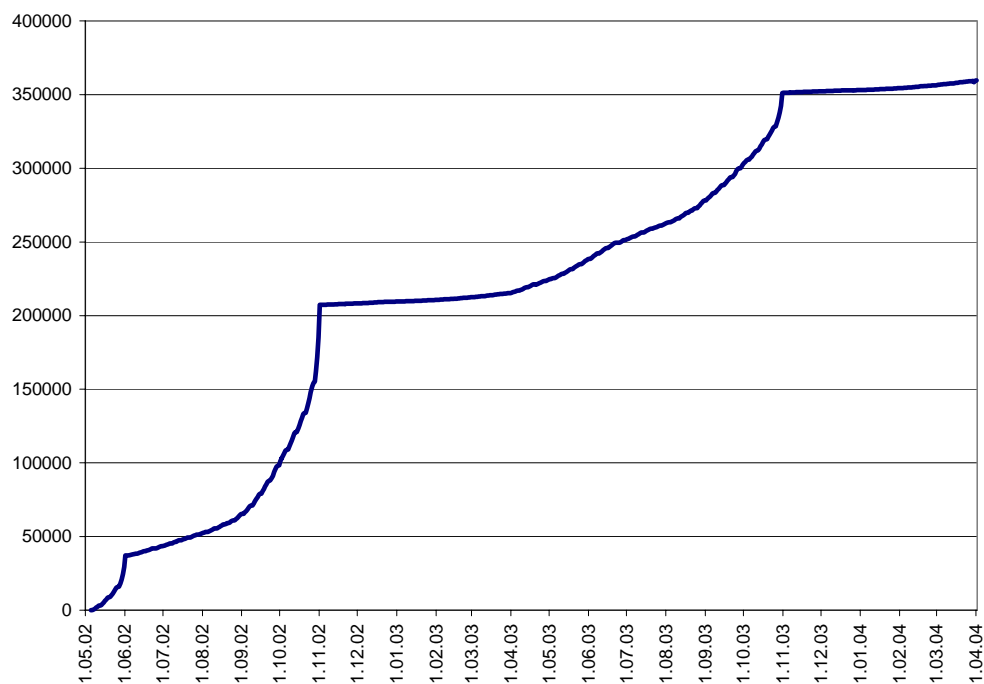
8. Pensionieesmärk nr. 8 – erapensionide adekvaatus ja turvalisus

EL pensionieesmärk nr. 8

Tagama asjakohase õigusliku raamistiku ja usaldusväärse administreerimise abil, et era- ja avaliku sektori eelfinantseeritud pensioniskeemid on võimelised maksuma pensione nõutava efektiivsuse, finantssuutlikkuse, õiguste ülekantavuse ja turvalisusega.

Valdavas enamikus senistes EL liikmesriikides ja liituvates riikides kasvab erapensioniskeemide roll vanaduseaks adekvaatse sissetuleku tagamisel. Kindlustuspõhimõttel erapensioniskeeme reguleerivad EL kindlustusdirektiivid, kutsealaste pensionifondide kohta on EL direktiiv väljatöötamisel. Liikmesriikide ülesandeks on tagada sobiv õiguslik raamistik ja järelevalve, et erapensioniskeemid oleks kättesaadavad ja turvalised ning toimiks efektiivselt.

Eestis on erapensioniskeemid alustanud tegevust suhteliselt hiljuti. Esimesed III samba pensioniskeemid alustasid tegevust 1998. aastal, II samba 2002. aastal. Riik on andnud stiimulid nii II kui ka III sambaga liitumiseks.

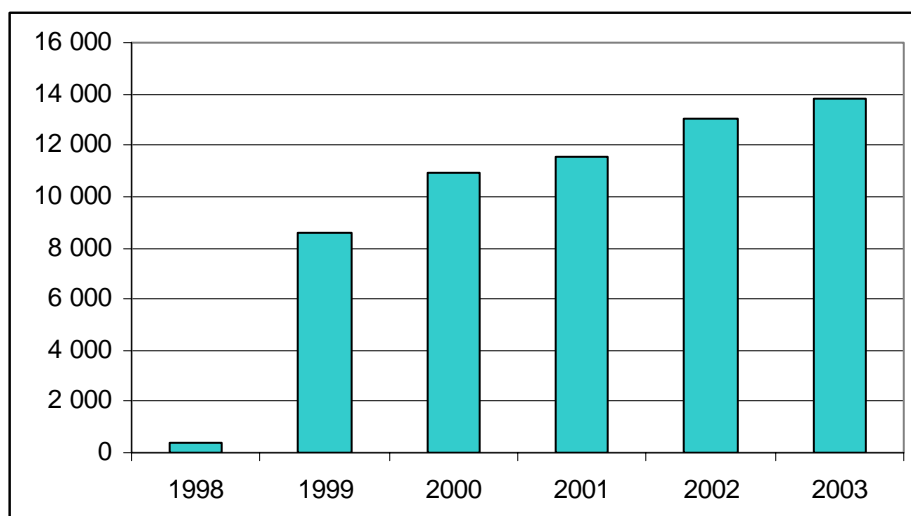

Allikas: Eesti Väärtpaberikeskus

Joonis 8.1. II sambaga liitunute arvu kasv, 2002-2004

1. aprilli 2004 seisuga oli II sambaga liitunud ligi 360 tuhat inimest (vt ka osa 2).

III sambaga on 2004.a. I kvartali lõpuks liitunud üle 64 500 inimese, neist ca 60 500 on sõlminud vabatahtliku pensionikindlustuslepingu kindlustusseltsiga (vt joonis 8.2) ja ca 4 100 inimest osaleb vabatahtlikus täiendavas pensionifondis.

Allikas: Finantsinspeksioon, Eesti Väärtpaberikeskus

Joonis 8.2. III samba pensionikindlustuslepingu sõlminute arv (uute lepingute arv kalendriaastal), 1998-2003

II sambaga liitumise põhistiimuliks on võimalus suunata 4 protsendipunkti palgalt makstavast sotsiaalmaksust isiklikule pensionikontole, tingimusel, et makstakse täiendavat kogumispensionimakset 2% palgalt. Samas on liitumiseks ka täiendavaid stiimuleid. Kuigi töötaja palgalt II sambasse suunatud 4% võrra väheneb I samba pensioni jaoks arvestatav aastakoeffitsient, ei ole I samba pensioni vähenemine siiski proportsionaalne. II sambaga liitumine ei mõjuta pensioni baasosa, vanaduspensionii miinimumi ning töövõimetus- ja toitjakaotuspensionide miinimumgarantiisid. II samba kogumispensionii makse (2%) on mahaarvatav maksustatavast tulust.

Ka III sambas osalemiseks on riik andnud küllalt helled maksusoodustused. Sissemaksed on maha arvatavad maksustatavast tulust (kuni 15% aastatulust, kuid koos muude võimalike mahaarvamistega mitte rohkem kui 50000 krooni). Investeeringutulu ei maksustata ning väljamaksed maksustatakse üldjuhul tulumaksu määraga 10%, annuiteet on tulumaksuvaba (tingimusel, et kogumisperiod on kestnud vähemalt 5 aastat ning väljamakseid alustatakse peale 55aastaseks saamist või täieliku püsiva töövõimetus korral).

III samba sissemaksetelt tagastatud tulumaksu summad ulatusid 2001. aastal 161 milj. kroonini, 2002. aastal 225 milj. kroonini.

2004. a alguseks ulatus II samba pensionifondide varade maht ca 1 miljardi kroonini ehk 0,9% SKP-st.

III samba pensionifondide varade maht oli 2004.a. alguses ca 114 milj. kroonini, III pensionikindlustuse reservide maht 610 milj. krooni. Seega III samba varade maht moodustas kokku ca 0,6% SKP-st.

Väljamaksete tegemist II sambast alustatakse 2009. aastast (pärimine 2007. aastast). Väljamaksed III sambast on seni marginaalsed.

II samba pensionifondid on oma olemuselt avatud investeerimisfondid. Pension kujuneb sissemaksete põhjal (nn *defined-contribution* printsiip). Saadava pensioni suurust mõjutavad sissemaksete suurus, sissemaksete tegemise kestuse (need omakorda sõltuvad töötasust ja tööstaaži pikkusest), pensionifondi tootlus ja fondi teenustasud.

Eesti pensionifondide regulatsioon on kaasaegne, järgides rahvusvaheliselt tunnustatud põhimõtteid. Regulatsioon tagab hea investeerimisriskide hajutamise instrumentide lõikes ja geograafiliselt.

Kuigi Eesti II pensionisambas puudub tootluse garantii ning sellega langeb varade investeerimisrisk ja inflatsioonirisk pensionifondi osakuomanikele, on skeemi stiimulid sellised, et motiveerida pensionifondi valitsejaid tootlust suurendama (sh kohustuslik osalus valitsetavas pensionifondis).

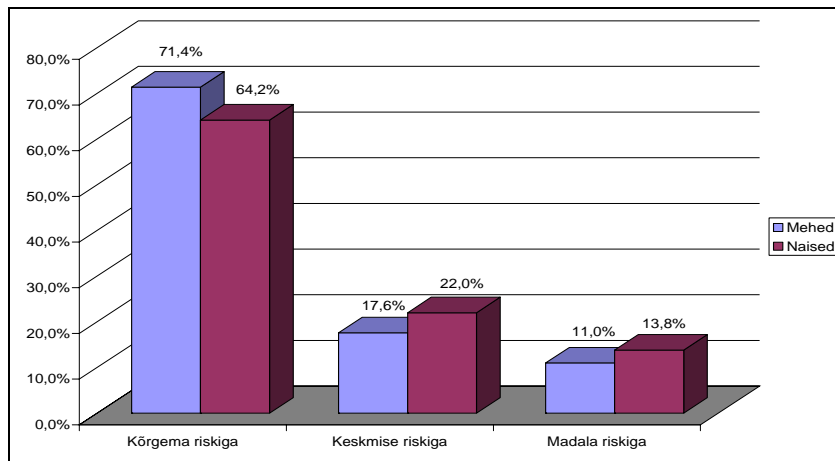
Samuti on liitunutel võimalik valida endale sobiv riskiaste vastavalt aktsiainvesteeringute osakaalule fondi strateegias. Eestis on 6 II samba pensionifondi valitsejat, kes valitsevad kokku 15 kohustuslikku pensionifondi.

Investeerimisstrateegia alusel jagunevad pensionifondid kolme tüüpi:

- 1) nn agressiivsed fondid (kuni 50% varadest investeeritakse aktsiatesse);
- 2) nn tasakaalustatud fondid (kuni 25% varadest investeeritakse aktsiatesse);
- 3) konservatiivsed fondid (investeeritakse üksnes fikseeritud tootlusega instrumentidesse).

Üks fondivalitseja võib hallata mitut fondi, kuid igal fondivalitsejal on kohustus hallata vähemalt konservatiivset fondi. Nii on kõigil II sambaga liitunutel on võimalik valida konservatiivne investeerimisstrateegia, mida vanemaealistele liitunutele fondivalitsejad otseselt soovivad.

Suurem osa liitunutest on valinud siiski riskantsemad investeerimisstrateegiad. Ca 71% meestest on valinud agressiivse fondi ja vaid 11% konservatiivse pensionifondi. Naistest on agressiivse fondi valinud 64% ja konservatiivse fondi 14%.

Allikas: Eesti Väärtpaberikeskus, Rahandusministeerium

Joonis 8.3. II samba liitunute jaotus pensionifondi investeerimisstrateegia järgi, 2003

2003.aasta lõpuks oli II samba varadest suurim osa (56%) investeeritud võlakirjadesse, osakaalult järgnesid teiste fondide osakud (19%) ja aktsiad (17%).

II samba garantiide skeem tagab fondivalitseja poolt investeerimisreeglite rikkumisest või kuritarvitustest põhjustatud kahju hüvitamise. Fondivalitseja poolse kahjude korvamisel võetakse esmalt kasutusse tema kohustuslik osalus pensionifondis. Samuti vastutab fondivalitseja omakapitali ulatuses. Vahendite ebapiisavuse korral korvab ülejäänud kahjud Tagatisfondi pensionikaitse osafond, kuhu fondivalitsejad teevad regulaarseid sissemaksid. Tagatisfondi poolt korvatakse II samba osakuomanikele kahju kuni 90% ulatuses, kuid mitte rohkem kui 100 000 krooni. Kahjude hüvitamise piirmäär suureneb 2008.aastaks 313 000 krooni ehk 20 000 euron.

Pensionifondide poolt lubatud teenustasude struktuur on läbipaistev. II samba fondide valitsemistasu piirmäär on kehtestanud rahandusminister (konservatiivsetele fondidele 1,5%, aktsiatesse investeerivatel fondidel 2% pensionifondi aktive turuväärtusest aasta arvestuses). Pensionifondi osakute tagasvõtmistasule on kehtestatud piirmäär 1% osaku puhaväärtusest. Väljalasketasule on kehtestatud piirmäär (3%) üleminekuperioodiks aastani 2005. Reaalselt on paljude pensionifondide valitsemistasud piirmäärdest madalamad. Valitsemistasud varieeruvad konservatiivsetel fondidel vahemikus 0,75-1,5%, aktsiafondidel 1,25-2%. Osakute väljalasketasu varieerub vahemikus 1-3%.

III samba pensioniskeeme on kahte tüüpi:

- 1) vabatahtlikud pensionifondid kui avatud investeerimisfondid;
- 2) elukindlustusseltside poolt pakutavad pensionikindlustustooted.

Kindlustusseltside pensionitooted jagunevad omakorda investeerimisriskiga pensionikindlustuseks ja garanteeritud tootlusega pensionikindlustuseks.

Nii pensionifondide kui ka kindlustusseltside suhtes teostab järelevalvet autonoomse pädevuse ja eelarvega Finantsinspeksioon.

9. Pensionieesmärk nr. 9 – ühildumine paindliku tööhõivega

EL pensionieesmärk nr. 9

Tagama, et pensionisüsteemid ühilduvad tööturu paindlikkuse ja turvalisuse nõuetega; et tööjõu mobiilsus liikmesriikide siseselt ja liikmesriikide vahel ning hõive mitte-standardises vormis ei kahjustaks isikute pensioniõiguse kujunemist, samuti, et pensionisüsteemid ei pärsiks tegevust füüsilisest isikust ettevõtjana.

Erinevalt mitmest senisest EL liikmesriigist, kus pensioniskeemid on ajalooliselt olnud kujundatud täistööajaga töötajate situatsioonile vastavalt, on Eesti pensionisüsteemi põhiosad (I ja II sammu) hästi ühilduvad muutuvate töövormide ja tööturu paindlikkusega.

Pensionioiguse arvestamine kogu sotsiaalmaksuga maksustatud tulult I sambas tagab võrdsed võimalused kõigile majanduslikult aktiivsetele isikutele, sõltumata töötamise vormist ning töökoormusest (tööajast). Samuti koheldakse erinevaid töötasu vorme sotsiaalmaksuga maksustamise mõttes ühesuguselt.

Samas on tööturu paindlikkuse printsiibi seisukohalt probleemiks soodustingimustel vanaduspensionid, väljateenitud aastate pensionid ja riiklikud eripensionid, mis seavad soodsama pensioni saamise tingimuseks kindla pikkusega staaži olemasolu konkreetsel ametialal. See suurendab teatud sektorites töösuhete jäikust, sest töötaja üritab enne vastava soodusstaaži nõude täitmist vältida võimalikku töökoha vahetust.

Nii soodustingimustel vanaduspensionide, väljateenitud aastate pensionide kui ka riiklike eripensionide puhul rakendatakse printsiipi, et pensioni makstakse üksnes peale töötamise lõpetamist vastaval ametikohal kui kutsealal. See sisaldab mitteaktiivsuse riski, sest pensioni saamiseks on tekib ahvatlus senisest töökohast loobuda, samas uue töö leidmine üldise pensioniea eelses vanuses ei pruugi olla lihtne. Seda riski suurendab mõne eripensionile õigust omava isikute rühma (nt kaitseväelased ja politseiametnikud) puhul seadusega kehtestatud võimalus lõpetada töösuhe vanuse alusel enne üldist vanaduspensioniga, näiteks mõne kaitseväeteenistuja kategooria puhul (madalama auastmega) alates 50 eluaastast, noorem- ja vanempolitseiametnike puhul alates 55 eluaastast.

Eripensioniskeemidel on kõigil mõnevõrra erinevad reeglid pensionioiguse tekkimise, pensionide arvestamise jm osas, millega kaasnevad kutsealastele pensioniskeemidele tüüpilised probleemid. Sellised pensionioigused ei ole enne pensioni määramist ka reeglina ülekantavad, mis tähendab vastava pensionioiguse kaotamist elukutse või elukohariigi vahetamisel, näiteks teise liikmesriiki siirdumisel.

Füüsilisest isikust ettevõtjatel (FIE) ei ole põhimõtteliselt küll õiguslikke probleeme I samba pensionisüsteemis osalemiseks, makstes sotsiaalmaksu ettevõtluse puhastulult.

Sotsiaalmaksuseadus seab FIEde minimaalseks sotsiaalmaksu kohustuseks 700 kroonilt arvestatud maksusumma, mis on oluliselt madalam kui miinimumpalgalt arvestatav sotsiaalmaks.

Vastavalt riikliku pensionikindlustuse seadusele arvestatakse üks aasta pensionikindlustusstaazi juhul kui pensionikindlustatu eest on makstud või arvestatud isikustatud sotsiaalmaksu pensionikindlustuse osa vähemalt kuupalga alammäära aastasummalt. Kui sotsiaalmaksu on makstud vähemalt summalt, võrreldakse pensionikindlustatu iga kalendriaasta isikustatud sotsiaalmaksu pensionikindlustuse osa vastava aasta jaanuarikuu kaheteistkümnekordselt kuupalga alammääralt arvutatud sotsiaalmaksu pensionikindlustuse osaga.

See tähendab, et tasudes sotsiaalmaksu üksnes miinimumsummalt, jääb ühe kalendriaasta eest saadav pensionikindlustusstaaz alla kolmandiku aasta ning pensionikindlustuse aastakoefitsient alla 0,15, mis pikemaajaliselt tooks kaasa olukorra, kus FIEl ei teki õigust vanaduspensionile pensionistaaži nõude (15 aastat) mittetäitmise tõttu või tekib õigus vanaduspensionile vaid miinimummääras.

Kuni 2004.aastani ei ole FIEdel olnud võimalik tasuda II samba kogumispensioni makset ettevõtlustulult. Riigikogu menetluses oleva kogumispensionide seaduse uue versiooni järgi see võimalus siiski tekib.

10. Pensionieesmärk nr. 10 – naiste ja meeste võrdsuse suurendamine

EL pensionieesmärk nr. 10

Tegema muudatusi pensionikorralduses eesmärgiga tagada meeste ja naiste võrdne kohtlemine, võttes arvesse EL õigusest tulenevaid kohustusi.

Meeste ja naiste võrdset kohtlemist pensioniskeemides käsitlevad EL direktiivid 79/7 ja 86/378, mis puudutavad vastavalt riiklikke ja kutsealaseid sotsiaalkindlustuskeeme.

Direktiivi 79/7 eesmärgiks on tagada meeste ja naiste võrdne kohtlemise järkjärguline rakendamine riiklikus sotsiaalkindlustuses. Eestis laieneb direktiiv 79/7 kõigile riiklikele pensioniskeemidele, s.t. nii üldisele riiklikule pensionikindlustusele kui ka riiklikele eriskeemidele.

Võrdse kohtlemise põhimõte tähendab selle direktiivi jaoks igasuguse otsese või kaudse (näiteks abielu- või perekondlikule staatusele viitamise kaudu) soolise diskrimineerimise puudumist järgmistes küsimustes:

- skeemi ulatus ja ligipääsu tingimused;
- sissemaksete tegemise kohustus ning sissemaksete arvutamine;
- hüvitiste arvutamine;
- hüvitise saamise kestus ja säilitamise tingimused.

Õiguslike kriteeriumide aspektis tagab Eesti pensionisüsteem oma põhiskeemides meeste ja naiste võrdse kohtlemise. Naiste pensioniiga võrdsustatakse järkjärgult meeste pensionieaga 2016.aastani kestva üleminekuperioodi jooksul. Samas on (ajutised) erandid pensioniea suhtes direktiivi 79/7 kohaselt lubatud.

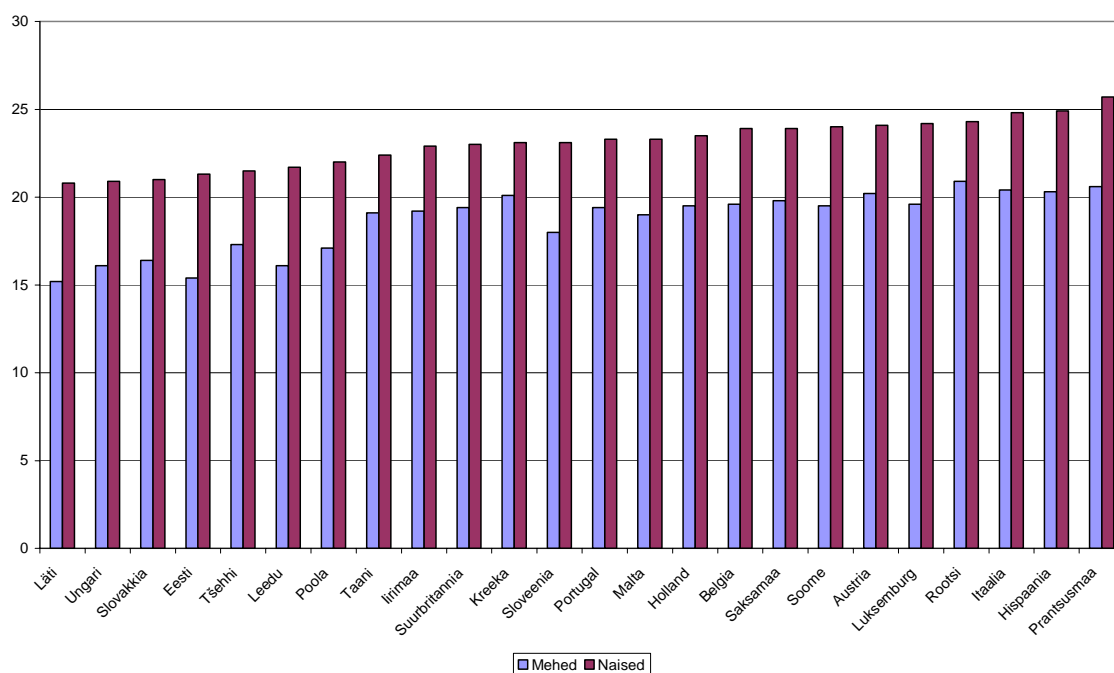
EL õigusega ei ole seni kooskõlla viidud väljateenitud aastate pensionide seadus. Nimetatud seaduse §2 p.6 annab õiguse väljateenitud aastate pensionile üksnes tekstiilitööstuse naistöötajatele. Tegemist on eelise andmisega naistele küsimuses, kus erinev kohtlemine direktiivi 79/7 järgi ei ole aktsepteeritav.

Väljateenitud aastate pensionide seaduse §13 p.1 annab lennukoosseisu töötajatele ja katselenduritele õiguse väljateenitud aastate pensionile nimetatud ametialal töötatud aastate alusel, sõltumata isiku vanusest. Seejuures on tööstaaži nõue meestele ja naistele erinev. Sarnaselt annab väljateenitud aastate seaduse §14 p.1 õiguse väljateenitud aastate pensionile mere-, jõe- ja kalalaevastiku ujuvkooosseisu töötajatele üksnes tööstaaži põhjal, sõltumata vanusest, kusjuures tööstaaži nõue on meestele ja naistele erinev. Lisaks on Vabariigi Valitsuse 16. 07. 1992. a määrusega nr 207 „Väljateenitud aastate pensionidele õigust andvate kutsealade ja ametikohtade loetelu kinnitamise kohta“ kehtestatud erinev staažinõue nais- ja meesvokaalsolistidele. Kuivõrd nimetatud juhtudel on tegemist selliste pensionile õigust andvate tingimustega, mis ei ole seotud pensionieaga, siis on erinev kohtlemine vastuolus EL direktiiviga 79/7.

Väljateenitud aastate pensionide seadus ning ka soodustingimustel vanaduspensionide seadus sätestavad meestele ja naistele erinevaid staažinõudeid ka mõne teise kutseala puhul, ent nendel juhtudel on erinev staažinõue seotud meeste ja naiste erineva pensionieaga. Sellistel juhtudel on direktiivi 79/7 kohaselt erandid lubatavad, kuid riigil lasub siiski kohustus pidevalt jälgida asjakohaseid sotsiaalseid arenguid, et veenduda, kas taoliste erandite säilitamine on põhjendatud.

Direktiivi 86/378 kohaselt ei ole aga kutsealaste sotsiaalkindlustusskeemide puhul erinevused meeste ja naiste pensionieas lubatavad. Direktiivi 86/378 mõttes käsitletakse kutsealaste pensioniskeemidena kõiki töötajatele või füüsilisest isikust ettevõtjatele suunatud kindlustusskeeme, mille eesmärgiks on anda hüvitisi, mis täiendavad või asendavad riiklikke sotsiaalkindlustushüvitisi. Küsimus võib tekkida seoses sellega, kas Eesti pensionisüsteemi II sammast tõlgendatakse EL õiguse kontekstis kui riiklikku või kui kutsealast sotsiaalkindlustust. II sambas on pensioniiga teatavasti samasugune kui I sambas, s.t. meeste ja naiste pensioniiga võrdsustub alles 2016. aastaks. II samba väljamaksetega alustatakse aga 2009. aastast.

Tulenevalt EL seniste liikmesriikidega võrreldes suurematest erinevustest meeste ja naiste oodatavas elueas, on Eestis naiste osakaal vanemaelises rahvastikus kõrgem kui EL-is keskmiselt. 2003. a. alguses oli naiste osakaal 65aastaste ja vanemate elanike hulgas 67% ning 75aastaste ja vanemate hulgas 74%. Samad osakaalud EL liikmesriikide kohta keskmiselt olid vastavalt ca 60% ja 67%.

Allikad: Eurostat, Statistikaamet

Joonis 10.1. Oodatav eluiga vanuses 60 EL liikmesriikides ja liituvates riikides

Vanaduspensionäridest moodustavad naised Eestis ca 69%. Samas on mehi enam ennetähtaegse vanaduspensionini saajate ja väljateenitud aastate pensionide saajate hulgas – vastavalt 65% ja 77%.

Senise riikliku pensionisüsteemi suhteliselt suur põlvkonnasisene solidaarsus kajastub ka meeste ja naiste pensionide võrdluses. Meestel on veidi suurem nii keskmine vanaduspension, riiklik eripension, väljateenitud aastate pension kui ka töövõimetuspension (tabel 10.1). Naistel on suurem keskmine rahvapension ja toitjakaotuspension.

Meeste ja naiste keskmiste vanaduspensionide erinevus jääb siiski alla 4%, samas kui meeste ja naiste palgaerinevus on ka pensioniea eelsetes vanusekohortides ligi 20%. Keskmiste pensionide sarnasuse põhjuseks on peamiselt asjaolu, et kuni 1999. aastani arvestati pensioniõigust üksnes tööstaaži pikkuse järgi, seejuures on naiste tööhõive määr olnud suhteliselt kõrge. Täiendavalt arvestatakse perioodide eest enne 1999. aastat pensionistaaži hulka 2 aastat iga lapse kohta.

Võrreldes meeste ja naiste pensionierinevusi palgaerinevustega mõnedes EL liikmesriikides, näeme, et sageli on pensionierinevused palgaerinevustest suuremad (tabel 10.1)⁴⁴. Selle põhjuseks on enamasti naiste madalamad tööhõive määrad. Samas kui Eestis on meeste ja naiste palgaerinevus EL keskmisest märksa kõrgem, on pensionierinevus väga väike.

Riik	Pensionierinevus	Palgaerinevus
Soome	27%	17%
Hispaania	37%	17%
Austria	45%	20%
Prantsusmaa	42%	14%
Suurbritannia	16%	21%
Eesti	3%	24%

Allikad: Council of the European Union 2003, Eurostat, autorite arvutused

Märkus: EL liikmesriikide andmed 2002, Eesti palgaerinevus 2002, pensionierinevus 2003

Tabel 10.1. Meeste ja naiste pensionierinevus ja palgaerinevus mõnes EL liikmesriigis ja Eestis

Kõigi pensioniliikide peale kokku on Eestis naiste keskmine pension meeste keskmisest pensionist isegi kõrgem, tingituna sellest, et naispensionäride seas on vanaduspensionini saajate osakaal suurem kui meestel (vastavalt 84,5% ja 67,1%).

	Mehed			Naised		
	Keskmine (kroonid)	Mediaan (kroonid)	Pensionisaajate arv	Keskmine (kroonid)	Mediaan (kroonid)	Pensionisaajate arv
Vanaduspension	2112	2089	89053	2040	2041	203042
Riiklik eripension	5749	4725	720	5472	4697	270

⁴⁴ Pensionierinevus on defineeritud kui meeste ja naiste keskmise vanaduspensionini vahe jagatud meeste keskmise vanaduspensioniga. Andmed pärinevad liikmesriikide rahvuslikest pensionistrateegiast, mistõttu ei pruugi olla täielikult võrreldavad. Palgaerinevuse puhul on aluseks Eurostati definitsioon ja andmed.

Väljateenitud aastate pension	1754	1410	1931	1462	1464	476
Rahvapension	828	820	6173	864	861	7603
Töövõimetuspension	1262	1279	29771	1229	1279	22785
Toitjakaotuspension	713	820	5065	727	820	6113
Kokku	1823	1941	132713	1895	1976	240289

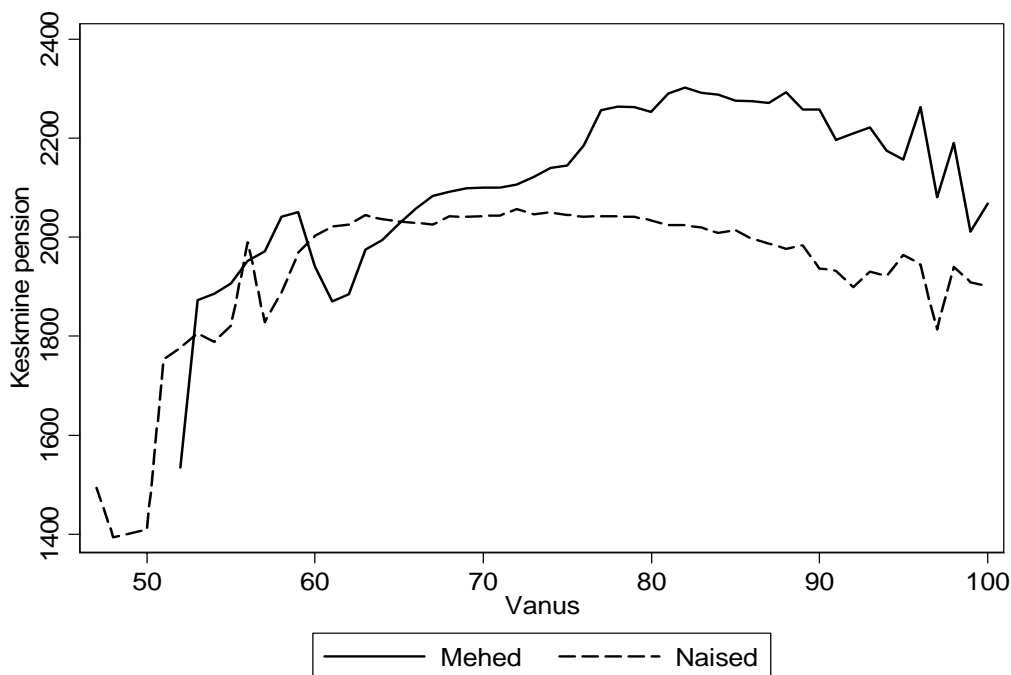
Allikas: Sotsiaalkindlustusameti andmed, autorite arvutused

Märkus: Siin ei ole võetud arvesse erinevusi mees- ja naispensionäride vanuselises struktuuris

Tabel 10.2. Pensionide keskmised suurused soo ja pensioniliikide lõikes, 2003

Meeste ja naiste keskmise vanaduspensionini sõltuvust vanusest iseloomustab joonis 10.1. Näeme, et 65-aastaste ja vanemate pensionäride hulgas on meeste keskmine vanaduspension kõrgem kui naistel. Madalam pensionitase kuni 55-aastaste seas viitab soodustingimustel vanaduspensionide kasutamisele ning asjaolule, et varasemal pensionilesiirdumisel on ka pensionistaaž keskmisest lühem. 60-63 aastaste meeste ning 56-59 aastaste naiste madalama keskmise pensionitaseme (jõnksud graafikus) põhjustab ennetähtaegsete vanaduspensionide kasutamine.

60-aastaste ja vanemate naiste hulgas ei ole erinevate vanusekohortide pensionide suurustes olulisi erinevusi. 75-aastaste ja vanemate meeste kõrgemad vanaduspensionid tulenevad ilmselt suuremast represseeritud isikute osakaalust (asumisel või vangistuses viibitud aastad arvatakse pensionistaaži hulka kolmekordselt) ning sõjaveteranidele makstavatest pensionilisadest.

Allikas: Sotsiaalkindlustusameti andmed, autorite arvutused

Märkus: Siin on vaadeldud koos vanaduspensioniga ka rahvapensione vanuse alusel

Joonis 10.2. Keskmise vanaduspensionini sõltuvus soost ja vanusest, 2003

Imselt erinevused meeste ja naiste pensionide suurustes mõnevõrra siiski kasvavad. Selle põhjusteks on peamiselt järgmised asjaolud:

- 1) meeste ja naiste palgaerinevused (vt joonis 5.4);
- 2) lapsehoolduspuhkuse (lapsehooldustasu saamise) perioodide eest arvestatav pensionikindlustuse aastakoefitsient on väga väike (vt osa 2);
- 3) soodustingimustel vanaduspensionid (õigus jääda pensionile enne üldist vanaduspensioniiiga) kolme või enam last kasvatanud vanemal.

Viimased 2 asjaolu toovad allapoole just naiste keskmist pensioni (ehkki vastavad õiguslikud sätted on sooliselt neutraalsed), kuivõrd lapsehoolduspuhkusel on sagedamini naised ning samuti kasutavad nad sagedamini laste kasvatamisega seotud õigust varem pensionile jääda. Soodustingimustel vanaduspension 3 ja enam last kasvatanud vanematele töötab paradoksaalselt just naiste vastu, sest varasemal pensionile siirdumisel jääb pensionistaaž lühemaks, mis koos pikema laste kasvatamise tõttu tööturul olnud perioodiga toob kaasa keskmisest madalama pensioni.

Teisalt on 1990ndatel meeste töötuse määr olnud kõrgem kui naistel ning meeste tööhõive määr langenud suhteliselt rohkem kui naistel. Need asjaolud mõnevõrra tasakaalustavad meeste ja naiste keskmise pensioni arenguid. Ka eespool nägime, et kuigi pensionikindlustatud meeste aastakoefitsientide summad on naiste aastakoefitsientidest kõrgemad, on meeste hulgas samas rohkem neid, kelle pensionistaažis on augud (tabel 2.2, joonised 2.3, 2.4 ja 2.7).

Meeste ja naiste pensionierinevuse arengut I sambas mõjutab ka asjaolu, et II sambaga liitunute hulgas on naised rohkem kui mehed (vastavalt ca 55% ja 45%). Kuna II sambaga liitumise järgsete aastate eest jääb liitunud I samba pensionikindlustuse aastakoefitsient 4/20ndiku ehk 20% võrra väiksemaks, vähendab see naiste keskmisi aastakoefitsiente suhteliselt rohkem. Teisalt tähendab naiste suurem osakaal II sambaga liitunute hulgas seda, et naistel hakkab meestest sagedamini riiklikule I samba pensionile lisanduma II samba pension. Lisaks tuleb arvestada, et II sambaga liitumiseks antud stiimulid (sealhulgas asjaolu, et I samba pensioni baasosa säilib täiel määral ka II sambaga liitunud) suurendavad liitunud summaarset pensioni.

Ka naiste ja meeste II samba pensionide suuruste arenguid mõjutavad vastandlikud tendentsid. Ühelt poolt sõltub II samba pension vahetult töötasust, millelt kogumispensionide makseid on tasutud. See tähendab, et kõrgem töötasu toob kaasa kõrgema pensioni ning meeste ja naiste palgaerinevused hakkavad peegelduma pensionierinevustes. Samuti võib eeldada, et naistel jääb kogumisperioodi laste kasvatamise tõttu sagedamini auke. Viimast mõju kompenseerib veidi 2004. aastast riigipoolsete täiendavate sissemaksete tegemine II sambasse (1% vanemahüvitise summalt) vanemahüvitise maksmise perioodil (s.o. kuni 11 kuud). Siiski moodustavad sellised sissemaksed vaid 1/6 vanema eelnevatest sissemaksetest ning täiendavaid makseid ei tasuta ravikindlustusseaduse alusel rasedus-sünnitushüvitise saamise perioodil (140 kalendripäeva ehk ca 4,5 kuud).

Teisalt, vastavalt kogumispensionide seadusele peab kindlustusandja annuiteetlepingu alusel II samba väljamaksete tegemisel kohaldama meeste ja naiste jaoks ühtset

suremustabelit. Olukorras, kus meeste ja naiste oodatava eluea erinevus 60 aasta vanuses on tegelikult ligi 5 aastat, tähendab ühtsete suremustabelite kasutamine II samba pensioni arvutamisel olulist ümberjaotust meestelt naistele. Samuti tähendavad meeste kõrgemad suremuskordajad seda, et naised pärivad sagedamini abikaasade II samba pensioniosakud.

11. Pensionieesmärk nr. 11 – pensionisüsteemi kohandumisvõime suurendamine

EL pensionieesmärk nr.11

Muutma pensionisüsteemid läbipaistvamaks ning muutuvate oludega kohanemisvõimeliseks, nii et kodanikud saaksid neid jätkuvalt usaldada; pakkuma usaldusväärset ja kergestimõistetavat informatsiooni pensionisüsteemide pikaajaliste arengute kohta, eriti mis puudutab hüvitiste ja sissemaksete määrade tõenäolist arengut; püüdma saavutada võimalikult laia konsensust pensionipoliitika ja reformide suhtes; parandama pensionireformi ja –poliitika monitooringu metodoloogilist baasi.

EL Komisjon ja Nõukogu on rõhutanud, et pensionisüsteemi sotsiaalse ja finantsilise jätkusuutlikkuse tagamine nõuab mitmeid olulisi eeltingimusi: avatud diskussiooni, avalikkuse toetust ja kindlat poliitilist juhtimist (Council of the European Union 2003). Avatud diskussiooni jaoks on aga oluline kättesaadav informatsioon pensionisüsteemi praeguse olukorra ning tulevikuväljavaadete kohta. See omakorda eeldab pensionisüsteemi pidevat monitooringut, kindlustatute ja pensionisaajate pidevat informeerimist ning poliitilise konsensuse loomist.

Pensionioiguse kujunemise ning pensionisüsteemi finantseerimise läbipaistvus

Alates 1999.aastast kujuneb riiklikus pensionikindlustuses pensionioigus üksnes makstud sotsiaalmaksu alusel. See on suurendanud pensionioiguse kujunemise läbipaistvust. Sotsiaalkindlustusamet informeerib iga-aastaselt kõiki kindlustatuid eelmisel kalendriaastal omandatud pensionioigusest, mis annab võimaluse arvutada välja omandatud pensionioiguse nüüdiseväärtuse.

Siiski, Sotsiaalkindlustusameti teatis sisaldab informatsiooni iseenesest vaid n.ö. suhtelise pensionioiguse kohta, mida kajastavad pensionikindlustuse aastakoefitsiendid (kindlustatu eest makstud sotsiaalmaksu suhe riigi keskmisse sotsiaalmaksu summasse).

Riiklikus pensionikindlustuses on Eestis sisuliselt tegemist süsteemiga, kus sissemakse määr (sotsiaalmaksu pensionikindlustuse osa määr) on fikseeritud. Kindlustatu jaoks on seega küsimus hüvitise määrade arengus – milline saab olema hüvitise reaalkväärtus ja asendusmäär (n. suhe keskmisse palka) sellel ajal, kui inimene pensionikka jõuab.

Riikliku pensioni suurus oleks ennustatav, kui oleks teada pensionide reaalseid suurusid mõjutavate tegurite – pensioni baasosa ja aastahinde – kujunemise asjaolud.

Viimastel aastatel Eestis pensionide tõstmisel rakendatud n.ö. kombineeritud meetod, kus pensionide tõstmine on toimunud nii regulaarse indekseerimise (THI ja sotsiaalmaksu laekumise kasvu alusel) kui ka *ad hoc* ühekordsete poliitilistest otsustega, ei võimalda siiski hinnata riiklike pensionide suuruste arengut pikemas perspektiivis.

Poliitilisi konflikte ning usalduse langust pensionisüsteemi suhtes on põhjustanud pensionireformi üleminekukulude finantseerimise strateegia ebaselgus, tuues kaasa reformikulude ebaõiglase jaotamise süüdistusi.

Kohandumine demograafiliste oludega

Olulisimaks abinõuks kohandumisel demograafilise olukorraga on olnud pensioniea tõus, mis meeste puhul jõudis eesmärgiks seatud tasemele – 63 aastat – juba 2001.aastal ning naiste puhul jõuab samale tasemele aastal 2016. Hiljuti jõustunud edasilükatud ja ennetähtaegse vanaduspensioni võimalused on samas pakkunud pensionile siirdujale senisest enam valikuvõimalusi.

Siiski, konkreetse pensioniea ning pensioni suurendamise ja vähendamise koefitsientide fikseerimine tähendab, et oodatava eluea pikenemisel kerkib küsimus pensioniea edasisest tõstmisest poliitilise otsusega ning pensioni vähendamise/suurendamise koefitsientide korrigeerimisest. Vastasel korral suureneks pensionisüsteemi finantseerimiskoormus ning varasem pensionile siirdumine muutuks atraktiivsemaks, samas kui pensioni edasilükkamine kaotaks atraktiivsust.

Selles aspektis on paindlikum pensionivalem, mida rakendavad Rootsi, Itaalia, Poola ja Läti - inimese poolt/eest kogu tööpõlve jooksul makstud (iga-aastaselt indekseeritud) sissemaksete summa jagatakse oodatava elueaga pensionile siirdumise vanuses. Selline pensionivalem annab inimesele suurema valikuvabaduse ise otsustada, kuidas omandatud pensioniõigust kasutada. Samas sisaldab selline pensionivalem n.ö. automaatseid stabilisaatoreid, võttes arvesse oodatava eluea muutusi. Selliselt on demograafiliste muutustega pidev kohandumine on pensionivalemisse sisse kirjutatud.

Kokkuvõte ja järeldused

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks oli analüüsida Eesti pensionisüsteemi üheteistkümne Euroopa Liidu ühise pensionieesmärgi valguses. Need 11 eesmärki toovad välja erinevaid pensionisüsteemi edukaks toimimiseks olulisi aspekte.

Euroopa Liidu lähenemine pensionipoliitikale on tähelepanuväärne seetõttu, et üritatakse leida tasakaalu mõneti vastandlike eesmärkide vahel. Kitsamalt võttes on näiteks vaesuse leevendamise ja varasema elatustaseme säilitamise eesmärgid ning pensionide taseme adekvaatsuse ja pensionisüsteemi finantsilise jätkusuutlikkuse eesmärgid vastandsuunalised. Laiemal tasandil on aga just suurema tasakaalu saavutamine erinevate aspektide vahel pensionisüsteemi kui terviku jätkusuutlikkuse tagamisel oluline.

Nii EL liikmesriikide kui ka liituvate riikide pensionikorraldused on väga erinevad. Ühegi riigi pensionisüsteem ei vasta kõikidele eesmärkidele täielikult. Liikmesriikide vaheline koostöö nn avatud koordineerimise meetodil püüdlebki pensionisüsteemide kohandamisele ühiselt kokku lepitud eesmärkide järgi.

Adekvaatsus

I – Vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vältimine

65-aastaste ja vanemate isikute suhteline vaesusrisk Eestis (13%) on madalam seniste EL liikmesriikide keskmisest (17%), seejuures 65-aastaste ja vanemate meeste vaesusrisk (8%) on ligi 2 korda EL keskmisest (15%) madalam.

Erinevalt paljudest praegustest EL liikmesriikidest on Eestis 65-aastaste ja vanemate vaesusrisk (13%) madalam kuni 65-aastaste vaesusriskist (15%). Ka leibkonna tasandil on pensionärileibkondade (üksik pensionär, pensionäripaar) vaesusrisk madalam kui tööealise liikmega leibkondadel.

Selle põhjuseks on ühelt poolt sissetulekute jaotuse väga suur ebahütlus kuni 65-aastaste seas – kõrgeima ja madalaima tulukvintiili sissetulekute suhe (6,9) ületab kõigi praeguste liikmesriikide vastavat näitajat. Teiselt poolt on eakate madal vaesusrisk seotud pensionisüsteemi laia katvusega – pensioniealistest inimestest saab riiklikku pensioni ca 99% – ning asjaoluga, et vanaduspension tagab valdavale enamikule pensionäridest vaesuspiirist kõrgema sissetuleku.

Kuigi Eesti pensionisüsteemis ja laiemalt sotsiaalse kaitse süsteemis on erinevaid minimaalse sissetuleku garantiisid (rahvapension vanuse alusel, vanaduspension miinimumsuurus, toimetulekutoetus), ei taga need miinimumgarantiid siiski vaesuspiirist kõrgemat sissetulekut. Toimetulekupiir ei kata ka minimaalse toidukorvi maksumust. Samas on vanuse alusel rahvapensioni saajate arv (ca 1% kõigist pensioniealistest inimestest) ja toimetulekutoetust saavate pensionäride arv (2,6%

kõigist pensionäridest) suhteliselt väike. Erinevatest vanuse alusel pensioni saajatest on vaesusrisk kõrgem rahvapensioni saajatel ja väljateenitud aastate pensionäridel.

Seniste EL liikmesriikidega võrreldes on 65-aastaste ja vanemate sissetulekud Eestis jaotunud ühtlasemalt – kõrgeima ja madalaima tulukvintiili keskmise sissetuleku suhe selles vanuserühmas Eestis (3,6) on väiksem kui EL-is keskmiselt (4,1). See tähendab, et pensioniealiste inimeste sissetulekud on nooremate inimeste sissetulekutega võrreldes oluliselt vähem diferentseeritud.

Vaatamata ühtlasemale tulujaotusele, on 65-aastaste ja vanemate tulud siiski märgatavalt madalamad kui noorematel, moodustades keskmiselt 70% kuni 65-aastaste tuludest. Selle näitaja poolest jääb Eesti alla kõigile senistele EL liikmesriikidele (välja arvatud Iirimaa).

Pensionide suhteliselt väikese diferentseerituse tõttu on vaesusriskis olevate pensionäride arv aga küllalt tundlik pensionitõusu aja ja suuruse suhtes. Eakate heaolu sõltub palju riiklikust pensionist, kuivõrd pension on peamiseks tulullikaks 65aastaste ja vanemate hulgas.

II – Elatustaseme säilitamise võimaldamine

Eesti pensionisüsteemi katvus on väga kõrge, ligi 99% kõigist pensioniealistest elanikest saab riiklikku pensioni. Kõigile 63-aastastele inimestele, kes on elanud Eestis vähemalt viimased 5 aastat, on tagatud õigus vähemalt rahvapensionile.

Võrreldes keskmise vanaduspensioni suhet pensionikindlustatud inimeste keskmise sotsiaalmaksuga maksustatud tuluga, näeme, et keskmise vanaduspensioni brutoasendusmäär on viimasel dekaadil püsinud vahemikus 32-36% ja netoasendusmäär vahemikus 42-46%. See tähendab, et vanaduspensionäride keskmine tulu moodustab alla poole hõivatute keskmisest tulust.

Teisalt, nn individuaalne asendusmäär – pensionile siirduvate inimeste saadava vanaduspensioni suuruse suhe nende enda pensionieelsesesse brutotöötasusse – on ligi kolmandikul kõigil uutest pensionäridest üle 60%, samas kui ligi veerandil kõigist uutest pensionäridest puudus pensioni määramisele eelnenud perioodil töötasu hoopiski. Individuaalse asendusmäära mediaan on veidi üle 50%.

Sotsiaalmaksu isikustatud arvestus ja pensioniõiguse arvestamine I sambas makstud sotsiaalmaksu alusel on suurendanud motivatsiooni töötasusid legaliseerida. Samas osutavad 1999-2003. aasta isikustatud sotsiaalmaksu andmed, et selleks ajaks kui uued pensionisätted saavutavad täieliku mõju – s.o. peale 1999. aastat tööturule sisenenud inimeste jõudmisel pensionikka – võib ca 7 protsendil pensionikka jõudnutest tekkida probleeme vanaduspensioni saamiseks nõutava pensionistaaži (15 aastat) täitmisega. Täiendavalt ca 10 protsendil tekiks küll õigus vanaduspensionile, ent väikese aastakoeffitsientide summa tõttu jääb saadava pensioni suurus miinimumtasemele. See tähendaks, et rahvapensioni määras pensioni saajate osakaal tõuseks ca 17%-ni kõigist pensioniealistest. Miinimumpalgaga töötajate kõrval

puudutaks see probleem eeskätt neid isikuid, kes on olnud majanduslikult mitte-aktiivsed, sealhulgas ka kauem lapsehoolduspuhkusel viibinud vanemaid.

Riik tasub sotsiaalmaksu 700 krooniselt kuusummal aastal kokku ca 110 tuhande majanduslikult mitte-aktiivse isiku eest (ligi 15% kõigist pensionikindlustatutest), sh ca 30 tuhande lapsehoolduspuhkusel oleva vanema eest. Nii väikeselt summalt sotsiaalmaksu tasumine tagab aastaarvestuses pensionikindlustuse aastakoeffitsiendiks üksnes 0,12, mis vastab kuupensionis ca 4,5 kroonile, samas kui sotsiaalmaksu tasumine keskmiselt palgalt vastab kuupensionis 37,3 kroonile. See tähendab, et suurem laste arv ja pikem laste kasvatamise tõttu tööturult eemal oldud aeg tooksid kaasa keskmisest märgatavalt madalama või üksnes miinimummääras vanaduspensioni.

Täiendavate kogumispensioniskeemide, II ja III samba käivitamine on loonud täiendavad võimalused varasema elatustaseme säilitamiseks. II sambaga liitunute arv ületab 50% hõivatutest, III sambaga on liitunud ca 10% hõivatutest. On tähelepanuvääriv, et nii II kui ka III sambaga liitunute hulgas on naisi mõnevõrra rohkem kui mehi (vastavalt 55% ja 45%). Täiendavate pensioniskeemide mõju pensioniea sissetulekutele hakkab siiski kerkima alles paarikümne aasta pärast.

III – Põlvkonnasisese ja põlvkondadevahelise solidaarsuse edendamine

Teiste Euroopa riikidega võrreldes on meie pensionisüsteemis seni suhteliselt suur põlvkonnasisene ümberjaotus, ent suhteliselt väiksem põlvkondadevaheline ümberjaotus.

Kõigi vanaduspensionide kohta arvatud tulude jaotuse hajuvust väljendav Gini koefitsient oli 2003. aastal 0,08. See tähendab, et võttes aluseks üksnes pensionitulu, on vanaduspensionäride hulgas ebavõrdsus (mõõdetuna Gini koefitsiendi abil) ca 4 korda väiksem kui elanikkonnas keskmiselt. Riiklike pensionide suhteliselt väike diferentseeritus tuleneb peamiselt kahest asjaolust: võrdse määraga pensioni baasosast ning kuni 1999. aastani pensioniõiguse arvestamisest üksnes pensionistaaži pikkuse alusel.

Pensionioiguse arvestamine alates 1999. aastast üksnes tasutud sotsiaalmaksu alusel aga suurendab pensionide suuruste hajuvust, kajastudes viimastel aastatel määratud uute vanaduspensionide väärtuste suuremas diferentseerituses. Riiklike pensionide suurused hakkavad senisest suuremas ulatuses peegeldama erinevusi varasemas töötasus. See tähendab, et suureneb pensioni kui edasilükatud töötasu roll ning väheneb põlvkonnasisese ümberjaotuse roll. Siiski säilivad ka põlvkonnasisese solidaarsuse elemendid – pensioni baasosa, mis käesoleval ajal moodustab ca 29% keskmisest vanaduspensionist, ning miinimumpensioni garantiid – need on pensionid või pensioniosad, mis ei sõltu isiku poolt või tema eest makstud sotsiaalmaksu summadest.

Vanaduspensioni keskmine asendusmäär on aga võrreldes seniste EL liikmesriikidega suhteliselt madal.

Finantsiline jätkusuutlikkus

IV – Tööhõive taseme tõstmine

Pensionisüsteemi finantsilise jätkusuutlikkuse üheks aluseks on kõrge tööhõive taseme saavutamine. EL liikmesriikides on seatud eesmärgiks tõsta aastaks 2010 keskmine tööhõive määr (vanuserühmas 15-64) 70%-ni, naiste tööhõive määr 60%-ni ning vanemaealise (55-64) tööjõu hõive määr 50%-ni.

Eestis oli 2003. aastal naiste tööhõive määr 58,8% ja vanemaealiste (55-64) tööhõive määr 52,1%, ületades mõlema näitaja osas EL liikmesriikide keskmist (vastavalt 55,6% ja 40,1%). Võrreldes teiste EL-iga liituvate Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega on naiste tööhõive määr Eestis kõrgeim. Vanemaealise (55-64) tööjõu hõive määr Eestis on üks kõrgemaid kogu Euroopas, jäädes alla vaid Rootsile, Taanile ja Suurbritanniale ning ületas 2003. aastal EL aastaks 2010 seatud eesmärk-taset 2,1 protsendipunkti võrra.

Samas üldine tööhõivemäär Eestis (62,6%) jääb alla EL keskmise (64,3%). Kõige keerulisem ongi EL eesmärgi saavutamine üldise tööhõive määra suhtes, see eeldaks hõivatute arvu suurenemist ca 60 tuhande inimese võrra. Suurimaks tööjõupotentsiaaliks, mille arvelt hõivatute arv saaks kasvada, on töötud, sh noored töötud.

EL eesmärgi saavutamine üldise tööhõive määra osas (70%) aastaks 2010 suurendaks sotsiaalmaksu pensionikindlustuse osa (20%) laekumist võrreldes praeguste laekumistega ca 900 miljoni krooni võrra ehk 0,7% SKP-st. Tööhõive määra kasv aitaks pensionisüsteemi finantsolukorda stabiliseerida siiski vaid 2020ndate aastateni, edasi on domineeriva tähtsusega rahvastikuprotsesside areng, sh 1990ndate aastate madala sündimuse tõttu väikeste vanusekohortide sisenemine tööturule.

V – Tööelu pikendamine

Paralleelselt vanemaealise (55-64) tööjõu hõive määrade tõusuga on EL liikmesriigid seadnud eesmärgiks tõsta tööjõust väljumise keskmist vanust 5 aasta võrra, 2001.a. tasemelt 59,9 aastat 65 aastani. Tööjõust väljumise keskmine vanus Eestis (61,6) ületab EL liikmesriikide keskmist (61,0) ning on üks kõrgemaid liituvate riikide hulgas, jäädes seni siiski ca 3,5 aastat alla EL eesmärk-tasemest. Arvestades EL riikidest märgatavalt madalamat keskmist eluiga, võib öelda, et eestlased töötavad oma eluajast proportsionaalselt märksa suurema osa kui lääne-eurooplased.

Vanemaealiste (55-64) tööhõive määrad Eestis on suurenenud alates 1995. aastast, seda on ilmselt mõjutanud pensioniea tõus (alates 1994) ja täispensioni maksmine töötavatele pensionäridele (alates 1996). Arvestades, et naiste pensioniiga tõuseb 2016. aastaks 63 eluaasta tasemele, suureneb järgmisel kümnendil vanuserühmas 60-64 naiste tööjõupakkumine veelgi. Samas ei pruugi pensioniea edasine tõus hõivet automaatselt suurendada, oluline on vanemaealiste töötajate konkurentsivõime säilimine tööturul.

Kõigist vanaduspensionäridest töötab umbes veerand. Saadav töötasu kuu kohta jääb neist ligi pooltel siiski alla miinimumpalga. Sellegipoolest on pensionäride töötasudelt laekuv sotsiaalmaks pensionikindlustuse eelarvele oluline tuluallikas, moodustades ca 10% kogu sotsiaalmaksu laekumistest.

Kui üldine pensioniiga Eestis on käesoleval ajal meestel 63 aastat ning naistel 59 aastat, siis samas on pensionisüsteemis erinevaid võimalusi pensionile siirdumiseks enne üldist pensioniiga – ennetähtaegne vanaduspension, soodustingimustel vanaduspensionid ja väljateenitud aastate pension. Ka mitme riikliku eripensioni puhul (n kaitseväeteenistujatele ja politseiametnikele) tekib õigus pensionile enne üldist pensioniiga.

Ennetähtaegsed vanaduspensionid on viimastel aastatel moodustanud 20-24% uutest vanaduspensionide määrämistest. Ennetähtaegsele vanaduspensionile siirdunute pensionieelse perioodi tööturustaatus analüüs näitas, et ca 75% ennetähtaegsele vanaduspensionile siirdunutest on vahetult enne pensioni määrämist olnud töötud. Nii on ennetähtaegne vanaduspension suures osas täitnud neid eesmäärke, mida selle pensioniliigi kehtestamisel seati - pakkunud asendussissetulekut pensionieelses eas töötuks jäänud isikutele ning selle kaudu pehmenanud üldise pensioniea tõusu sotsiaalseid mõjusid. Siiski, kõigist 2002. aastal ennetähtaegsele vanaduspensionile siirdunutest töötas enne pensioni määrämist ca 25%. Nende isikute puhul võib oletada, et ennetähtaegne vanaduspension oli üks tööst kõrvalejäämist soodustavatest teguritest ning seega mõnevõrra on ennetähtaegne vanaduspension tööjõupakkumist vähendanud.

Samas osutavad tulemused ka teatud segregatsioonile vanemaaliste tööhõives – üks rühm inimesi on tööturult tõrjutud mõned aastad enne pensioniiga, samas teine rühm vanemaalisi jätkab töötamist ka peale pensioniiga.

Võttes kokku erinevad varajase pensionile siirdumise võimalused, siis 2001.aastal siirdus üle 50% meestest ning ligi kolmandik naistest vanuse alusel pensionile enne üldist vanaduspensioniga. Kõige sagedamini toimub varajane pensionile siirdumine soodustingimustel vanaduspensionide kaudu, järgnevad ennetähtaegne vanaduspension, töövõimetuspensionide määrämine pensionieelses vanuses, väljateenitud aastate pensionid ja eripensionid. Kuna meeste pensioniiga on kõrgem, siis on ootuspäraselt just nende hulgas tugevam surve üldisest pensionieast varasemale pensionile siirdumisele.

Vanaduspensionide määrämise vanus on ca 2,5 aastat madalam tööjõust väljumise keskmisest vanusest. Nii on Eestis tööjõust väljumise keskmine vanus küll kõrgem EL liikmesriikide keskmisest, ent samas on nii üldine pensioniiga kui ka keskmine tegelik pensionile siirdumise vanus senistest liikmesriikidest madalam.

Alates 2002.aastast on Eesti pensionisüsteemis küllalt soodne võimalus lükata vanaduspensionile siirdumise aega edasi, suurendades nii arvestatavat pensioni ca 11% võrra üldisest pensionieast hilisema pensionile siirdumise aasta kohta. See võimalus on seni siiski leidnud vähe kasutamist.

VI – Pensionisüsteemi jätkusuutlikkus usaldusväärse fiskaalpoliitika kontekstis

Riiklike pensionide kulude osakaal SKP-s Eestis (7,1% 2003.aastal) on madalam EL seniste liikmesriikide keskmisest (10,4% 2000.aastal). Eestist vähem kulutasid suhtena SKP-sse riiklikele pensionidele Suurbritannia ja Iirimaa (vastavalt 5,5% ja 4,6%). Samas tuleb selle näitaja alusel riikide võrdlemisel võtta arvesse erinevusi riikide rahvastikustruktuuris, pensionieas, pensionide maksustamises jm. asjaoludes.

Rahvastikuvananemine toob projektsioonide kohaselt mitmetes liikmesriikides kaasa pensionikulude osakaalu olulise kasvu (juhul kui pensioniõigust puudutavad reeglid jääksid endisteks), mis koos kasvavate tervishoiukulutustega tähendaks suurt lisakoormust eelarvele. Selles kontekstis on EL liikmesriigid seadnud eesmärgiks vähendada avaliku sektori võlakoormust, et vabastada eelarvevahendeid rahvastikuvananemisest tulenevateks kuludeks ning viia läbi pensionireform, et vähendada survet riigieelarvele ja asetada pensionisüsteem jätkusuutlikule finantsalusele. Samuti soovitatakse fiskaalse manööverdamisruumi suurendamiseks luua reserve (n demograafilisi puhverfonde) riiklikes pensioniskeemides.

Eesti üldine fiskaalpositsioon võrreldes seniste EL liikmesriikidega on hea. Valitsussektori konsolideeritud eelarve ülejääk 2003.aastal oli 2,6 % SKP-st ning valitsussektori võlg suhteliselt väike, 5,8% SKP-st. Eesti täidab nn Maastrichti kriteeriume, mille kohaselt ei tohi valitsussektori eelarvepuudujääk ületada 3 protsenti SKPst ning võlatase peab olema madalamal kui 60 protsenti SKPst. Samas oli 2002.aastal EL senistest liikmesriikidest eelarve ülejääk vaid 5 riigil ning seniste liikmesriikide keskmine võlatase üle 60% SKP-st.

Eestis on aga valitsus loonud ka mitmeid reserve. 2003. aasta lõpu seisuga oli üldmajanduslike riskide vähendamiseks ja pikaajaliste struktuursete ümberkorralduste rahastamiseks moodustatud stabiliseerimisreservi maht 4,5 miljardit krooni (ca 3,9% SKP-st) ja riikliku pensionikindlustuse reserv 1,6 mlrd. kr. ehk 1,4% SKP-st.

Üldine fiskaalpoliitiline kontekst pensionisüsteemi jätkusuutlikkuse tagamiseks Eestis on seega märgatavalt parem kui senistes liikmesriikides. Läbi viidud pensionireform – nii I samba tehtud ümberkorraldused kui ka II samba käivitamine – on finantsilist jätkusuutlikkust suurendanud.

2002. aastast muutus seoses II samba rakendamisega sotsiaalmaksu senine jaotus – II sambaga liitunudtel siirdub riikliku pensionikindlustuse eelarvesse ning mõjutab nende tulevast I samba pensioni 16% töötasult, 4% kantakse liitunud isiku pensionikontole tema poolt valitud pensionifondis. Siirded II sambasse moodustasid 2003.aastal ca 0,5 % SKP-st. Ent vaatamata sotsiaalmaksu jaotuse muutusele kasvas 2003.aastal eelmise aastaga võrreldes riiklike pensionide kulude osakaal SKP-s ning lisaks suurenes riikliku pensionikindlustuse eelarve reserv. Selle põhjuseks on ühelt poolt olnud tööhõive suurenemine ja palgakulude osakaalu kasv SKP-s, teisalt suhteliselt konservatiivne pensionide indekseerimise valem (50% tarbijahinnaindeksi kasvust ja 50% sotsiaalmaksu laekumise kasvust).

PRAXISE koostatud pensionimudelil tehtud kindlustusmatemaatilised projektsioonid näitavad, et seniste reeglite juures vähenevad I samba tulud 50aastase perioodi vältel tasemele ca 6% SKP-st, samal ajal senise pensioniindeksiga jätkamisel (võttes arvesse aastateks 2004-2006 kokku lepitud täiendavaid pensionitõuse) langeksid I samba pensionide kulud alla 5% SKP-st. Kuigi aastaks 2007 senine I samba reserv ammendub ning aastatel 2007-2011 vajaks riikliku pensionikindlustuse eelarve väikest täiendavat subsideerimist riigieelarve muude vahendite arvelt, siis alates 2012. aastast hakkaks I samba ülejääk taas suurenema, kasvades järgneva 40 aasta vältel ligi 30%-ni SKP-st.

Teisalt, indekseerimisel üksnes sotsiaalmaksu laekumise indeksi alusel pöörduks pensionikassa jääk kiiresti defitsiidiks. Iga-aastane defitsiit järgmisel kümnel aastal oleks ca 1% SKP-st, suurenedes 2%-ni SKP-st aastaks 2020ndateks. Kumulatiivne defitsiit, mida tuleks finantseerida riigieelarve muude vahendite arvelt, suureneks 2050ndateks aastateks ca 45%-ni SKP-st.

Testides erinevaid sotsiaalmaksu laekumise ning tarbijahindade kasvuindeksite osakaale pensioniindeksi valemis, leiti, et pensioniindeks, mille korral I samba jooksev defitsiit lähiaastatel ei oleks eriti suur ning samas ei tekiks pikemas perspektiivis ka olulist I samba ülejääki, peaks sõltuma sotsiaalmaksu laekumisest osakaaluga 2/3 ning tarbijahinnaindeksist osakaaluga 1/3.

Seega, seniste I samba reeglite puhul ei ole rahvastikuvananemisele vaatamata süsteemi finantsiline jätkusuutlikkus probleemiks. Samas kerkib probleemiks pensionide adekvaatsuse eesmärgi tagamine. Kuigi ka senine pensioniindeks tagab 50aastasel ajahorisondil pensionide reaalkasvatuse (ostujõu) kahekordse kasvu, kaasneks sama perioodiga ca kahekordne keskmise vanaduspensioni asendusmäär langus. Ootuspäraselt tagab pensionide kõige kõrgema reaalkasvatuse ja asendusmäärade indekseerimine üksnes sotsiaalmaksu laekumise alusel. Sellise indeksi puhul keskmise pensioni asendusmäär järgmisel 30 aastal isegi kasvaks senise asendusmääraga võrreldes. Samas ei tagaks ka sotsiaalmaksu laekumise kasvu indeks asendusmäärade säilimist pikaajaliselt, 2030ndate keskpaigast algaks asendusmäärade kiirem langus.

VII – Pensionide ja sotsiaalkindlustusmaksete tasakaalustatud kohandamine

Vaadeldes pensionisüsteemi solidaarsust finantsilise jätkusuutlikkuse kontekstis, soovivad EL Komisjon ja EL Nõukogu vältida kahte äärmust – ühelt poolt mitte üle koormata aktiivset põlvkonda sotsiaalkindlustusmaksete tõstmisega ning teiselt poolt, mitte vähendada pensione allapoole adekvaatsuse taset. Mitmed senised liikmesriigid on rahvuslikes pensionistrateegiates väljendanud seisukohta, et rahvastikuvananemise seotud suurenevaid pensionikulutusi ei saa katta sotsiaalkindlustusmaksete tõstmise kaudu.

Eestis on nii I kui ka II samba pensioniskeemide puhul sisuliselt tegemist fikseeritud maksemääradega pensionisüsteemiga ehk nn makse kaudu määratud pensionidega (*defined contribution* printsiip). I sambas sõltub pensioniõiguse kujunemine indiviiditasandil makstud sotsiaalmaksu summadest ehk sissemaketest ning pensionide reaalkasvatuse arengut mõjutavad sotsiaalmaksu kogulaekumised (viimaste

kõrval ka THI areng). II samba pension on otseses vastavuses tasutud kogumispensioni maksetest ning töötasult arvestatud sotsiaalmaksust.

EL liikmesriikide pensionikindlustusmaksete koormuse (ehk majanduslikult aktiivsele elanikkonnale pensionisüsteemi finantseerimiseks asetatud koormuse) võrdlemine on raskendatud, sest erinevates riikides katab maksemäär erinevaid sotsiaalkindlustusriske - näiteks kas üksnes vanaduspensione või ka töövõimetus ja toitjakaotuspensione või on ühtne sotsiaalkindlustusmakse väga erinevate sotsiaalsete riskide finantseerimiseks. Kõrvutades Eesti pensionisüsteemi finantseerimiseks kehtestatud makseid – sotsiaalmaksu pensionikindlustuse osa (20%) ja kohustusliku kogumispensioni makset (2%) – makse määradega nendes riikides, kus pensionikindlustuse osa on muudest sotsiaalkindlustusmaksetest selgemalt eraldatud (Saksamaa, Austria, Soome, Rootsi) võime siiski näha, et Eesti kohustusliku pensionisüsteemi finantseerimiskoormus on nende riikidega samas suurusjärgus.

Liikmesriikide pensionitasemete võrdlemiseks on EL sotsiaalkaitse komitee indikaatorite töörühm soovitanud kasutada agregaatasendusmäärana 65-74aastaste mediaanpensioni ja 50-59aastaste mediaantöötasu suhet. Nimetatud näitaja väärtus Eesti jaoks 2002.aastal oli 45,0%, samas ei ole seniste EL liikmesriikide kohta võrdlusandmed seni kättesaadavad. Võib siiski oletada, et enamikus liikmesriikides on nimetatud agregaatasendusmäär kõrgem kui Eestis.

Sel juhul on pensionisüsteemi finantseerimiseks suunatud maksemäär Euroopa keskmisel tasemel, samas asendusmäär alla EL keskmise. Sellise olukorra põhjuseks on EL liikmesriikide keskmisest madalam tööhõive ning kõrgem süsteemisõltuvusmäär (pensionäride ja töötajate suhtarv).

VIII – Erapensionisüsteemide adekvaatsuse ja finantsilise turvalisuse tagamine

Valdavas enamikus senistest EL liikmesriikidest ja samuti liituvates riikides kasvab erapensioniskeemide roll vanaduseaks adekvaatse sissetuleku tagamisel. Kindlustuspõhimõttel erapensioniskeeme reguleerivad EL kindlustusdirektiivid, kutsealaste pensionifondide kohta on EL direktiiv väljatöötamisel.

Ka EL tasandil õigusliku raamistiku täienemisel on erapensioniskeemide kättesaadavuse ning toimimise efektiivsuse ja turvalisuse tagamine liikmesriikide ülesandeks, mis eeldab asjakohaseid õiguslikke regulatsioone ja tõhusat järelevalvet.

Eestis on erapensioniskeemid alustanud tegevust suhteliselt hiljuti. Esimesed III samba pensioniskeemid alustasid tegevust 1998. aastal, II samba 2002. aastal. Riik on andnud stiimulid nii II kui ka III sambaga liitumiseks.

II sambaga liitumise põhistiimuliks on võimalus suunata 4 protsendipunkti enda palgalt makstavast sotsiaalmaksust isiklikule pensionikontole, tingimusel, et makstakse täiendavat kogumispensionimakset 2%. Samas on liitumiseks ka täiendavaid stiimuleid. Kuigi töötaja palgalt II sambasse suunatud 4% võrra väheneb tema I samba pensioni jaoks arvestatav aastakoefitsient, ei ole I samba pensioni vähenemine siiski proportsionaalne. II sambaga liitumine ei mõjuta pensioni baasosa,

vanaduspensioni miinimumi ning töövõimetus- ja toitjakaotuspensionide miinimumgarantiisid.

Ka III sambas osalemiseks on riik andnud küllalt helded maksusoodustused. Sissemaksed on maha arvatavad maksustatavast tulust (kuni 15% aastatulust, kuid koos muude võimalike mahaarvamistega mitte rohkem kui 50000 krooni). Investeeringutulu ei maksustata ning väljamaksed maksustatakse üldjuhul tulumaksu määraga 10%, annuiteet tulumaksuvaba (tingimusel, et kogumisperiood on kestnud vähemalt 5 aastat).

Eesti pensionifondide regulatsioon on kaasaegne, järgides rahvusvaheliselt tunnustatud põhimõtteid. Regulatsioon tagab hea investeerimisriskide hajutamise instrumentide lõikes ja geograafiliselt.

Pensionifondide poolt lubatud teenustasude struktuur on läbipaistev. II samba fondide valitsemistasu piirmäära on kehtestanud rahandusminister (konservatiivsetele fondidele 1,5%, aktsiatesse investeerivatel fondidel 2% pensionifondi ativate turuväärtusest aasta arvestuses). Pensionifondi osakute tagasvõtmistasule on kehtestatud piirmäär 1% osaku puhaväärtusest. Väljalasketasule on kehtestatud piirmäär (3%) üleminekuperioodiks aastani 2005. Reaalselt on paljude pensionifondide valitsemistasud piirmäärdest madalamad. Valitsemistasud varieeruvad konservatiivsetel fondidel vahemikus 0,75-1,5%, aktsiafondidel 1,25-2%. Osakute väljalasketasu varieerub vahemikus 1-3%.

Pensionifondide kui ka kindlustusseltside suhtes teostab järelevalvet Eesti Panga alluvuses tegutsev Finantsinspeksioon.

Kuigi Eesti II pensionisambas puudub tootluse garantii ning sellega langeb varade investeerimisrisk ja inflatsioonirisk pensionifondi osakuomanikele, on skeemi stiimulid sellised, et motiveerida pensionifondi valitsejaid tootlust suurendama (sh kohustuslik osalus valitsetavas pensionifondis). Kõigil II sambaga liitunud on võimalik valida konservatiivne investeerimisstrateegia, mida vanemaalastele liitunudele fondivalitsejad otseselt soovivad.

Pensionisüsteemide kaasajastamine

IX – Pensionisüsteemi kohandamine paindlikuma tööhõive ja karjäärimuustritega

Erinevalt mitmest senisest EL liikmesriigist, kus pensioniskeemid on ajalooliselt olnud kujundatud täistööajaga töötajate situatsioonile vastavalt, on Eesti pensionisüsteemi põhiosad (I ja II sammu) hästi ühilduvad muutuvate töövormide ja tööturu paindlikkuse kasvuga.

Pensionidõiguse arvestamine kogu sotsiaalmaksuga maksustatud tulult I sambas tagab võrdsed võimalused kõigile majanduslikult aktiivsetele isikutele, sõltumata töötamise vormist ning töökoormusest (tööajast). Samuti koheldakse erinevaid töötasu vorme sotsiaalmaksuga maksustamise mõttes ühesuguselt.

Tööturu paindlikkuse printsiibi seisukohalt on aga probleemiks soodustingimustel vanaduspensionid, väljateenitud aastate pensionid ja riiklikud eripensionid, mis seavad soodsama pensioni saamise tingimuseks töötamise konkreetsel ametialal.

Füüsilisest isikust ettevõtjatel (FIE) ei ole põhimõtteliselt küll õiguslikke probleeme I samba pensionisüsteemis osalemiseks, makstes sotsiaalmaksu ettevõtluse puhastulult. Sotsiaalmaksuseadus seab FIEde minimaalseks sotsiaalmaksu kohustuseks 700 kroonilt arvestatud maksumussumma, mis on oluliselt madalam kui miinimumpalgalt arvestatav sotsiaalmaks. See tähendab, et tasudes sotsiaalmaksu üksnes miinimumsummalt, jääb ühe kalendriaasta eest saadav pensionikindlustustaaž alla kolmandiku aasta ning pensionikindlustuse aastakoeffitsient alla 0,15, mis pikemaajaliselt tooks kaasa olukorra, kus FIEl ei teki õigust vanaduspensionile pensionistaaži nõude (15 aastat) mittetäitmise tõttu või tekib õigus vanaduspensionile vaid miinimummääras.

Kuni 2004.aastani ei ole FIEdel olnud võimalik tasuda II samba kogumispensionide makset ettevõtlustulult. Riigikogu menetluses oleva kogumispensionide seaduse uue versiooni järgi see võimalus siiski tekib.

X – Naiste ja meeste võrdsuse suurendamine

Õiguslike kriteeriumide aspektis tagab Eesti pensionisüsteem oma põhiskeemides meeste ja naiste võrdse kohtlemise. Naiste pensioniiga võrdsustatakse järk-järgult meeste pensionieaga 2016. aastani kestva üleminekuperioodi jooksul.

Samas ei ole seni EL õigusega kooskõlla viidud väljateenitud aastate pensionide seadus, mis mõnede kutsealade puhul sätestab meeste ja naistele pensioni saamiseks erinevad staažinõuded (lennukoosseisu töötajad ja laevameeskonna liikmed, vokaalsolistid) või piirab pensioniõiguse ainult naistöötajatele (tekstiilitööstus).

Kuna erinevused meeste ja naiste oodatavas elueas on Eestis EL seniste liikmesriikidega võrreldes suuremad, on Eestis naiste osakaal vanemaelises rahvastikus kõrgem kui EL-is keskmiselt. 2003. aasta alguses oli naiste osakaal 65aastaste ja vanemate elanike hulgas 67% ning 75aastaste ja vanemate hulgas 74%. Samad osakaalud EL liikmesriikide kohta keskmiselt olid vastavalt ca 60% ja 67%.

Vanaduspensionäridest moodustavad naised Eestis ca 69%. Samas on mehi enam ennetähtaegse vanaduspensionide saajate ja väljateenitud aastate pensionide saajate hulgas – vastavalt 65% ja 77%.

Senise riikliku pensionisüsteemi suhteliselt suur põlvkonnasisene solidaarsus kajastub ka meeste ja naiste pensionide võrdluses. Naiste keskmine vanaduspension moodustab ligi 97% meeste keskmisest vanaduspensionist.

Kõrvutades meeste ja naiste pensionierinevusi palgaerinevustega, näeme, et samal ajal kui Eestis on meeste ja naiste palgaerinevus EL keskmisest märksa kõrgem, on meeste ja naiste pensionierinevus paljude seniste EL liikmesriikidega võrreldes väga väike,

olles kordades (5-15 korda) madalam kui Suurbritannias, Soomes, Prantsusmaal, Austrias ja Hispaanias.

Tulenevalt pensioniõiguse arvestamisest üksnes sotsiaalmaksu alusel, hakkab meeste ja naiste palgaerinevus pikemas perspektiivis mõjutama meeste ja naiste pensionide suuruste arenguid ka Eesti pensionisüsteemi I sambas. Lisaks mõjutab naiste pensionide arengut asjaolu, et lapsehooldustasu saamise perioodide eest arvestatav pensionikindlustuse aastakoeffitsient on väga väike.

Teisalt on 1990ndatel ja käesoleva kümnendi alguses olnud meeste töötuse määr kõrgem kui naistel ning meeste tööhõive määr on langenud suhteliselt rohkem kui naistel, mis mõnevõrra tasakaalustab meeste ja naiste keskmise pensioni arenguid.

Meeste ja naiste pensionide arengut mõjutab ka asjaolu, et II sambaga liitunute hulgas on naised rohkem kui mehed. See toob ühelt poolt küll kaasa liitunute suhtelise pensionitaseme languse I sambas, kuid teisalt suurema kogupensioni (I + II sammas).

Ka naiste ja meeste II samba pensionide suuruste arenguid mõjutavad vastandlikud tendentsid. Kuna II samba pension sõltub vahetult töötasust, hakkavad meeste ja naiste palgaerinevused peegelduma pensionierinevustes. Naiste II samba kogumisperioodi laste kasvatamise tõttu jäävaid auke kompenseerib veidi 2004. aastast käivitunud riigipoolsete täiendavate sissemaksete (1% vanemahüvitise summalt) tegemine vanemahüvitise maksmise perioodil (kuni 11 kuud). Sellised sissemaksed moodustavad siiski vaid 1/6 vanema eelnevatest sissemaksetest ning täiendavaid makseid ei tehta ravikindlustusseaduse alusel rasedus-sünnitushüvitise saamise perioodil (ca 4,5 kuud). Teiselt poolt, meeste ja naiste jaoks ühtsete suremustabelite kasutamine II samba pensioni annuiteetlepingu sõlmimisel tähendab olulist ümberjaotust meestelt naistele, kuivõrd meeste ja naiste oodatava eluea erinevus 60 aasta vanuses on tegelikult ligi 5 aastat. Samuti tähendavad meeste kõrgemad suremuskordajad seda, et naised pärivad sagedamini abikaasade II samba pensioniosakud.

XI – Pensionisüsteemide muutmine läbipaistvamaks ja kohanemisvõimelisemaks

EL Komisjon ja Nõukogu on rõhutanud, et pensionisüsteemi sotsiaalse ja finantsilise jätkusuutlikkuse tagamine nõuab mitmeid olulisi eeltingimusi: avatud diskussiooni, avalikkuse toetust ja protsessi poliitilist juhtimist.

Avatud diskussiooni jaoks on oluline kättesaadav informatsioon pensionisüsteemi olukorra ning tulevikuväljavaadete kohta. See omakorda eeldab pensionisüsteemi pidevat monitooringut, kindlustatute ja pensionisaajate pidevat informeerimist ning poliitilise konsensuse loomist.

Eestis rakendatud pensionireform on suurendanud pensioniõiguse kujunemise ja pensionisüsteemi finantseerimise läbipaistvust.

Kuivõrd nii Eesti I sambas kui II sambas on sisuliselt tegemist fikseeritud maksemääraga süsteemiga, siis on kindlustatu jaoks põhiküsimuseks hüvitise määrade

areng – milline saab olema hüvitise reaalväärtus ja asendusmäär (suhe tema enda pensionieelsesse töötasusse ning riigi keskmisse palka) sellel ajal, kui inimene pensionikka jõuab.

Riikliku pensioni suurus oleks paremini ennustatav, kui oleks teada pensionide reaalseid suurusi mõjutavate tegurite – pensioni baasosa ja aastahinde – kujunemise asjaolud. Viimastel aastatel Eestis pensionide tõstmisel rakendatud n.ö. kombineeritud meetod, kus pensionide tõstmine on toimunud nii regulaarse indekseerimise (THI ja sotsiaalmaksu laekumise kasvu alusel) kui ka *ad hoc* ühekordsete poliitilistest otsustega, ei võimalda hinnata riiklike pensionide suuruste arengut pikemas perspektiivis. Seetõttu on oluline poliitilise konsensuse leidmine pensionide indekseerimise suhtes.

Demograafilise olukorraga kohandumisel on peamisteks abinõudeks olnud pensioniea tõus ning täiendavate II ja III samba pensioniskeemide käivitamine.

Kokkuvõte

Üldjoontes vastab Eesti pensionisüsteem EL ühiseesmärkidele suhteliselt hästi. Rakendunud pensionireform – nii I sambas tehtud muudatused kui ka täiendavate pensioniskeemide, II ja III samba käivitamine – on suuremas osas toonud Eesti pensionikorraldust EL ühiseesmärkides rõhutatud printsiipidele lähemale.

Pensionireform on olnud vajalik, et luua uusi võimalusi oma pensioniea sissetulekute suurendamiseks, tõsta tööealiste inimeste motivatsiooni osaleda pensionisüsteemi finantseerimises (selle kaudu vähendades ümbrikupalkasid ja tööturumoonutusi), inimeste huvitatust ja vastutust oma tulevase pensioni suhtes, pensionisüsteemi reeglite ja rahastamise selgust ning finantsilist jätkusuutlikkust.

Teisalt tõi pensionireform esile uusi riske, näiteks tööealiste inimeste tuluerinevuste edasikandumise pensionide suuruste erinevusteks. Ebavõrdsuse suurenemise põhjuseks ei ole siiski pensionisüsteem, vaid tööealiste inimeste suured (võrreldes Lääne-Euroopa riikidega) tuluerinevused.

Samas kui Eesti pensionisüsteemi põhiosad (I ja II sammas) ühilduvad küllalt hästi EL ühiseesmärkides väljendatud printsiipidega, on Eesti pensionikorralduses rida väikemaid eriskeeme, mis on mitme EL eesmärgiga vastuolus. Riiklikud kutsealased eripensioniskeemid (kaitseväeteenistujate, politseiametnike, kohtunike pensionid jt.), samuti väljateenitud aastate ja soodustingimustel vanaduspensionid kahandavad pensionisüsteemi sisest solidaarsust (vastuolu EL eesmärgiga nr. 3), alandavad tööjõust väljumise vanust ja keskmist pensionile siirdumise iga (vastuolu EL eesmärkidega nr. 4 ja 5), suurendavad riigieelarve koormust (vastuolu EL eesmärgiga nr.6), takistavad tööturu paindlikkust ja tekitavad probleeme pensioniõiguste riikidevahelisel koordineerimisel ühenduse piires liikuvate töötajate korral (vastuolu EL eesmärgiga nr.9) ning mõne pensioniskeemi sätted on vastuolus meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõttega (EL eesmärk nr.10).

1. Sotsiaalse tõrjutuse vältimine
▪ pensionäride suhteline vaesusrisk alla EL keskmise
▪ indekseerimine tagab pensionide ostujõu kasvu
2. Elatustaseme säilitamise võimaldamine
▪ riikliku pensionikindlustuse katvus kõrge
▪ erapensioniskeemide kättesaadavus hea
▪ riikliku pensioni asendusmäär suhteliselt madal
3. Solidaarsuse edendamine
▪ põlvkonnasisene solidaarsus suhteliselt kõrge
▪ põlvkondadevaheline solidaarsus tagasihoidlikum
4. Tööhõive määrade tõstmine
▪ naiste tööhõive määr üle EL keskmise
▪ vanemaealiste (55-64) tööhõive määr üle EL keskmise
▪ üldine (15-64) tööhõive määr alla EL keskmise
5. Tööelu pikendamine
▪ tööjõust lahkumise vanus üle EL keskmise
▪ vanemaealiste, sh pensioniealiste, tööjõus osalemine suhteliselt kõrge
▪ paindliku pensioniea võimaluste suurenemine
▪ enne üldist pensioniiga pensionile siirdujate osakaal suur
6. Usaldusväärne eelarvepoliitika
▪ riigi fiskaalpoliitiline positsioon suhteliselt hea
▪ reservide olemasolu, sh riiklikus pensionikindlustuses
▪ pensionikulude areng jätkusuutlik
7. Hüvitiste ja sissetulekute tasakaal
▪ sissetulekute tase fikseeritud
▪ pensionide tase sõltub sissetulekustest
8. Erapensioniskeemide adekvaatus ja turvalisus
▪ liitumiseks riigi poolsed stiimulid
▪ regulatsioon tagab investeringuriski hajutamise
▪ liitujal võimalik valida sobiv riskiaste
▪ haldustasud mõõdukad
9. Kohandamine tööturu paindlikkusega
▪ üldiselt hea ühilduvus tööturu paindlikkusega nii I kui II sambas
▪ probleemid:
- FIEde väike maksekoormus I sambas, hõlmatus II sambaga
- soodustingimustel vanaduspensionid, väljateenitud aastate pensionid, eripensionid
10. Meeste ja naiste võrdne kohtlemine
▪ üldiselt hea ühilduvus EL õiguse põhimõtetega
▪ meeste ja naiste pensionierinevus väike
▪ probleemid:
- väljateenitud aastate pensionide seadus ei ole kooskõlas EL õigusega
- väga väike pensioniõigus laste kasvatamise eest alates 1999.a.
11. Pensionisüsteemi kohandamisvõime
▪ pensioniõiguse kujunemise ja finantseerimise läbipaistvus suurenenud
▪ kohandamine demograafiliste muutustega
- pensioniea tõstmine
- II ja III samba käivitamine
▪ poliitiline konsensus pensionipoliitika arengute suhtes (?)
▪ pensionisüsteemi monitooring käivitunud

Tabel. Hinnangud Eesti pensionisüsteemi olukorrale EL pensionieesmärkide valguses.

Soovitused

1) Suurendada toimetulekupiiri, et see kataks vähemalt minimaalse toidukorvi maksumuse.

Kuigi Eesti sotsiaalse kaitse süsteemis on erinevaid minimaalse sissetuleku garantiisid (rahvapension vanuse alusel, vanaduspensioni miinimumsuurus, toimetulekutoetus), ei taga need miinimumgarantiid siiski vaesuspiirist kõrgemat sissetulekut.

Vanuse alusel rahvapensioni saajate arv (ca 1% kõigist pensioniealistest inimestest) ja toimetulekutoetust saavate pensionäride arv (2,6% kõigist pensionäridest) on seni küll suhteliselt väike.

Vaesusriski vähendamise põhimõteteks võimalusteks pensionisüsteemis on rahvapensioni määra ja pensioni baasosa suurendamine. Samas, sellised abinõud vähendaksid stiimuleid töötamise kaudu pensioni suurendada või pensionieaks säästa. Seepärast tuleks esmajoones pigem suurendada toimetulekupiiri, nii et see kataks vähemalt minimaalse toidukorvi maksumuse, kuivõrd toimetulekutoetuse negatiivne kõrvalmõju pensionisüsteemi stiimulitele on väiksem. Lisaks toimetulekupiiri ühekordsele suurendamisele tuleks selle väärtust regulaarselt indekseerida vastavalt toidukorvi hinna muutustele. Toimetulekupiiri suurendamisel on positiivne mõju ka teiste elanikkonna rühmade vaesusriski vähendamisele.

Samas tuleks muuta toimetulekutoetuse arvestamise põhimõtteid, nii et tööle asumisel toimetulekutoetuse suurus ei väheneks samaväärselt saadava töötasuga. See oleks oluline, et vältida vaesustõlku, sh pensionieelses vanuses töötuks jäänud isikute puhul.

Soovitus tugineb EL eesmärgile nr. 1.

2) Väärtustada riikliku pensioni arvestamisel kõrgemalt lapse kasvatamise aega.

Alates 1999.aastast toimub pensioniõiguse arvestus üksnes sotsiaalmaksu alusel. Vastavalt sotsiaalmaksuseadusele maksab riik sotsiaalmaksu teatud mitte-aktiivsuse perioodide, sh lapse kasvatamise (lapsehooldustasu saamise) perioodide eest.

1997. aastal valitsuse poolt heaks kiidetud pensionireformi kontseptuaalsetes alustes nähti ette sotsiaalmaksu tasumine vähemalt miinimumpalgalt. Tegelikult on riik tasunud sotsiaalmaksu 700 kroonilt, vastav summa ei ole 2000. aastast muutunud. Selliselt summalt sotsiaalmaksu tasumine tagab küll pensionikindlustusstaazi täisaasta (mis mõjutab õigust riiklikule pensionile), kuid riikliku pensioni suurust mõjutava pensionikindlustuse aastakoeffitsiendi väärtuseks jääb 2003.a. puhul aastarvestuses üksnes 0,12. Seetõttu, mida rohkem on vanemal lapsi ja mida pikem on nende kasvatamise tõttu tööturult eemal oldud aeg kokku, seda madalam on (võrreldes keskmise vanaduspensioniga) tulevikus saadava pensioni suurus. Teisisõnu, suurem laste arv tooks suurema tõenäosusega kaasa keskmisest madalama pensioni.

Lahendusena võiks rasedus- ja sünnituspuhkuse ning lapsehoolduspuhkuse (või vastavalt rasedus-sünnitushüvitise, vanemahüvitise ja lapsehooldustasu saamise) aja eest omistada kindla aastakoefitsienti (näiteks 1,0 aastaarvestuses), ning riik võtab kohustuse finantseerida vastavaid pensionistaaži perioode pensioni tegeliku väljamaksmise ajal

Soovitus tugineb EL eesmärkidele nr. 2 ja 10.

3) Alates 2007. aastast rakendada pensionide suurendamisel indeksit, mis sõltub sotsiaalmaksu laekumise kasvust vähemalt 2/3 ulatuses.

PRAXISE koostatud pensionimudelil tehtud kindlustusmatemaatilised projektsioonid näitasid, et senise pensioniindeksi puhul (mis sõltub võrdsetes osades tarbijahinnaindeksi ja sotsiaalmaksu laekumise kasvust) I samba pensionide kulude osakaal SKP-s pikemas perspektiivis langeks (võttes arvesse ka aastateks 2004-2006 kokku lepitud täiendavaid pensionitõuse). Kuigi aastaks 2007 senine I samba reserv ammendub ning aastatel 2007-2011 vajab riikliku pensionikindlustuse eelarve väikest täiendavat subsideerimist riigieelarve muude vahendite arvelt, siis alates 2012. aastast hakkaks I samba ülejääk taas suurenema, kasvades järgneva 40 aasta vältel ligi 30%-ni SKP-st.

Kuigi ka senise pensioniindeksi korral pensionide reaalkasv (ostujõud) kasvab, kaasneks pikemas perspektiivis sellise indeksiga asendumäära kiirem langus, mis oleks probleemiks pensionide adekvaatsuse eesmärkide valguses, sest tooks kaasa pensionäride suhtelise vaesusriski kasvu, vähendaks riikliku pensioni rolli varasema elatustaseme säilitamisel ning tähendaks põlvkondade vahelise solidaarsuse vähenemist.

Pensioniiindeks, mille korral I samba jooksev defitsiit lähiaastatel ei oleks eriti suur ning samas ei tekiks pikemas perspektiivis ka olulist I samba ülejääki, peaks sõltuma sotsiaalmaksu laekumisest osakaaluga 2/3 ning tarbijahinnaindeksist osakaaluga 1/3. Sotsiaalmaksu laekumise kasvu osakaalu võimalik suurendamine pensioniindeksis üle kahe kolmandiku sõltub fiskaalsetest võimalustest.

Soovitus tugineb EL eesmärkidele nr. 1, 2, 3, 6 ja 7.

4) Kujundada ümber soodustingimustel vanaduspensionide ja väljateenitud aastate pensionide süsteemid.

Kui üldine pensioniiga 2004. aastal on meestel 63 aastat ning naistel 59 aastat, siis samas on erinevaid võimalusi varem pensionile siirduda, olulisimad neist soodustingimustel vanaduspensionid, ennetähtaegne vanaduspension ja väljateenitud aastate pension. Neid võimalusi kasutab üle 50% meestest ning ligi kolmandik naistest.

Kuigi teatav paindlikkus pensioniea valikul on asjakohane ning seega on ka osade inimeste pensionile siirdumine enne seadusjärgset pensioniiga ootuspärane, on nii suur enne üldist pensioniiga pensionile siirdujate osakaal probleemiks, sest alandab nii

pensioni määramise keskmist vanust kui ka tööjõust lahkumise keskmist vanust. Sellises kontekstis on üldise pensioniea tõusust olulisem varajase pensionile siirdumise võimaluste piiramine. Vastasel korral oleks üldise pensioniea tõus ebaõiglane neile, kellel võimalused varajaseks pensioniks puuduvad.

Erireeglid üldises riiklikus pensionisüsteemis teatud kutsealade töötajatele takistavad ka tööturu paindlikkust ning senised sätted ei vasta meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtetele. Väljateenitud aastate pensionide seadus tuleb viia kooskõlla EL õigusega.

Soovitus tugineb EL eesmärkidele nr.5, 9 ja 10.

5) Tõsta ennetähtaegse vanaduspensioni määramisel rakendatavat pensioni vähendamise koefitsienti 0,4%-lt 0,5%-le iga üldisest pensionieast varem pensionile siirdunud kuu kohta. Samas maksta ennetähtaegset vanaduspensioni töötamise korral üldisesse vanaduspensioniiikka jõudnud isikutele.

Senised ennetähtaegse vanaduspensioni maksmisega seotud reeglid annavad varem pensionile siirdunutele isegi väikese eelise – kogu pensionipõlve vältel saavad summa on veidi suurem kui üldise pensionieani oodanutel. Samas ei ergutata selle pensioniliigi valinud isikuid oma pensioniea sissetulekuid töö kaudu suurendama.

Reeglid peaks vastupidiselt olema sellised, mis ei motiveeriks inimesi ennetähtaegselt pensionile siirduma, kuid teisalt säilitaksid selle pensioni valinutel siiski motivatsiooni töötada, et töö kaudu oma sissetulekut suurendada.

Soovitus tugineb EL eesmärgile nr.5.

6) Valitsusel tuleks teha teavitustööd edasilükatud vanaduspensioni võimalusest.

Edasilükatud vanaduspensioni tingimused sisaldavad küllalt tugeva stiimuli pensionile siirdumise aja edasilükkamiseks. Arvestuslikku pensioni suurendatakse 0,9 % võrra iga kuu eest, mis on möödunud isiku jõudmisest vanaduspensioniiikka. Pensionile siirdumise aja edasilükkamine 1 aasta võrra suurendab arvestuslikku kuupensioni 10,8% võrra, millele lisandub täiendavalt töötatud aasta eest lisanduv pensioniõigus. Samaväärse eluaegse täiendava pensioni saamiseks III sambast peaks keskmise palga saaja tasuma kindlustusmakseid 5% palgast ca 10 aasta vältel.

Soovitus tugineb EL eesmärgile nr.5.

7) Piirata riiklike eripensionide kasvu ning astuda samme soodsate eripensionide võimaluste vähendamiseks.

Üldise pensioniskeemi kõrval on viimastel aastatel kiiresti kasvanud riiklikud eripensioniskeemid teatud kutsealade esindajatele (kaitseväe teenistujad, politseiametnikud, prokurörid, riigikontrolli ametnikud jt.). Sellised erisätted on EL pensionieesmärkide valguses problemaatilised mitmest aspektist. Need süsteemid kahandavad pensionisüsteemi sisest solidaarsust (vastuolu EL eesmärgiga nr. 3), alandavad tööjõust väljumise vanust ja keskmist pensionile siirdumise iga (vastuolu

EL eesmärkidega nr. 4 ja 5), suurendavad riigieelarve koormust (vastuolu EL eesmärgiga nr.6), takistavad tööturu paindlikkust ja on probleemsed pensioniõiguste riikidevahelisel koordineerimisel ühenduse piires liikuvate töötajate korral (vastuolu EL eesmärgiga nr.9).

Soovitus tugineb EL eesmärkidele nr. 3, 4, 5, 6 ja 9.

8) Muuta aastakoeffitsiendi arvestamise meetodikat, et väärtustada enam sotsiaalmaksu tasumist.

Riikliku pensioni suurust mõjutava pensionikindlustuse aastakoeffitsiendi arvutamisel jagatakse kindlustatu poolt või tema eest antud kalendriaastal makstud sotsiaalmaksu riikliku pensionikindlustuse osa summad isikustatud sotsiaalmaksu pensionikindlustuse osa keskmise suurusega samal kalendriaastal.

Isikustatud sotsiaalmaksu pensionikindlustuse osa keskmise suuruse arvutamisel aga liidetakse pensionikindlustatute isikustatud sotsiaalmaksu pensionikindlustuse osade suurused ning jagatakse pensionikindlustatute pensionikindlustusstaaži kogusummaga antud kalendriaastal. Mida madalam on isikustatud sotsiaalmaksu pensionikindlustuse osa keskmine suurus, seda suuremad on pensionikindlustatute aastakoeffitsiendid ning sellest tulenevalt ka kindlustusosakute suurused.

Aastatel 1999-2001 oli 30-60aastaste meeste seas ca 35%-l ja naiste seas ca 25%-l kolme aasta pensionikindlustuse aastakoeffitsientide summa alla 3,0. Kogu tööealise elanikkonna kohta on vastavad osakaalud veel madalamad.

Sotsiaalmaksu tasumise suuremaks väärtustamiseks on põhimõtteliselt võimalik korrigeerida pensionikindlustuse aastakoeffitsiendi arvutamise meetodikat. Üheks võimaluseks on isikustatud sotsiaalmaksu pensionikindlustuse osa keskmise suuruse arvutamisel lähtuda pensionikindlustusstaažiga kaalutud keskmise asemel lihtsast aritmeetilisest keskmisest. Teiseks võimaluseks oleks lähtuda isikustatud sotsiaalmaksu pensionikindlustuse osa mediaankeskmisest.

Mõlemal juhul kaasneb riigi pensionikohustuste kasv, mis nõuab täiendavaid arvestusi enne aastakoeffitsiendi arvutamise meetodika võimalikku muutmist.

Soovitus tugineb EL eesmärgile nr.2.

9) Suurendada FIEde minimaalset sotsiaalmaksukohustust.

Sotsiaalmaksuseadus seab FIEde minimaalseks sotsiaalmaksu kohustuseks 700 kroonilt arvestatud maksumussumma, mis on oluliselt madalam kui miinimumpalgalt arvestatav sotsiaalmaks. See tähendab, et juhul kui FIE tasub sotsiaalmaksu üksnes miinimumsummalt, saab ta 2004. aastal pensionikindlustusstaaži üksnes ca 0,28 aastat ning pensionikindlustuse aastakoeffitsiendi ca 0,1. Pikemaajaliselt tooks see kaasa olukorra, kus FIEl ei teki õigust vanaduspensionile pensionistaaži nõude (15 aastat) mittetäitmise tõttu või tekib õigus vanaduspensionile vaid miinimummääras.

Seetõttu tuleks suurendada FIE sotsiaalmaksu miinimumsummat, et tagada täistööajaga töötajate ja FIEde võrdsem kohtlemine pensionisüsteemi finantseerimiskohustuse suhtes ning vältida olukorda, kus aktsepteeritud summalt sotsiaalmaksu tasumisel ei teki õigust vanaduspensionile.

Soovitus tugineb EL eesmärkidele nr.2, 6, 7 ja 9.

10) Analüüsida täiendavalt võimalust peale 2016. aastat minna I sambas üle Rootsis, Poolas, Itaalias ja Lätis rakendatud pensionikorraldusele, kus riikliku pensioni arvutamisel jagatakse pensionikindlustusmaksete summaarne väärtus oodatava elueaga pensionile siirdumise vanuses.

Aastaks 2016 tõuseb naiste pensioniiga meeste pensionieaga samale tasemele 63 eluaastat. Peale seda oleks Eestil suhteliselt lihtne minna I sambas pensionide arvestamisel üle Rootsis, Poolas, Itaalias ja Lätis rakendamist leidnud põhimõtetele (nn *NDC – notional defined contribution*). Selleks tuleks kuni 1998. aastani omandatud pensioniõiguslike staaži aastatele ning alates 1999. aastast omandatud aastakoefitsientide summale omistada konkreetset rahalist väärtust (nn algkapital). Edasisi pensioniõigusi I sambas registreeritaks tasutud sotsiaalmaksu riikliku pensionikindlustuse osa summades, mida iga-aastaselt indekseeritakse. Pensionile siirdumisel jagatakse pensionimaksete kogusumma (ehk kogu töötamise perioodil maksetena tasutu) oodatava elueaga pensionile siirdumise vanuses (ehk perioodiga, mil eeldatavalt pensioni saadakse). Sisuliselt oleks seejuures tegemist pensioniea indekseerimisega oodatava eluea muutuste alusel.

Selliste pensionide arvestamise reeglite eelisteks on:

- a) Pensioniõiguse kujunemine I sambas oleks senisest veelgi läbinähtavam. Sarnaselt II sambaga saab isik pidevalt jälgida, kui suur summa on tema pensionikontole kogunenud. Eeldatavalt suureneb sotsiaalmaksu tasumise motivatsioon.
- b) I samba kohanemine demograafiliste muutustega on hõlpsam, see oleks sisuliselt süsteemi reeglitesse sisse kirjutatud. Valitsus ei pruugi pensioniiga täiendavalt tõsta, sest oodatava eluea pikenemisel tugevneb stiimul pensionile siirdumise aega ise edasi lükata. Pensionide arvestamise reeglid sisaldavad suuremat paindlikkust pensioni määramise aja valikul.
- c) I samba finantstasakaalu saavutamine on hõlpsam.
- d) Pensioniõiguste ülekantavus sotsiaalkindlustuse koordineerimisel EL piires liikuvatele töötajatele on hõlpsam, mis on oluline arvestades kasvavat tööjõu liikumist.

Soovitus tugineb EL eesmärkidele nr.2, 6 ja 10.

Poliitikasoovituste finantsmõju

Erinevatel poliitikasoovitustel on erinev finantsmõju. Ettepanekud nr. 4, 5, 7, 9 ja 10 eeldatavalt vähendavad riikliku pensionikindlustuse või riigieelarve kulutusi või suurendavad tulusid. Ettepanekud nr. 1, 2, 3, 6 ja 8 suurendavad riikliku pensionikindlustuse või riigieelarve kulutusi. Kulude vähenemine või suurenemine

toimuks siiski erinevates ajalistes perspektiivides, mõned pikemas, teised lühemas perspektiivis.

Pikemas ajalises perspektiivis toimivate protsesside puhul tuleb arvestada võimalusega, et pensionimudeli eelduseks valitud baasstsenaarium ei pruugi sajaprotsendiliselt realiseeruda. Seetõttu sõltub pensionimudelile tuginevate soovitude (sh ettepanek nr.3) tegelik finantsmõju demograafilise ja tööhõive olukorra reaalsetest arengutest.

Kõigi ettepanekute kumulatiivset finantsmõju käesoleva projekti raames ei hinnatud.

Kasutatud kirjandus

Blöndal, S., Scarpetta, S. (1999) *The retirement decision in OECD countries*, OECD Economics Department, Working Paper No. 202.

Commission of the European Communities (2001). *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee: Supporting national strategies for safe and sustainable pensions through an integrated approach*. Brussels.

Commission of the European Communities (2003). *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: The future of the European Employment Strategy (EES) "A strategy for full employment and better jobs for all"*. Brussels.

Commission of the European Communities (2003). *Commission Recommendation on the Broad Guidelines of the Economic Policies of the Member States and the Community for the 2003-2005 period*. Brussels.

Council of Europe (2001). *Recent demographic developments in Europe*. Strasbourg.

Council of the European Union (2001). *Joint report of the Social Protection Committee and the Economic Policy Committee on objectives and working methods in the area of pensions: applying the open method of coordination*. Brussels.

Council of the European Union (2003). *Joint report by the Commission and the Council on adequate and sustainable pensions*. Brussels.

http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/pensions/2003jpr_en.pdf

Economic Policy Committee (2002). *Reform challenges facing public pension systems: the impact of certain parametric reforms on pension expenditure*. EPC/ECFIN/237/02 – final.

http://www.efrp.org/downloads/eu_publications/EPCReport5July2002.pdf

Eesti Vabariik (2003). *Riigi eelarvestrateegia 2004-2007*.

<http://www.fin.ee/doc.php?id=6764>

European Commission (1999). *Rebuilding pensions: security, efficiency, affordability. Recommendations for a European Code of best practice for second pillar pension funds*. Brussels.

European Commission (1999). *Commission Communication: Towards a single market for supplementary pensions*. Brussels.

European Commission (2000). *Study on pension schemes of the Member States of the European Union*. Brussels.

- European Commission (2002). *Joint report on social inclusion*. Luxembourg.
- European Commission (2002). *MISSCEEC 2002 – Social protection in the Central and Eastern European Countries: situation on 1 January 2002 and evolution*. Brussels.
- European Commission (2002). *MISSOC 2002 – Social protection in the EU Member States and the European Economic Area: situation on 1 January 2002*. Luxembourg.
- European Commission (2003). *The Stockholm and Barcelona targets: Increasing employment of older workers and delaying the exit from the labour market*, Commission Staff Working Paper. Brussels.
http://europa.eu.int/comm/employment_social/employment_analysis/work/exit_en.pdf
- Eurostat (1999). *Household Budget Surveys in EU: Methodology and Recommendations for Harmonization*. Luxembourg.
- Eurostat, European Commission (2001). *The social situation in the European Union 2001*. Luxembourg.
- Fedotov, K. (2003). *Pensionikindlustuse mudelid Eesti andmetel*. Magistritöö. Tartu.
- Holzmann, R. (1998). *Financing the transition to multipillar*. The World Bank Social Protection Discussion Paper No.9809. Washington.
- Holzmann, R., Palacios, R., Zvinieni, A. (2001) *Implicit Pension Debt: Issues, Measurement and Scope in International Perspective*. The World Bank, Washington.
- Holzmann, R., Stiglitz, J.E. (eds.) (2001) *New ideas about old age security: towards sustainable pension systems in the 21st century*. The World Bank, Washington.
- Jorens, Y., Schulte, B. (1999) *Coordination of social security schemes in connection with the accession of Central and Eastern European States*. Phare Consensus programme, Brussels.
- Kallaste, E., Leetmaa, R., Leppik, L., Philips, K. (2003). *EU enlargement and its impact on the social policy and labour market of the accession and non-accession countries – Estonia: country report*. PRAXIS, Tallinn. (Manuscript).
- Leppik, L. (2003). Pensionisüsteemi ja tööturu vastasmõjudest. *Sotsiaaltöö*. Nr.6.
- OECD (2002). *Regulating private pensions: Trends and challenges: No.4*. Paris.
- OECD (2003). *Labour market and social policies in the Baltic countries*. Paris.
- Pennachi, G. (1998) *Government guarantees on pension fund returns*. The World Bank social protection discussion paper No.9806. Washington.

Pennings, F. (ed.), Leppik, L., Vitsur, J., Karotam, N., Vansteenkiste, S., Nelissen, J. (1998) *The consistency of Estonian social security law with EU legislation on equal treatment of men and women*. Final report of the EC Phare Consensus Programme. Tilburg.

Saks, K., Tiit, E.-M., Käärrik, E. (2000). *Eesti eakate elanike toimetuleku- ja terviseuuring 2000*. Tartu.

Scherer, P. (2002). *Age of withdrawal from the labour force in OECD countries*, OECD Labour market and social policy – occasional papers No. 49.

Schmähl, W., Horstmann, S. (eds.) (2002). *Transformation of pension systems in Central and Eastern Europe*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham.

Social Protection Committee (2004). *Current and Prospective Pension Replacement Rates – Report on Work in Progress*. Brussels.

Sotsiaalkindlustusamet, "Riiklik pensionikindlustus 2003"
<http://www.ensib.ee/eelarve/pressikas2003aprill.ppt>

Sotsiaalministeerium, Statistikaamet, Tartu Ülikool, Rakenduslike Sotsiaaluuringute Instituut FAFO (2000) *Elutingimuste uuring Eestis 1999.aastal: põhiandmed*. Tartu.

Sotsiaalministeerium (2003). *Sotsiaalsektor arvudes*. Tallinn.

Sotsiaalministeerium (2004). *Toimetulekutoetuse vahendite kasutamine 2003. aasta jooksul*. <http://www.sm.ee>

Statistikaamet (2002). *Leibkonna elujärg 2001*. Tallinn.

Statistikaamet (2003). *Eesti statistika aastaraamat 2003*. Tallinn.

Statistikaamet (2003). *Rahvastik 2002*. Tallinn.

Statistikaamet (2003). *Sotsiaalne kaitse*. Tallinn.

Tartu Ülikool, Sotsiaalministeerium, ÜRO Arenguprogramm (1999). *Vaesuse leevendamine Eestis: taust ja sihiseaded*. Tartu.

Tartu Ülikool, Rakenduslike Sotsiaaluuringute Instituut FAFO (2002). *Elutingimused Eestis viis aastat hiljem*. Tartu.

Themas, A., Tiit, E.-M. (2004). *Vaesuse mõõtmine ja vaesus Eestis*. (Käsikiri). Tartu.

Valdes-Prieto, S. (1998) *Risks in pensions and annuities: efficient designs*. The World Bank social protection discussion paper No.9804. Washington.

Verband Deutcher Rentenversicherungsträger, Bundesministerium für Arbeit and Sozialordnung, Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales sozialrecht (2002). *Open Coordination of Old-Age Security in the European Union: international conference in Berlin on 9 and 10 November 2001*. Frankfurt am Main.

Võrk, A., Uudeküll, K. (2002) *Ennetähtaegne vanaduspension ja selle seos tööturukäitumisega Eestis*. Tartu. (Käsikiri).

Whitehouse, E. (2000) *Administrative charges for funded pensions: an international comparison and assessment*. The World Bank social protection discussion paper No.0016. Washington.

Whitehouse, E. (2003) *Comparing the new pension systems of the Baltic states*. Axia Economics, London.

L I S A D

Euroopa Liidu ühised pensionieesmärgid

I Pensionide adekvaatus

Liikmesriigid peavad:

1. Tagama, et vanemaealised ei satu vaesusriski ja nende elatustase on piisav; samuti, et nad saavad osa oma maa majanduslikust heaolust ning saavad aktiivselt osaleda avalikus, sotsiaalses ja kultuurielus.
2. Tagama kõigile inimestele asjakohaste (avalike ja/või era) pensionikorralduste kättesaadavus, võimaldades neil teenida õigust pensionile, et mõistlikul määral säilitada elatustaset peale pensionile jäämist.
3. Edendama põlvkonnasisest ja põlvkondadevahelist solidaarsust.

II Pensionisüsteemide finantsiline jätkusuutlikkus

Liikmesriigid peavad rakendama mitmekülgselt strateegiat, et asetada pensionisüsteemid tugevale finantsalusele:

4. Saavutama kõrge tööhõive taseme, rakendades vajadusel laiaulatuslikke tööturureforme, nagu kirjeldatud Euroopa tööhõivestrateegias, ning kooskõlas üldiste majanduspoliitika suunistega.
5. Tagama, et tööturu- ja majanduspoliitika kõrval ka kõik asjakohased sotsiaalkaitse-süsteemid, eriti pensionisüsteemid, pakuvad tõhusaid stiimuleid vanemate töötajate tööjõus osalemisele; et töötajaid ei ergutataks siirduma pensionile ennetähtaegselt ning neid ei karistataks tööturul püsimise eest peale üldist pensioniiga; samuti, et pensionisüsteemid võimaldaksid järk-järgulist pensionile siirdumist.
6. Asjakohasel viisil reformima pensionisüsteeme, võttes arvesse üldist eesmärki säilitada avaliku sektori finantsiline jätkusuutlikkus. Samas, pensionisüsteemi jätkusuutlikkusega peab kaasnema usaldusväärne fiskaalpoliitika, kaasa arvatud, kus vajalik, võlakoormuse vähendamine. Käesoleva eesmärgi saavutamiseks rakendatavad strateegiad võivad sisaldada ka sihtotstarbeliste pensioni reservfondide loomist.
7. Tagama, et pensionikorraldus ja reformid säilitavad õiglase tasakaalu aktiivse ja pensioniealise elanikkonna vahel, nii et esimestele ei langeks liiga suur koormus ja teistele säilitatakse adekvaatsed pensionid.
8. Tagama asjakohase õigusliku raamistiku ja usaldusväärse administreerimise abil, et era- ja avaliku sektori eelfinantseeritud pensioniskeemid on võimelised maksuma pensione nõutava efektiivsuse, finantssuutlikkuse, õiguste ülekantavuse ja turvalisusega.

III Pensionisüsteemide kaasajastamine vastavalt majanduse, ühiskonna ja indiviidide muutuvatele vajadustele

9. Tagama, et pensionisüsteemid ühilduvad tööturu paindlikkuse ja turvalisuse nõuetega; et tööjõu mobiilsus liikmesriikide siseselt ja liikmesriikide vahel ning hõive mitte-standardises vormis ei kahjustaks isikute pensioniõiguse kujunemist, samuti, et pensionisüsteemid ei pärsiks tegevust füüsilisest isikust ettevõtjana.

10. Tegema muudatusi pensionikorralduses eesmärgiga tagada meeste ja naiste võrdne kohtlemine, võttes arvesse EL õigusest tulenevaid kohustusi.
11. Muutama pensionisüsteemid läbipaistvamaks ning muutuvate oludega kohanemisvõimeliseks, nii et kodanikud saaksid neid jätkuvalt usaldada; pakkuma usaldusväärset ja kergestimõistetavat informatsiooni pensionisüsteemide pikaajaliste arengute kohta, eriti mis puudutab hüvitiste ja sissemaksete määrade tõenäolist arengut; püüdma saavutada võimalikult laia konsensust pensionipoliitika ja reformide suhtes; parandama pensionireformi ja –poliitika monitooringu metodoloogilist baasi.

Euroopa Liidu pensioniindikaatorid ja taustnäitajad

Taustnäitajad	
Demograafiline informatsioon	
P0.01	Rahvastiku jaotus vanuserühmadesse 0-14, 15-24, 25-44, 45-59, 60-64, 65-74, 75+ (praegu ja projektsioonid aastateks 2010, 2030, 2050)
P0.02	Oodatav eluiga sünnihetkel ning vanustes 60 ja 65 soo järgi (praegu ja projektsioonid aastateks 2010, 2030, 2050)
P0.03	Demograafiline vanadussõltuvusmäär (praegu ja projektsioonid aastateks 2010, 2030, 2050): 65+ (60+) vanuste inimeste arv suhtes tööealiste (vanuses 15-64 ja 15-59) inimeste arvu
Leibkonna informatsioon	
P0.04	65+ (60+) vanuste inimeste osakaal ning võrdluseks alla 65 (alla 60) vanuste inimeste osakaal nende leibkonna poolt elamispinna valdamise staatuse järgi: elamispinna omanik, üürnik, tasuta (<i>owner-occupied, rent-free and rented accommodation</i>) mehed/naised/kokku.
P0.05	Vaesusriskis elavate 65+ (60+) vanuste ning alla 65 (alla 60) vanuste isikute jaotus nende leibkonna poolt elamispinna valdamise staatuse järgi.
P0.06	65+ (60+) vanuste inimeste osakaal, kes elavad koos oma lastega, mehed/naised/kokku.
P0.07	65+ (60+) vanuste inimeste osakaal, kes elavad koos teise 65+ (60+) vanuse isikuga, mehed/naised/kokku.
P0.08	Üksi elavate 65+ (60+, 75+) vanuste inimeste osakaal, mehed/naised/kokku.
P0.09	Hoolekandeesutustes elavate 65+ (60+, 75+) vanuste inimeste osakaal, mehed/naised/kokku.
Sotsiaalse kaitse kulud	
P0.10	Sotsiaalkaitse kulud ja pensionikulud protsendina SKP-st.
Indikaatorid: Pensionide adekvaatus	
Eesmärk 1. Sotsiaalse tõrjutuse vältimine	
P1.01	Vaesusrisk 60+, 65+ ja 75+ vanustel inimestel ning alla 60, 65, 75 (mehed/naised/kokku, leibkonna tüübi järgi)
P1.02	Ülalnimetatud vanuserühmadesse kuuluvate isikute vaesusrisk nende leibkonna poolt elamispinna valdamise staatuse järgi
P1.03	Vaesusrisk isikutel, kelle peamine majanduslik staatus on „pensionil“, mehed/naised/kokku.
Eesmärk 2. Elatustaseme säilitamise võimaldamine	
P2.01	Suhteline tulutase: 60+, 65+ ja 75+ vanuste isikute mediaantulu suhtes vastavalt <60, <65 ja <75 ning 45-54 vanuste isikute mediaantuluga.
P2.02	60+ (65+ ja 75+) vanuste ning alla 60 (alla 65, alla 75) vanuste isikute sissetulekute struktuur. Iga vanuserühma jaoks: sissetulekute struktuur kogu rühma jaoks kokku ning iga tulukvintili jaoks eraldi. Sissetulekuallikad: pensionid, muud sotsiaaltoetused, töötasu, muud.
P2.03	Oodatav pensioni asendusmäär isikule, kes on töötanud 40 aastat keskmise töötasuga ning

	<i>siirdub pensionile 65 aasta vanuses.</i>
Eesmärk 3. Põlvkonnasisese ja põlvkondadevahelise solidaarsuse edendamine	
P3.01	Tulude jaotuse ebavõrdsus (S80/S20) 60+, 65+ ja 75+ vanustel isikutel, mehed/naised/kokku.
P3.02	Suhteline tulude ebavõrdsus: S80/S20 tulude suhe 60+, 65+ ja 75+ vanuste inimeste seas võrreldes S80/S20 tulude suhtega alla 60 (alla 65, alla 75) vanuste seas, mehed/naised/kokku.
P3.03	Suhteline vaesusrisk: vaesusrisk 60+ ja 65+ vanuserühmas võrreldes vaesusriskiga alla 60 (alla 65) vanuserühmas, mehed/naised/kokku.
P3.04	Vaesusrisk erinevatel tulutasemetel (40%-50-70% mediaantulust) 60+, 65+ ja 75+ vanuste isikute jaoks.
<u>Indikaatorid: Finantsiline jätkusuutlikkus</u>	
Eesmärk 4. Tööhõive taseme tõstmine	
P4.01	Tööhõive määr: 15-64 vanuste hõivatud inimeste osakaal (mehed/naised/kokku). Praegu ja Lissaboni stsenaariumi projektsioon.
P4.02	Majanduslik või tegelik vanadussõltuvusmäär (praegu ja projektsioon): mitte-aktiivne rahvastik vanuses 65+ (60+) suhtena hõivatud elanike arvu (vanuses 15-64; 15-59)
Eesmärk 5. Tööelu pikendamine	
P5.01	Vanemaealiste töötajate tööhõive määrad: 55-59, 60-64, 55-64, ja 65-69 vanuste hõivatud isikute osakaal (mehed/naised/kokku). Praegu ja Stockholmi stsenaariumi projektsioon.
P5.02	Tööstusest väljumise keskmine vanus (mehed/naised/kokku).
Eesmärk 6. Pensionisüsteemi jätkusuutlikkus usaldusväärse fiskaalpoliitika kontekstis	
<i>Indikaatorid väljatöötamisel</i>	
Eesmärk 7. Pensionide ja sotsiaalkindlustusmaksete tasakaalustatud kohandamine	
<i>Indikaatorid väljatöötamisel</i>	
Eesmärk 8. Erapensionisüsteemide adekvaatsuse ja finantsilise turvalisuse tagamine	
<i>Indikaatorid väljatöötamisel</i>	
<u>Indikaatorid: Pensionisüsteemide kaasajastamine</u>	
Eesmärk 9. Pensionisüsteemi kohandamine paindlikuma tööhõive ja karjäärimuustritega	
<i>Indikaatorid väljatöötamisel</i>	
Eesmärk 10. Naiste ja meeste võrdsuse suurendamine	
<i>Indikaatorid väljatöötamisel</i>	
Eesmärk 11. Pensionisüsteemide muutmine läbipaistvamaks ja kohanemisvõimelisemaks	
<i>Indikaatorid väljatöötamisel</i>	

Euroopa Liidu pensioniindikaatorid ja taustnäitajad: Eesti andmed

P0.01. Rahvastiku jaotus vanuserühmadesse 0-14, 15-24, 25-44, 45-59, 60-64, 65-74, 75+ (praegu ja projektioonid aastateks 2010, 2030, 2050)

	2002	2010	2030	2050
0-14	16,9%	14,7%	14,8%	15,2%
15-24	15,0%	14,3%	11,4%	9,6%
25-44	27,6%	28,3%	25,4%	23,7%
45-59	18,8%	20,4%	21,9%	17,7%
60-64	6,0%	5,5%	6,0%	8,4%
65-74	9,7%	9,4%	11,4%	13,6%
75+	6,0%	7,4%	9,1%	11,8%

Allikas: Statistikaameti rahvastikustenaarium variant 3, autorite arvutused

P0.02. Oodatav eluiga sünnihetkel ning vanustes 60 ja 65 soo järgi (praegu ja projektioonid aastateks 2010, 2030, 2050)

	Mehed 0	Naised 0	Mehed 60	Naised 60	Mehed 65	Naised 65
2002	65,2	77,0	15,4	21,2	12,7	17,2
2010	66,6	77,0	...	...	...	...
2030	71,6	79,4	...	...	...	...
2050	77,4	82,0	...	...	...	...

Allikas: Statistikaameti rahvastikustenaarium variant 3

P0.03. Demograafiline vanadussõltuvusmäär (praegu ja projektioonid aastateks 2010, 2030, 2050): 65+ (60+) vanuste inimeste arv suhtes tööealiste (vanuses 15-64 ja 15-59) inimeste arvu

	2002	2010	2030	2050
65+/15-64	23,2%	24,5%	31,7%	42,8%
60+/15-59	35,3%	35,4%	45,1%	66,4%

Allikas: Statistikaameti rahvastikustenaarium variant 3, autorite arvutused

P0.04. 65+(60+) vanuste inimeste osakaal ning võrdluseks alla 65 (alla 60) vanuste inimeste osakaal nende leibkonna poolt leibkonna valdamise staatuse järgi

Eluruumi valdamise staatuse järgi, 2000 (%)

	Mehed				Naised				Mehed ja naised			
	alla 60	60+	alla 65	65+	alla 60	60+	alla 65	65+	alla 60	60+	alla 65	65+
Omanik	82,8	90,3	83,3	89,8	83,2	88,8	83,9	87,6	83,0	89,3	83,6	88,4
Üürnik	14,9	7,8	14,4	7,7	14,8	9,2	14,2	10,0	14,8	8,7	14,3	9,2
Tasuta	2,2	1,7	2,1	2,1	1,7	1,9	1,7	2,3	1,6	1,8	1,9	2,2

Eluruum valdamise staatuse järgi, 2002 (%)

	Mehed				Naised				Mehed ja naised			
	alla 60	60+	alla 65	65+	alla 60	60+	alla 65	65+	alla 60	60+	alla 65	65+
Omanik	87,36	93,22	87,63	93,83	86,26	91,03	86,76	90,54	86,79	91,82	87,17	91,68
Üürnik	10,34	4,9	10,12	4,1	11,06	7,27	10,65	7,72	10,71	6,41	10,4	6,47
Tasuta	1,96	1,1	1,91	1,08	2,43	1,32	2,32	1,42	2,2	1,24	2,13	1,3

Kommentaariid:

1. Omanikustaatuses olevate leibkondade osakaal on üldiselt kõrge ja on suurenenud kahe aasta jooksul (2000-2002) ca 4% võrra, ulatudes keskmiselt 90% lähedale. Vastavalt on vähenenud üürieluruumides elavate leibkondade osakaal, erilisi muutusi ei ole tasuta eluruumide osas.
2. Eakate leibkondade puhul on omanikustaatuse osakaal ca 5% võrra kõrgem kui nooremate leibkondade puhul, ületades 2002. aastal kõigis rühmades 90% piiri.
3. Eakate meeste ja naiste võrdlusest selgub, et meeste seas on rohkem omaniku staatuses, naiste seas aga üürniku staatuses inimesi, vahe oli 2002. aastal 2-3%.

Allikas: LEU andmed (ESA), autori arvutused

P0.05. Vaesusriskis elavate 65+ (60+) vanuste inimeste jaotus nende leibkonna poolt eluruumi valdamise staatuse järgi

*Vaeusriskis elavate isikud eluruumi valdamise staatuse järgi, 2000 (%)
(tuluvaesus: 60% mediaanist, tarbimiskaalud 1:0,7:05)*

	Mehed				Naised				Mehed ja naised			
	alla 60	60+	alla 65	65+	alla 60	60+	alla 65	65+	alla 60	60+	alla 65	65+
Omanik	80,2	88,0	80,6	87,9	81,1	87,1	81,6	86,5	80,7	87,4	81,1	87,0
Üürnik	17,3	9,6	17,0	8,9	17,1	10,9	16,7	11,3	17,2	10,4	16,8	10,5
Tasuta	2,5	2,5	2,4	3,3	1,8	2,0	1,8	2,2	2,2	2,1	2,1	2,6

Vaesusriskis elavate isikud eluruumi valdamise staatuse järgi, 2002 (%)
(tuluaesus: 60% mediaanist, tarbimiskaalud 1:0,7:05)

	Mehed				Naised				Mehed ja naised							
	alla 60		60+		alla 65		65+		alla 60		60+		alla 65		65+	
	Omanik	86,4	95,5	86,7	97,1	85,1	91,8	85,7	90,6	85,8	93,1	86,2	92,7			
Üürnik	11,0	3,5	10,7	2,2	11,7	7,2	11,3	8,2	11,4	5,9	11,0	6,26				
Tasuta	2,5	0,7	2,4	0,4	3,1	0,9	2,9	1,2	2,8	0,8	2,7	0,97				

Kommentaariid

1. Vaesusriskis leibkondade puhul on omanikustaatuse osakaal suurenenud kahe aasta jooksul (2000—2002) enam kui 5% võrra, ulatudes keskmiselt 90% lähedale. Vastavalt on vähenenud üürieluruumides elavate leibkondade osakaal, eakate puhul on vähenenud ka tasuta eluruumide osakaal.
2. Vaesusriskis leibkondade puhul on omanikustaatuse osakaal pisut kõrgem kui üldelanikkonnas.
3. Vaesusriskis eakate leibkondade puhul on omanikustaatuse osakaal ca 6-7% võrra kõrgem kui nooremate leibkondade puhul, ületades 2002. aastal kõigis rühmades 90% piiri.
4. Vaesusriskis eakate meeste ja naiste võrdlusest selgub, et vaesusriskis eakate meeste seas on rohkem omaniku staatuses, naiste seas aga üürniku staatuses inimesi, vahe oli 2002. aastal ca 5%.

Allikas: LEU andmed (ESA), autori arvutused

P0.06. 65+ (60+) inimeste osakaal, kes elavad koos oma lastega

Lastega koos elavate eakate osakaal, 2000 (%)

60+			65+			75+		
mehed	naised	kokku	mehed	naised	kokku	mehed	naised	kokku
20,6	26,7	24,5	17,8	27,6	24,3	15,8	30,8	26,6

Lastega koos elavate eakate osakaal, 2002 (%)

60+			65+			75+		
mehed	naised	kokku	mehed	naised	kokku	mehed	naised	kokku
21,8	25,5	24,2	18,7	25,8	23,4	20,6	31,4	28,3

Kommentaariid

1. Ligi veerand eakatest elab koos lastega, siin ei ilmne olulisi muutusi aastal 2002 võrreldes aastaga 2000.
2. Naised elavad koos lastega sagedamini kui mehed.
3. Eakamad naisvanurid (75+) elavad sagedamini lastega koos, meeste puhul sõltuvust eaka vanusest ei ilmne.

Allikas: LEU andmed (ESA), autori arvutused

P0.07. 65+ (60+)-aastaste inimeste osakaal, kes elavad koos teise 65+ (60+)-aastase inimesega*Koos samasse vanuserühma kuuluva partneriga elavad eakad, 2000 (%)*

60+			65+			75+ (koos 65+ aastasega)		
mehed	naised	kokku	mehed	naised	kokku	mehed	naised	kokku
46,9	26,54	33,9	42,21	22,27	29,15	47,8	13,45	22,99

Koos samasse vanuserühma kuuluva partneriga elavad eakad, 2002 (%)

60+			65+			75+(koos 65+ aastasega)		
mehed	naised	kokku	mehed	naised	kokku	mehed	naised	kokku
47,14	26,65	34,05	42,78	22,49	29,48	44,12	10,79	20,12

Kommentaariid

1. Ligi kolmandik eakatest elab koos samasse vanuserühma kuuluva partneriga kaheliikmelises leibkonnas.
2. Eakad mehed elavad koos samasse vanuserühma kuuluva partneriga (kaheliikmelises leibkonnas) ligi pooltel juhtudest, kusjuures osakaal oluliselt ei sõltu vanusest.
3. Eakad naised elavad koos samasse vanuserühma kuuluva partneriga (kaheliikmelises leibkonnas) veerandil juhtudest, kusjuures osakaal väheneb järjest vanuse suurenedes.
4. Aastate 2000 ja 2002 vahel ei ole olulisi erinevusi.

Allikas: LEU andmed (ESA), autori arvutused

P0.08. Üksi elavate 65+ (60+)-aastaste inimeste osakaal*Üksi elavad eakad, 2000 (%)*

60+			65+			75+		
mehed	naised	kokku	mehed	naised	kokku	mehed	naised	kokku
20,2	40,6	33,2	23,5	43,3	36,5	31,6	49,7	44,7

Üksi elavad eakad, 2002 (%)

60+			65+			75+		
mehed	naised	kokku	mehed	naised	kokku	mehed	naised	kokku
19,1	41,0	33,1	20,0	43,3	35,3	27,3	49,8	43,5

Kommentaariid

1. Ligi kolmandik eakatest elab üksinda, vanemad sagedamini kui nooremad.
2. Eakad mehed elavad üksi keskmiselt kaks korda harvem kui sama vanad naised.
3. Aastate 2000 ja 2002 vahel ei ole olulisi erinevusi.

Allikas: LEU andmed (ESA), autori arvutused

P0.09. Hoolekandeesutustes elavate 65+ (60+)-aastaste inimeste osakaal*Hoolekandeesutustes elavad eakad, 2001(%)*

	Mehed ja naised	Mehed	Naised
60+	1,3	1,3	1,3
65+	1,5	1,5	1,6
75+	2,7	2,3	2,9

Hoolekandeesutustes elavad eakad, 2001 (%)

	Mehed ja naised	Mehed	Naised
60+	1,3	1,3	1,3
65+	1,6	1,5	1,6
75+	2,7	2,1	2,9

Kommentaariid

1. Hoolekandeesutuses elavate eakate osakaal on väike, kuid suureneb mõõdukalt vanemates vanuserühmades.
2. Aastal 2002 ei ole toimunud märgatavat muutust võrreldes aastaga 2001.

Allikad: Eesti statistika aastaraamat 2002, ESA, Tallinn, 2002; Eesti statistika aastaraamat 2003, ESA, Tallinn, 2003; <http://www.stat.ee>; autori arvutused

P0.10. Sotsiaalkaitse kulud ja pensionikulud protsendina SKP-st

	2000	2001
Kokku	16,1	15,3
vanaduspension	7,0	6,1
töövõimetus	1,0	1,2

Allikas: Statistikaamet, Sotsiaalne kaitse, Tallinn, 2003.

P1.01. Vaesusrisk 60+, 65+ ja 75+ vanustel inimestel leibkonna tüübi järgi*Eakate vaesusrisk sõltuvalt leibkonnatüübist, 2002 (%)*

Leibkonnatüüp	60+			65+			75+		
	Mehed	Naised	Kokku	Mehed	Naised	Kokku	Mehed	Naised	Kokku
üksik	12,6	6,5	7,7	4,7	7,5	6,9	0,9	9,6	8,2
paar	4,4	5	4,7	3,7	4,6	4,1	5,6	6,7	6
paar+laps(ed)	15,9	15,1	15,4	12,9	16,2	15	5,8	10,6	9,4
2 täisealiste põlvkonda	11,3	16,2	14,5	9,7	16,6	14,3	2,9	6,4	5,6
3 põlvkonda	11,7	13,8	13,3	14,6	14,1	14,2	16,4	11,6	13,1
muu	12,4	11,1	11,4	11,2	11,8	11,7	5,1	5,6	5,5

Nooremate isikute vaesusrisk sõltuvalt leibkonnatüübist, 2002 (%)

Leibkonnatüüp	<60			<65			<75		
	Mehed	Naised	Kokku	Mehed	Naised	Kokku	Mehed	Naised	Kokku
üksik	26,4	16,8	21,2	27,3	12,8	18,7	23,9	10,3	15,1
paar	12,1	10,7	11,4	10,6	9,5	10	8,2	8	8,1
paar+laps(ed)	15,4	14,8	15,1	15,4	14,8	15,1	15,4	14,8	15,1
2 täisealiste põlvkonda	15,5	15,3	15,4	15,4	15,3	15,4	15,3	16,2	15,7
3 põlvkonda	15,3	15,3	15,3	14,9	15,1	15	14,7	15,3	15
muu	28,1	23,6	25,9	27,6	22,9	25,2	26,7	22,3	24,4

Kommentaariid

1. Eakate vaesusrisk on märgatavalt väiksem kui noorematel vanuserühmadel; see on eriti ilmne leibkondade puhul, mis sisaldavad ainult eakaid (üksik, paar).
2. Eakate vaesusrisk ei suurene vanuse suurenedes.
3. Kõrgemates vanuserühmades on eakate naiste vaesusrisk mõnevõrra kõrgem kui meestel.

Allikas: LEU andmed (ESA), autori arvutused.

P1.02. Vaesusrisk 60+, 65+ ja 75+ vanustel inimestel leibkonna poolt eluruumi valdamise staatuse järgi*Eakate vaesusrisk sõltuvalt eluaseme valdamise staatusest (%)*

Eluruum	<60	60+	<65	65+	<75	75+
oma	15,2	8,4	14,8	7,9	14,1	7,2
üürib	22,7	10,7	22,2	10,8	21,5	13
tasuta	31,8	6,3	30,4	8,4	28,5	17,6

Kommentaariid

1. Kõigi eluruumi valdamise staatuste puhul on eakate vaesusrisk ca kaks korda väiksem kui vastavatel noorematel vanuserühmadel.
2. Tasuta eluruumi kasutavate eakate vaesusrisk suureneb vanuse suurenedes, jäädes siiski väikemaks nooremate vanuserühmade vaesusriskist.
3. Eakate puhul on üldiselt kõrgeim vaesusrisk eluruumi üürijatel, nooremate leibkondade puhul on kõrgeima vaesusriskiga tasuta eluruumi kasutajad.

Allikas: LEU andmed (ESA), autori arvutused.

P1.03. Vaesusrisk isikutel, kelle peamine majanduslik staatus on „pensionil“

	Mehed	Naised	Kokku
Vaeusrisk (%)	12,9	13,1	13,0

Kommentaariid

1. Mees- ja naispensionäride vaesusrisk on praktiliselt võrdne.

Allikas: LEU andmed (ESA), autori arvutused.

P2.01. Suhteline tulutase: 60+, 65+ ja 75+ vanuste isikute mediaantulu suhtes vastavalt <60, <65 ja <75 ning 45—54 vanuste isikute mediaantuluga

Mediaantulu absoluutväärtus ja vanuserühmade mediaantulude suhted, 2002

Vanus: 60+			Vanus: 65+			Vanus: 75+		
Mediaantulu kroonides	Mediaantulude suhe		Mediaantulu kroonides	Mediaantulude suhe		Mediaantulu kroonides	Mediaantulude suhe	
	Võrreldav vanuserühm			Võrreldav vanuserühm			Võrreldav vanuserühm	
	<60	45-54		<65	45-54		<75	45-54
2129	0,804	0,799	2100	0,802	0,788	2098	0,837	0,787

Märkus 1: Tuluna on arvestatud vastava leibkonna *per capita* tulu tarbimiskaalude 1:0,7:0,5 korral.

Märkus 2: Mediaantulude suhte arvutamisel jagatakse eaka vanuserühma mediaantulu noorema vanuserühma mediaantuluga.

Kommentaariid

1. Eakate mediaantulu muutub (väheneb) sõltuvalt vanuserühmast vaid 1—2%
2. Erinevate vaadeldud vanuserühmade mediaantulude erinevused ei ületa 27%.

Allikas: LEU andmed (ESA), autori arvutused.

P2.02. 60+ (65+ ja 75+) vanuste ning all 60 (alla 65, alla 75) vanuste isikute sisetuleku struktuur kogu rühma jaoks ja tulukvintilides.*Sissetulekute struktuur sõltuvalt vanuserühmast (%)*

	Töötasu	Pension	Sotsiaalabi	Muu tulu
<60	82,8	4,3	6,3	6,6
60+	19,2	76,6	2,3	1,9
<65	79,2	8,7	5,9	6,2
65+	7,8	87,6	2,5	2,2
<75	72,9	15,7	5,6	5,8
75+	2,1	93,1	2,7	2,2

Märkus 1: Töötasu sisaldab palka põhitöökohast ja kohakaasusest, puhkusetasu, lähetustasu ja honorare.

Märkus 2: Pension sisaldab vanadus- töövõimetus- ja toitjakaotuspensioni (sh ka rahvapensioni) ning välisriigist saadavat pensiooni.

Märkus 3: Sotsiaalabi sisaldab kõiki riigilt/ kohalikele võimudelt saadavaid toetusi ja abirahasid, sh töötü- ja koolitustoetusi, kõiki lastega seotud toetusi ja haigusraha (ajutise töövõimetus korral).

Märkus 4: Muu tulu sisaldab ettevõtlus- ja omanditulu, sh talutulu, FIE tulu, omakasvatatud aiasaaduste jm eest saadavat tulu, siirdeid eraisikutelt ja organisatsioonidelt ja laene.

Kommentaariid:

1. Ootuspäraselt vanuse suurenedes suureneb pensiooni osakaal ja väheneb töötasu osakaal.
2. Eakate madalam sotsiaaltoetuste osa on seotud sotsiaalabi iseloomuga – suur osa neist (nt lastetoetused) on suunatud noorematele elanikerühmadele. Mõnevõrra sotsiaaltoetuste osakaal suureneb vanemate eakate puhul.
3. Eakatel on noorematest märksa vähem ka muid tulusid, sh äritulusid ja laene.

Sissetulekute struktuur sõltuvalt vanuserühmast tulukvintiilides (%)

Kvintiil	<60				60+			
	Töötasu	pension	sotsiaalabi	muu tulu	Töötasu	pension	sotsiaalabi	muu tulu
1.	56,6	11,0	22,3	10,1	3,0	89,7	2,1	5,2
2.	75,3	7,8	10,8	6,1	2,7	95,5	1,3	0,5
3.	81,9	6,6	6,3	5,2	4,2	91,2	3,1	1,5
4.	84,6	3,9	4,5	7,0	19,3	75,1	3,3	2,3
5.	89,3	1,6	2,7	6,4	60,9	35,2	1,4	2,5
	<65				65+			
1.	53,9	15,0	21,3	9,9	2,0	91,0	1,7	5,3
2.	65,1	20,2	9,4	5,3	1,2	97,0	1,4	0,4
3.	74,7	14,4	6,1	4,9	1,8	93,8	2,9	1,4
4.	81,1	7,95	4,3	6,6	10,0	84,0	3,6	2,4
5.	88,3	3,2	2,6	6,0	35,5	56,7	2,0	5,7
	<75				75+			
1.	48,7	22,4	19,3	9,6	0,0	97,4	2,0	0,6
2.	53,0	34,8	7,8	4,4	0,3	97,3	2,2	0,2
3.	60,2	30,1	5,5	4,2	0,5	95,7	2,7	1,0
4.	76,1	13,3	4,3	6,3	2,3	91,9	3,6	2,2
5.	86,8	4,7	2,5	5,9	14,2	70,8	1,9	13,2

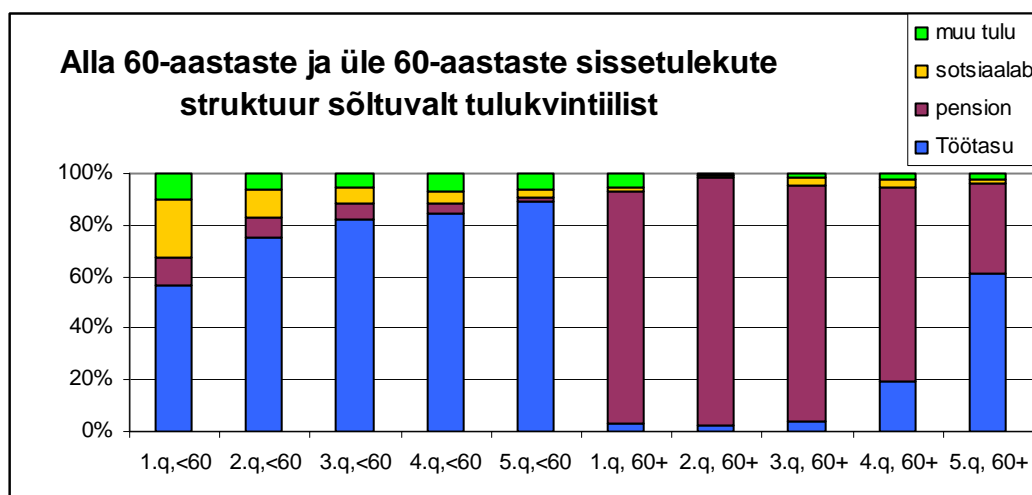
Märkus 1: Tulukvintiilidena kasutame leibkondade tulukvintiile leibkonnaliikme *per capita* tulu järgi (arvestusega, et kõik leibkonnaliikmed sõltumata nende sissetulekust kuuluvad samasse kvintiili).

Märkus 2: Hinnangute hajuvus eriti kõige eakamate vanuserühmas on tingitud suhteliselt väikesest vaatluste arvust.

Kommentaariid:

1. Põhiliselt määrab isiku kuulumise tulukvintiili tema keskmine töötasu.
2. Pensioni osakaal sissetulekute struktuuris väheneb vastavalt kvintiili numbri suurenemisele, see kehtib nii nooremate kui ka eakamate puhul.
3. Sotsiaalabi osakaal nooremate vanuserühmades sissetulekute struktuuris väheneb vastavalt kvintiili numbri suurenemisele.

Struktuurimuutusi sõltuvalt tulukvintiilist ja vanusest illustreerib alljärgnev joonis 1.
Allikas: LEU andmed (ESA), autori arvutused.

P3.01. Tulude jaotuse ebavõrdsus (S80/S20) 60+, 65+ ja 75+ vanustel isikutel

	Kõik 60+		Mehed 60+		Naised 60+	
	<i>Per capita</i>	Oma tulu	<i>Per capita</i>	Oma tulu	<i>Per capita</i>	Oma tulu
20% (krooni)	1700	1554	1800	1597	1649	1538
80% (krooni)	2978	2074	3082	2325	2832	1980
Piiride suhe	1,75	1,33	1,71	1,46	1,72	1,29
Alumise kvintiili keskmine (krooni)	1365		1431		1342	
Ülemise kvintiili keskmine (krooni)	4801		4958		4700	
Keskmete suhe	3,52		3,46		3,50	

Märkus. Tabelis on kasutatud järgmisi suurusid:

- *Per capita*: (esimese) leibkonnaliikme tulu tarbimiskaalude 1:0,7:0,5 korral;
- Omatulu: isiku poolt saadav sissetulek: töötasu, sh honorar jne + pension (kõik liigid).
- Esimese kahes reas on piirid (esimene ja neljas kvintiil), järgneb nende suhe.
- Järgmistes ridades on keskmine *per capita* vastavalt esimese ja viienda kvintiili jaoks (allpool I kvintiiljoont ja ülalpool IV kvintiiljoont).
- Viimases reas on keskmete suhe ehk ülemise kvintiili kogusumma ja alumise kvintiili kogusumma suhe.

	Kõik >65		Mehed >65		Naised >65	
	<i>Per capita</i>	Oma tulu	<i>Per capita</i>	Oma tulu	<i>Per capita</i>	Oma tulu
20% (krooni)	1700	1554	1835	1627	1639	1524
80% (krooni)	2765	2050	3001	2260	2654	1961
Piiride suhe	1,63	1,32	1,64	1,39	1,62	1,29
Alumise kvintiili keskmine (krooni)	1366		1499		1326	
Ülemise kvintiili keskmine (krooni)	4520		4748		4374	
Keskmete suhe	3,52		3,17		3,30	

	Kõik >75		Mehed >75		Naised >75	
	<i>Per capita</i>	Oma tulu	<i>Per capita</i>	Oma tulu	<i>Per capita</i>	Oma tulu
20% (krooni)	1670	1520	1950	1659	1608	1452
80% (krooni)	2885	2067	3102	2433	2654	1976

Piiride suhe	1,73	1,36	1,59	1,47	1,65	1,36
Alumise kvintiili keskmine (krooni)	1401		1676		1350	
Ülemise kvintiili keskmine (krooni)	4907		4373		5094	
Keskmiste suhe	3,50		2,61		3,77	

Kommentaariid:

1. Eakate ebavõrdsus *per capita* tulu mõttes tuleneb üldisest leibkondade ebavõrdsusest ühiskonnas; ülemise kvintiili *per capita* tulu keskmine (ja summa) on ca 3,5 korda suurem kui alumise kvintiili sama näitaja.
2. Eakate ebavõrdsus omatulu (so isiku poolt saadava pensioni ja töötasu summa) mõttes tuleneb pensionide ebavõrdsusest ja pensionäride erinevast osalemisest tööjõus; see on keskmiselt 1,2 korda väiksem kui ebavõrdsus *per capita* tulu mõttes, mis näitab pensionitulu ühtlasemat jaotust võrreldes *per capita* tuluga.
3. Märgatavaid (süsteemseid) erinevusi meeste ja naiste või eakamate nooremate ja vanemate vanuserühmade vahel ei ilmne.

P3.02. Suhteline tulude ebavõrdsus: (S80/S20) 60+, 65+ ja 75+ vanustel isikute seas võrrelduna (S80/S20) tulude suhtega alla 60, 65 ja 75-aasta vanuste seas.

		Kõik		Mehed		Naised	
		60+	<60	60+	<60	60+	<60
Piir							
	20%	1700	1583	1800	1555	1649	1613
	80%	2978	4560	3082	4470	2832	4650
Piiride suhe		1,75	2,88	1,71	2,87	1,72	2,88
Alumise kvintiili keskmine		1365	1038	1431	1012	1342	1064
Ülemise kvintiili keskmine		4801	7207	4958	7091	4700	7325
Keskmiste suhe		3,52	6,94	3,46	7,01	3,5	6,88
(nooremate suhe)/eakate suhe)		1,97		2,03		1,97	
Piir							
	20%	1700	1596	1835	1565	1639	1631
	80%	2765	4475	3001	4435	2653	4533
Piiride suhe		1,63	2,8	1,64	2,83	1,62	2,78
Alumise kvintiili keskmine		1366	1026	1499	1092	1326	1088
Ülemise kvintiili keskmine		4520	7113	4748	7177	4374	6937
Keskmiste suhe		3,31	6,73	3,17	6,93	3,3	6,57
(nooremate suhe)/eakate suhe)		2,03		2,19		1,99	
Piir							
	20%	1670	1620	1950	1597	1608	1639
	80%	2885	4297	3102	4287	2654	4301
Piiride suhe		1,73	2,65	1,59	2,68	1,65	2,62
Alumise kvintiili keskmine		1401	1088	1676	1061	1350	1115
Ülemise kvintiili keskmine		4907	6937	4373	6963	5094	6916
Keskmiste suhe		3,5	6,38	2,61	6,57	3,77	6,2
(nooremate suhe)/eakate suhe)		1,82		2,52		1,64	

Märkus. Tabelis on kasutatud *per capita* (esimese) leibkonnaliikme tulu tarbimiskaalude 1:0,7:0,5 korral

Kommentaariid:

1. Eakate ebavõrdsus *per capita* tulu mõttes on ca kaks korda väiksem nooremate vanuserühmade ebavõrdsusest.

2. Meeste ebavõrdsuste suhe (nooremate ebavõrdsus / eakate ebavõrdsus) on pisut suurem kui naistel. Selle põhjuseks on nooremate meeste suurem ebavõrdsus võrreldes nooremate naistega.
3. Vanimas (75+) vanuserühmas on müütmisi liiga vähe pädevate järelduste tegemiseks.

Allikas: LEU andmed (ESA), autori arvutused.

P3.03. Suhteline vaesusrisk: vaesusrisk 60+ ja 65+ vanuserühmas võrreldes vaesusriskiga alla 60 (alla 65) vanuserühmas.

Suhteline vaesusrisk vanuserühmades (%)

	<60	60+	<65	65+	<75	75+
Kõik	16,4	8,5	15,9	8,1	15,1	7,9
Mehed	16,9	7,9	16,6	5,7	15,7	5
Naised	16	8,8	15,3	9,4	14,6	9

Märkus: Vaesuspiiriks on 60% mediaanist tarbimiskaalude 1:0,7:0,5 korral.

Kommentaariid:

1. Eakate vaesusrisk on ligi kaks korda väiksem kui vastava noorema vanuserühma vaesusrisk.
2. Eakate naiste vaesusrisk on veidi suurem võrreldes eakate meeste vaesusriskiga, põhjuseks on ilmselt üksi elavate (lesestunud) naiste suur osakaal eriti kõrges eas.
3. Eakate vaesusrisk ei suurene süstemaatiliselt vanuse suurenedes.

Allikas: LEU andmed (ESA), autori arvutused.

P3.04. Vaesusrisk erinevatel tulutasemetel (40%-70% mediaantulust) 60+ , 65+ ja 75+ vanuserühmas.

Vaesusriskid sõltuvalt vaesuspiirist ja eakate vanuserühmast (%)

	40%med	50%med	60%med	70%med
60+	2,3	4,8	8,5	21,6
65+	2,1	5	8,1	21,2
75+	1,1	4,7	7,9	22,5

Märkus: Vaesuspiiri arvutatakse per capita tulu mediaani järgi tarbimiskaalude 1:0,7:0,5 korral.

Kommentaariid:

1. Eakate vaesusrisk sõltub väga tundlikult vaesuspiirist.
2. Eakate vaesusrisk ei sõltu kuigivõrd vanuserühmast.

Allikas: LEU andmed (ESA), autori arvutused.

Vaesuspiirist ja vaesusmäärast

Vaesuspiiri võib defineerida erinevalt, seejuures võib eristada järgmisi vaesuse liike:

- 1) absoluutne või suhteline vaesus;
- 2) isiku- või leibkonna vaesus;
- 3) objektiivne või subjektiivne vaesus;
- 4) sissetulekute või kulutuste vaesus.

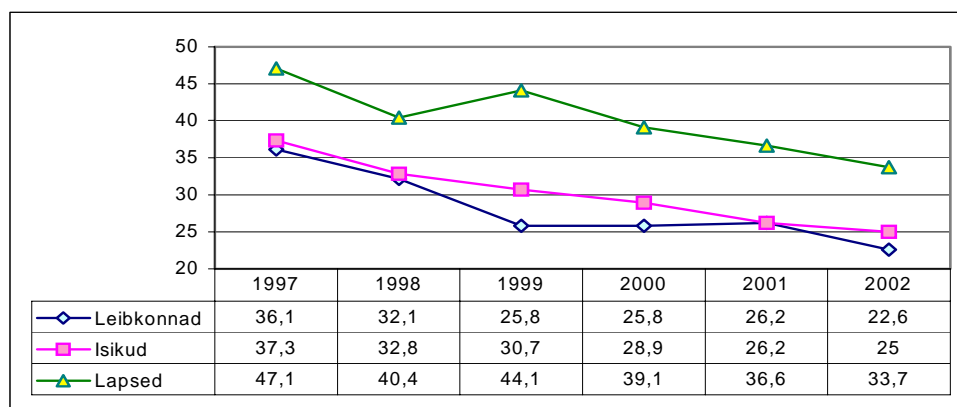
Lisaks sellele sõltub vaesuspiir kasutatavatest tarbimiskaaludest. Eriiiki vaesuse moodustavad veel ilmajätuse vaesus ja elulaadi vaesus.

Absoluutne vaesuspiir. Vaesuspiiri kindlaksmääramine on poliitiline otsus. Absoluutse vaesuspiiri korral on vajalik kehtestada ka vaesuspiiri ümberarvutamise reeglid vastavalt inflatsioonile (tarbijahinna indeksi muutumisele). Eestis ei ole ametlikult vaesuspiiri kehtestatud. Aastail 1998-1999 hindas Tartu Ülikooli uurimisrühm absoluutse vaesuse piiri leibkondade jaoks, kasutades tarbimiskaale 1:0,8:0,8. Kuna vaesuspiiri kindlaks määramisel ei kasutatud sissetulekute jaotust/jaotusparameetreid, on tegemist absoluutse, mitte suhtelise vaesuspiiriga. See vaesuspiir on arvatud nn. tarbimisühiku, s.o. esimese täiskasvanud leibkonnaliikme kohta. Selle skeemi kohaselt on kaheliikmelises peres 1,8 tarbimisühikut, kolmeliikmelises peres 2,6 tarbimisühikut jne., sõltumata leibkonnaliikmete vanusest. Vaesuspiiri korrigeeritakse vastavalt tarbijahinnaindeksile.

Aasta	Vaesuspiir
1997	1250
1998	1353
1999	1398
2000	1454
2001	1538
2002	1593

Allikas: Statistikaamet

Tabel D.1. Absoluutne vaesuspiir Eestis, 1997-2002

Allikas: Statistikaamet

Joonis D.1. Allpool absoluutset vaesuspiiri elavate leibkondade, isikute ja laste osakaal (%), 1997-2002

Absoluutse vaesuspiiri kasutamisel väheneb vaeste leibkondade ja isikute osakaal üldiselt siis, kui palgatõus on suurem kui tarbijahinna indeksi kasv, st. juhul kui reaalpalk suureneb. Nii on see Eestis vaadeldava kuue aasta jooksul ka olnud ning selle tagajärjel on vaeste osakaal enam-vähem ühtlaselt kahanenud.

Suhteline vaesuspiir. Üldiselt on riikidevahelistes võrdlustes, sh. Euroopa Liidus levinum suhtelise vaesuspiiri kasutamine. Suhteline vaesuspiir muutub automaatselt koos sissetulekute muutumisega, sh. arvestab kaudselte inflatsiooni. Teatavas mõttes on ta universaalne mõõdupuu, mis mõõdab iga regiooni vaeseid selle regiooni majandusarengu taustal. Kõigil suhtelise vaesuse mõõdikutel on aga ka oma puudused. Suhteline vaesus ei kahane üldiselt keskmise palga suurenemise tulemusena, vaid siis kui sissetulekud jagunevad ühtlasemalt.

Nii suhtelised kui ka absoluutsed vaesuspiirid sõltuvad tugevasti tarbimiskaaludest. Käeolevas töös kasutatakse kolme erinevat tarbimiskaalude komplekti:

- Eesti rahvuslikud tarbimiskaalud 1:0,8:0,8, mis on iseloomulikud vaesele ühiskonnale, kus suhteliselt suur osa tarbimisest kulutatakse isiku vajadusteks (söök, rõivad jne), samas kui leibkonna ühisvajadusteks (elukeskkond) kulutatakse suhteliselt vähe. Sellise kaalude jaotuse puhul eeldatakse laste küllalt kõrget tarbimist, mistõttu laste osakaal vaeste hulgas on ebatavaliselt suur. Arvestades Eesti majanduse kiiret arengut ning sellest tulenevaid tarbimise struktuurimuutusi, võib oletada, et 1997. aastal empiirilisel arvutatud tarbimiskaalud ei ole 2003. aastal enam kõige sobivamad.
- OECD standardsed tarbimiskaalud 1:0,7:0,5, mis eeldavad suhteliselt suuremat kulutust leibkonna ühisele elukeskkonnale ja lapse mõnevõrra väiksemat kulutuste taset võrreldes täiskasvanuga. Võib oletada, et praegu vastab selline tarbimiskaalude skeem ka Eesti olukorrale suhteliselt hästi.
- OECD modifitseeritud tarbimiskaalud 1:0,5:0,3, mida kasutab ka Eurostat. Need tarbimiskaalud võeti kasutusele nn heaoluriikides. Need arvestavad individuaalse tarbimise suhteliselt väikest osakaalu ning leibkonna ühise elukeskkonna ning ühiskulutuste väga suurt osakaalu. Sellise kaalude struktuuri korral alahinnatakse vaesemates ühiskondades individuaalset tarbimist, sh toidu-, rõiva-, hariduse-, ravi- jmt. kulutusi, mistõttu selle rakendamine Eestis ei ole üldiselt soovitatav.

Töös kasutatakse peamiselt Eurostati ja EL sotsiaalkaitse komitee indikaatorite töörühma soovitatud suhtelist vaesuspiiri 60% tarbimisüksuste sissetulekute mediaanist. Selle vaesuspiiri puhul on tegemist leibkondade suhtelise vaesuspiiriga, mis on arvestatud sissetulekute järgi.

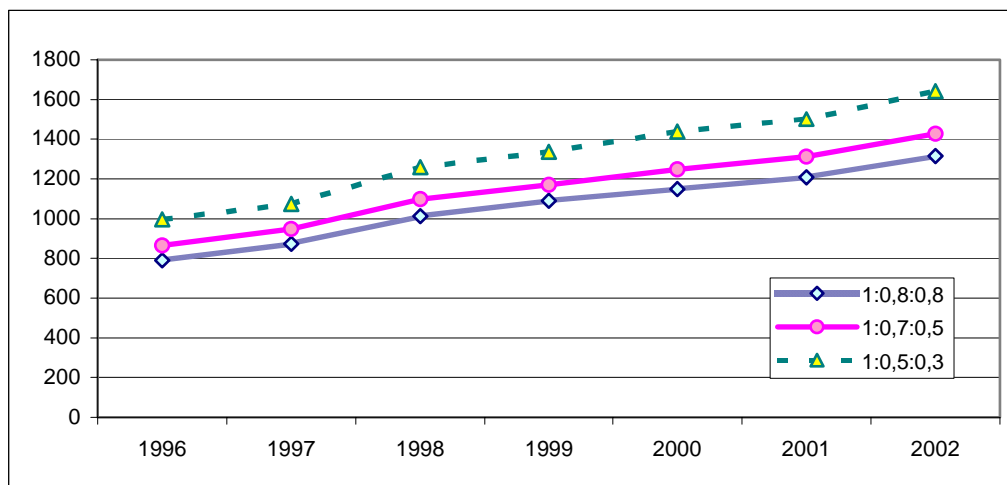
Aasta	Tarbimiskaalud		
	1:0,8:0,8	1:0,7:0,5	1:0,5:0,3
1996	791	866	995
1997	874	947	1074

1998	1011	1098	1257
1999	1089	1170	1334
2000	1147	1247	1436
2001	1206	1311	1500
2002	1315	1427	1643

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Tabel D.2. Suhteline vaesuspiir (kroonides) erinevate tarbimiskaalude korral, 1997-2002

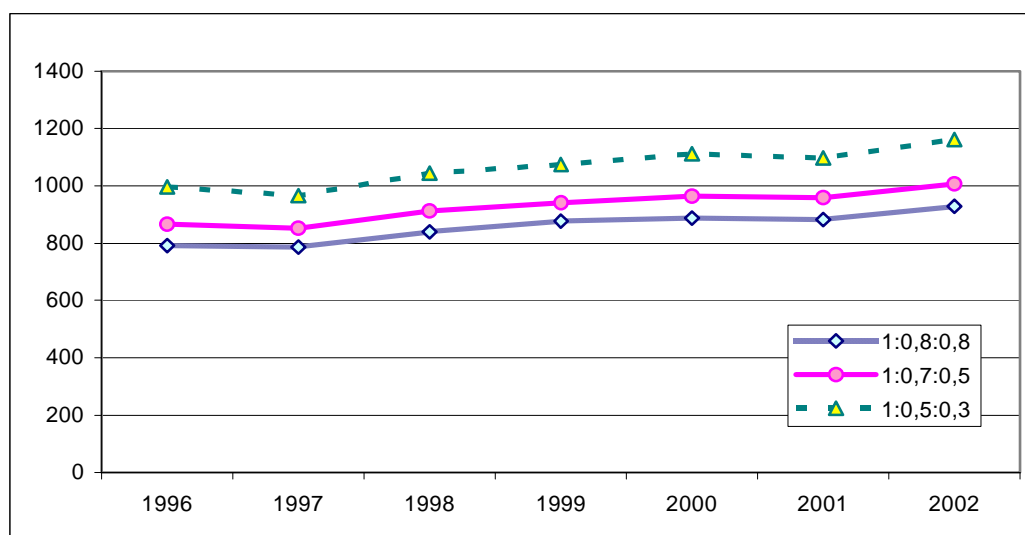
Jooniselt 2 näeme, et kõik vaesuspiirid on perioodil 1996-2002 enam-vähem ühtlaselt kasvanud. Selle üheks põhjuseks on olnud tarbijahinna indeksi kasv.

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis D.2. Suhteline vaesuspiir (kroonides) erinevate tarbimiskaalude korral, 1997-2002

Korrigeerides arvutatud vaesuspiire hinnaindeksiga ning taandades kõik hinnad 1996. aasta tasemele, saame joonisel 3 esitatud pildi, millest selgub, et vaesuspiir on vaadeldava seitsme aasta jooksul suurenenud umbes 16-17%, mis vastab ühtlasi leibkonnaliikme sissetulekute mediaani kasvule reaalhindades.

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis D.3. Suhteline vaesuspiir (kroonides) erinevate tarbimiskaalude korral 1996.a. hinnatasemel

Vaeste osakaal on suhteliselt stabiilne kõigi tarbimiskaalude korral kui vaesuspiir on 50% sissetulekute mediaanist. 60% ja 70% mediaani korral eristub teistest tarbimiskaalude 1:0,5:0,3 alusel leitud näitaja.

Vaesuspiir/ Tarbimiskaalud	50%	mediaanist	60%	mediaanist	70%	mediaanist
	2000	2002	2000	2002	2000	2002
1:0,8;0,8	9,62%	9,87%	14,95%	14,36%	20,76%	20,05%
1:0,7;0,5	8,90%	9,34%	14,64%	14%	21,63%	21,68%
1:0,5;0,3	9,26%	9,59%	16,13%	16,70%	26,28%	26,32%

Tabel D.3. Sissetulekuvaesus erinevate tarbimiskaalude ja erinevate vaesuspiiride korral

Lisaks eelnevalt arvatud vaesuspiirile pakub huvi ka vaeste osakaal teiste sotsiaalmajanduslike näitajate korral. Tabelis D.4 on toodud vaeste osakaal erinevate näitajate korral nii leibkondade kui ka isikute kohta. Alampalga suhteliselt suure tõstmise tõttu jääb aastal 2002 allapoole alampalga piiri suurem hulk leibkondi ja isikuid kui aastal 2000. Teiste näitajate – rahvapensioni, elatusmiinimumi ja absoluutse vaesuspiiri – väärtuste suurenemine on olnud väiksem, mistõttu ka vaeste osakaalus ei ole toimunud suuremaid muutusi.

	Leibkonnad		Isikud	
	2000	2002	2000	2002
Alampalk (1400;1850)	19,16%	29,56%	20,57%	27,56%
Rahvapension (800;931)	4,63%	5,29%	5,41%	5,58%
Elatusmiinimum (1229; 1389)	13,98%	13,20%	15,59%	13,91%
Absoluutne vaesuspiir (1454; 1593)	21,61%	18,80%	22,71%	19,02%

Tabel D.4. Vaeste osakaal erinevate tulupiiride alusel, 2000 ja 2002

Ühiskonna ebavõrdsuse üheks näitajaks on Gini koefitsient, mis arvutatakse leibkonnaliikmete, leibkondade või tarbimisühikute sissetulekute/väljaminekute põhjal. Gini koefitsient muutub 0 ja 1 vahel, kusjuures selle väärtus 0 vastab ühtlasele jaotusele. Mida lähemal 1-le on selle väärtus, seda suurem on ebavõrdsus. Väga ebaühtlaseks loetakse tulude jaotust, kui Gini koefitsiendi arv väärtus langeb vahemikku 0,5-0,7 ning suhteliselt ühtlaseks kui vahemik on 0,20-0,35. On teada, et Gini koefitsiendi väärtus sõltub tarbimiskaaludest, kuid see sõltuvus ei ole kuigi suur.

1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
0,34	0,37	0,38	0,38	0,37	0,38	0,37

Tabel D.5. Gini koefitsient väljaminekute järgi, 1996-2002

Leibkondade erinevusi analüüsitakse ka tulukvintilide abil. Kvintilide kasutamine vähendab äärmistesse detšiilidesse sattunud ebatüüpiliste sissetulekute leibkondade mõju hinnangutele. Tabelis D.6 on toodud viienda ja esimese kvintiili kuuluvate leibkondade keskmiste sissetulekute suhe erinevate tarbimiskaalude korral.

	2000	2002
1:0,8;0,8	6,68	6,2
1:0,7;0,5	6,52	6,13
1:0,5;0,3	6,75	6,39

Tabel D.6. Viienda ja esimese kvintiili tulude suhe, 2000 ja 2002

Siirded mõjutavad vaesuse määra erinevates vanusgruppides oluliselt. Siirete hulka kuuluv pension omab suurimat mõju vähemalt 65-aastaste hulgas, ülejäänud siirded mõjutavad oluliselt kuni 16-aastasi lapsi.

Vanusgrupid	Enne siirdeid		Pärast siirdeid	
	2000	2002	2000	2002
0-15	39,04%	32,43%	20,81%	17,39%
16-24	34,26%	32,79%	19,68%	17,78%
25-49	29,68%	27,52%	17,29%	15,39%
50-64	45,43%	44,97%	11,74%	13,95%
65+	85,51%	85,39%	9,41%	8,12%

Tabel D.7. Vaesusmäär erinevates vanusgruppides enne ja pärast sotsiaalsete siirete saamist

Palgatöötajate seas väheneb vaesus siirete tulemusena ca 10% võrra, ettevõtjate puhul (sh ka talunikud ja üksikettevõtjad e. FIE'd) hulgas 15% võrra ja töötute seas enam kui 20% võrra. Siiski on ka peale siirdeid üle poole töötute sissetulekud allpool vaesuspiiri. Kõige enam vähendavad siirded pensionäride vaesusmäära.

	Enne siirdeid		Pärast siirdeid	
	2000	2002	2000	2002
Palgatöötaja	20,95%	18,76%	8,62%	8,02%

Ettevõtja	31,08%	27,54%	17,67%	12,79%
Töötü	79,03%	78,11%	54,81%	56,69%
Pensionär	93,76%	95,61%	10,83%	10,33%
Muu	76,75%	88,15%	37,70%	42,19%

Tabel D.8. Vaesusmäär enne ja pärast sotsiaalseid siirdeid vastavalt leibkonnapea majanduslikule staatusele

Ka tabelist D.9 on näha, et pensionid vähendavad vaeste osakaalu kõige enam. Vaatamata siiretele jääb kõrgeks üksikvanemate (ühe ja mitme lapsega) vaesusmäär.

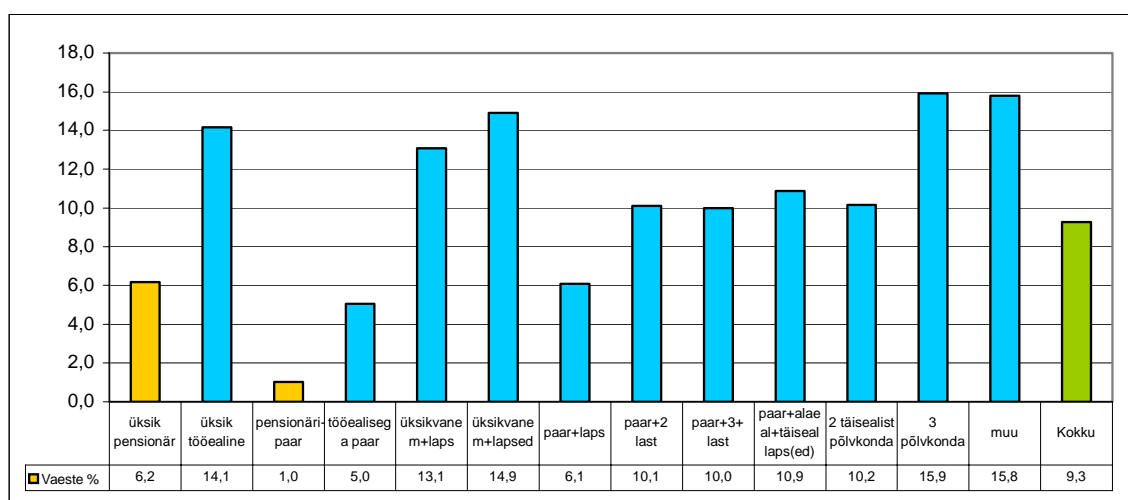
	Enne siirdeid		Pärast siirdeid	
	2000	2002	2000	2002
Üksik pensionär	97,31%	96,98%	9,15%	6,93%
Üksik tööealine	56,18%	46,55%	17,42%	18,65%
Paar pensionärid	94,01%	92,10%	2,24%	3,94%
Paar - vähemalt üks tööealine	40,21%	39,82%	7,37%	9,46%
Üksikvanem lapsega	43,48%	41,83%	22,28%	28,45%
Üksikvanem 2 ja enama lapsega	67,45%	48,09%	37,65%	27,93%
Paar 1 lapsega	20,31%	20,53%	11,03%	11,83%
Paar 2 lapsega	28,54%	23,58%	17,79%	13,37%
Paar 3 ja enama lapsega	44,37%	39,66%	20,18%	21,45%
Paar alaealiste ja täisealiste lastega	37,60%	33,72%	21,79%	16,62%
Kaks põlvkonda	40,88%	37,74%	15,20%	14,96%
Kolm põlvkonda	51,19%	47,44%	22,59%	16,51%
Muu	49,03%	55,31%	28,84%	19,77%

Tabel D.9. Vaesusmäär erinevate leibkonnatüüpide korral enne ja pärast sotsiaalsete siirete saamist

Vaesurisk leibkondades

Analüüsid vaesusriski leibkonna tasandil, selgub, et teiste leibkonnatüüpidega võrreldes on pensionäripaar suhteliselt riskivaba. Tuleb siiski arvestada, et sellise tulemuse põhjustab osaliselt ka kasutatava vaesuspiiri definitsioon (tarbimiskaalud).

Kuna üheliikmeliste tööaliste leibkondade hulgas on ka töötuid, kelle toetused on väga madalad, siis on madalama vaesuspiiri (50% mediaanist) korral üksikute tööaliste hulgas vaesusrisk märkimisväärselt kõrgem kui üksikpensionäride hulgas. Samas on kõrge kolme kooselava põlvkonnaga leibkondade vaesusrisk (joonis E.1).

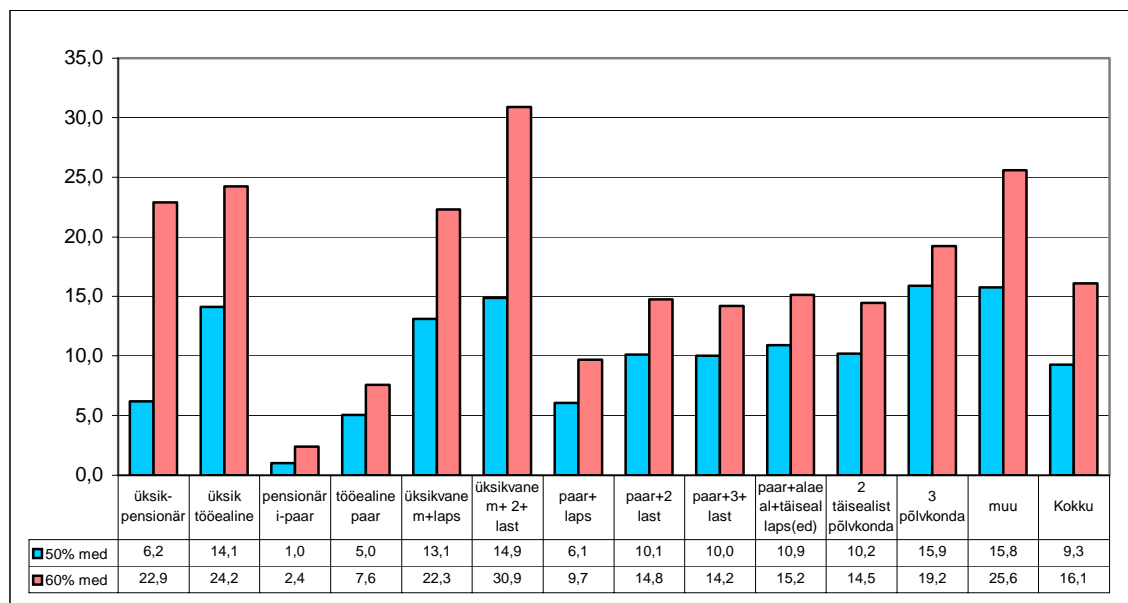

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis E.1. Vaeste leibkondade osakaal (protsentides) suhtelise vaesuspiiri (50% mediaanist) korral, 2000

Kõrgem vaesuspiir – 60% mediaanist – annab tulemuseks keskmiselt 1,7 korda kõrgemad vaesuse määrad, ent üldjoontes jääb erinevate leibkonnatüüpide vaesusriski osas pilt sarnaseks (joonis E.2). Siiski võime näha, et üksikpensionäride vaesusrisk on selle vaesuspiiri juures üle 3 korra kõrgem kui vaesuspiiri 50% mediaanist korral.

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis E.2. Leibkondade vaesusrisk (protsentides) erinevate vaesuspiiride korral (50% ja 60% mediaanist), 2000

Analüüsid pensionärileibkondade vaesusriski dünaamikat aastatel 1996-2002, vaatleme võrdlevalt järgmisi leibkonnatüüpe:

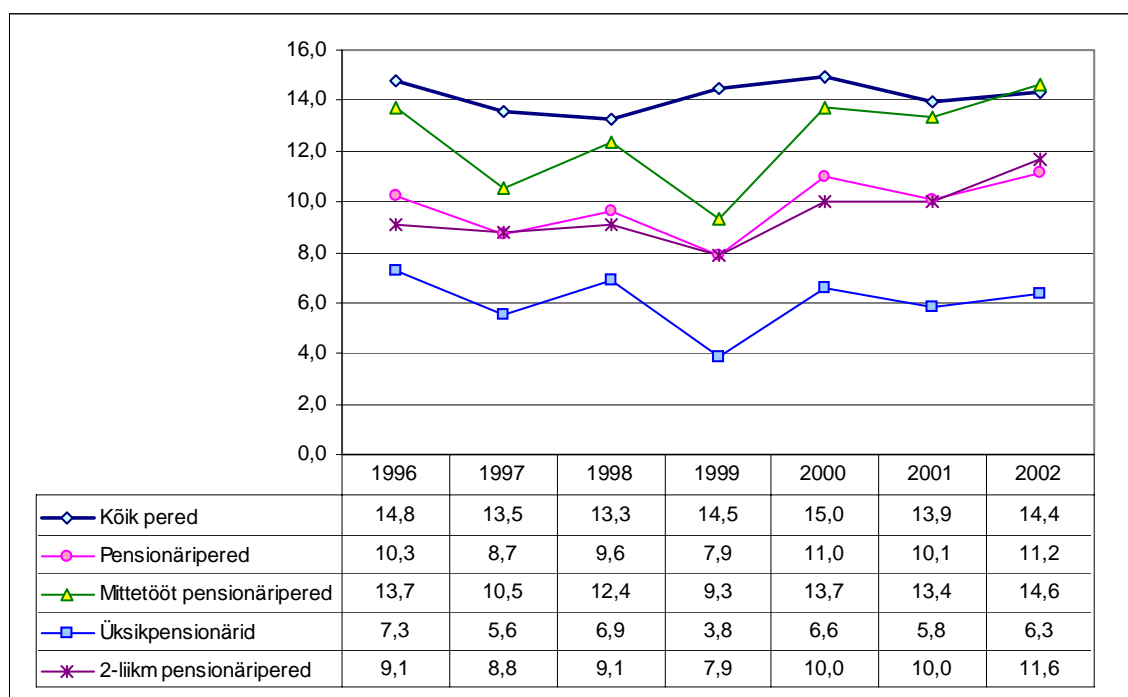
1. Kõik leibkonnad;
2. Pensionärileibkonnad – leibkonnad, kus vähemalt üks liige saab pensioni;
3. Mittetöötavad pensionärileibkonnad – leibkonnad, kus vähemalt üks leibkonnaliige saab pensioni ja kus ükski leibkonnaliige ei saa töötasu;
4. Üksikpensionärid – üheliikmelised leibkonnad, kus leibkonnaliige saab pensioni;
5. Kaheliikmelised pensionärileibkonnad – kaheliikmelised leibkonnad, kus vähemalt üks leibkonnaliige saab pensioni.

Kõigi nimetatud leibkonnatüüpide kohta on arvatud vaesusriskis elavate leibkondade osakaal kasutades võrdlevalt tarbimiskaale 1:0,8:0,8, 1:0,7:0,5 ja 1:0,5:0,3.

Vaeste leibkondade osakaal kõigi leibkondade seas on suhteliselt stabiilne, 13-15% tarbimiskaalude 1:0,8:0,8 ja 1:0,7:0,5 korral ning 15-17% tarbimiskaalude 1:0,5:0,3 korral. Selles näitajas ei ilmne olulisi kõikumisi ega ka suuri süstemaatilisi nihkeid.

Pensionärileibkondade vaesusrisk on aga väga tundlik kasutatavate tarbimiskaalude suhtes. See tuleneb asjaolust, et mida väiksemad on teise ja järgmiste leibkonnaliikmete osakaalud, seda halvemana paistab ühe- ja kaheliikmeliste perede olukord. Seevastu pereliikmetele suuremate tarbimiskaalude omistamine näitab kõrgemana suuremate perede vaesusriski. Kuna pensionärileibkonnad on suhteliselt väikesed, siis tarbimiskaalude 1:0,8:0,8 korral on praktiliselt kõigi pensionärileibkonna tüüpide seas vaeste leibkondade osakaal väiksem kui kõigi leibkondade seas keskmiselt (joonis E.3). Pensionäriperede omavahelises võrdluses asetuvad paremasse

positsiooni üksikpensionärid ning ootuspäraselt on raskeimas seisus ilma töötavate liikmeteta pensionäripered.

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

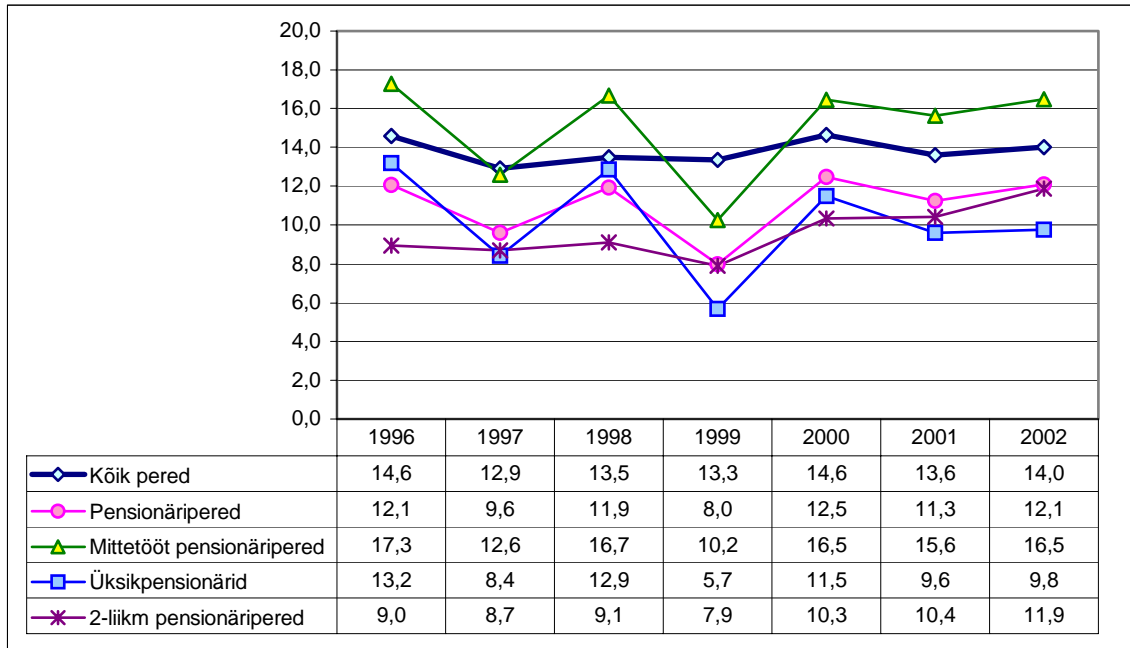
Joonis E.3. Pensionärileibkondade vaesusrisk tarbimiskaaludega 1:0,8:0,8 (%), 1996-2002

Sarnane on olukord ka tarbimiskaalude 1:0,7;0,5 järgi arvatud vaesuspriiri korral – pensionäripered on keskmisest väiksema vaesusriskiga, välja arvatud mittetöötavate liikmetega pensionäripered. Endiselt paistavad suhteliselt madala vaesusriskiga olema üksikpensionärid (joonis E.4).

Tarbimiskaalude 1:0,5:0,3 korral on pensionäriperede keskmine vaesusrisk aga suhteliselt sarnane kõigi perede keskmise vaesusriskiga. Seevastu üksikpensionäride vaesusrisk on nende tarbimiskaalude korral suhteliselt kõrge (joonis E.5).

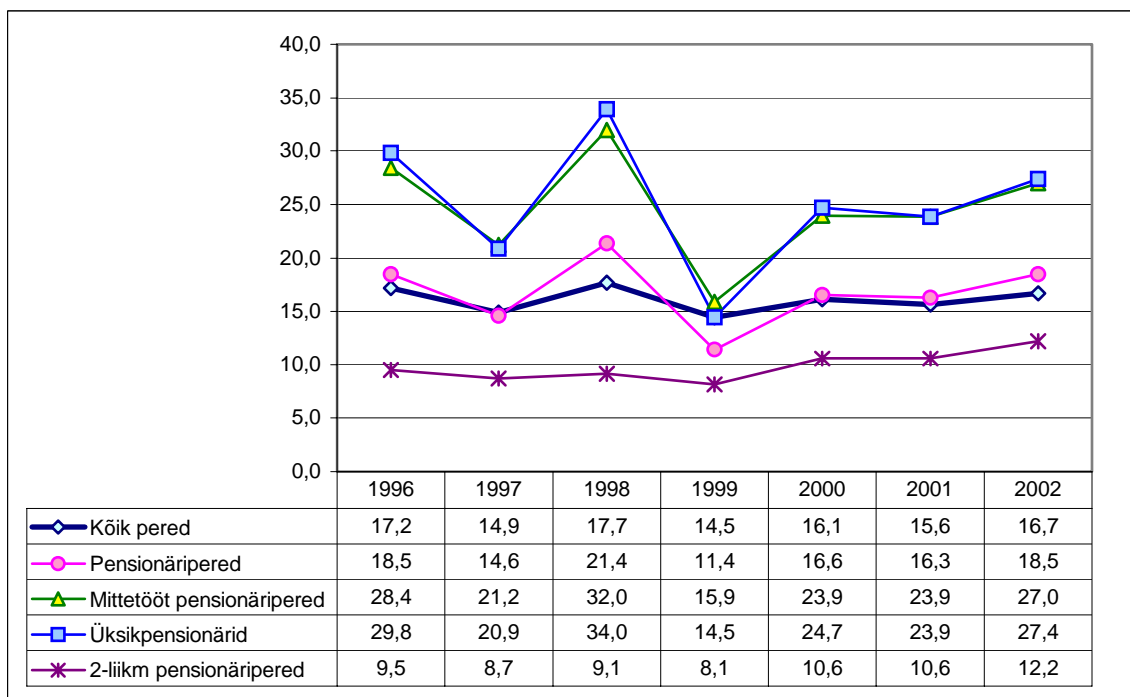
Suhteliselt vähe sõltub tarbimiskaaludest kaheliikmeliste pensionäriperede vaesusrisk. See leibkonnatüüp – kelle seas domineerivad pensionäripaarid, kuid esineb ka kahe põlvkonna peresid (niihästi töötava kui ka mittetöötava teise liikmega) – on suhteliselt madala vaesusriskiga kõigi tarbimiskaalude komplektide korral.

Silmatorikav on kõigi pensionärileibkondade vaesusriski märkimisväärne alanemine 1999.aastal. Selle põhjuseks oli suhteliselt järsk – ca 20% suurune – pensionitõus 1999.a. alguses.

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

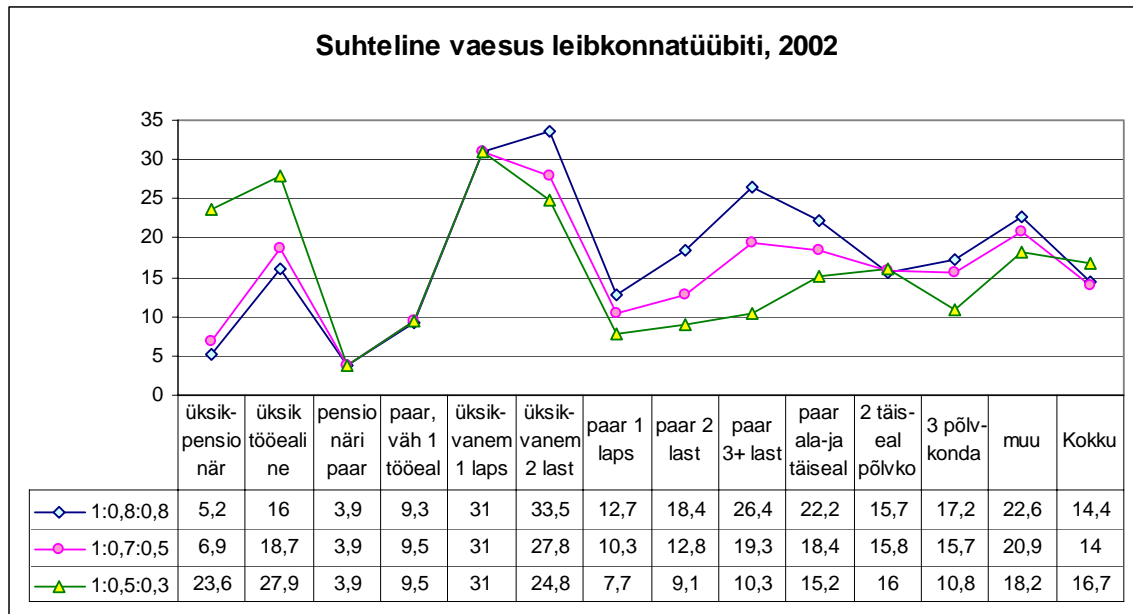
Joonis E.5. Pensionärileibkondade vaesusrisk tarbimiskaaludega 1:0,7:0,5 (%), 1996-2002

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis E.6. Pensionärileibkondade vaesusrisk tarbimiskaaludega 1:0,5:0,3 (%), 1996-2002

Joonis E.7 kirjeldab vaesusriski erinevates leibkonnatüüpides erinevate suhtelist vaesust vaesuspiiri 60% mediaanist ja erinevate tarbimiskaalude puhul.

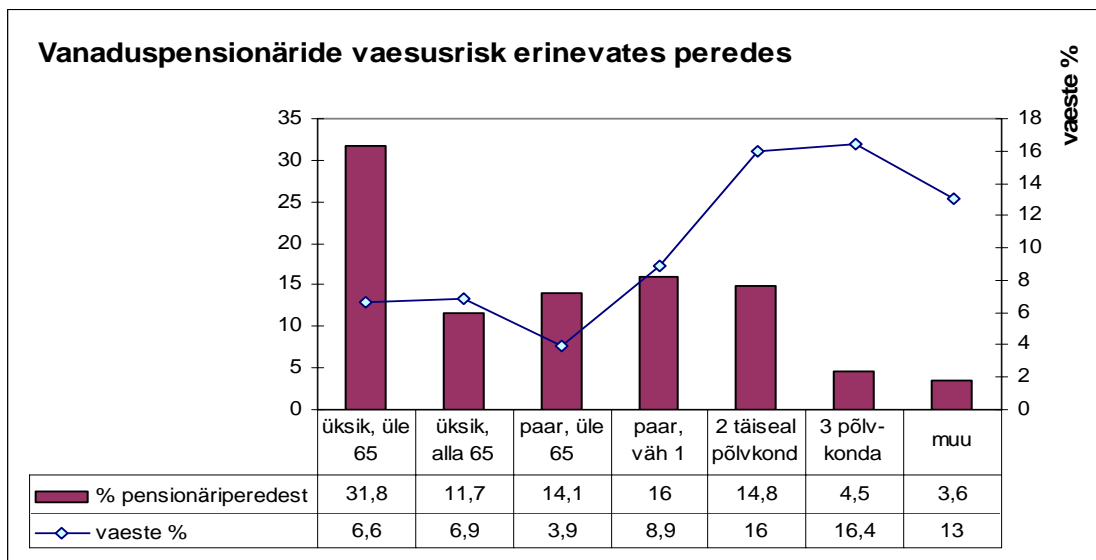

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis E.7. Suhteline vaesus (60% mediaanist) erinevates leibkonnatüüpides, 2002

Sellel joonisel võib tinglikult lugeda pensionäriks vähemalt 65-aastast inimest ja lapseks kuni 16-aastast. Vahepealseid loetakse tööelisteks. Näeme, et tarbimiskaalude valikust sõltub ühelt poolt üksikute, teiselt poolt aga lasterikaste perede vaesusrisk. Kõige riskivabam vaesuse suhtes on kõigi tarbimiskaalude korral (abielu-)paari elu, eriti sel juhul, kui tegemist on pensionäridega.

Edasi selgitame, kuidas varieerub pensionäride vaesusrisk sõltuvalt leibkonna tüübist (vaesuspiir 60% sissetulekute mediaanist, tarbimiskaalud 1:0,7:0,5).

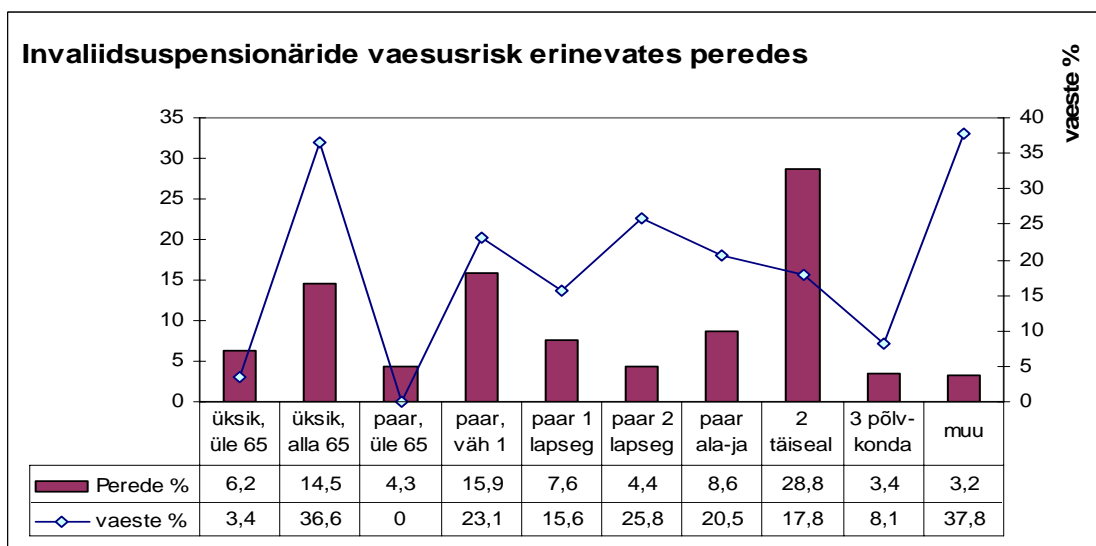

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Märkus: Vasakpoolne skaala – osakaal kõigist pensionärileibkondadest, parempoolne skaala – vaeste leibkondade osakaal

Joonis E.8. Vanaduspensionäride vaesusrisk sõltuvalt leibkonnatüübist, 2002

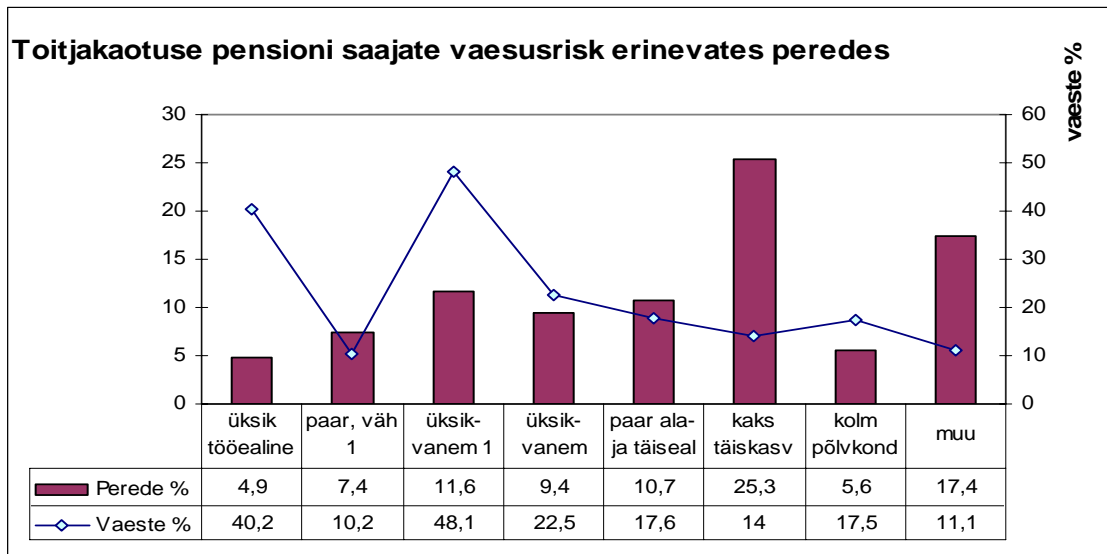
Kõige madalam on kahe kooselava vanaduspensionäri vaesusrisk. Ka üksiku 65-aastase või vanema pensionäri vaesusrisk on kaks korda väiksem kõigi elanike vaesusriskist. Vaesusriski suurendavad nooremad leibkonnaliikmed. Suurima vaesusriskiga on kahe või kolme põlvkonna pered, sellised leibkonnad moodustavad ligi viiendiku kõigist peredest, kuhu vanaduspensionärid kuuluvad.

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis E.9. Invaliidsus/töövõimetuspensionäride vaesusrisk sõltuvalt leibkonnatüübist, 2002

Jooniselt E.9 selgub, et madalaim vaesusrisk on eakatel invaliididel, kõrgeim aga üksik elavatel tööealistel ja invaliididel, kellel traditsioonilist peret ei ole (s.t. kategooria muu).

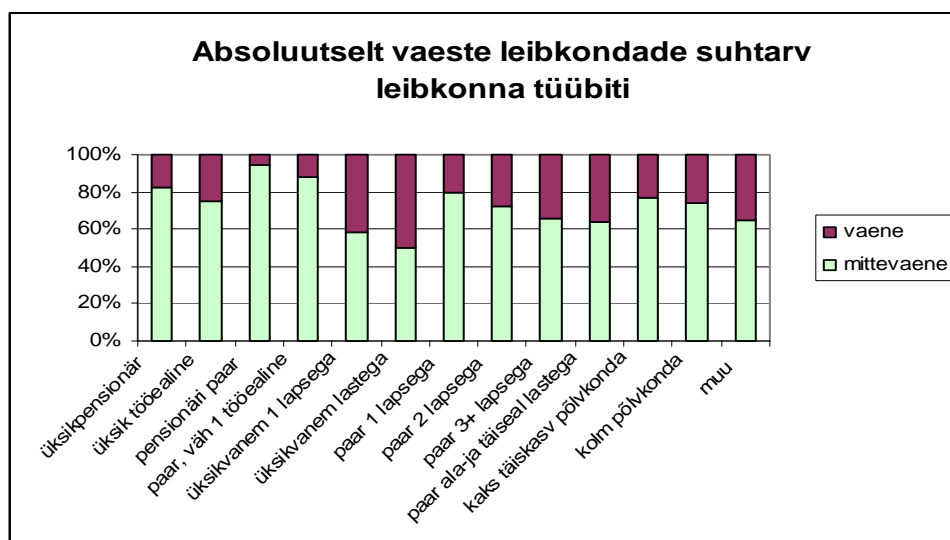

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis E.10. Toitjakaotuspensionäride vaesusrisk sõltuvalt leibkonna tüübist, 2002

Toitjakaotuspensionari saajatest on suurim vaesusrisk üksikvanemal, kuid ka üksikul tööealisel.

Eesti jaoks arvatud absoluutse vaesuse piiri väärtuseks oli 2002. aastal vastavalt ESA arvutustele 1593 krooni. Selle vaesuspiiri järgi oli vaeseid 2002. aastal 22,6% leibkondadest, 25,0% isikutest ja 33,7% lastest. Leibkonnatüüpide lõikes kirjeldab absoluutse vaesuse riski joonis E.5.

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis E.11. Absoluutselt vaeste leibkondade osakaal leibkonnatüübiti, 2002

Kuna absoluutse vaesuse piir on kõrgem kui suhtelise vaesuse piir 60% mediaanist, siis on vaeste osakaal kõrgem ka pensionisaajate seas, ometi on proportsioonid sarnased suhtelise vaesusega.

Pensionäride eluasemeriskid

Vanaduspensionärid elavad Eesti ülejäänud leibkondadega võrreldes vanemates eluruumides. Kaks korda sagedamini kui muude leibkondade puhul on eaka pensionärileibkonna eluruumiks vana, mugavusteta eramu või talumaja. Niisuguses eluruumis on mureks mugavuste, sh eriti pesemisvõimaluste puudumine, tihti ka eluruumi halb seisund, kaugus ja transpordiraskused. Samas on eluruum piisavalt avar ja selle omanik on hästi rahul eluruumi ümbrusega. Probleemiks on ka puuduv telefon, kuid see mure on paljudel juhtudel leidnud viimaste aastate jooksul lahenduse.

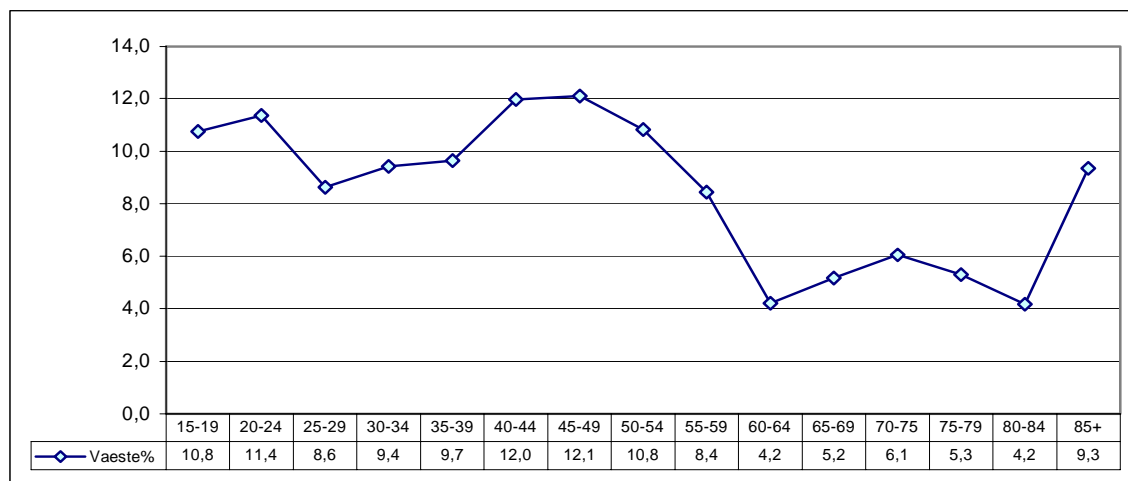
Teine eakate jaoks tüüpiline eluruum on korter, milles on küll mugavused ja ka piisavalt ruumi, kuid kus teeb muret eluruumi kõrge hind. Lisanduvaks probleemiks on trepid ja tihti ka rahulolematuse ümbrusega.

Pensionärid elavad kolmandiku võrra sagedamini kui muud leibkonnad nn sundüürniku staatuses, mis tekitab muret ja ebakindlust. Eakad, kes elavad koos noorema põlvkonnaga, kurdavad võrdlemisi sageli privaatsuse puudumise üle.

Invaliidsuspensionäride eluruumide mured on sarnased vanaduspensionäride omadega, kuid mõnevõrra teravamad. Kuigi kolmandik invaliidiperedest elab perele kuuluvas eramus (see näitaja on kõrgem kui üldelanikkonna puhul), on need 2/3 juhtudest ilma elementaarsete mugavusteta. Sagedamini kui muud pered elavad invaliidileibkonnad ühiselamutes, kuid on ka sundüürnikud. Mugavustega eluruumides elavad vaid pooled invaliidipered.

Sissetulekute ja vaesusriski sõltuvus vanusest

Vaadeldes vaesusriski jaotumist üle elukaare, näeme, et suhteliselt kõrge on vaesusrisk noortel (15-24 a.), alanedes mõnevõrra nooremas tööeas (25-39 a.). Suhteliselt kõrgema vaesusriskiga on keskealised (40-54 a.). Teiste vanuserühmadega võrreldes on vanemaealiste (alates 60 a.) vaesusrisk suhteliselt madalam (joonis F.1).

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis F.1. Vaesusriski sõltuvus vanusest suhtelise vaesuspiiri 50% korral tarbimiskaaludega 1:0,5:0,3 aastal 2000, (%)

Meeste ja naiste vaesusriski vanusest sõltuvusel näeme sarnast üldpilti, kuid naiste vaesusrisk on meeste vaesusriskist kõrgem vanusevahemikus 40-50 a. (nähtavasti on siin peamiseks põhjuseks lastega üksikemad), samas 65-aastaste ja vanemate hulgas on naiste vaesusrisk madalam⁴⁵.

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Mehed	10,2	10,4	15,0	3,0	7,5	9,1	6,6
Naised	27,5	21,6	29,3	12,1	20,6	22,9	20,8
Kokku	22,1	18,0	24,6	9,2	16,0	18,1	15,8

Allikas: Sotsiaalministeerium, Statistikaamet, autorite arvutused.

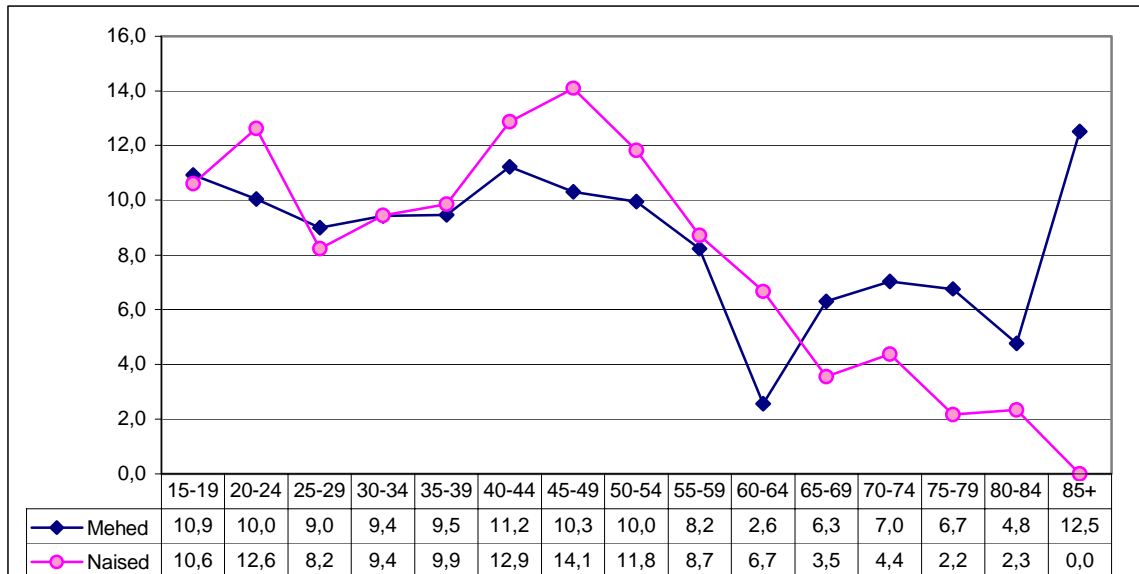
Tabel F.1. 65-aastaste ja vanemate isikute vaesusrisk (60% mediaanist tarbimiskaalud 1:0,7:0,5) aastatel 1996-2002 (%)

65-aastaste ja vanemate isikute vaesusriski dünaamikas (sh naiste ja meeste vaesusriskide erinevuses) aastatel 1996-2002 võib näha küllalt suuri kõikumisi (tabel 1.1). Vaesusriski olulise vähenemise 1999. aastal tõi kaasa ca 20%-ne pensionitõus

⁴⁵ 85-aastaste ja vanemate meeste kõrgem vaesusriski näitaja võib olla põhjustatud selles vanuserühmas meeste väikese arvuga uuringu respondentide hulgas

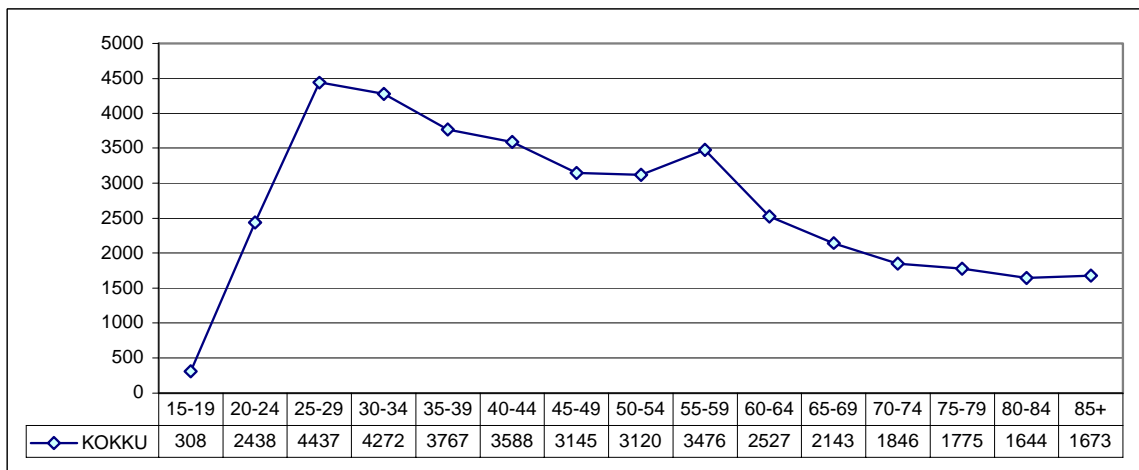
1999.a. alguses. Arvestades pensionide suhteliselt vähest diferentseeritust on vaesusriskis pensioniealiste inimeste arvu oluliselt mõjutanud konkreetse aasta pensionitõusu toimumise aeg ja pensionitõusu suurus.

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis F.2. Meeste ja naiste vaesusriski (50% mediaanist, tarbimiskaalud 1:0,5:0,3) sõltuvus vanusest (%), 2000

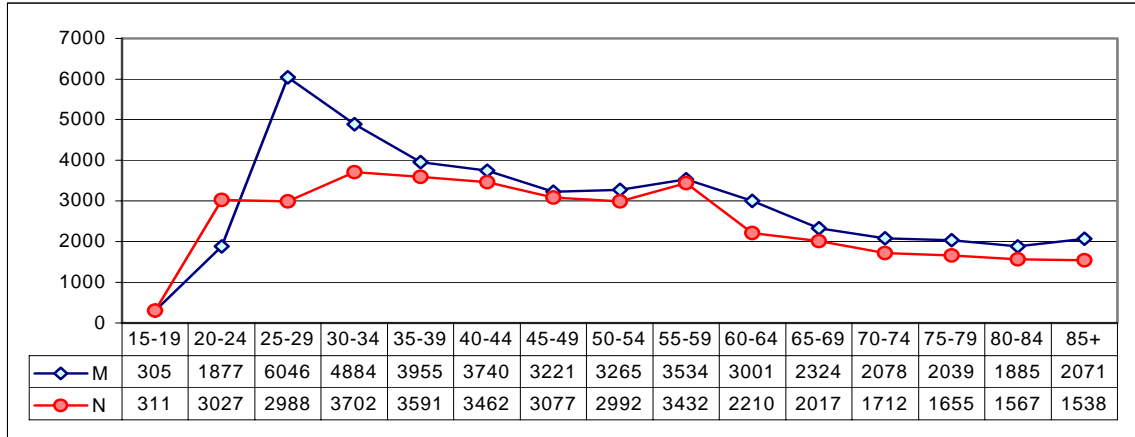
Selgitamaks individuaalsete sissetulekute sõltuvust soost ja vanusest lähtuti samuti Statistikaameti leibkonna eelarve uuringu andmetest. Seejuures jääb küll arvestamata väike osa leibkonna tulust, mis on määratletud leibkonnaliikmete ühise sissetulekuna, kuid selle osatähtsus leibkonna kogutuludes on väike.

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis F.3. Individuaalsete sissetulekute sõltuvus vanusest (kroonid), 2000

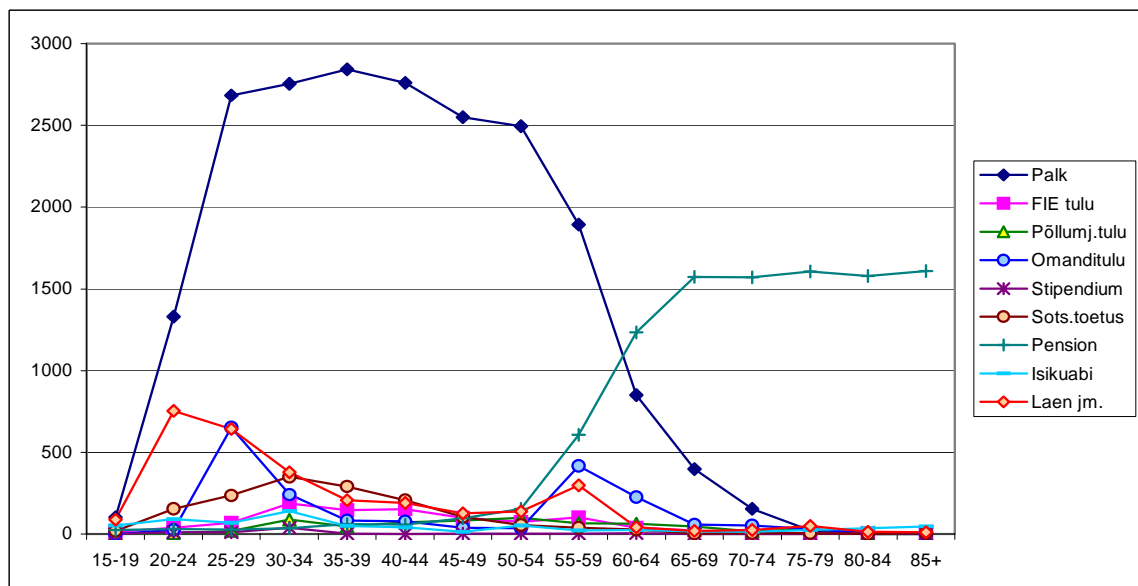
Individuaalne sissetulek on kõrgeim vanuserühmas 25-29, edasi koos vanuse tõusuga sissetulek langeb (joonis F.3). Sissetulekute mõningase tõusu 55-59-aastaste vanuserühmas põhjustab nähtavasti pensioni ja töötasu liitumine pensionikka jõudnud isikutel, eriti naistel.

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

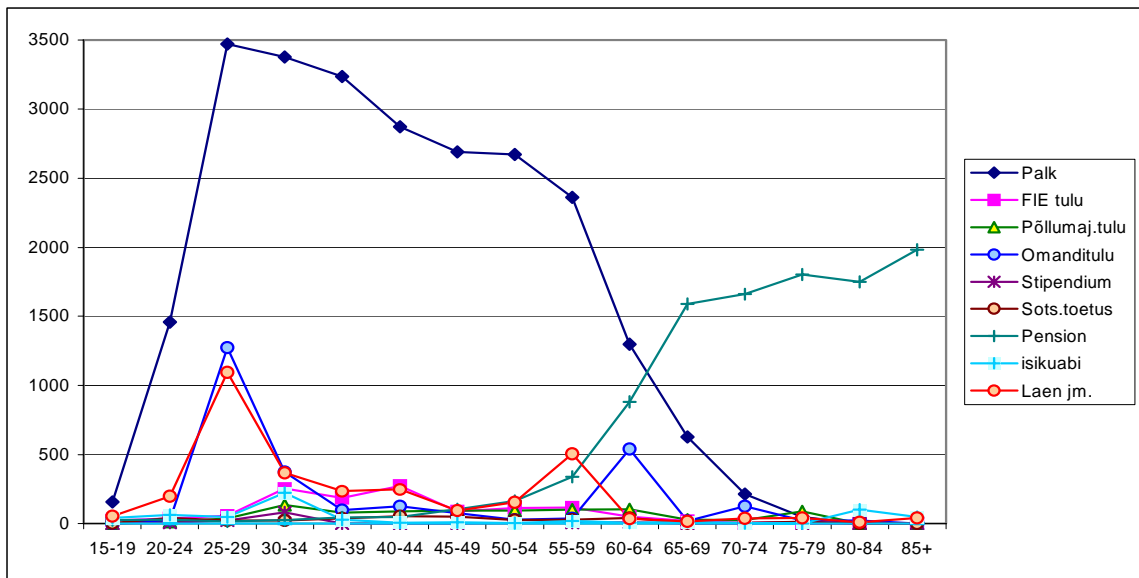
Joonis F.4. Individuaalsete sissetulekute sõltuvus soost ja vanusest (kroonid), 2000

Meeste ja naiste individuaalsete sissetulekute enam kui kahekordne erinevus vanuserühmas 25-29 kahaneb vanuse kasvades alla 3 protsendiseks erinevuseks vanuserühmas 55-59 (joonis F.4). Sissetulekute erinevus suureneb aga taas üle 35%-seks vanuserühmas 60-64, kus naised on juba jõudnud pensioniikka, aga kõik mehel veel mitte.

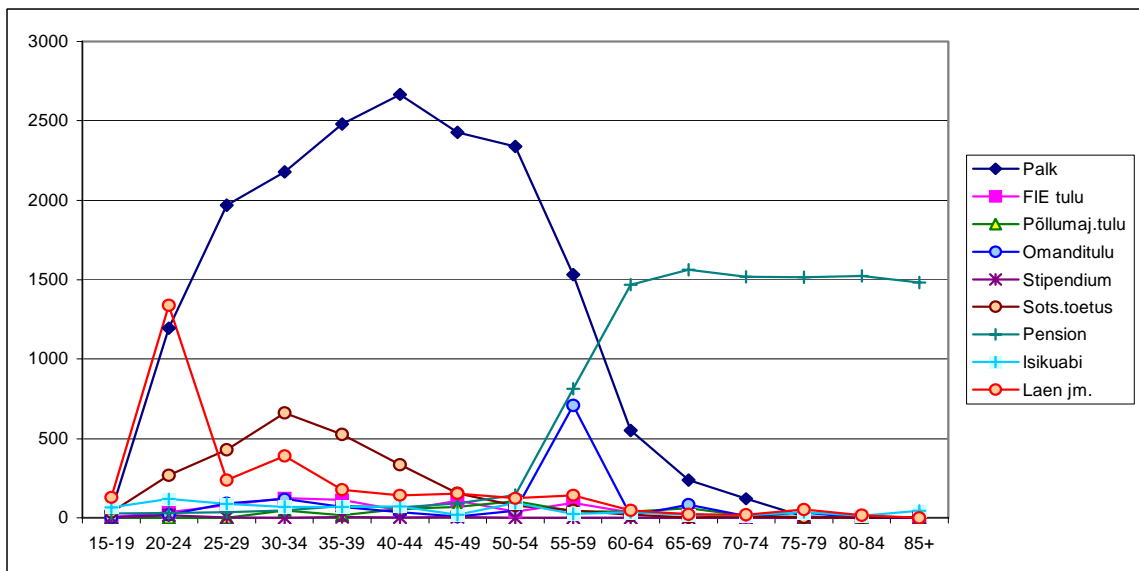
Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis F.5. Sissetulekute struktuuri (kroonid) sõltuvus vanusest, 2000

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis F.6. Meeste sissetulekute struktuuri (kroonid) sõltuvus vanusest, 2000

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis F.7. Naiste sissetulekute struktuuri (kroonid) sõltuvus vanusest, 2000

	Vaeste osakaal
Vanaduspensionärid	18,12
Invaliidsuspensionärid	33,04
Toitjakaotuspensionärid	32,13
Välisriigi pensioni saajad	0

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Tabel F.2. Vaeste osakaal eriliiki pensionäride seas (%), 2002

Pensionäride saadavaid riiklikke, omavalitsuste ja organisatsioonide toetusi kajastab tabel F.3.

Lisasissetulek või toetus	Vanadus- pension	Invaliidsus- pension	toitja kaotuse pension	välisriigi pension
PALK	12,1	18,2	26,9	14,3
vanaduspension	100	0,7	2,9	10,2
invapension	0,1	100	3,5	0
toitjakaotuspension	0,1	1	100	0
toimetuleku/eluasemetoetus	0,2	1,9	1,2	0
Muu riiklik/omavalitsuse toetus	0,9	4,8	1,2	0
Rahaline abi kirikult või heategevuselt	0,1	0,2	0,6	0
Välisriigi pension	0,1	0	0	100

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Tabel F.3. Sotsiaaltoetusi saavate pensionäride osakaal vastava pensioni saajate üldarvust (%), 2002

Pensioni aktuaarse nüüdisväärtuse arvutamisest

Ennetähtaegse ja edasilükatud vanaduspensioni võimalused on toonud pensioniea mõistesse varasemast suuremat paindlikkust, pakkudes senisest individuaalsemaid võimalusi tööelust pensionile siirdumisel, olles sellisena osa paindliku pensioniea poliitikast⁴⁶. Pensioni vähendamise ja suurendamise koefitsientidega seoses tekib aga küsimus, milliseid stiimuleid need pakuvad pensionile siirdumise aja valiku suhtes.

Pensionide vähendamise koefitsient ennetähtaegse vanaduspensionide puhul (0,4% iga pensionieani jäänud kuu eest) ega ka pensionide suurendamise koefitsient edasilükatud vanaduspensionide korral (0,9% iga edasilükatud kuu eest) ei tugine otseselt kindlustusmatemaatilistel arvutustel, vaid on kehtestatud poliitilise otsustusega⁴⁷.

Aktuaarselt neutraalsest väiksem pensionide vähendamise koefitsient annab stiimuli varasemaks pensionilejäämiseks, sest muudel võrdsetel tingimustel on ennetähtaegsele vanaduspensionile siirdunud isikul eelis üldise vanaduspensioniea ära oodanud isiku ees - ennetähtaegse vanaduspensionide määramisel saab isik oma pensionipõlve jooksul kokku suurema summa. Samas nõrgendab neid stiimuleid asjaolu, et ennetähtaegset vanaduspensionide, erinevalt tavalisest vanaduspensionist, ei saa summeerida töötasuga.

Aktuaarselt neutraalsest kõrgem pensionide suurendamise koefitsient teeb pensionide edasilükkamise keskmise pensionipõlve pikkuse juures kasulikuks valikuks, sest kuigi loobutakse mõne kuu (või aasta) pensionist, saadakse kogu pensionipõlve jooksul kokku siiski suurem summa.

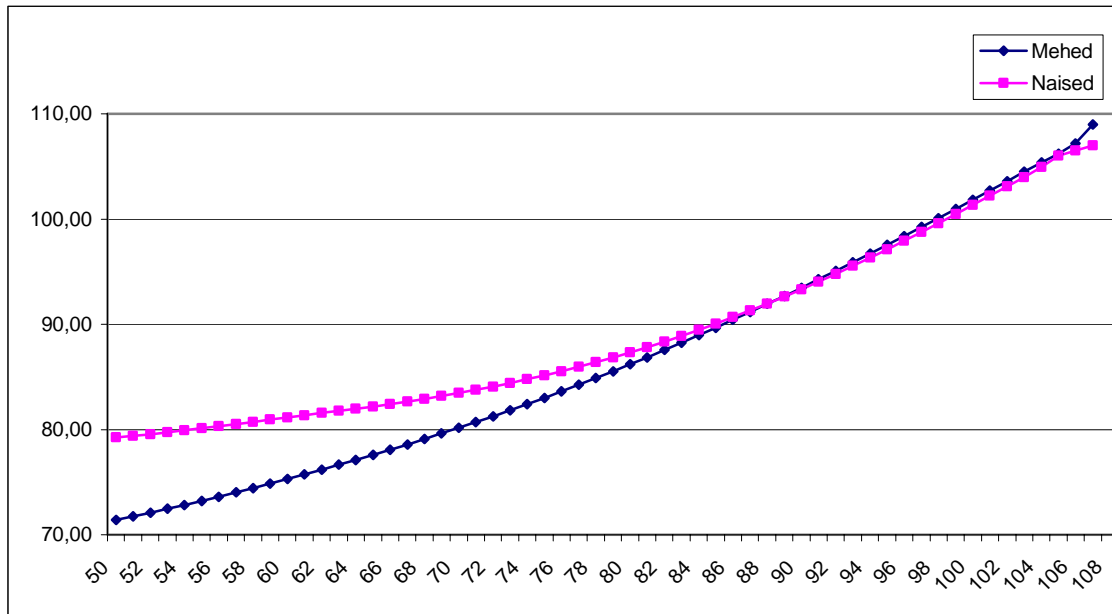
Aktuaarne nüüdisväärtus (AN) mingil pensionilejäämise ajal iseloomustab seda tegurit, millega pensionisaajale määratud (fikseeritud suurusega) pension tuleb korrutada, et saada tema poolt keskmiselt elu lõpuni saadava pensionisumma suuruse nüüdisväärtus. AN sõltub intressimäärast, pensionilejäämise ajast ja oodatavast elueast pensionile jäämise vanuses (Fedotov 2003).

Käesolevas arvutuses on kasutatud intressimäärasid 2% ja 3%. Pensionilejäämise aegu on vaadeldud vahemikus 58...70 (naised) ja 60..70 (mehed). Eraldi on arvutatud naiste jaoks pensionide AN vanuses 58,5. Lisaks on leitud AN väärtuste vahed, mis vastavad pensionilejäämise muutusele ühe aasta võrra. Seejuures arvestatakse, et pensionisumma ei muutu, s.t. ei ole arvesse võetud, et täiendavalt töötatud aasta eest omandatakse täiendavat pensioniõigust.

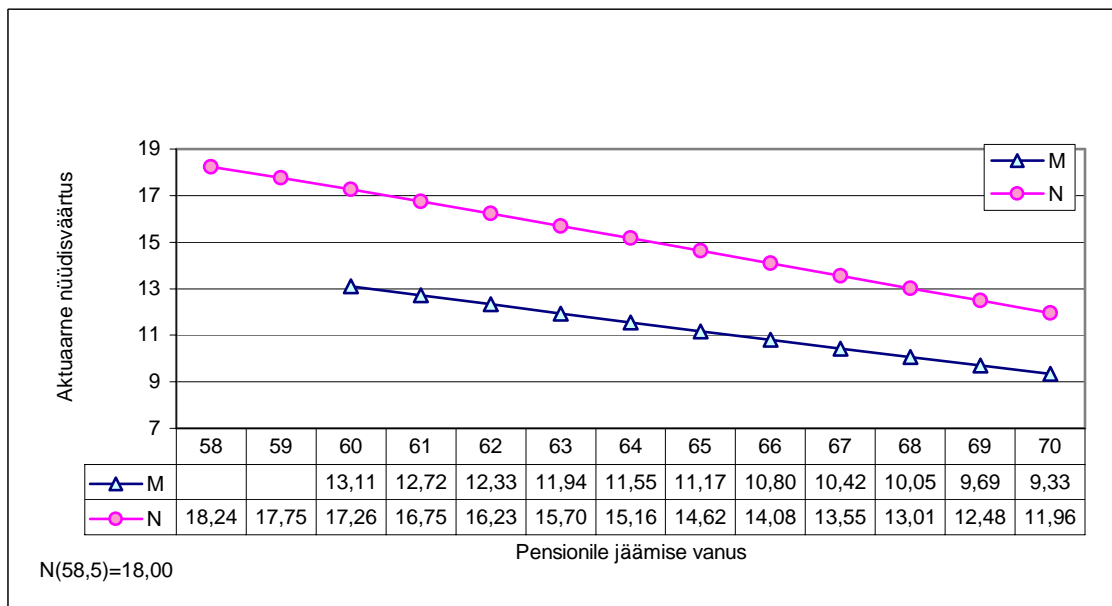
---

⁴⁶ vt. Council Resolution of 30 June 1993 on flexible retirement arrangements (OJ C 188 10.07.1993 p.1)

⁴⁷ Riikliku pensionikindlustuse seaduse eelnõus 1998.a-l soovis valitsus ennetähtaegse vanaduspensionide puhul rakendada pensionide vähendamist 0,5% kuu kohta, ent ametiühingute survele vähendati seda koefitsienti 0,4 %-le. Edasilükatud vanaduspensionide kehtestamisel nägi valitsuse eelnõu ette pensionide suurendamist 0,6% võrra iga kuu kohta, Riigikogu sotsiaalkomisjon suurendas seda koefitsienti 0,9%-le.

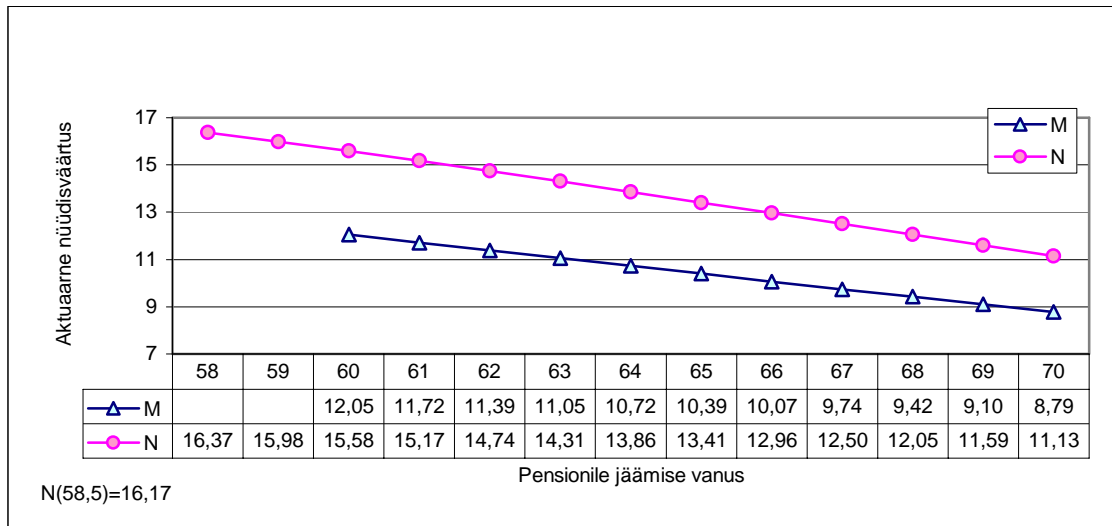

Joonis G.1. Keskmise oodatav summaarne eluiga Eesti elutabelite põhjal

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis G.2. Aktuaarsed nüüdisväärtused sõltuvalt pensionile jäämise vanusest (i=0,02)

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis G.3. Aktuaarsed nüüdisväärtused sõltuvalt pensionile jäämise vanusest (i=0,03)

	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69
Mehed			0,39	0,39	0,39	0,38	0,38	0,38	0,37	0,37	0,36	0,36
Naised	0,49	0,50	0,51	0,52	0,53	0,54	0,54	0,54	0,54	0,53	0,53	0,53

Tabel G.1. Aktuaarse nüüdisväärtuse muutus sõltuvalt pensionile jäämise vanusest (i=0,02)

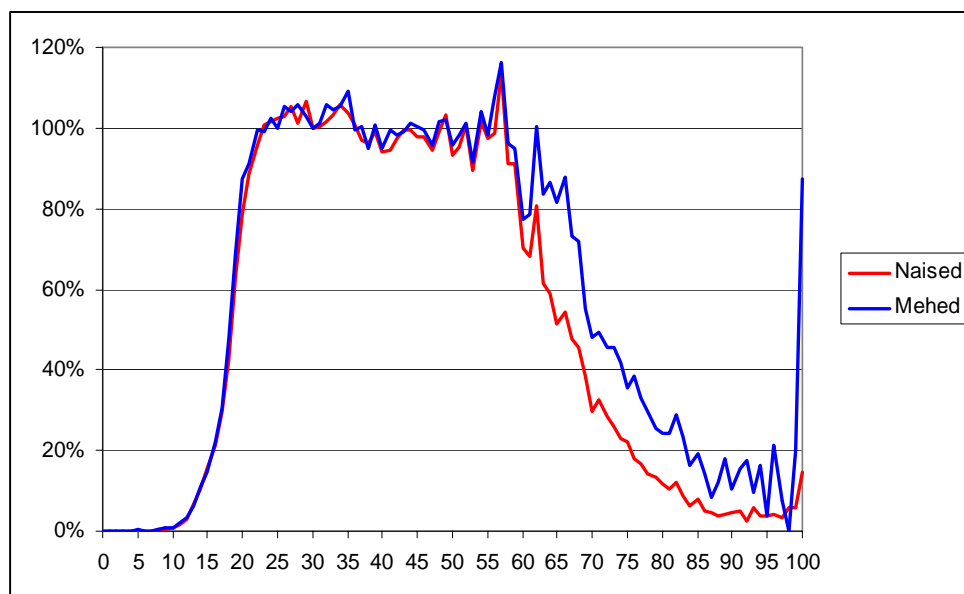
	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69
Mehed			0,33	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33	0,32	0,32	0,32	0,32
Naised	0,39	0,40	0,41	0,42	0,44	0,45	0,45	0,45	0,46	0,46	0,46	0,45

Tabel G.3. Aktuaarse nüüdisväärtuse muutus sõltuvalt pensionile jäämise vanusest (i=0,03)

Pensionikindlustusstaaži ja aastakoeffitsientide analüüsi alusandmed ning täiendavad joonised ja tabelid

Pensionikindlustatute pensionikindlustusstaaži ja aastakoeffitsientide analüüsimiseks kasutati Sotsiaalkindlustusameti andmeid aastate 1999-2003 kohta. Kokku sisaldas andmebaas 902 844 inimest, kes 2004. aastal on vanuses 3-106 aastat, neist 438 803 meest ja 464 041 naist.

Andmed sisaldasid kõiki neid 2004. aasta alguses elavaid inimesi, kelle eest perioodi 1999-2003 vältel oli vähemalt üks kord sotsiaalmaksu makstud (või olid ise maksnud). Vanusevahemikus 25-60 sisaldas see praktiliselt kõiki elanikke (vt joonis H.1). Nooremate ja eakamate seas on enam neid inimesi, kelle eest ei ole nendel aastatel sotsiaalmaksu makstud.

Allikas: Statistikaamet, Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

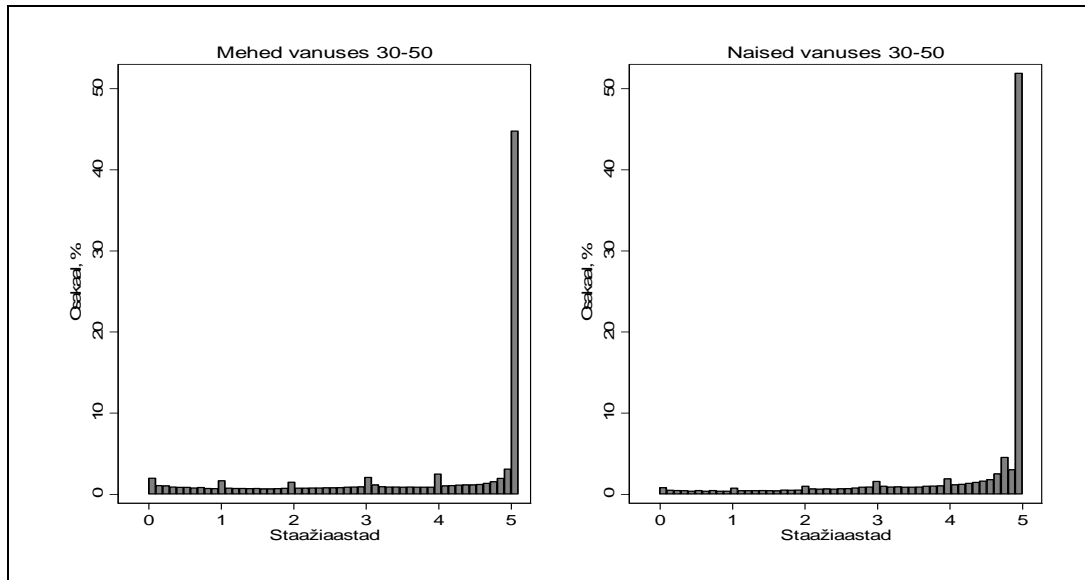
Joonis H.1. Pensionikindlustatute ja rahvaarvu suhe soo- ja vanuse lõikes

Analüüsis on esitatud joonised enamasti 20-70aastaste meeste ja naiste kohta. Detailsemalt käsitleti 30-50aastaseid (kes 1999. aastal olid vastavalt 25-45aastased), kuna need inimesed peaksid olema tööturul kõige aktiivsemad ja need inimesed on ka praktiliselt kõikselt kaetud Sotsiaalkindlustusameti andmetega. 30-50aastaseid oli kasutatud andmestikus 395 974 inimest, mis langeb praktiliselt kokku Statistikaameti rahvastikuandmetega 395 691 inimest (2003. aasta alguses).

Tabel H.1. Pensionikindlustatute arvu võrdlus rahvaarvuga vanusrühmades

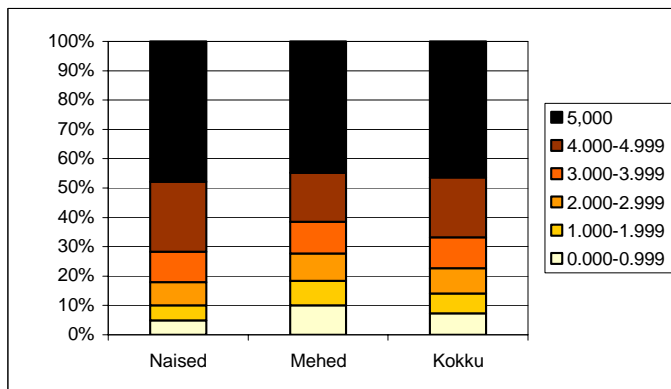

Vanusrühm	Sotsiaalkindlustusameti andmed (2004. a algus)			Statistikaameti rahvastikuandmed (1. jaanuar 2003)			Erinevus		
	Naised	Mehed	Kokku	Naised	Mehed	Kokku	Naised	Mehed	Kokku
30-50	203926	192048	395974	205799	189912	395711	-1873	2136	263
20-70	431111	407412	838523	475993	415908	891901	-44882	-8496	-53378

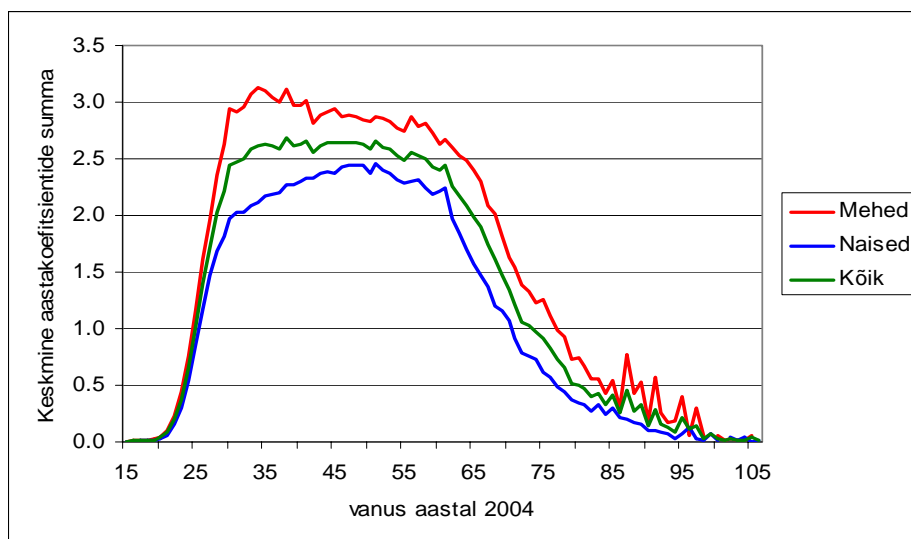
Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

Joonis H.2. 30-50aastaste pensionikindlustatute jaotus aastatel 1999-2003 omandatud pensionikindlustusstaaži järgi

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

Joonis H.3. 30-50aastaste pensionikindlustatute jaotus aastatel 1999-2003 omandatud pensionikindlustusstaaži järgi

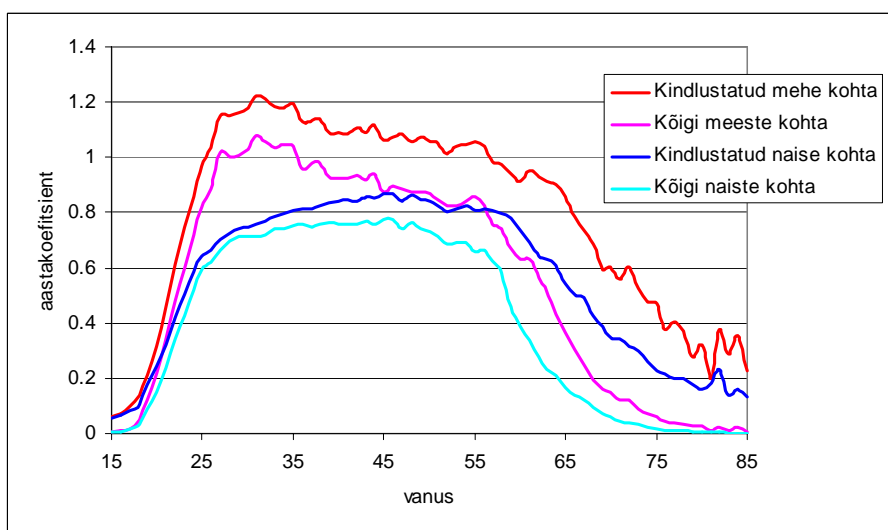

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis H.4. Aastatel 1999-2001 omandatud keskmine riikliku pensionikindlustuse aastakoefitsientide summa vanuse ja soo lõikes

Aastatel 1999-2001, kui veel ei olnud II sambaga liitumist, on aastakoefitsientide keskmised soo ja vanuse lõikes sarnase mustriaga kui perioodil 1999-2003. Aastakoefitsientide summaga üle 3 on vaid mõned meeste vanusrühmad vanusevahemikust 30-40.

Kuivõrd joonisel D.4 kujutatud aastakoefitsientide summad väljendavad keskmisi pensionikindlustatute jaoks, siis ei võta need arvesse seda, et mõned inimesed ei teeninud vaadeldud perioodil üldse sotsiaalmaksuga maksustatavat tulu (n. õpilased, pensionärid, pikaajalised töötud jm). Korrutades soo-vanusrühmade keskmised aastakoefitsiendid läbi pensionikindlustatute arvu ja rahvaarvu suhtega antud soo-vanusrühmas, võime leida keskmised aastakoefitsiendid ühe elaniku kohta soo ja vanuse lõikes (joonis H.5).

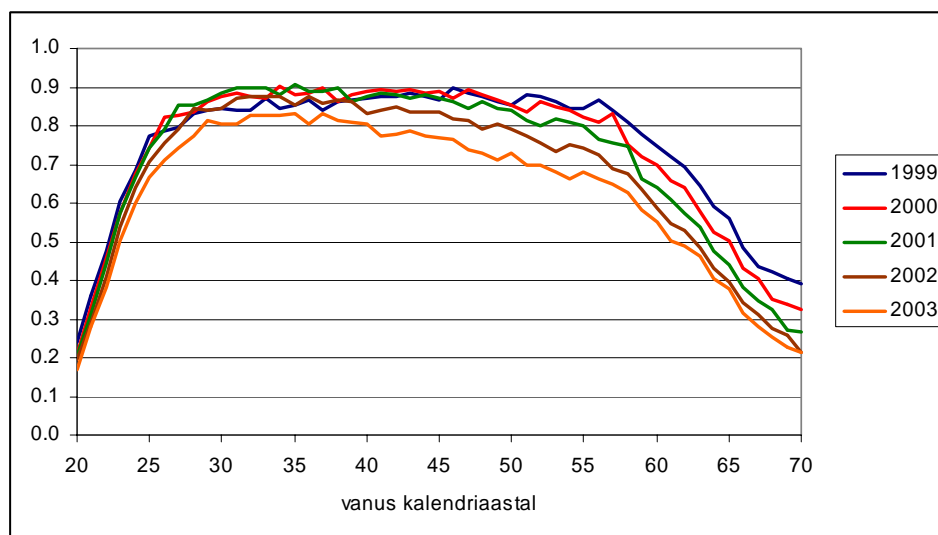

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, Statistikaamet, autorite arvutused

Joonis H.5. Keskmised aastakoefitsiendid pensionikindlustatud isikute ja kõigi elanike kohta soo ja vanuse alusel 2001. aastal.

Kindlustatu ja elaniku kohta arvatud keskmised aastakoefitsiendid erinevad nii vanuse kui soo lõikes. Meeste puhul tekib märkimisväärne erinevus juba enne 30-ndat eluaastat ning suhteliselt stabiilne – ca 15 protsendi suurune – erinevus püsib kuni pensionieani. Naiste puhul ei ole aga erinevatel alustel arvatud keskmiste aastakoefitsientide vahel suuri erinevusi kuni 40-ndate eluaastateni. Peale pensioniiga erinevus kindlustatu ja elaniku kohta arvatud keskmiste aastakoefitsientide vahel ootuspäraselt suureneb, kuna sotsiaalmaksuga maksustatud tulu saavate isikute arv väheneb.

Vaadeldes pensionikindlustuse aastakoefitsientide dünaamikat vanuse lõikes aastatel 1999-2003, siis torkavad silma 2002. ja 2003. aasta madalamad keskmised koefitsiendid, tingituna II sambaga liitumisest, seda eriti nendes vanusrühmades, kus liitunute osakaal oli kõrgem.

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

Joonis H.6. Aastatel 1999-2003 omandatud keskmine pensionikindlustuse aastakoefitsient vanuse lõikes

Vanemates vanusrühmades (50+) on aastatel 1999-2001 keskmised koefitsiendid vähenenud, samas kui nooremates vanusrühmades (vanuses 25-35) koefitsiendid mõnevõrra suurenesid. Vanemaealiste keskmiste koefitsientide langus võib olla tingitud mitmest põhjusest. Üks võimalus on, et vanemaealiste suhteline palgatase (võrreldes keskmise palgaga) ja hõivemäärad on langenud, kuigi vähemalt viimast asjaolu tööjõu-uuringu andmed ei kinnita. Teine võimalik põhjus on analüüsitud andmete omapära – kõik koefitsiendid on arvatud nende põhjal, kes 2004. aasta alguses elus olid. Kui suremistõenäosus ja töövõime (töötamise tõenäosus ja palga suurus) on pöördvõrdeliselt seotud, siis võib oodata, et varasemate aastate koefitsiendid ongi suuremad, sest mida kaugemale minevikku läheme, seda

töövõimelisemate ja suurema elulemustõenäosusega inimeste koefitsiente võtame arvesse.

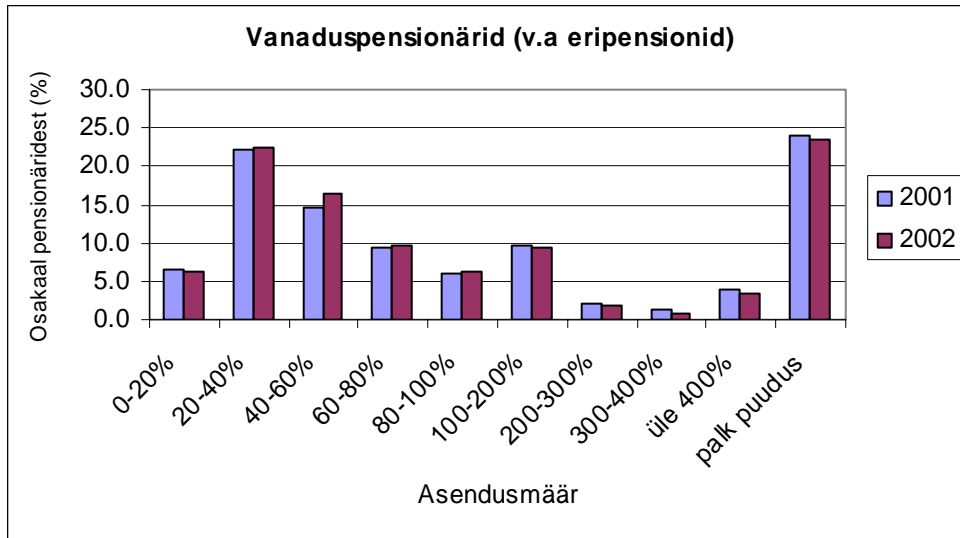
Tabelis H.2 on esitatud osakaalud, kui suur osa pensionikindlustatutest on vahetanud oma suhtelist positsiooni aastatel 1999-2001. Selleks on 2004. aastal 30-50aastased inimesed jagatud aastakoefitsientide järgi kvintilidesse ning uuritud kui tugevalt on omavahel seotud 1999. aastal paiknemine ühes konkreetses kvintilis samas kvintilis paiknemisega 2001. aastal. Selgub, et äärmistes kvintilides paiknejad vahetavad oma suhtelist positsiooni harvemini. 74,2% neist, kes olid 1999. aastal kõige kõrgemas kvintilis, olid seda ka 2001. aastal. 57,3% neist, kes olid 1999. aastal kõige madalamas kvintilis, olid seda ka 2001. aastal. Kahte alumisse kvintiili kuuluvate inimeste seast liikusid kahe aastaga kahte kõige kõrgemasse kvintiili ainult vastavalt 6,9% ja 12,1% inimestest. Samas selleks, et ühe aasta madalat aastakoefitsienti oleks võimalik järgmisel aastal kõrgema koefitsiendiga tasakaalustada, tuleks liikuda vähemalt neljandasse kvintiili.

Tabel H.2. 30-50aastaste inimeste liikumine 1999. a aastakoefitsientide põhjal leitud kvintilidest 2001. a kvintilidesse (%)

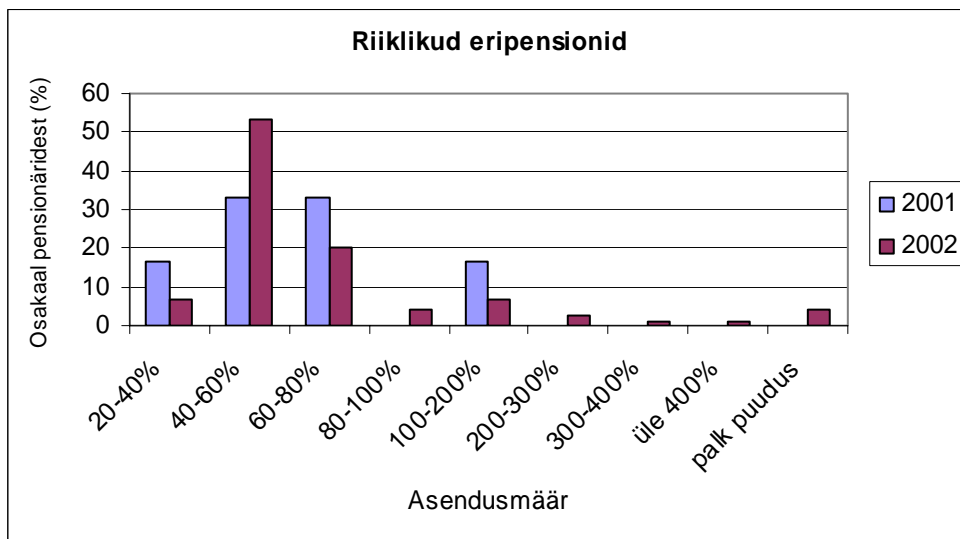
1999 \ 2001	I kvintiil	II kvintiil	III kvintiil	IV kvintiil	V kvintiil	Kokku	Kvintilide jaotuspunkti väärtus
I kvintiil	57,3	24,9	11,1	4,7	2,2	100	0,182
II kvintiil	24,3	45,0	20,7	7,4	2,7	100	0,350
III kvintiil	11,0	20,1	46,2	18,1	4,7	100	0,730
IV kvintiil	5,1	7,1	18,3	53,3	16,2	100	1,339
V kvintiil	2,6	2,8	3,9	16,5	74,2	100	
Kvintilide jaotuspunkti väärtus	0,140	0,382	0,771	1,355			

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, autorite arvutused

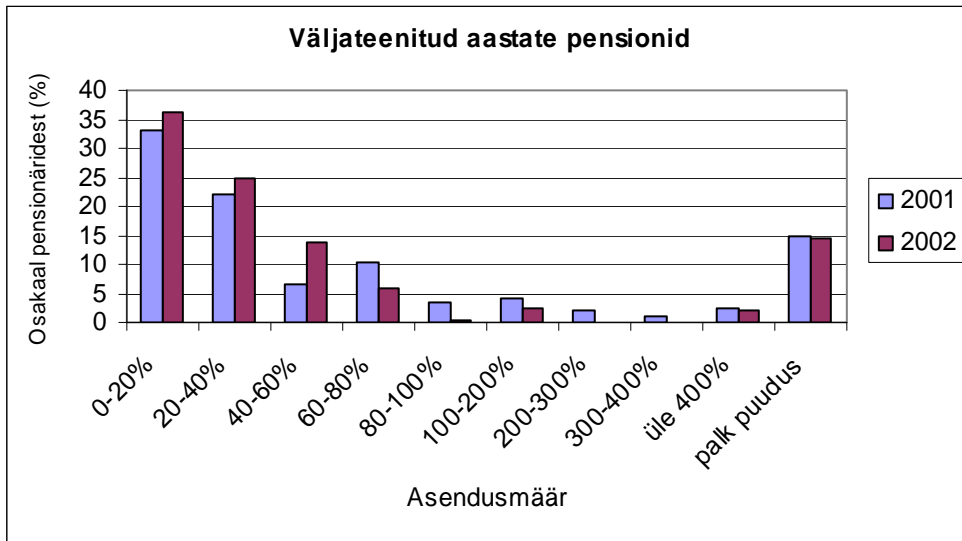
Täiendavad joonised ja tabelid individuaalse asendusmäära kohta

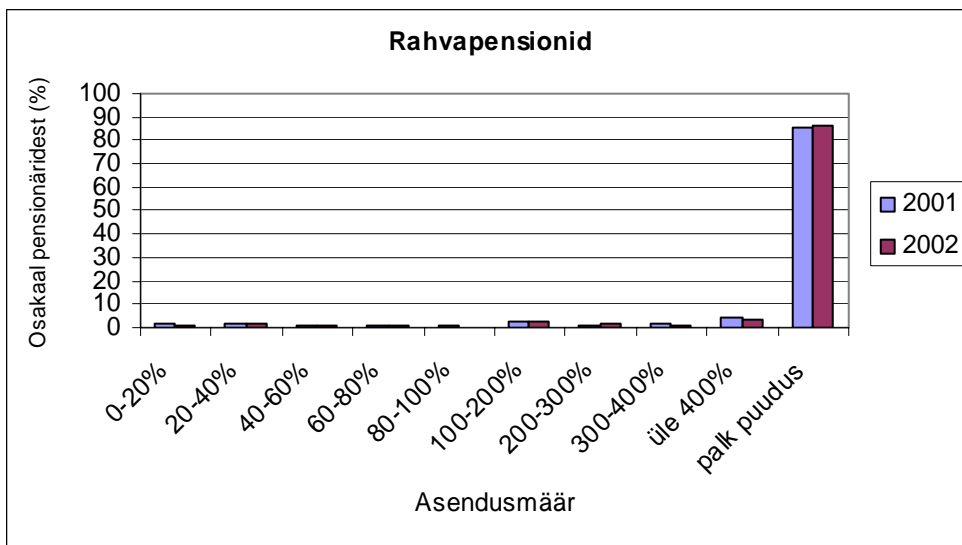
Joonis J.1. 2001. ja 2002. aastal määratud vanaduspensionide jaotus individuaalse asendusmäära alusel

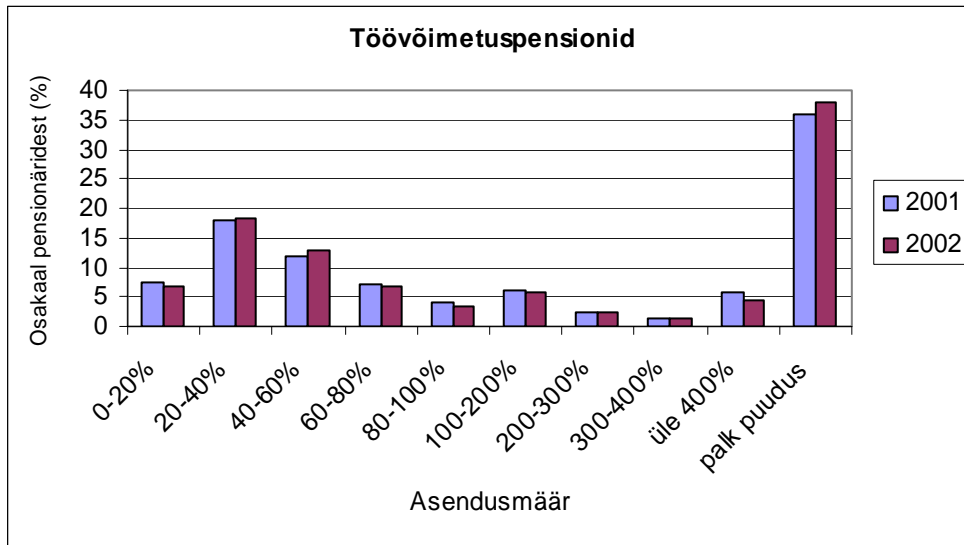
Joonis J.2. 2001. ja 2002. aastal määratud riiklike eripensionide jaotus individuaalse asendusmäära alusel

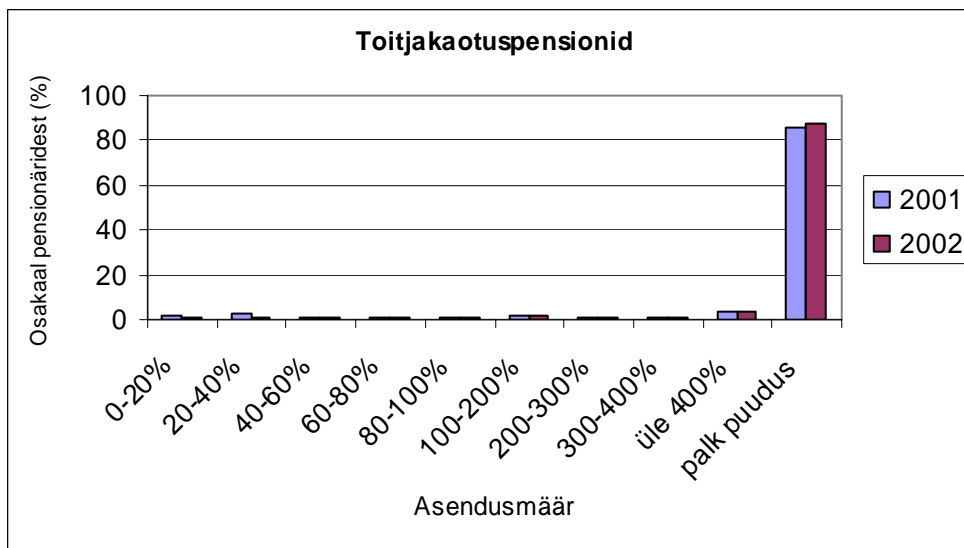
Joonis J.3. 2001. ja 2002. aastal määratud väljateenitud aastate pensionide jaotus individuaalse asendusmäära alusel

Joonis J.4. 2001. ja 2002. aastal määratud rahvapensionide jaotus individuaalse asendusmäära alusel

Joonis J.5. 2001. ja 2002. aastal määratud töövõimetuspensionide jaotus individuaalse asendusmäära alusel

Joonis J.6. 2001. ja 2002. aastal määratud toitjakaotuspensionide jaotus individuaalse asendusmäära alusel

	Keskmine pension		Pensionäride arv	
	Eesti seadus	Välislepingud	Eesti seadus	Välislepingud
Vanaduspension	2062	1791	292095	3320
Riiklik eripension	5674	4779	990	5
Väljateenitud aastate pension	1696	1411	2407	62
Rahvapension	848	806	13776	105
Töövõimetuspension	1248	1211	52556	758
Toitjakaotuspension	721	588	11178	138
Kokku	1869	1627	373002	4388

Allikas: Sotsiaalkindlustusameti andmed, autorite arvutused

Tabel J.1. Eesti pensioniseaduste ja välislepingute alusel määratud pensionide keskmised suurused ja pensionäride arv pensioniliikide kaupa, 2003

Keskmise tööjõust väljumise vanuse leidmise meetoditest

Tööjõust väljumise keskmise vanuse leidmisel võetakse aluseks tööjõus osalemise määrad vanusevahemikus 45-79 aastat ühe- või viieaastastes vanusintervallides. Sõltuvalt andmete kättesaadavusest või autorite eelistustest on kasutatud erinevaid vanusevahemikke, nt 50-70 (European Commission 2003) või 45-79 ja 45-69 (Scherer 2002). Eeldusel, et tööjõus osalemise määrad alanevad monotoonselt vanuse suurenedes (või tagades selle lähteandmete sobiva silumisega), saab leida igas vanuses tööjõust lahkumise tõenäosuse ning arvutada (kaalutud keskmisena) vanuse, millal inimesed keskmiselt tööjõust välja jäävad. Täpsema tulemuse annavad üheaastaste vanusintervallide põhjal leitud tööjõust lahkumise tõenäosused (võrreldes viieaastastest vanusintervallidest saadutega), kuid väikeste valimite korral ei pruugi üheaastastes vanusgruppides leitud tööjõus osalemise tõenäosused olla alanevad, mis annaks eksliku tulemuse.

Tööjõust väljumise keskmise vanuse leidmisel kasutatakse kahte erinevat meetodit – nn staatilist ja dünaamilist lähenemist. Staatilise lähenemise korral kasutatakse ühe aasta andmeid.⁴⁸ Staatiline lähenemine eeldab erinevates vanusgruppides olevate inimeste tööjõus osalemise määrade püsivust üle aja, st et erinevatel kohortidel on sama tööjõus osalemise muster. Niisugune eeldus, eriti kiiresti muutuvast majanduskeskkonnas nagu Eesti, ilmselt ei kehti. Dünaamilise lähenemise puhul võrreldakse ühe ja sama kohordi tööjõus osalemise määrasid kahel eri ajaperioodil ning arvutatakse sellest tööjõust lahkumise tõenäosused igas vanuses ja keskmine tööjõust väljajäämise vanus. Dünaamiline lähenemine on eelistatum, kuid see nõuab vähemalt kahe perioodi andmeid.

Eurostati metoodika keskmise tööjõust väljumise vanuse arvutamiseks tugineb dünaamilisele lähenemisele, võttes aluseks vanusevahemiku 50-70.

Käesolevas töös leiti staatilise lähenemisega tööjõust väljumise keskmine vanus eraldi meestele ja naistele järgmiste andmete alusel:

- 1) ESA Eesti tööjõu-uuringu lähteandmete põhjal leitud tööjõus osalemise silutud määrad üheaastastes vanusintervallides aastatel 1995-2001;
- 2) ESA poolt avaldatud Eesti tööjõu-uuringu andmed viieaastastes vanusintervallides aastatel 1989-2002;
- 3) 2000. aasta rahvaloenduse andmed üheaastastes vanusintervallides.

Tööjõust lahkumise keskmise vanuse suuruse hindamise ja võrdlemise puhul tuleb arvestada kahe asjaoluga:

- 1) andmete rühmitamisel viieaastastesse intervallidesse peab tegema eelduse, millises vanuses inimene tööjõust täpselt lahkub;

⁴⁸ Antud lähenemine on analoogne suremus- või sündimuskordaja leidmisega, mis baseerub ühe aasta andmetele igas vanusrühmas.

2) erinevates uuringutes on kõige vanemate vanusrühmade andmed antud erineva täpsusega.

Kasutades 5-aastaseid vanusintervalle, on tööjõust lahkumise vanuseks võetud intervalli vahemik. See tähendab, kui on näiteks teada, et vanusrühmade 55-59 ja 60-64 vahel väheneb tööjõus osalemise määr 30 protsendipunkti, siis nende inimeste keskmiseks tööjõust lahkumise vanuseks on võetud 60 aastat. On selge, et muutuva pensioniea korral niisugune eeldus raskendab erinevate aastate tulemuste võrdlemist, sest tööjõust väljajäämine klasterdub pensioniea ümbrusse. Tulenevalt sellest, et aastatel 1989-1996 ja 1997-2002 on nii üheaastaste kui viieaastaste vanuserühmade puhul kasutada erinev ülemine vanusintervall, kus on toodud tööjõus osalemise määr (esimesel perioodil vastavalt 69 või 65-69 ja teisel perioodil 74 või 70-74 aastat), siis ei saa võrrelda omavahel kahe perioodi kohta toodud näitajaid (seetõttu joonisel C.1 esitatud joon katkeb). Aastate 1989-1996 puhul on võetud tööjõust lahkumise hilisemaks vanuseks 70 eluaastat ning aastate 1997-2002 kohta vastavalt 75 eluaastat. Nii staatilise kui ka hiljem dünaamilise lähenemise korral on eeldatud, et tööjõust väljumine algab vanuserühmast 45-49 aastat 5-aastaste vanusrühmade puhul ja 45. eluaastast üheaastaste vanuserühmade puhul.

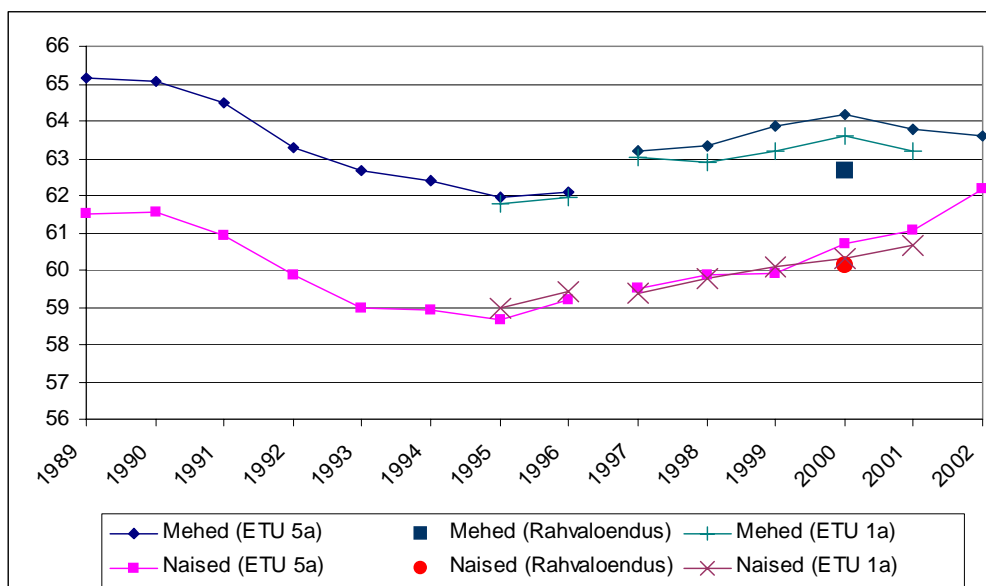
Esimesel perioodil ilmselt alahinnatakse veidi tegelikku tööjõust väljajäämise aega, sest eeldatakse, et tööjõust lahkumine toimub hiljemalt 70. eluaastaks.⁴⁹ Teisel perioodil 5-aastaste vanusrühmade põhjal leitud väljumisvanus on meeste puhul kõrgem kui 1-aastaste vanusrühmade põhjal leitu (võrreldes nii ETU kui ka rahvaloenduse põhjal leituga). Võimalik, et siin on põhjuseks see, et vanusrühmade 60-64 ja 65-69 vaheliseks tööjõust väljajäämise vanuseks on võetud 65, kuid tegelikult kaldub see kehtiva pensioniea tõttu pigem 60 poole.

Staatilise lähenemisega leitud tööjõust väljumise keskmine vanus on 1990-ndate keskel alanenud ja kümnendi teisel poolel taas tõusnud. See tulemus on kooskõlas eespool näidatud vanemaealiste tööhõive määrade dünaamikaga. Meestel on tööjõust väljumine keskmiselt kolme aasta võrra hilisem kui naistel. Samas on see vahe vähenemas. Staatilise lähenemisega leitud keskmine tööjõust väljumise vanus oli 2000. aastal meestel 63,6 aastat ja naistel 60,3 aastat⁵⁰.

---

⁴⁹ Üheaastaste vanusrühmade puhul on väikeseks probleemiks ka see, et üksikutel juhtudel on vanemas vanusrühmas tööjõus osalenute osakaal suurem kui nooremas vanuserühmas, mistõttu tõenäosus töölt lahkuda selles vahemikus muutub negatiivseks. Lahenduseks oleks siluda üheaastased tööjõus osalemise määrad ära sellisel viisil, mis garanteeriks nende pideva vähenemise vanuse kasvades.

⁵⁰ ETU üheaastastes vanusrühmades silutud tööjõus osalemise määrade andmete põhjal.

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused⁵¹

Joonis K.1. Keskmine tööjõust väljumise vanus staatilise meetodiga

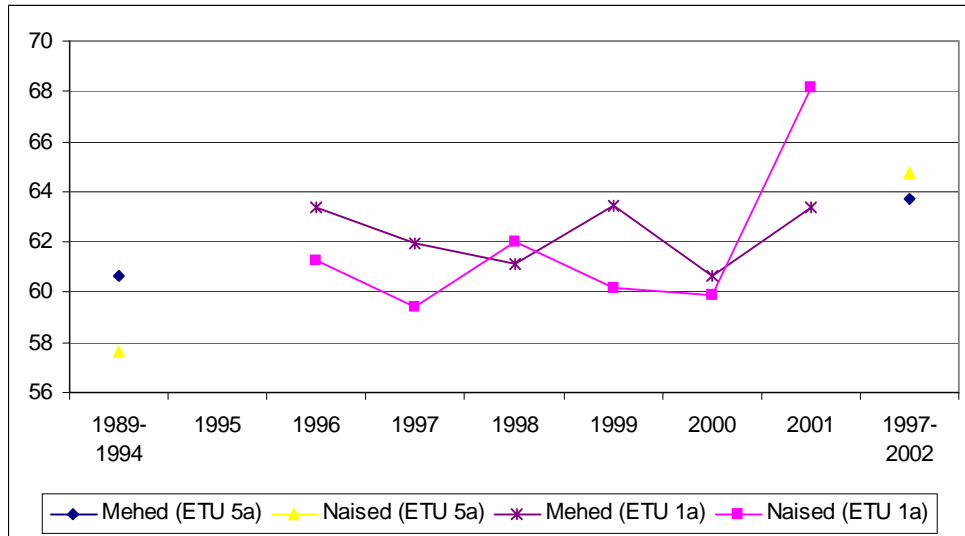
Dünaamilise lähenemisega leitud tööjõust väljumise keskmine vanus eraldi meestele ja naistele on esitatud joonisel C.2. Dünaamilise meetodi põhjal oli 2000. aastal meeste keskmine tööjõust väljumise vanus 60,6 aastat ja naistel 59,9 aastat, kuid 2001. aastal oli see juba vastavalt 63,4 ja 68,2⁵². Naiste tööjõust väljumise keskmine vanuse kiire kasv oli tingitud just 70-74 aastaste naiste tööjõus osalemise määrast kiirest kasvust 2001. aastal võrreldes 2000. aastaga.

Võib täheldada, et tööjõust väljumise vanuse leidmisel dünaamilise meetodiga on suurem varieeruvus⁵³. Siiski nähtub, et selle kümnendi esimestel aastatel on naiste tööjõust väljumise keskmine vanus juba meestega samal tasemel või isegi ületab seda.

⁵¹ ETU 5a – viieaastast vanusintervalli kasutades, ETU 1a – üheaastast vanusintervalli kasutades, Rahvaloendus – üheaastast vanusintervalli kasutades.

⁵² Leitud ETU üheaastaste vanuserühmade põhjal.

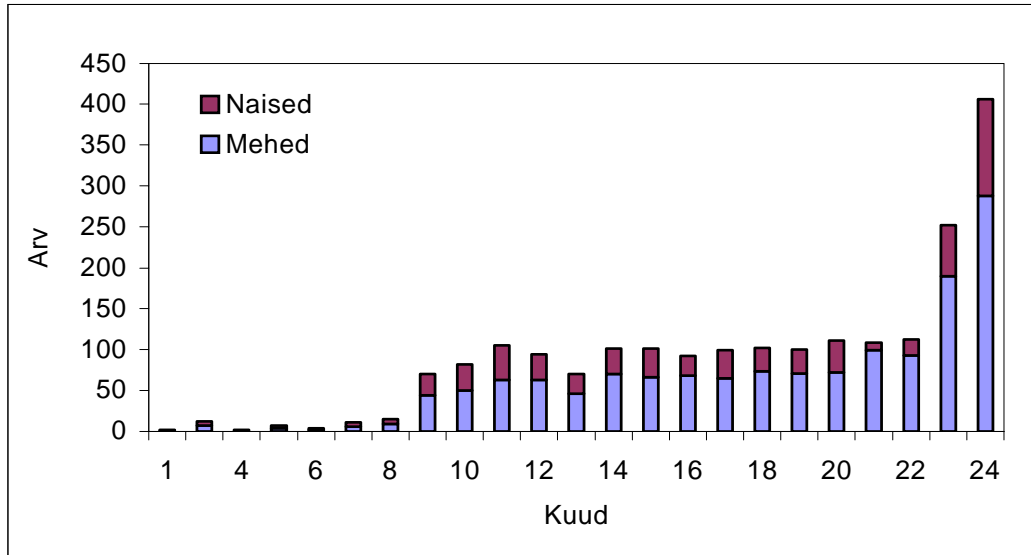
⁵³ Varieeruvus esineb vaatamata üheaastaste vanuserühmade tööjõus osalemise määrade silumisele.

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

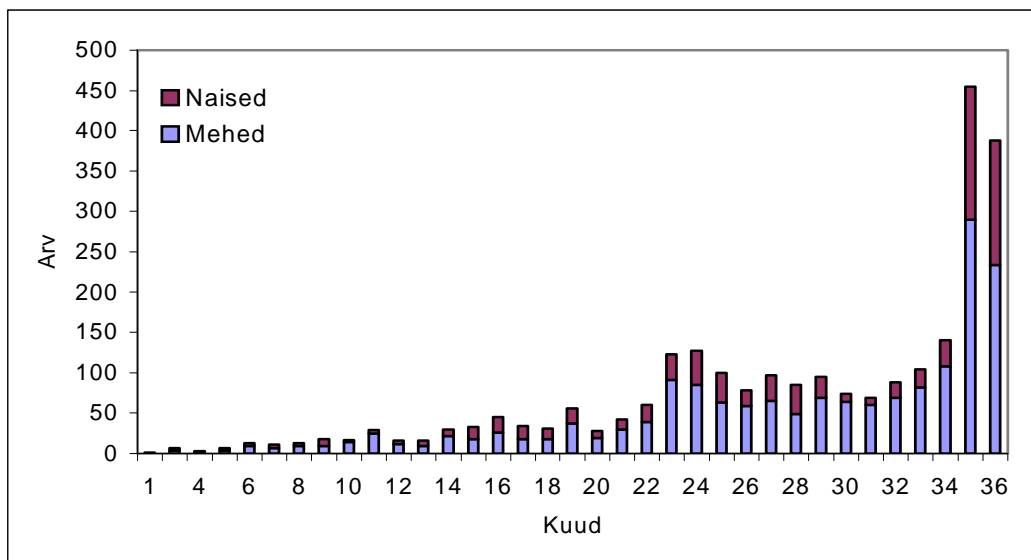
Joonis K.2. Keskmine tööjõust väljumise vanus dünaamilise meetodiga

Täiendavad joonised ennetähtaegse vanaduspensionini kohta

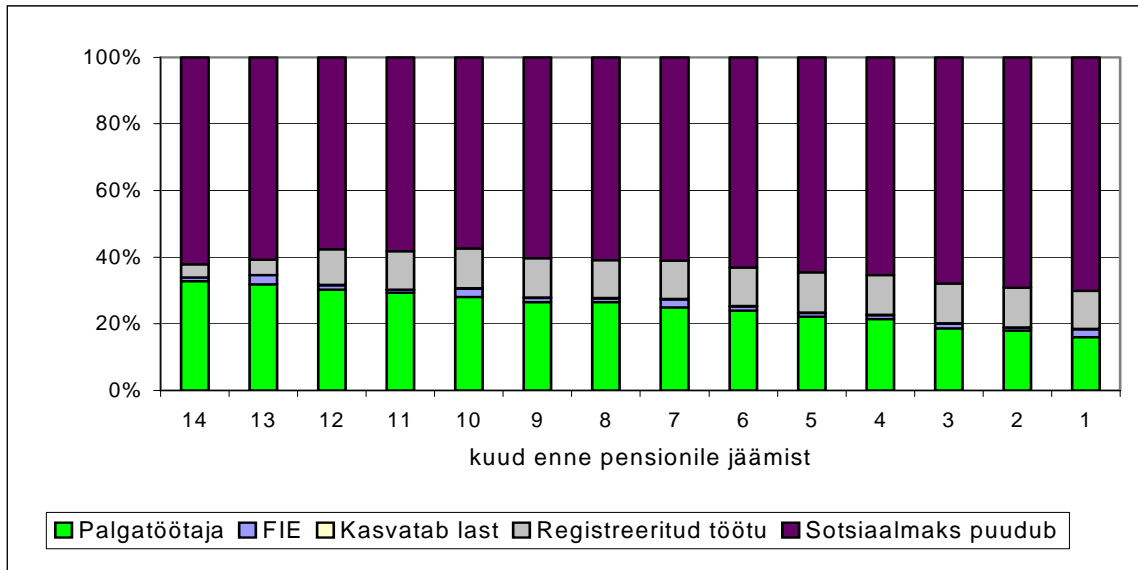
Allikas: Sotsiaalkindlustusamet; Võrk, Uudeküll 2002

Joonis L.1. 2000.aastal ennetähtaegsele vanaduspensionile siirdunute jaotus üldise vanaduspensionieani jäänud kuude arvu alusel

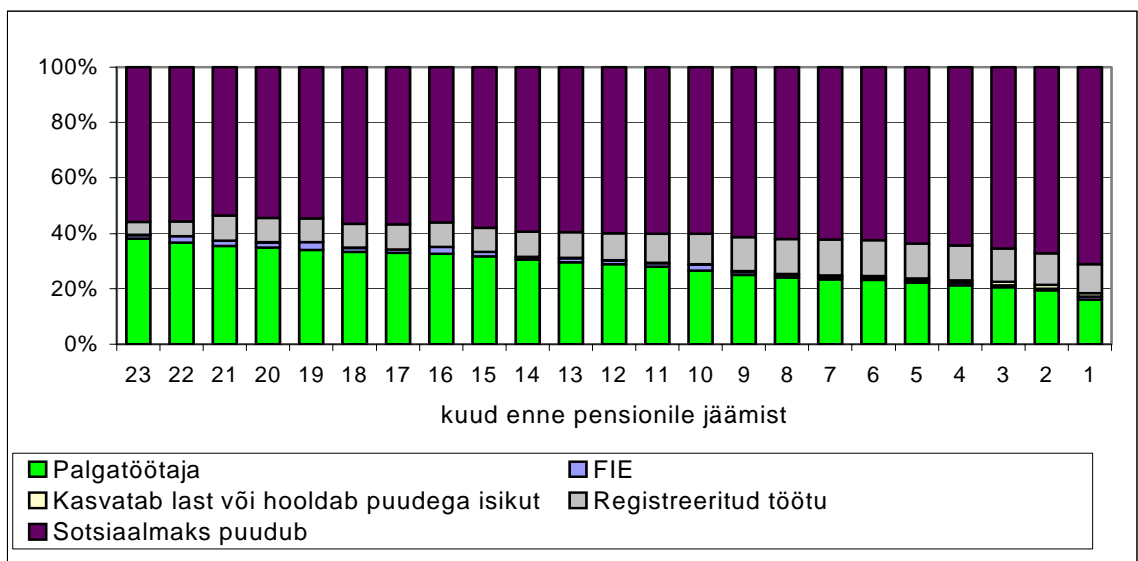
Allikas: Sotsiaalkindlustusamet; Võrk, Uudeküll 2002

Joonis L.2. 2001.aastal ennetähtaegsele vanaduspensionile siirdunute jaotus üldise vanaduspensionieani jäänud kuude arvu alusel

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet; Võrk Uudeküll 2002

Joonis L.3. 2000. aastal määratud ennetähtaegse vanaduspensioni saajate tööturuseisund pensioni määramisele eelnenud 14 kuu lõikes⁵⁴

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet; Võrk Uudeküll 2002

Joonis L.4. 2001. aastal määratud ennetähtaegse vanaduspensioni saajate tööturuseisund pensioni määramisele eelnenud 23 kuu lõikes

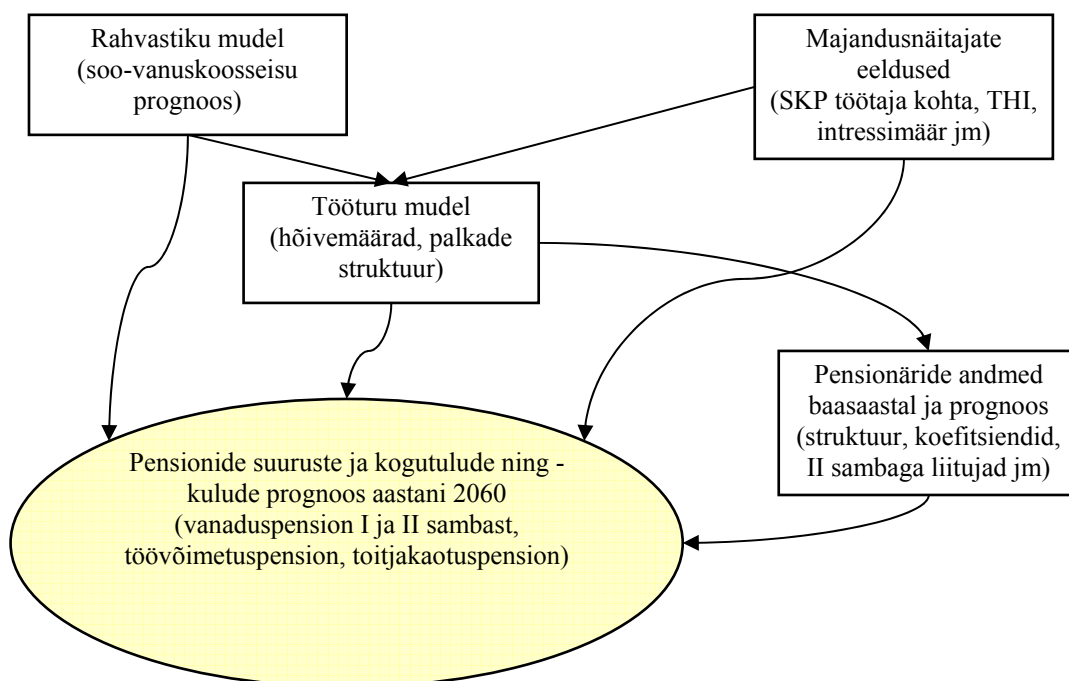
⁵⁴ Kuna isikustatud sotsiaalmaksu andmeid registreeritakse 1999.a. algusest, oli 2000.a-l määratud ennetähtaegsete vanaduspensioni saajate puhul võimalik kasutada pensioni määramisele eelnenud 14 kuu andmeid ning 2001.a-l pensionile siirdunute puhul eelmise 23 kuu andmeid. 2002. aastal määratud ennetähtaegsete vanaduspensionite saajate puhul kasutati eelneva 24 kuu andmeid.

PRAXISE pensionimudeli ülesehitus ja peamised eeldused

1. Mudeli üldstruktuur

Uurimistöös kasutati simulatsioonimudelit, mille ülesehitus on toodud joonisel M.1. Mudel tugines neljale suurele blokile:

- 1) rahvastiku soo-vanuskooesseisu prognoosimudel;
- 2) tööturu mudel;
- 3) peamiste makromajanduslike eelduste blokk;
- 4) pensionisüsteemi andmete blokk.

Joonis M.1. Pensionimudeli osade skeem

PRAXISE pensionimudel on oma ülesehituselt sarnane Briti konsultatsioonifirma Callund Consulting Ltd. poolt koostöös Rahandusministeeriumi ja Sotsiaalkindlustusametiga väljatöötatud pensionimudelile⁵⁵. PRAXISE pensionimudeli koostamisel kasutati algetapis Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni sotsiaalkulutuste mudeli alamosasid.

⁵⁵ PRAXISE pensionimudeli autorid on väga tänulikud Tõnu Lillelaiule rahandusministeeriumist nõuannete eest mudeli ülesehitamisel.

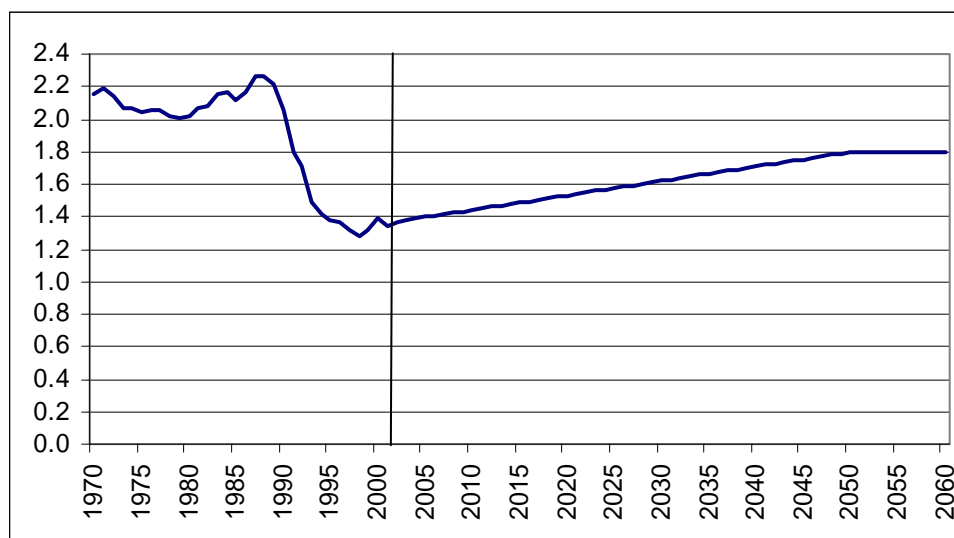
2. Rahvastiku mudel

Rahvastiku mudelina kasutatakse PRAXISes aastatel 2002-2003 konstrueeritud mudelit, mis sisaldab rahvastiku soo-vanuskooresseisu (vanusevahemikus 0-100) prognoosi aastani 2060⁵⁶.

Kasutatud baasstsenaarium tugineb järgmistele eeldustele:

- 1) sündimuskordaja suureneb aastaks 2050 1,80-ni ja on sealt edasi konstantne, vt joonis M.2;
- 2) oodatav eluiga suureneb meestel aastaks 2060 76,3 aastani (kasv võrreldes praegusega ligi 10 aastat) ja naistel 81,5 aastani (kasv ligi 5 aastat), vt joonis M.3;
- 3) netomigratsioon on null.

Oodatava eluea kasvu, sündimuse vanuskordajate ning suremustõenäosuste lõppseisu puhul on kasutatud ILO rahvastikumudeli silumisfunktsioone. Vahepealsete aastate väärtused on kas eksponentsiaalselt või lineaarselt interpoleeritud. Prognoositud rahvastikukoosseis on väga sarnane Statistikaameti rahvastiku arengustsenaariumile number kolm (Statistikaamet 2003a)⁵⁷.

Allikas: ESA, PRAXIS

Joonis M.2. Summaarse sündimuskordaja mineviku väärtus ja prognoos aastani 2060.

⁵⁶ Rahvastikumudeli koostamisel võeti alguses aluseks ILO sotsiaalkulutuste mudeli (*ILO social budget model*) rahvastiku osa, mida on hiljem töö käigus oluliselt muudetud. Autorite väga suur tänu kuulub lähteandmete ja nõuannete eest Statistikaameti rahvastikustatistika osakonna metoodikule Aasa Maamägile.

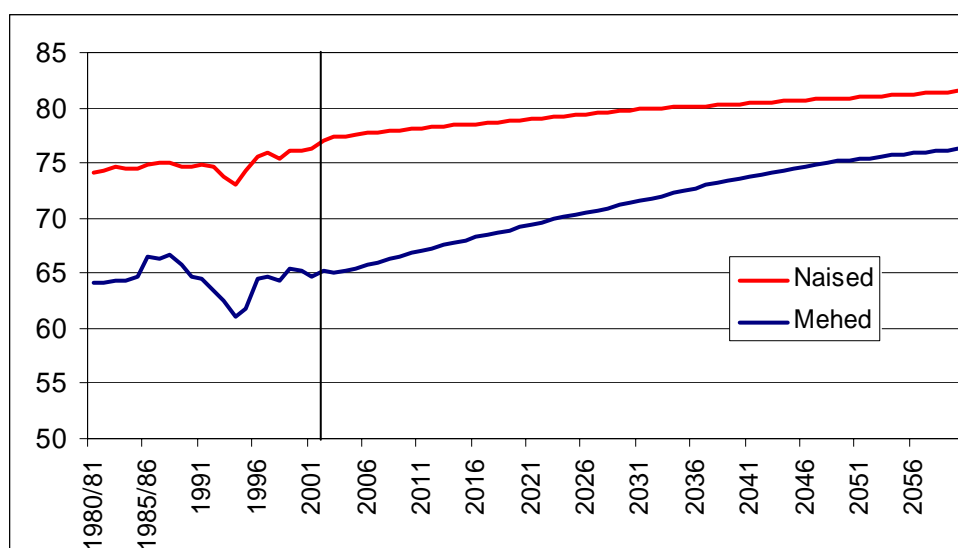
⁵⁷ Kuna Statistikaameti rahvastikuprognoos on aastani 2050, kuid Eesti pensionisüsteemi tabab alles peale 2050ndat aastat oluline sündmus – pensionile jääb laulva revolutsiooni aegne suur põlvkond – siis eelistati antud projekti raames kasutada PRAXISE enda pikemaid prognoose. Kvalitatiivsed järeldused muutuvad võrreldes Statistikaameti rahvastikuprognoosiga väga vähe. Rahvastiku prognoosimise detailid on saadaval autoritelt.

Sellistel eeldustel:

- rahvaarv väheneb 1 361 tuhandelt inimeselt 2002. aastal 1 286 tuhandele inimesele 2020. aastaks ja 1 019 tuhandele inimesele 2060. aastaks;
- üle 65aastaste osakaal rahvastikus suureneb 15,5%-lt aastal 2002, 19,1%-le aastaks 2020 ja 29,2%-le aastaks 2060;
- tööaliste (15-64) osakaal rahvastikus väheneb 67,3%-lt 2002. aastal, 65,2%-ni 2020. aastal ning 56,3%-ni 2060. aastal;
- rahvastiku mediaanvanus kasvab 38. aastalt (2002) 47. eluaastale aastaks 2060.

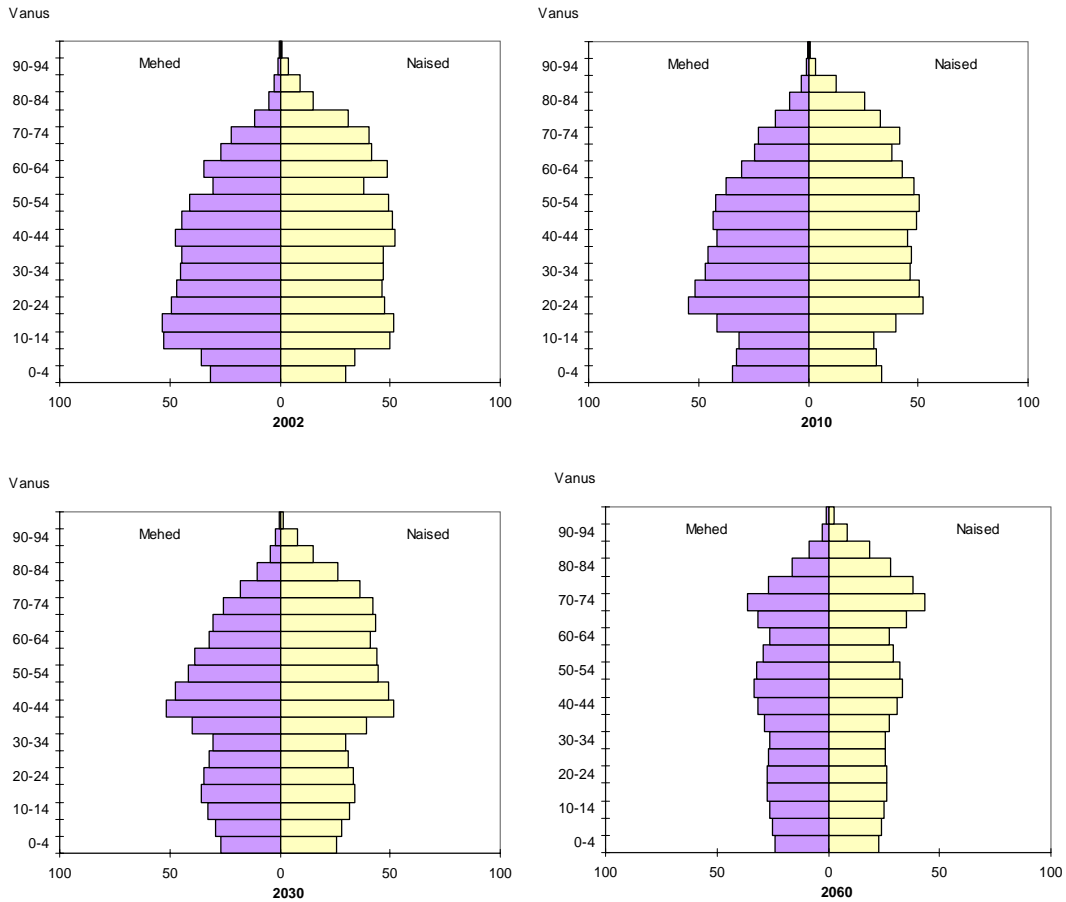
Seega väheneb käesoleva sajandi esimesel poolel märgatavalt Eesti rahvaarv, suureneb üle 65aastaste ja väheneb tööaliste osakaal rahvastikus. Lisaks kasvab 9 aasta võrra rahvastiku mediaanvanus, see tähendab rahvastiku kiiret vananemist.

Allikas: ESA, PRAXIS

Joonis M.3. Naiste ja meeste oodatava eluea mineviku väärtused ja prognoos aastani 2060.

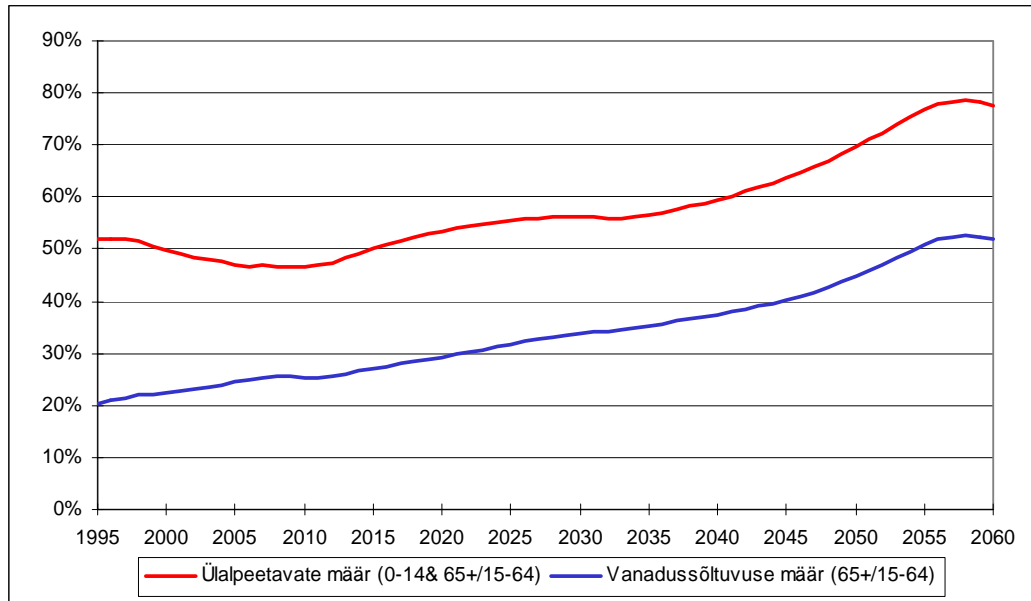
Antud eeldustest tulenevat rahvastiku vanusstruktuuri muutumist iseloomustavad järgmised rahvastikupüramiidid. Jooniselt M.4 on näha, et eakate inimeste osakaal rahvastikus kasvab märgatavalt. Kui 2000. aastal olid kõige arvukamad vanusegrupid 10-14, 15-19 ja 40-44 aastased, siis järgnevatel aastatel väheneb nooremate põlvkondade osakaal märgatavalt. Aastal 2060 on kõige arvukamateks vanusegruppideks 65-69 ja 70-74.

Allikas: PRAXIS

Joonis M.4. Rahvastiku soo- ja vanuskoosseis aastatel 2002, 2010, 2020 ja 2060 (tuhanded).

Rahvastikuvananemise tulemusena suureneb märgatavalt ka ülalpeetavusmäär, mis näitab tööeas nooremate ja vanemate inimeste arvu suhet tööealiste inimeste arvu. Nimetatud näitajat võib omakorda jagada laste ja vanurite ülalpeetavusmääraks (viimast nimetatakse ka vanadussõltuvusmääraks), mis näitavad vastavalt laste ja vanemaerialiste suhet tööealistesse. Käsitledes ülalpeetavatena noori vanuses 0-14 ning 65 aastaseid ja vanemaid, siis on nende suhe tööealisse rahvastikku (15-64) ehk ülalpeetavusmäär madalaim 2010. aastal (46%), vt joonis M.5. Kuna nimetatud näitaja langus on tingitud madalast sündimusest 1990-ndate teisel poolel ja 2000. aasta esimesel kümnendil, siis pikas perspektiivis ülalpeetavusmäär tõuseb oluliselt ning jõuab aastaks 2060 78%-ni. Vanadussõltuvusmäär kasvab 23%-lt 2002. aastal 52%-ni 2060. aastal.

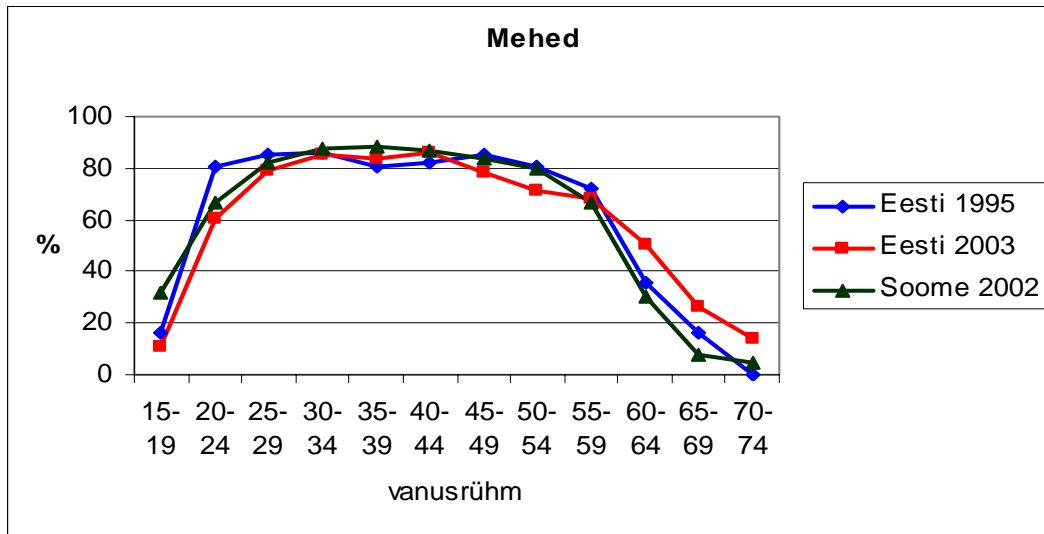

Allikas: ESA, PRAXIS

Joonis M.5. Ülalpeetavusmäär ja vanadussõltuvusmäär aastani 2060.

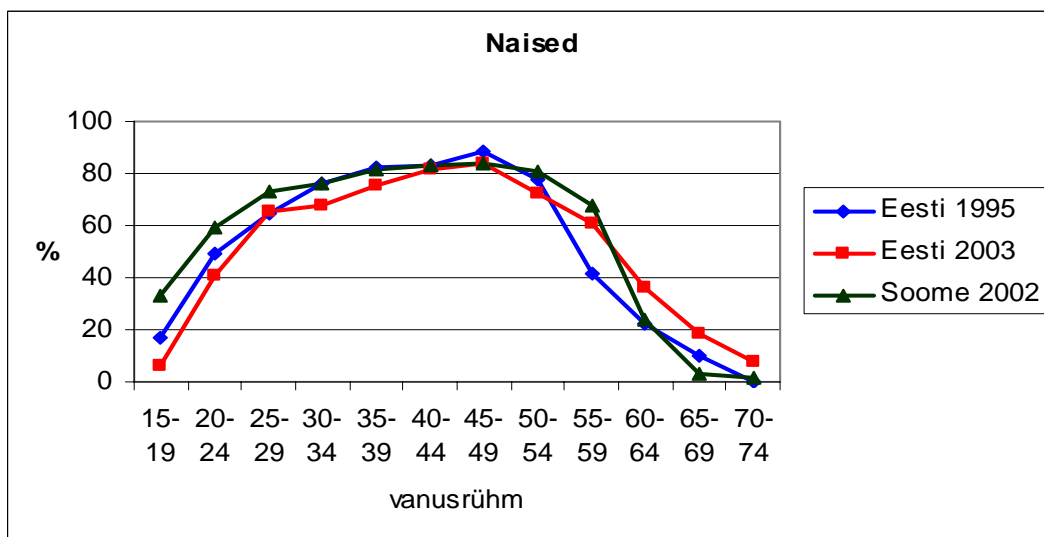
3. Tööturu mudel

Tööturu mudeli puhul eeldatakse, et hõivatute arv sõltub etteantud hõivemääradest soo-vanusrühmades ja prognoositud rahvastikust. Hõivemäärade puhul eeldatakse, et aastaks 2030 saavutavad hõivemäärad 5aastastes soo-vanusrühmades maksimumväärtuse Eesti 2003. ja Soome 2002. aasta väärtusest (vt joonis M.6 ja M.7). Vahepealsed hõivemäärad interpoleeriti lineaarselt. Seega eeldatakse, et nooremates vanusrühmades hõivemäärad Eestis tõusevad ning vanemates vanusrühmades jäävad samaks. Antud eeldus on kooskõlas Euroopa Liidu hõivealaste eesmärkidega. Seega peegeldavad prognoositud keskmised hõivemäärad (ja töötuse määrad) ühelt poolt rahvastiku soo-vanusstruktuuri muutumist ja teisalt väikesi muutusi soo-vanusrühmade hõivemäärades.

Allikas: Statistikaamet, ILO tööturu andmebaas

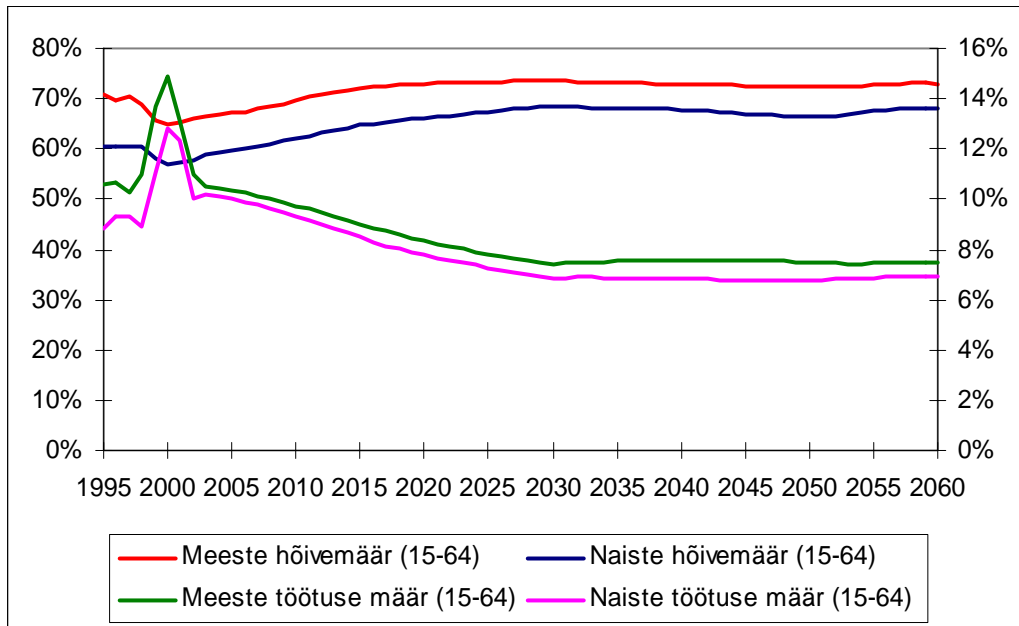
Joonis M.6. Meeste hõivemäärad Eestis ja Soomes erinevates vanusrühmades.

Allikas: Statistikaamet, ILO tööturu andmebaas

Joonis M.7. Naiste hõivemäärad Eestis ja Soomes erinevates vanusrühmades.

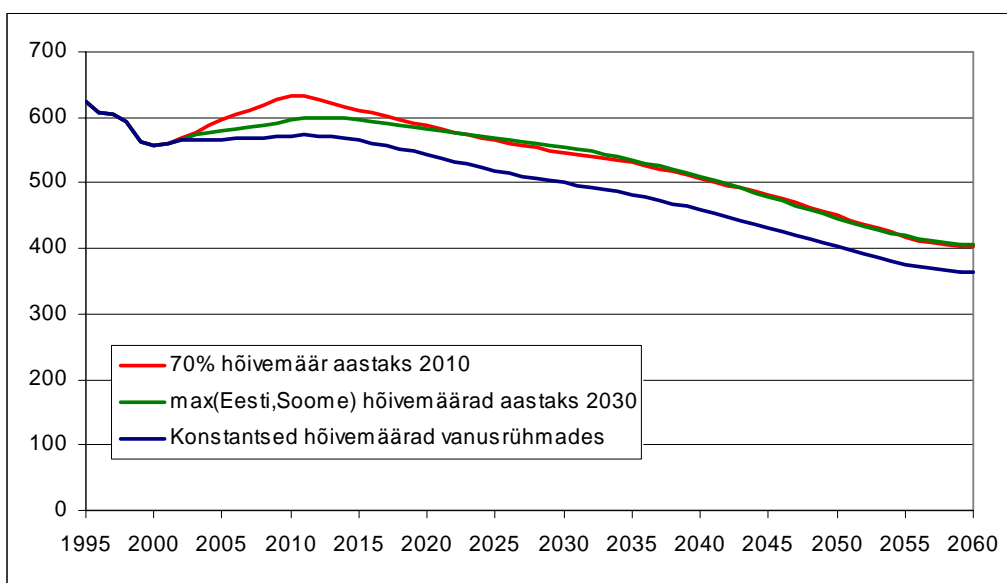
Agregeeritud hõivemäärad tõusevad ühtlaselt kuni aastani 2030 ja seejärel stabiliseeruvad. Hilisem väike langus hõivemääras on tingitud rahvastiku vananemisest. Keskmine hõivemäär saavutab Euroopa Liidu poolt aastaks 2010 seatud eesmärgi – 70% – alles aastaks 2020, selle kiirem saavutamine oleks selgelt liiga optimistlik. Töötuse määr samas alaneb, stabiliseerudes 7,2% juures.

Märkus: Hõivemäärad vasakul skaalal, töötuse määrad paremal skaalal
 Allikas: Statistikaamet, PRAXISE prognoos

Joonis M.8. Hõive ja töötuse määrade mineviku väärtused ning prognoos aastani 2060.

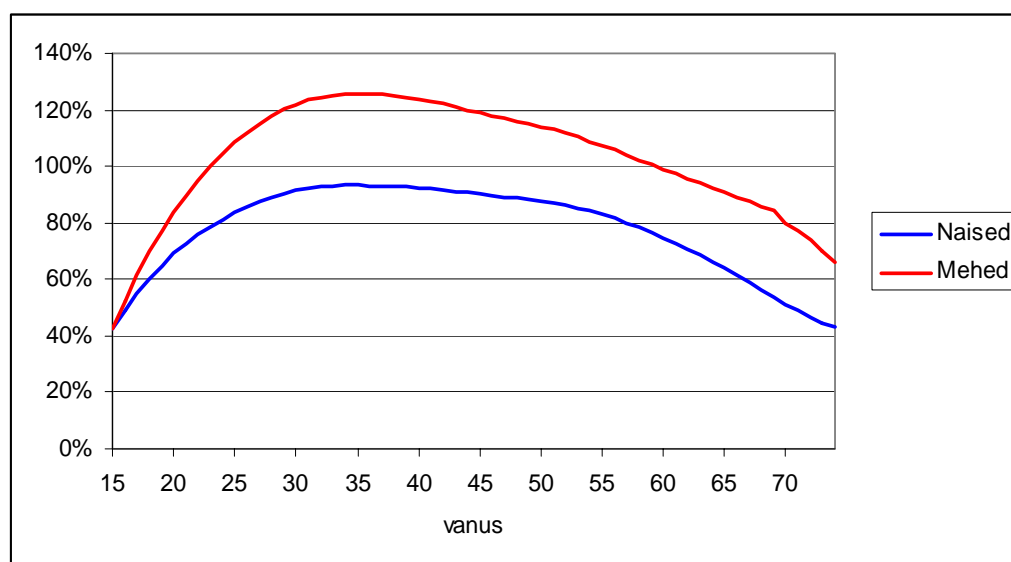
Rahvastiku prognoosi ja hõivemäärade kombineerimise tulemusena leiti hõivatute arv igas soo-vanusrühmas ja summaarselt. Joonis M.9 näitab hõivatute arvu muutust, kirjeldades kolme stsenaariumi. Kõige optimistlikumas stsenaariumis (punane joon) saavutatakse hõivemäär 70% (Lissaboni eesmärk) 2010. aastaks. Konservatiivses stsenaariumis (sinine joon) jäävad püsima praegused hõivemäärad soo-vanusrühmades. Keskmises, mõõdukalt optimistlikus stsenaariumis (roheline joon), saavutatakse hõivemäär 70% aastaks 2020, seejärel langeb hõivatute arv praktiliselt kokku esimese variandina.

Allikas: Statistikaamet, ILO tööturu andmebaas, PRAXISE prognoos

Joonis M.9. Hõivatute arvu (tuhanded) areng sõltuvalt hõivemäärade kujunemise eeldustest.

Tööturu mudelis on toodud eeldused ka palgajaotuse kohta soo-vanusrühmas võrreldes keskmise palgaga. Keskmise palga kujunemise alusel leitakse ligilähedaselt palgad ja tasutud pensionikindlustusmaksed iga soo-vanusrühma jaoks.

Allikas: Eesti Tööjõu-uuring 2001, PRAXISE arvutused

Joonis M.10. Naiste ja meeste palk vanusrühmades võrreldes keskmise palgaga.

4. Makromajanduse eeldused

Makromajanduslikke eeldusi kirjeldab tabeli M.1 ülemine osa. Kõikide näitajate puhul eeldatakse, et kasvutempod lineaarselt kahanevad praeguselt tasemelt aastani 2030, jäädes seejärel konstantseteks. Tarbijahinnaindeksi muutus (mis eeldatavalt on võrdne SKP deflaatori muutusega) on alates 2030. aastast 2% aastas. Samuti tööjõu produktiivsuse (mis on defineeritud kui SKP hõivatu kohta) muutus, mis eeldatavalt on võrdne reaalsalga muutusega ning II samba pensionifondide reaaltootlus on 2030. aastast edasi 2%. Hõivatute arvu muutus tuleneb eelpool toodud rahvastiku ja hõivemäärade eeldustest ning on alguses positiivne ja hiljem negatiivne.

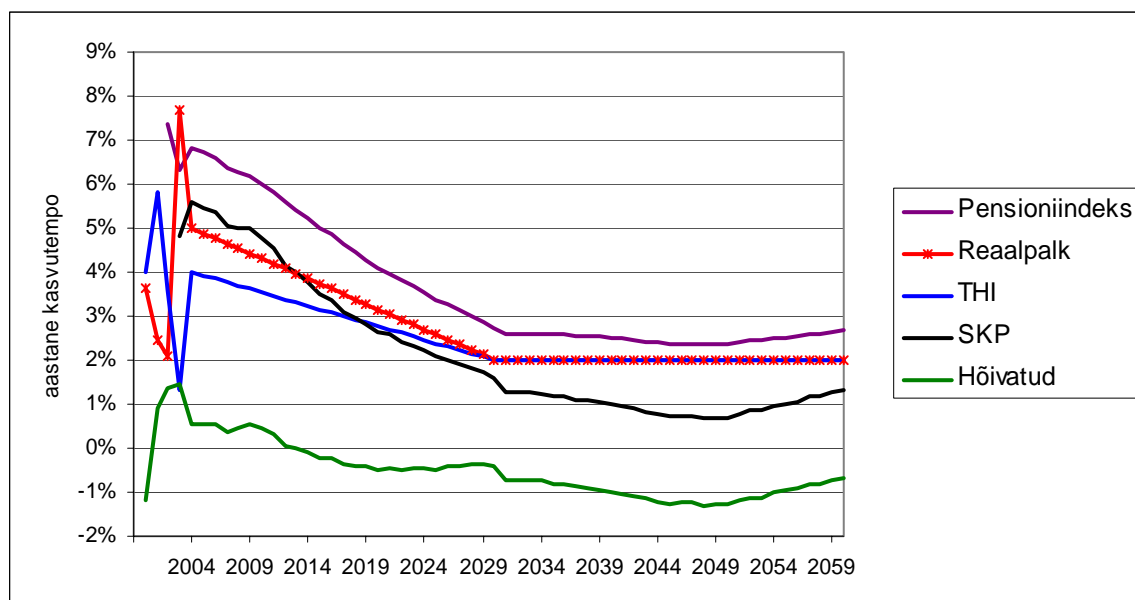
Tabel M.1. Peamised makromajanduslikud eeldused ja järeldused (aastased muutused, %)

	2004	2010	2030	2060
Eeldused				
Tarbijahinnaindeksi muutus (=SKP deflaatori muutus)	4.0	3.5	2.0	2.0
Tööjõu produktiivsuse muutus (SKP hõivatu kohta)	5.0	4.3	2.0	2.0

=Reaalpalga muutus				
II samba pensionifondide reaalne tootlus (peale komisjonitasusid)	5.0	4.3	2.0	2.0
Hõivatute arvu muutus (tuleneb tööturumudelitest)	0.6	0.4	-0.4	-0.7
Järeldused				
Reaalse SKP muutus (leitud hõive ja SKP/hõivatud kaudu)	5.6	4.8	1.6	1.3
Nominaalne sotsiaalmaksu laekumise muutus	9.7	8.5	3.4	3.3
Pensioniindeksi muutus	6.8	6.0	2.7	2.7

Lisaks kasutatakse eeldusi keskmise palga ja tegeliku sotsiaalmaksuga maksustatava keskmise töötasu suhte kohta, I ja II sambaga liitujate palgaerinevuse kohta, I ja II sambaga liitujate hõivemäärade suhte kohta ning tulumaksuvaba miinimumi muutuse kohta. Nende eelduste põhjal leitakse reaalne ja nominaalne SKP, keskmine nominaalpalk ja tasutud sotsiaalmaks, sotsiaalmaksu laekumise ja pensioniindeksi muutus (tabel M.1 alumine pool).

Makromajanduslike näitajate peamised suurused on esitatud järgmisel joonisel.

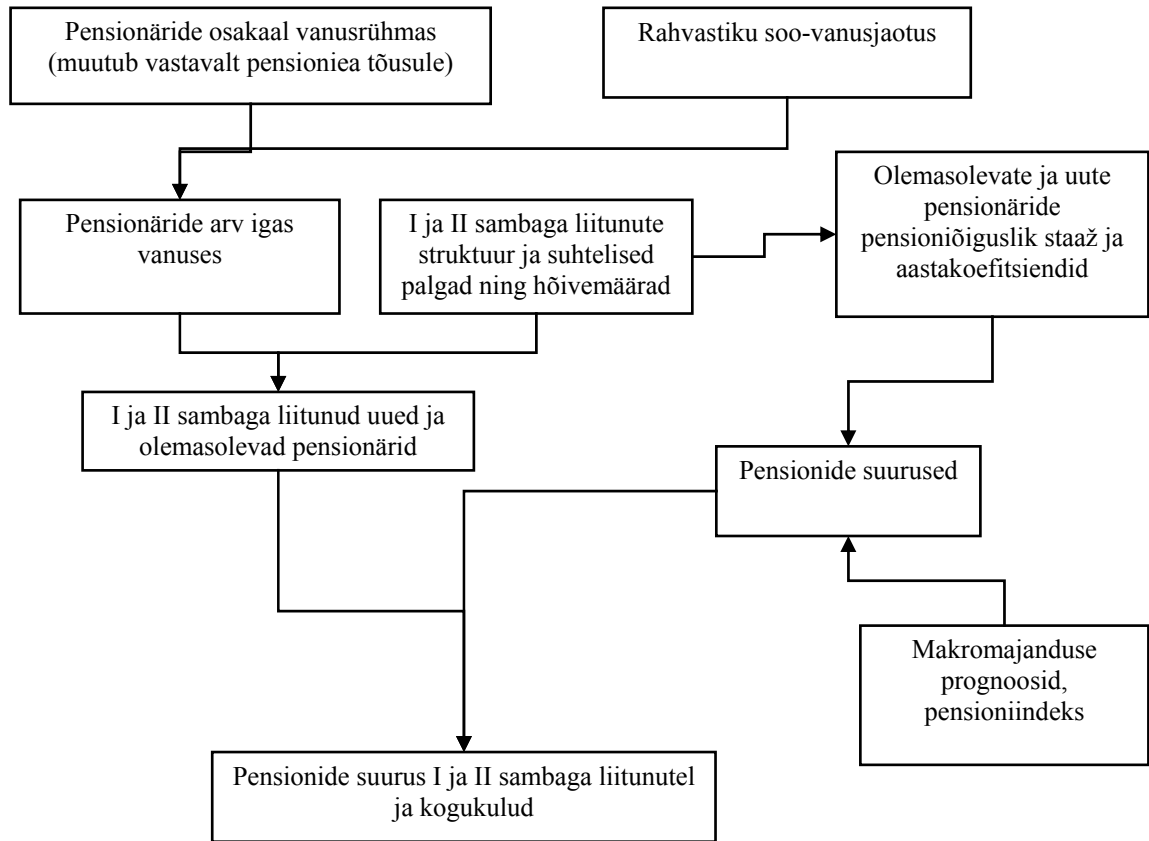
Joonis M.11. Makromajanduse põhinäitajate ja pensioniindeksi mineviku väärtused ja prognoos aastani 2060.

5. Pensionimudel

5.1. Mudeli struktuur

Pensionimudeli vanaduspensioni osa skemaatiline ülesehitus on toodud järgmisel joonisel. Esmalt leitakse pensionäride arv lähtudes pensionäride praegusest osakaalust soo-vanusrühmades (2003. a seisuga) ning arvestades selle osakaalu muutust naiste pensioniea tõusust tingituna. Teiseks, kõik uued pensionäride jagatakse II sambaga

liitunuteks või mitteliitunuteks, võttes aluseks liitunute osakaalud vanusrühmades (eeldatakse sarnast suremusmustrit liitujate ja mitteliitujate seas). Nii saadakse pensionäride arv soo-vanusrühmades II sambaga liitumise järgi.

Joonis M.12. PRAXISE pensionimudeli skeem.

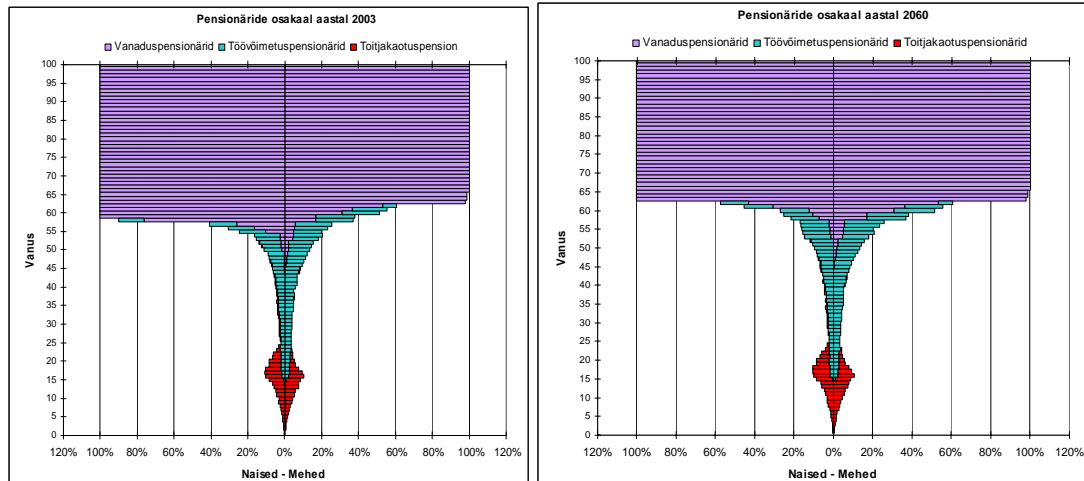
Baasaasta pensionikindlustuse aastakoefitsientide alusel leitakse igale soo-vanusrühmale akumulereunud koefitsiendid nende pensionile siirdumise ajaks. Koos makromajanduslike indikaatorite alusel arvatatud pensioniindeksiga leitakse nende andmete põhjal pensionisummad ja pensionide kogukulud.

5.2. Pensionäride arv

Pensionäride arvu prognoosimisel on võetud aluseks pensionäride osakaal soo-vanusrühmades 2003. aastal üheaastastes vanusevahemikes, mis on leitud pensionäride arvu (Sotsiaalkindlustusameti andmed seisuga 1.juuli 2003) jagamisel rahvaarvuga (Statistikaameti andmed seisuga 1.jaanuar 2003). Osakaale on hiljem pisut silutud. Pensionärid jagati vastavalt pensioniliikide sisule kolme rühma: vanadus-, töövõimetus- ja toitjakaotuspensionid.

Pensionäride osatähtsust soo-vanusrühmades aastatel 2003 ja 2060 iseloomustab joonis M.13.

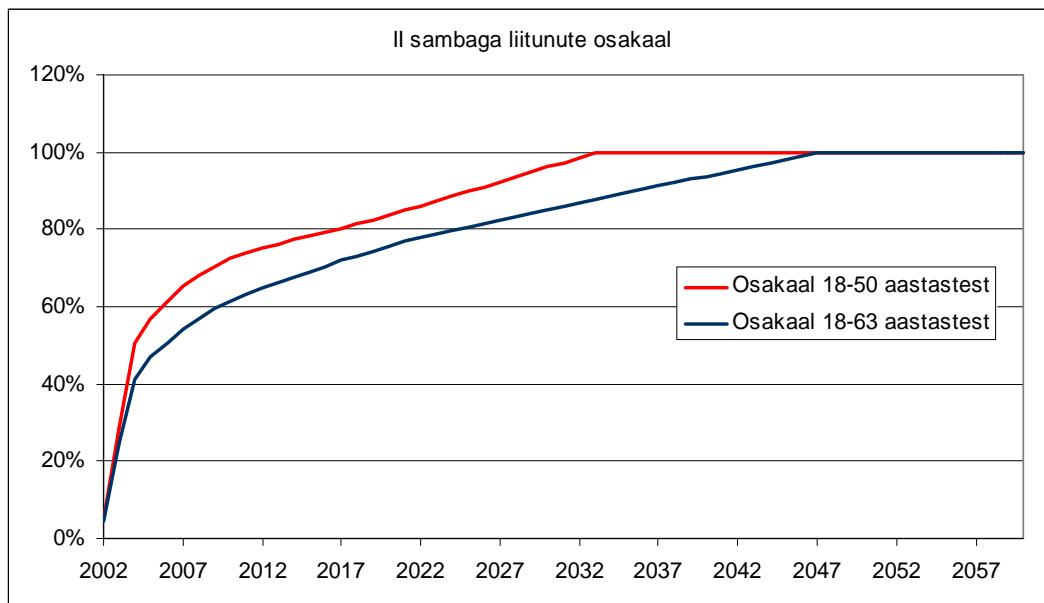

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, PRAXISE prognoos ja arvutused

Joonis M.13. Mudelis kasutatud pensionäride osakaal rahvastikust aastatel 2003 ja 2060.

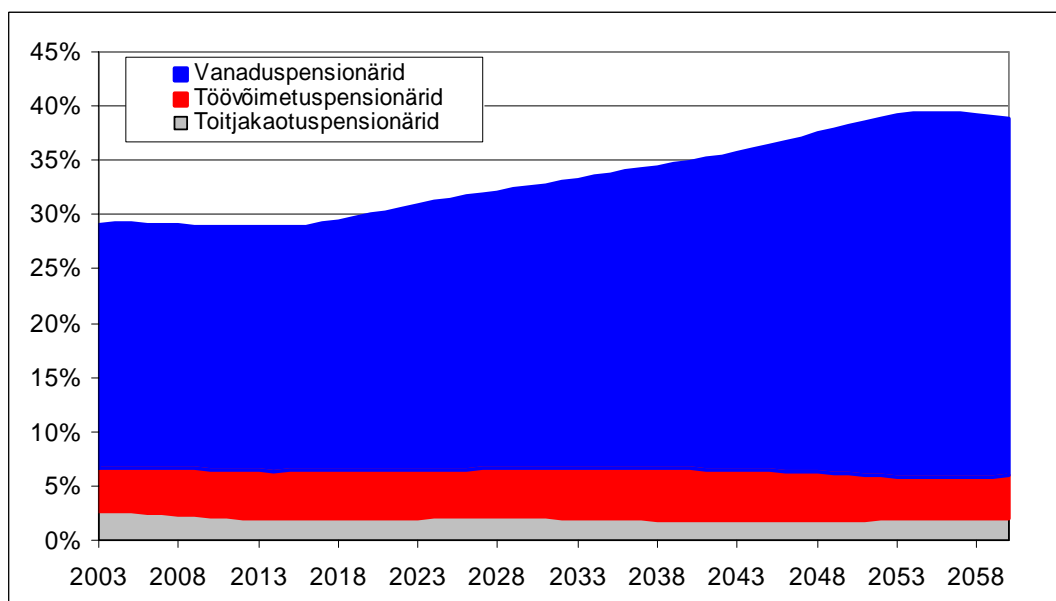
Kuna naiste vanaduspensioniiiga saab alates 2016. aastast võrdseks meeste pensionieaga, siis väheneb vanaduspensionäride osakaal alla 63aastaste naiste hulgas. Samas eeldatakse, et töövõimetuspensionäride arv pensioniea eelsetes vanuserühmades kasvab, mis osaliselt kompenseerib naiste pensioniea tõusu. Toitjakaotuspensionäride suhtes on eeldatud, et nende osakaal soo-vanuserühmades jääb konstantseks.

Kohustusliku kogumispensioniga (II sambaga) liitujate arvu prognoosimisel on arvestatud kogumispensionide seaduse uut eelnõu (Vabariigi Valitsuse poolt 2004. aasta 10. märtsil algatatud seaduseelnõu 290SE, mis on Riigikogu menetluses), mille kohaselt II sambaga võimaliku liitumise otsus tuleb ära teha seni seaduse sätestatud tähtaegadest kiiremini, hiljemalt aastaks 2010. II sambaga liitunute arvu prognoosi aluseks on 2003. aasta novembriks liitunute soo-vanusstruktuur, mille abil leiti liitunute osakaalud rahvastikus. Edasise II samba liitumise kohta eeldati, et 2010. aastaks suureneb liitunute osakaal nendes vanuserühmades, kellel veel liitumine võimalik on, 2 protsendipunkti võrra aastas. Kõigis vanuserühmades jõutakse vähemalt sellise liitunute osakaaluni nagu on seni olnud kõrgeimad liitumismäärad nendes vanuserühmades, kellel võimaliku liitumise tähtaeg on juba möödunud (s.o. 1957-1961. aastal sündinute hulgas).

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, PRAXISE prognoos ja arvutused

Joonis M.14. Eeldatav II sambaga liitunute osakaal.

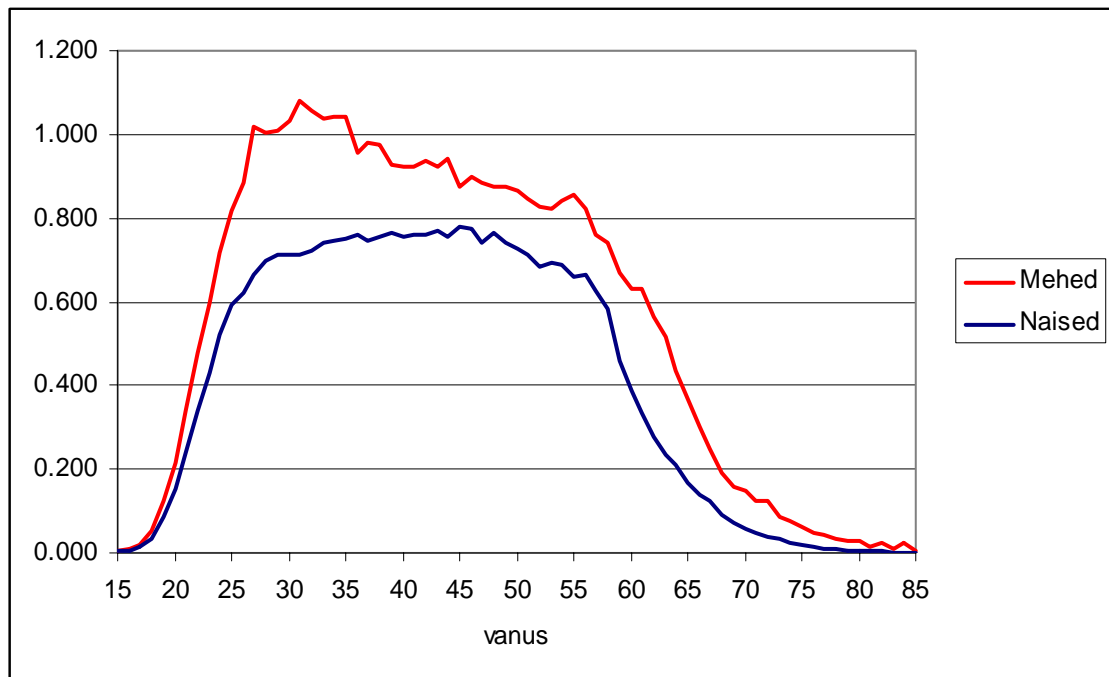

Joonis M.15. Prognoositud pensionäride arvu suhe rahvastikku.

5.3. Pensionide suuruse kujunemine

Pensionide suuruse kujunemisel võetakse aluseks 2001. aasta aastakoeffitsiendid soovanuse lõikes inimese kohta (joonis M.16). Eeldatakse, et koeffitsientide soovanusstruktuur on järgmistel aastatel konstantne, välja arvatud muutused, mis on seotud hõivemäärade erineva kasvuga erinevates soo- ja vanusrühmades. II sambaga liitujatel on liitumisjärgsete aastate kohta arvestatud koeffitsiendid 0,8 baasaasta koeffitsiendist. Samas, esimestel aastatel liitunute puhul on aastakoeffitsiendid

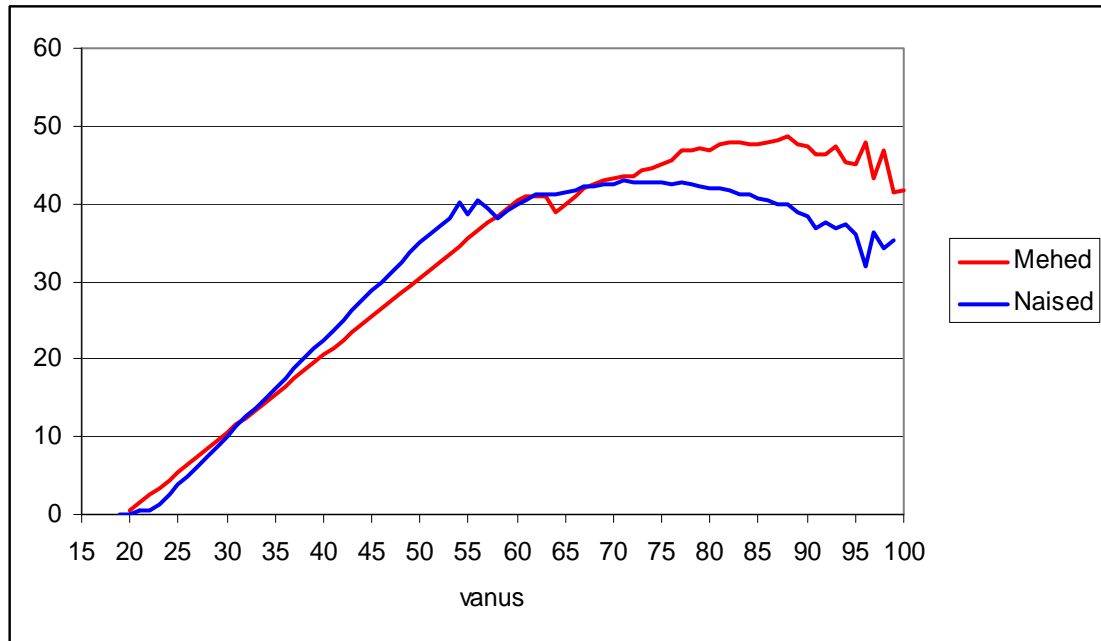
suuremad kui mitteliitujatel, sest II sambaga esmajärjekorras liitujate palgad on olnud keskmisest kõrgemad.

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, PRAXISE arvutused

Joonis M.16. Aastakoeffitsientide lähtestruktuur 2001. aastal soo ja vanuse lõikes (inimese kohta).

Pensioniõigusliku staaži (enne 1999. aastat teenitud pensionistaaži aastate) struktuuri kohta tehtud eeldused on esitatud joonisel M.17. Üle 55 aastaste naiste ja 63 aastaste meeste puhul on pensioniõigusliku staaži leidmisel kasutatud 2003. aastal pensioni saanud inimeste keskmisi pensioniõigusliku staaži väärtusi vastavates soo-vanusrühmades. Nooremate inimeste jaoks kasutati 2001. ja 2002. aastal pensionile (peamiselt töövõimetuspensionile) jäänud inimeste keskmist pensioniõiguslikku staaži soo-vanusrühmades, väärtusi lineaarselt siludes.

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, PRAXISE arvutused

Joonis M.17. Pensioniõigusliku staaži struktuur 2003. aastal soo ja vanuse lõikes (inimese kohta).

Iga pensionil oleva ja pensionile jääva soo- ja vanusrühma jaoks leitakse pensioniõigusliku staaži ja aastakoeffitsientide kumuleerunud väärtused. Sidudes selle makromajanduslike eelduste alusel arvatud pensioniindeksi väärtusega leitakse pensionide suurus nii olemasolevate kui uute vanaduspensionäride jaoks.

Töövõimetuspensionide ja toitjakaotuspensionide puhul eeldatakse, et nende liikide keskmise pensioni suhe keskmisse vanaduspensionini on konstantne.

II samba pensionide leidmiseks akumuleeritakse iga soo-vanusrühma II sambaga liitunute poolt igal aastal investeeritud summad kuni riikliku pensionieani. Pensionile jäämise vanuses muudetakse summa inimese kohta väljamakstavaks annuitediks vastavalt järelejäänud oodatavale elueale, arvestades annuitedi aastaintressiks 3%. II samba puhul ei ole arvesse võetud riigi poolt makstavaid täiendavaid kogumispensionide makseid 1% vanemahüvitise summadelt.

Pensionide indekseerimisest

Pensioni kui sotsiaalpoliitilisi siirdeid saavate inimeste osasaamine majanduskasvust ja heaolu tõusust sõltub pensionide suurendamise korrast. Pensionide suurendamine on võimalik kas eelnevalt kindlaksmääratud ja seadustatud reeglite järgi regulaarse indekseerimisega või suvakohase, igakordse eraldi otsustega pensionide tõstmise kaudu. Tinglikult võib ka viimasel juhul rääkida indekseerimisest, ainult, et sel juhul määratakse indeksi suurus kindlaks iga kord eraldi (ning kõiki pensione ei pruugita suurendada sama indeksi alusel).

Pensionide indekseerimine toimub enamasti majanduskasvu või elatuskallidust iseloomustavate indikaatoritega. Sagedamini indekseeritakse hindade, palga, keskmise sissetulekuga või mingi kombinatsiooniga neist teguritest, sh. on võimalikud erinevate tegurite erinevad kaalud.

Hindade, palkade ja sissetulekute dünaamika ning nende omavahelise suhte määravad ära mitmesugused makromajandusprotsessid, mis on (eriti lühiajaliselt) siirderiikides tunduvalt volatiilsemad kui arenenud majandusega riikides.

Analüüsimeks alternatiivsete pensioniindeksite mõju juba määratud pensionide ostujõule (pensionid deflateeritud tarbijahinnaindeksiga) ja pensionide keskmisele asendusmäärade (pensionide ja keskmise palga suhe) on alljärgnevalt püstitatud väike matemaatiline mudel, mille sisenditeks on Eesti majanduse fundamentaalsed indikaatorid.

Mudelis vaadeldakse määratud pensionide kasvutempot π kaalutud keskmisena tarbijahindade kasvutempost p ja sotsiaalmaksu laekumise sm kasvutempost, kus a on kaal. Eestis on praegu kaal $a=0,5$, kuid mudelis on jäetud kaal valitavaks.

$$(1) \pi = a \cdot p + (1 - a) \cdot sm$$

Sotsiaalmaksu laekumise kasvutempo avaldub hõivatute kasvutempo e ja nominaalpalga w kasvutempo korrutisena⁵⁸.

$$(2) sm = e \cdot w$$

Nominaalpalga w kasvutempo avaldub omakorda ligilähedaselt reaalsalga kasvutempo rw (mis sõltub tööjõu produktiivsuse arengust ja sageli võrdsustatakse reaalse SKP kasvutempoga) ja tarbijahindade p kasvutempo korrutisena.

⁵⁸ See tähendab, et mudelis ei ole võetud arvesse võimalikke muutusi sotsiaalmaksu kogumises. Samas on levinud seisukoht, et sissetulekute ja tulevase pensioni suuruse tihedama sidumise üheks oluliseks kõrvalmõjaks on varimajanduse (ümbrikupalkade) vähenemine. Sama faktorit on peetud ka Eestis keskmise palga kiire tõusu põhjuseks viimastel aastatel. Kui pensionireformi tagajärjel hakkab pension üha rohkem sõltuma isiklikust tööpanusest, siis võib arvata, et sotsiaalmaksu laekumise kasv on tegelikkuses ka mõnevõrra suurem.

$$(3) w = rw \cdot p$$

Võrranditest (1)-(3) saame avaldada pensionide muutuse hõive, tarbijahindade ja reaalsalga (tööjõu produktiivsuse) muutuste kaudu:

$$(4) \pi = a \cdot p + (1 - a) \cdot e \cdot rw \cdot p$$

Saadud võrrandist on lihtne tuletada tegurid, mis mõjutavad pensionide reaalkasvatuse kasvutempo (pensionide kasvutempo jagatud tarbijahindade kasvutempoga) ja asendusmäära kasvutempo (pensionide kasvutempo jagatud nominaalsalgade kasvutempoga). Pensionide reaalkasvatuse muutus avaldub:

$$(5) \frac{\pi}{p} = a + (1 - a) \cdot e \cdot rw$$

ning pensionide ja nominaalsalga suhte muutus:

$$(6) \frac{\pi}{w} = a \cdot \frac{1}{rw} + (1 - a) \cdot e.$$

Teades hõive, reaalsalga ja inflatsiooni võimalikke pikaajalisi arenguid, saame nende valemite põhjal analüüsida pensionide reaalkasvatuse ning pensionide ja netosalga suhte muutust ajas erinevate indeksite korral.

Pensionioiguse arvestamine laste kasvatamise eest

Pensionireformi aluseks olnud 1997. aastal Vabariigi Valitsuse poolt heaks kiidetud „Pensionireformi kontseptuaalsed alused“ lähtus muuhulgas seisukohast, et inivid saab pensionisüsteemile anda panust kahel viisil:

- 1) töötamise ajal töötasult makstava sotsiaalmaksu kaudu, mida kasutatakse jooksvalt pensionide väljamaksmiseks;
- 2) kasvatades järglasi, kes hiljem maksumaksjatena pensionisüsteemi finantseerimises osalevad.

Pensioni arvestamise printsiibid peaks seega vähemalt tagama, et laste kasvatamise tõttu tööturult eemal olnud aeg annaks töötamisega samaväärse pensionioiguse.

Pensionisüsteemi finantseerimise ja pensionioiguse kujunemise läbinähtavuse suurendamiseks viidi vastavuses „Pensionireformi kontseptuaalsete alustega“ 1999. aastast sisse sotsiaalmaksu isikustatud arvestus ning pensionioiguse (pensionikindlustusstaaži ja pensionikindlustuse aastakoeffitsiendi) arvestamine üksnes sotsiaalmaksu summade alusel. Samas nähti „Pensionireformi kontseptuaalsetes alustes“ ette väikelapse eest hoolitsemise aja eest sotsiaalmaksu tasumine miinimumpalgalt ning soovitati pensioni suuruses arvestada laste arvu. Tegelikult on riik alates 1999. aastast tasunud lapsehoolduspuhkusel oleva vanema eest sotsiaalmaksu üksnes 700 kroonilt, vastav summa ei ole muutunud ka 2004. aastal.

Pensionireformi kontseptuaalsed alused:

Viiakse sisse sõltuvus isiku eest makstud sotsiaalmaksu ja arvutatava pensioni vahel võttes seejuures arvesse ainult personaalselt registreeritud sotsiaalmaksu summasid. Isiku pensionioigust arvutatakse personaalse koefitsiendi kaudu. Koefitsiendi arvutamisel võetakse arvesse isiku eest makstud sotsiaalmaks kogu karjääri jooksul.

Pensionikindlustusstaažiga võrdsustatud tegevuseks loetakse väikelapse eest hoolitsemise aeg, teenistusaeg kaitseväes ja töötuna arveloleku aeg. Võrdsustatud perioodide eest tasutakse sotsiaalmaksu miinimumpalgalt riigieelarve muudest tuludest.

Nende meetmete eesmärgiks on vähendada pensionisüsteemi peidetud ümberjaotusi, tuua välja iga soodustuse konkreetne hind ning vältida pensionisüsteemi varjatud, halvasti prognoositavate kohustuste kuhjumist.

Sotsiaalmaksu tasumine 700 kroonilt kuus tagab küll pensionikindlustusstaaži (mis mõjutab ligipääsu vanaduspensionile), ent saadava pensioni suurust mõjutab siiski pensionikindlustuse aastakoeffitsient, mille arvestamise aluseks on reaalselt tasutud sotsiaalmaksu summad.

Riigi poolt 700 kroonilt makstud sotsiaalmaksu eest arvestatud pensionikindlustuse aastakoeffitsient on langenud 2000.aasta tasemelt 0,167 2003.aastal tasemele 0,12,

mille rahaliseks ekvivalendiks kuupensionis on 2004.a. 1.aprillist kehtivat pensioni aastahinde väärtust arvestades 4.47 krooni⁵⁹.

	Keskmisele isikustatud sotsiaalmaksule vastav töötasu	Riigi makstud sotsiaalmaksu (700 kroonilt) eest saadud aastakoefitsient
2000	4193	0,167
2001	4658	0,150
2002	5247	0,133
2003	5824	0,120

Tabel O.1. Lapsehooldustasu saanud vanemale arvestatud pensionikindlustuse aastakoefitsient, 2000-2003

I samba pensioniõiguse jaoks maksab riik sotsiaalmaksu lapsehooldustasu saamise perioodil, mis 1-2 lapse puhul on kuni 3 aastat – seejuures tasub riik sotsiaalmaksu kuni lapse 3-aastaseks saamiseni, sõltumata vanema tööle naasmise ajast. 3 või enama lapse puhul on õigus saada lapsehooldustasu kuni noorima lapse 8-aastaseks saamiseni (või esimese õppeaasta lõpuni) – sel juhul tasub riik sotsiaalmaksu ainult mittetöötava vanema eest. Kuivõrd 2004. aastast asendab lapse esimesel eluaastal varasemat lapsehooldustasu vanemahüvitis, maksab riik sotsiaalmaksu ka vanemahüvitise saamise ajal.

Alates 2004.aastast maksab riik II sambaga liitunud vanema eest täiendavaid sissemaksid II sambasse 1% vanemahüvitise summalt. Täiendavaid sissemaksid tasutakse vanemahüvitise maksmise perioodil, kuid ei maksta rasedus-sünnitushüvitise saamise perioodil. See tähendab, et naistele, kes enne lapse sündi ei ole töötanud ning seetõttu haigekassalt rasedus-sünnitushüvitist ei saa, makstakse II sambasse 1% 2200 kroonilt 11 kuu vältel. Samas, nende naiste puhul, kes saavad rasedus-sünnitushüvitist, on vanemahüvitise maksmise periood lühem ning vastavalt on lühem ka II sambasse sissemaksete tegemise periood. Kuna peale lapse sündimist makstakse sünnitushüvitist ca 3-3,5 kuud, siis on nende naiste puhul vanemahüvitise saamise periood ca 7,5-8 kuud. Teisalt on kõrgem nende naiste vanemahüvitise suurus, millelt riik täiendavaid sissemaksid II sambasse tasub. Riigi poolsed täiendavad sissemaksed moodustavad siiski vaid 1/6 vanema eelnevatest sissemaksetest.

Kui vanem otsustab lapsega kodus olla kauem kui 1 aasta, siis sissemaksed II sambasse katkevad. Samas I samba pensioniõiguse jaoks jätkab riik sotsiaalmaksu maksmist, vastava perioodi maksimumkestus sõltub laste arvust.

Sellised reeglid nii I kui ka II sambas tähendavad, et suurem laste arv ning koos sellega pikem laste kasvatamise tõttu tööturult eemal oldud periood toovad lasterikastele vanematele kaasa väiksema pensioni – nii absoluutselt kui suhteliselt, võrreldes sama vanusekohordi keskmisega. Lapsega kodus olemise aasta eest saadav aastakoefitsient I sambas ning pensioniosakute arv II sambas moodustavad vastavalt

⁵⁹ Pensioni aastahinde väärtuseks alates 1.aprillist 2004.a. on 37 krooni 31 senti. Arvutuse juures on lähtutud eeldusest, et vanem on olnud lapsehoolduspuhkusel terve aasta.

ca 12% ja 17% keskmise palgaga töötava naise poolt väljateenitavatest vastavatest pensioniõigustest.

Probleemi põhjuseks on olnud eelarvevahendite piiratus, mis on erinevatele järjestikustele valitsustele loonud kiusatuse vahendeid kokku hoida ning tasuda vanemate eest sotsiaalmaksu I sambasse minimaalsetelt summadelt. Kiusatust on suurendanud asjaolu, et viimastel aastatel lastega kodus olnud vanemate pensionipõlv on enamasti veel aastate taga ning väikese pensioni oht ei ole seni käegakatsutav.

Kuni 1998.aastani arvestatud pensioniõigusliku staaži hulka arvati ühele vanematest 2 aastat iga lapse kohta, keda on kasvatatud vähemalt 8 aastat, sõltumata tegelikult lapsega kodus olemise ajast. See tähendab, et praegu pensionil olevate lapsevanemate ning ka lähematel aastatel pensionile siirduvate vanemate pensionis võetakse laste arvu arvesse veel suhteliselt soodsalt.

Väikesed aastakoeffitsiendid hakkavad enam mõjutama ca 30 aasta pärast pensionile siirduvaid vanemaid, kellel on lapsehoolduspuhkuse perioode alates 1999.aastast.

Põhimõtteliselt on sellisel kujul riigi poolt sotsiaalmaksu tasumisel tegemist pensioniõiguste eelfinantseerimisega⁶⁰. Kuna I samm on siiski jooksvale finantseerimisele tuginev pensionisüsteem, siis tuleks kaaluda pensionisüsteemis lastekasvatamise kõrgemaks väärtustamiseks üle minna skeemile, kus lapsehoolduspuhkuse aja eest omistatakse kindel aastakoeffitsient (näiteks 1,0 aastaarvestuses) ning riik finantseerib vastavaid pensionistaaži aastaid (täpsemalt pensionikindlustuse aastakoeffitsiente) eelarvest pensioni tegeliku väljamaksmise ajal.

Pakutav korraldus oleks sarnane seni riigieelarve muudest tuludest pensionilisade ja represseeritud isikutele sooduskorras arvestatavate (sh Siberi) pensioniõigusliku staaži aastate finantseerimisega.

Sisuliselt tähendaks ettepanek vastava riigipoolse finantseerimiskohustuse edasilükkamist. Ühelt poolt vabaneks teatud osa riigi poolt seni sotsiaalmaksu maksmiseks kulunud eelarvevahendeid. Samas suureneks finantseerimiskohustus tulevikus. Teisalt, ajal, kui riigieelarvel tuleks nimetatud kohustusi kandma hakata, on ilmselt vähenenud praegu riigieelarvest sõjaveteranidele makstavate pensionilisade ning represseeritud isikute soodusstaaži eest tasumisega seotud koormus.

Ettepaneku konkreetsem tehniline lahendus vajab täiendavat analüüsi ning lisanduvate kohustuste suuruse hindamist. Ilmselt tuleks jätkata riigi poolt lapsehoolduspuhkusel olevate vanemate eest sotsiaalmaksu ravikindlustuse osa maksmist, sest tervishoiuteenuseid tarbitakse jooksvalt. Samuti tuleb täpsustada teiste sotsiaalmaksuseaduse §-s 6 nimetatud kategooriate eest pensioniõiguse arvestamise põhimõtteid.

---

⁶⁰ Samas tuleb arvestada, et riigi makstav sotsiaalmaks sisaldab ka ravikindlustuse osa ning raviteenuseid kasutavad lapsevanemad jooksvalt.

Täpsustamist vajaks aastakoeffitsientide arvestuse alus – millise perioodi eest aastakoeffitsient omistatakse, mis andmete alusel see toimub, kas seda tehakse jooksvalt või alles pensionile siirdumisel.

Pensionikindlustuse aastakoeffitsientide arvestus toimub alates 1999.aastast jooksvalt, see tähenda, et ei toimu staaži tõendamist pensionile jäämise ajal (nagu see on enne 1999. aastat omandatud pensioniõigusliku staaži puhul), vaid iga aasta alguses registreeritakse riikliku pensionikindlustuse registris iga pensionikindlustatu kohta eelmise aasta eest väljateenitud aastakoeffitsient, võttes aluseks Maksuameti andmed makstud ja arvestatud sotsiaalmaksu kohta. Erandi tekkimisel, mil aastakoeffitsient omistatakse ilma sotsiaalmaksu maksmata, peab järelikult olema mingi muu alus, mille põhjal koefitsiendi väärtus registreeritakse. Selleks võib olla näiteks rasedus-sünnituspuhkuse ja lapsehoolduspuhkuse aeg. Koefitsiendi omistamise toimuks vastavalt sellele ajale, mil vanem reaalselt lapsega kodus lapsehoolduspuhkusel oli.

Ettepaneku peamised kvalitatiivsed mõjud on järgmised:

- 1) lapse kasvatamist väärtustatakse pensionisüsteemis enam. See tähendab seniste reeglitega võrreldes kõrgemat pensioni lapsevanematele.
- 2) juhul kui sellel on positiivne mõju sündivusele, siis lühiajaliselt sotsiaalmaksu laekumine mõnevõrra väheneb – vanemad jäävad tööturult eemale – kuid pikaajaliselt paraneb I samba süsteemisõltuvusmäär täiendavate maksumaksjate arvel.
- 3) jooksvalt riigi poolt makstavad sotsiaalmaksu summad vähenevad, mille tagajärjel veidi pidurduks pensioniindeksi kasv. Negatiivne mõju seniste pensionide kasvule oleks siiski väga väike, sest riigi poolt tasutav sotsiaalmaks moodustab vaid ca 1,1% kogu sotsiaalmaksu laekumistest, ning omakorda sellest moodustab lapsevanemate eest makstav sotsiaalmaks alla kolmandiku.
- 4) mõnevõrra suureneb keskmine isikustatud sotsiaalmaks, kuivõrd osa riigi poolt makstud keskmisest oluliselt väiksemaid sotsiaalmaksu summasid jääb keskmise arvestusest välja. Selle tagajärjel töötajatele arvestatavad aastakoeffitsiendid veidi väheneks.
- 5) mõnevõrra suureneb motivatsioon töötutel vanematel kauem lapsega kodus olla.

Riiklike eripensionide tingimused

Eripension	Pensioniiga	Ametialase staaži nõue	Teistel ametialadel töötamise arvestamine	Pensioni suurus	Finantseerimine
Kohtuniku vanaduspension	üldine	15 a.	Enne 29.07.2002 ametisse määratud kohtunikel arvatakse kohtunikustaaži hulka töötamine kõrgkooli teaduskraadiga õigusteaduse õppejõuna, vandeadvokaadina, prokurörina või õiguskantslerina või mõnel teisel juriidilist kõrgkvalifikatsiooni nõudval ametikohal	75% viimasest ametipalgast	Riiklikku pensioni ületav osa riigieelarvest
Kohtuniku väljateenitud aastate pension	-	30 a.	-	75% viimasest ametipalgast	Riiklikku pensioni ületav või sellega katmata osa riigieelarvest
Prokuröri vanaduspension	üldine	25 a.	15 a. prokurörina + 10 a. kohtuniku või politseiametnikuna	65% viimasest ametipalgast	Riiklikku pensioni ületav osa riigieelarvest
Riigikontrolöri ametipension	üldine	5 a. 10 a.	-	50% viimasest ametipalgast 70% viimasest ametipalgast	Riiklikku pensioni ületav osa riigieelarvest
Riigikontrolli peakontrolöri ametipension	üldine	15 a.	5 a. Riigikontrolli peakontrolörina + 10 a. riigi- või kohaliku omavalitsuse ametnikuna	60% viimasest ametipalgast	Riiklikku pensioni ületav osa riigieelarvest
Politseiametniku pension	50 a.	20 a.	Politseiteenistuse staaži hulka arvatakse ka: - õppimise aeg politseiõppeasutuses või sisekaitselises rakenduskõrgkoolis; - teenistuse aeg uurijana ja uurimisala juhtivtöötajana; - tegevteenistuse aeg Eesti kaitseväes; - teenistusaeg teiste riikide siseasjade organite rea- ja juhtivkoosseisu ametikohtadel; - teenistuse aeg enne 1992. aasta 1. juulit kohtunikuna, prokurörijäreilvalve töötajana või eeluurimisorgani uurimisala töötajana; kui sellele järgnes teenistus politseiametnikuna	50% viimasest ametipalgast või viimase 5 aasta soodsaimast ametipalgast; 2,5% iga täiendava (20 a. ületava) staažiaasta eest kuni 75% ametipalgast	Täielikult riigieelarvest
	55 a.	25 a. üldine pensionistaaž, sh 12,5 a politseis		30% viimasest ametipalgast või viimase 5 aasta soodsaimast ametipalgast; 2,5% iga täiendava (20 a. ületava) staažiaasta eest kuni 75% ametipalgast	
Politseiameti või Kaitsepolitseiameti juhi pensioni	-	2 täielikku ametiaega	-	75% viimasest ametipalgast	

Kaitsevälase väljateenitud aastate pension	50 a.	20 a.	Kaitseväeteenistuse staaži hulka arvatakse ka: - ajateenistuse ja asendusteenistuse aeg; - II maailmasõja ajal Eesti Vabariigi iseseisvuse ja põhiseadusliku korra kaitsmisel osalemise aeg; - sõjaväeteenistuse aeg mõne teise riigi sõjaväes; - teenistuse aeg töölepingu või muul õiguslikul alusel kaitseväes, Kaitseliidus, piirikaitstes (piirivalves), sõjaväestatud päästeüksustes ning linna- või maakonnavalitsuste riigi- ja piirikaitse osakondades kui sellele järgnes tegevteenistus kaitseväes	50% viimase või soodsaima 12 kuu teenistustasust; 2,5% iga täiendava staažiaasta eest, kuni 75% ametipalgast	Täielikult riigieelarvest
		25 a. üldist pensionistaaži, sh 13 a kaitseväeteenistuses		30% viimase või soodsaima 12 kuu teenistustasust; 3% iga täiendava staažiaasta eest, kuni 75% ametipalgast	
Vabariigi Presidendi ametipension	-	5 a.	-	75% ametipalgast	Täielikult riigieelarvest
Parlamendiliikme vanaduspension ⁽¹⁾	üldine, v.a. juhul kui Riigikogu liime volituste lõppemise ajaks puudub sellest kuni 2 a	25 a. üldist pensionistaaži, Riigikogu liige vähemalt 3 a.	Riigikogu liikme volituste peatumisel Vabariigi Valitsuse liikmeks nimetamise tõttu võrdsustatakse töötamise aeg peaministri või ministrina Riigikogu liikmena töötamise ajaga	Sõltuvalt Riigikogu liikmena töötamise ajast: 3 aastat – 40% ametipalgast; 6 aastat – 60% ametipalgast; 9 aastat – 75% ametipalgast	Täielikult riigieelarvest
Olümpiavõitja vanaduspension ⁽²⁾	10 a. enne üldist pensioniiga	-	-	2kordne Eesti keskmine kuupalk	Täielikult riigieelarvest

Märkused: (1) – parlamendiliikme vanaduspension määritakse Ülemnõukogu XII koosseisu ja VII, VIII ning IX Riigikogu liikmele, töötamise aega X ja järgnevate Riigikogude liikmena ei liideta parlamendiliikme vanaduspensionile õigust andva staaži hulka

(2) - eelnõu